

**Eötvös Loránd Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Alkotmányjogi Tanszék**

dr. Bayer Judit

A háló szabadsága

**Az internet tartalmának szabályozási problémái
a véleménynyilvánítás szabadsága tükrében**

Doktori értekezés

**Témavezető: dr. Kukorelli István
Konzulens: dr. Halmai Gábor**

Budapest, 2004. szeptember 13.

A nyomtatott kiadás megvásárolható a jobb könyvesboltokban, a Zsigmond Király Főiskola Jegyzetboltjában, vagy megrendelhető az Új-Mandátum Kiadónál: <http://www.ujmandatum.hu/belsok/konyvek/bayerj.htm>

A mű elektronikus változatára a Creative Commons - Attribution-NonCommercial-NoDerivs (Jelöld meg!-Ne add el!-Ne változtasd!) licenc feltételei érvényesek: a művet a felhasználó másolhatja, többszörözheti, amennyiben feltünteti a szerző nevét és a mű címét, de nem módosíthatja, nem dolgozhatja át és kereskedelmi célra sem használhatja fel. A műre vonatkozó felhasználási feltételek részletes szövege az alábbi címen tekinthető meg: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/hu/>

TARTALOM

Bevezetés

1. fejezet Az internet általános kérdéseiről

- 1.1. Az Internet tartalmának szabályozási lehetőségeiről – a lehető legrövidebben.
- 1.2. Jogi fogalmak újragondolása
 - 1.2.1. *Média és nyilvánosság*
 - 1.2.2. *Joghatóság, jogérvényesítés, a jogsértés helye*
- 1.3. Az internethasználat által befolyásolt társadalmi jelenségek – megváltozott környezet, új szabályozási igény
 - 1.3.1. *Anonimitás – nyomon követhetőség*
 - 1.3.2. *Szelektálás és szűrés*
 - 1.3.3. *Az információkereslet és -kínálat viszonya, az információ hitelessége*
 - 1.3.4. *Erőviszonyok változása*
 - 1.3.5. *A „káros” tartalom, mint jogi kategória megjelenése*
- 1.4. A szolgáltatók felelőssége
 - 1.4.1. *Zeran v. AOL*
 - 1.4.2. *Blumenthal v. Drudge*
 - 1.4.3. *Az értesítési-eltávolítási eljárás*
 - 1.4.4. *A szolgáltatók felelőssége - Összegzés*

2. fejezet A véleménynyilvánítási szabadság alátámasztásának elméletei és ezek alkalmazhatóságának változása az interneten

- 2.1. A véleménynyilvánítási szabadság igazolásának egyes típusai
- 2.2. Az instrumentális igazolás
 - 2.2.1. *A vélemények piaca*
 - 2.2.2. *A piaci kudarc modellje*
 - 2.2.3. *Demokratikus részvétel*
- 2.3. A konstitutív igazolás
- 2.4. Az internet véleményszabadság-korlátozásáról általában

3. fejezet Kísérletek a személyiségi jogsértések szabályozására

- 3.1. Mennyiben alkalmazhatóak a klasszikus szabályok az internetre?
 - 3.1.1. *A definíciók hatalma*
- 3.2. Beszédre még több beszéd – de kötelezően? Az Európa Tanács ajánlástervezete
- 3.3. Nagyvállalat v. Kisember (Corporate litigation)
 - 3.3.1. *Újbeszél (1984) – „Újír” (2004)*
 - 3.3.2. *A John Doe ügyek*
- 3.4. A közéleti vita és a közszereplő fogalmának módosulása
 - 3.4.1. *Az erőviszonyok átrendeződése kihat a véleménynyilvánítási szabadság elméleteire is*
- 3.5. A joghatóság és jogérvényesítés problémája egy személyiségi jogi per tükrében
 - 3.5.1. *A Gutnick v. Dow Jones ügy*

4. Fejezet Kísérletek a gyűlöletbeszéd internetes kezelésére

- 4.1. Az internetes gyűlöletbeszéd kezelésének lehetséges eszközei
- 4.2. A Yahoo! ügy
- 4.3. Az amerikai Nuremberg-files honlap esete: a határ a védett beszéd és a fenyegetés között
 - 4.3.1. *Az érdemi bírói döntések*
 - 4.3.2. *Tanulságok (Miért érdekes ez az ügy?)*
- 4.4. Önszabályozás vagy öncenzúra?
- 4.5. A német ügy: Észak-Rajna Vesztfália esete a náci portálokkal
 - 4.5.1. *Társadalmi visszhang és a fellebbviteli eljárás*
 - 4.5.2. *Következtetések*
- 4.6. A gyűlöletbeszéd kezelésének alternatív útjai
 - 4.6.1. *Társadalmi összefogás a gyűlöletbeszéd ellen*
- 4.7. A Számítógépes Bűnözés Elleni Egyezményhez fűzött kiegészítő jegyzőkönyv a rasszizmus és idegengyűlölet ellen
 - 4.7.1. *A Jegyzőkönyv tartalma*
 - 4.7.2. *Értékelés: Csúszós lejtő*

5. Fejezet A gyermekekre káros tartalom szabályozásának amerikai kísérletei

- 5.1. Kinek káros?
- 5.2. Az állami és civil szerepvállalás
- 5.3. Az amerikai törvényhozás kísérletei
 - 5.3.1. *Kommunikációs illemtörvény*
 - 5.3.2. *A második próbálkozás: COPA*
 - 5.3.3. *Konklúzió*
- 5.4. A technológiai szabályozás a jogi szabályozás helyett: a szűrőprogramok
 - 5.4.1. *A szűrés módszerei*
 - 5.4.2. *Ki mondja meg, mit láss?*
- 5.5. CIPA
- 5.6. Aggodalom a véleménynyilvánítás szabadságáért

Utószó

- Felhasznált irodalom
- Internetes források
- Jogesetek

Bevezetés

*A médium nem más, mint médium*¹

A kommunikációs forradalom új kihívások elé állította a jogalkotókat és a jogalkalmazókat egyaránt. A digitális jeltovábbítás elsősorban a médiajog újragondolását tette szükségessé. Az internet több, mint az eddig médiumként ismert eszközök voltak. Ami az interneten folyik, az ugyanis nemcsak közlés, hanem a kommunikáció eszközével végrehajtott cselekvés is.

Értekezésem a véleménynyilvánítás szabadságának az internetes kommunikáció során történő érvényesülését vizsgálja. A vizsgálódás során elemeztem a hagyományos véleményszabadság-elméleteknek és a hatályos jogszabályoknak az új médiumra történő alkalmazhatóságát. Mivel az internet egyik leglényegesebb tulajdonsága, hogy átlépi a területi határokat, a magyar jogszabályok vizsgálata mellett egyes fontosabb külföldi jogszabályokat, illetve egyes, a szakirodalomban hivatkozási pontként szolgáló bírói döntéseket is az elemzés tárgyává tettem. A rendszeres külföldi vizsgálódás körét az Egyesült Államok és az Európai Unió jogrendjére szűkítettem. Ezen belül külön figyelmet szenteltem a gyűlöletbeszéd szabályozásában speciális helyet elfoglaló Németországnak, amely releváns jogeseteket kínál e témában. Egyéb országok jogrendje csak alkalmanként nyer említést.

Elemzésem szempontja, hogy miként érvényesülhet tökéletesebben a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos elve. Nem gondolom, hogy a jogi szabályozás teljes hiánya elvezetne ehhez az üdvös célhoz. Természetesen semmi esetre sem szabad az elektronikus médiához hasonlóan kezelni az internetet, amely attól radikálisan különbözik. Az internet, mint társadalmi jelenség forradalmi újszerűsége miatt tévhitek és morális pánik kiváló tárgya lett – ennek jellegzetes lenyomatait az amerikai kongresszus által sorra gyártott, és a Legfelsőbb Bíróság által sorra megsemmisített törvényjavaslatok. De az internet jogalkotási tabuként kezelése ugyanolyan káros lehet, mint a túlzott reakció. Véleményem szerint a megfelelő, az alapjogokat garanciális védelemben részesítő jogi szabályozás – és ahol szükséges, a szabályozás leépítése – biztosabban védheti a véleménynyilvánítási szabadságot, mint az állam kivonulása. Ilyennek vélem például azt az (amerikai) szabályt, amely a szolgáltatókat feltétel nélkül mentesíti a felelősség alól. Viszont az elhamarkodott, hibás jogalkotás nehezen korrigálható károkat is okozhat.

Elemzésem a véleménynyilvánítási szabadság korlátját képező lehetséges főbb okok szerint tagoltam. Közülük a személyek jogai, a közrend (gyűlöletbeszéd) és a közerkölcs (káros tartalom) képezik a dolgozat fő pilléreit. Nem érintettem a gyermekpornográfia kérdését, és a közerkölcsöt sértő tartalom körében is csak a jogszabályba nem ütköző, de gyermekek számára esetleg károsnak tekinthető tartalom kérdését tárgyaltam részletesebben, mivel ez elkülönült kategóriaként jelent meg az internettel kapcsolatos jogi és jogpolitikai dokumentumok-

¹ Utalva McLuhan kijelentésére: „A médium az üzenet” (*The medium is the message*). Lásd még: Castells 1996, 368.: „Az üzenet az üzenet” (*The message is the message*) Castells szerint az internetről nem állítható, hogy a médium sajátossága meghatározná az üzenetet, mert sokkalta többféle formában képes a közvetítésre. Én azonban úgy gondolom, hogy az internet technológiája a szó legszorosabb értelmében véve közvetítő, amely alkalmas az üzenetek és cselekvések torzításmentes kommunikációjára. Hozzáfüzném, hogy McLuhan arra értette a kijelentését, hogy maga a médium léte az, ami megváltoztatja a társadalmat, nem pedig annak a tartalma, márpedig az internet jelensége minden korábbinál inkább igazolni tűnik ezt a feltételezést. Castells is ilyen értelemben használja újra a szót: „The network is the message” (Castells 2001. 7.)

ban, és speciális alkotmányos problémát generált. A jogszabályba ütköző erkölcstelen tartalom nem vetne fel lényegesen különböző jogi kérdéseket az egyéb jogellenes tartalmakhoz (például a gyűlöletbeszédhez) képest.

Vizsgálódásomat a tárgyalt kontextusban legjellemzőbben felmerülő jogi problémákra szűkítettem. Ezért az egyes védendő értékek kategóriáján belül egy-egy problémakört választottam: a jóhírnév sérelmének, illetve a gyűlöletbeszédnek a problémáját, figyelmen kívül hagyva a személyek jogait és az állam védelmét szolgáló egyéb szóláskorlátozások esetét. Bár ezeket különböző jogágak is szabályozzák, szándékosan nem választottam külön a közjogi és magánjogi megközelítést, mert úgy vélem, e határok átjárhatóak, és egyes esetekben kifejezetten kívánatos lenne az átjárhatóság deklarálása.²

A morál és a jog határterületére tartozó káros tartalom kérdése a legutóbbi évtizedben releváns jogkérdéssé vált. Az európai unió jogpolitikai dokumentumaiban bevett formulává vált az „illegális és káros tartalmak” elnevezés. Az uniós jog káros tartalom alatt azokra az anyagokra gondol, amelyek kiskorúak fejlődésére esetleg károsak lehetnek, de mivel felnőttekre nem, ezért nem tehetők jogellenessé. Ez a problémakör egy speciális új területet képez, amely csak az internetre jellemző, hiszen a televízió esetében a gyermekekre káros tartalom relatíve jogellenesnek minősül, és nem jelent speciális jogi problémát. Ezzel szemben az internet nem teszi lehetővé a relatív tilalmat, azaz hogy egy tartalom bizonyos helyen vagy időben tiltott legyen, egyébként viszont szabad. Ezért a technológia jelen állása szerint e tartalmak jogi szabályozása az alkotmányos szempontokat is figyelembe véve megoldhatatlan, ezt az amerikai Legfelsőbb Bíróság egyes döntései is alátámasztják. A kialakult terminológiát elfogadva, én is alkalmaztam az illegális-káros megkülönböztetést, elfogadva azt a paradoxont, hogy amint találnak valamilyen szabályozási megoldást a károsnak nevezett tartalomra, az bizonyos kontextusban jogellenes is lesz. Mivel azonban ez nem tűnik jelenleg valószínűnek – az unió inkább az önszabályozásra kívánja bízni a kérdést – egyelőre tarthatónak tűnt számomra e felosztás.

Terjedelmi és szerkezeti okok miatt nem tárgyaltam sem az adatvédelem, sem a szerzői jogok kérdését, mivel ezek mindegyike megérne egy külön monográfiát. Mindkét jogterület érdekfeszítő változásoknak néz elébe az új technológiák hatására. Az itt jelentkező szabályozási igények legalább annyira jelentősek, mint a véleménynyilvánítási szabadság területén jelentkező jogi problémák. Az adatvédelem kérdése korábbi kutatásaim révén különösen közel állt hozzám. Azonban a téma sokszínűsége miatt be kellett látnom, hogy ha kellő mélységben szeretném tárgyalni a kérdést, kénytelen vagyok választani az adatvédelem és a vélemény-szabadság között – az utóbbi mellett döntöttem.

A gyermekpornográfia tárgyalását ugyancsak terjedelmi szempontok miatt hagytam el. Azért éppen ennek a jogterületnek a mellőzését választottam, mert gyakorlatilag nem jeleníti meg az interneten tipikusnak nevezhető problémákat: nincs olyan, a nemzeti hagyományok miatt különböző szabályozás, amelyeknek a közeledése a közelebbi jövőben nem várható, nincsenek érdekellentétek az államok között az érvényesítésben, ellentétben például a gyűlöletbeszéd esetével. A gyermekpornográfia csak az internet-korszak idején vált látható problémává. Ebben az időben pedig – részben az internet jelenléte miatt is – oly szoros a kommunikáció az egyes államok között, hogy szabályozási különbség nem alakult ki, és a nemzetközi együttműködés is töretlen. Ez egyrészt követendő példaként szolgál az internet szabályozására egyéb területeken is, másrészt azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy a véleményszabadság-jog terén lévő nemzeti eltéréseknek történelmi okai vannak. Mai, globalizálódó világunkban már nem alakulnak ki ilyenek, és lehetséges, hogy a meglévők is fokozatosan elmosódnak majd.

² Például a gyűlöletbeszéd esetén, vö: Halmai 2003.

Az internethasználat robbanásszerű elterjedése és a technológia folyamatos fejlődése nem könnyítik meg az internet tudományos vizsgálatát. Talán ennek tudható be, hogy viszonylag kevés tudományos mű foglalkozik e „mozgó célponttal”.³ Bízom abban, hogy sikerült a választott problémákhoz úgy közelítenem, hogy a kérdésfeltevések még évek múlva is időszerűek legyenek. Az elmúlt évtized jogeseteinek egy része mára jogtörténeti érdekesség, amely azonban fontos tanulságokat üzen a jelen számára is.

Forrásként lehetőség szerint igyekeztem eredeti dokumentumokat használni. Munkámat azonban számos olyan magyar tanulmány is segítette, amelyek előkészítették az újabb információk befogadását és megértését, valamint fejlesztették a szemléletmódomat. Ezek közül számos tanulmány csak azért nem jelenik meg a hivatkozási jegyzékben, mert tartalmukat nem tudtam valamely konkrét esetre vonatkoztatni. Ilyen, a témával foglalkozó szerző többek között Balogh Zsolt, Dányi Endre, Jóri András, Kovács Kriszta, Lassányi Tamás, Mayer Erika, Nyíri Kristóf, Pintér Róbert, Polyák Gábor, Rozgonyi Krisztina, Sarkady Ildikó, Sükösd Miklós, Verebics János, Vikman László.

Köszönettel tartozom Halmai Gábornak az értékes bírálataiért, Kukorelli Istvánnak a megértő, jó tanácsokért, Sajó Andrásnak, Sükösd Miklósnak és Bajomi-Lázár Péternek az inspiráló beszélgetésekért, valamint szüleimnek, a sok bátorításért.

³ Castells 2001, 3.

1. fejezet

Az internet általános kérdéseiről

1.1. Az Internet tartalmának szabályozási lehetőségeiről – a lehető legrövidebben.

Tekintsünk úgy az internetre, mint egy olyan hálózatra, ahol a csomópontokat ún. szerverek alkotják. A szerverek egyrészt tárolják mindazt a tartalmat, amelyet az internet hálózatán keresztül elérhetünk, másrészt továbbítják az adatforgalmat. Az adatforgalom továbbítását végző szereplőt hozzáférés-szolgáltatónak, míg a tartalom tárolását végzőt tárhely-szolgáltatónak nevezem – ezeket az elektronikus kereskedelmi szolgáltatásokról szóló 2001. évi CVIII. törvény együtt közvetítés-szolgáltatónak nevezi. Rajtuk kívül ellenőrzést gyakorolhat még a hálózat felett az adatátvitelt-végző, aki az adatátvitel technikai lehetőségét biztosítja. A köznyelvben elterjedt „internet-szolgáltató” kifejezés alatt általában a tárhely-szolgáltatót értem, illetve akkor használom, ha bármely funkció szóba jöhet.

Mindegyik internet-szerver egyformán könnyen elérhető, bárhol helyezkedjen is el földrajzilag. Ha egy szervert lekapcsolnak a hálózatról, azzal az azon tárolt oldalak hozzáférhetetlenné válnak, de az úthálózat nem sérül meg, mert az információ automatikusan megtalálja a másik leggyorsabb utat.

Mivel azonban az államszervezet továbbra is földrajzi területhez kötött, csak azon szerverek felett gyakorolhat ellenőrzést, amelyek az ország területén helyezkednek el. A külföldön felöltött jogellenes tartalomhoz belföldről történő hozzáférést korlátozni igen nehézkes: ehhez az összes belföldi hozzáférés szolgáltatót kellene arra kötelezni, hogy blokkolja a hozzáférést bizonyos tartalomhoz (Németországban volt erre példa, lásd a 4.7. fejezetben). Egyszerűbb, de ugyancsak nem tökéletes megoldás, ha az ország teljes internet-adatforgalmát egy központi szerveren csorgatják át, amelyen keresztül megsűrűrik a kimenő és bejövő tartalmat – ezt a gyakorlatot folytatja például Kína és Szaúd-Arábia, azonban demokratikus országok számára ez nem lehet reális alternatíva.

De ami az internet és a szólásjog viszonyában a leglényegesebb: minden korlátozás tehetetlen a tartalom búvópatakkénti fel-felbukkanásával szemben. Ami egyszer felkerült a netre, arról potenciálisan bármennyi ideiglenes másolat készülhetett számos szerveren, vagy felhasználói számítógépen, mert ahányszor hozzáférünk egy honlaphoz, arról a saját gépünkön, de valószínűleg szolgáltatónk szerverén is – a hozzáférést gyorsító – ideiglenes másolat készül. A „klónok” bárhol, bármilyen mennyiségben felbukkanhatnak újra, az eredeti alkotó (közvetítő) akaratától függetlenül is.

Az alkotmányos probléma ott jelentkezik, hogy a szóláskorlátozás gyakorlatilag lehetetlen, amennyiben pedig mégis megkísérlik, akkor csak olyan durván hajtható végre, hogy tetemes mennyiségű alkotmányosan védett beszéd is áldozatul esik. Lehetséges azonban, hogy önmagában a korlátozás hatékonyságának hiánya is megfosztja a korlátozást alkotmányos legitimációjától. Dolgozatomban ezeket, a szóláskorlátozásra tett kormányzati kísérleteket elemzi, értékeli azokat alkotmányossági szempontból, és szükség szerint bemutatja azok bírósági megmérettetését.

Újszerű helyzetet teremt az információ mennyiségének hatványozott növekedése is. E növekedés mögött egyrészt az internet interaktív természete, másrészt az információ minőségromlás nélküli, korlátlan sokszorosíthatósága áll. A korlátlan, minőségromlás nélküli sokszorosíthatóság a szerzői jogok területén okozza a leglátványosabb változásokat, mindazonáltal mindenfajta közlés, így a véleménynyilvánulás körébe tartozó megnyilvánulások körében is

lényeges változást eredményez a hagyományos terjesztéshez képest. Többek között ez az egyik oka a jogellenes tartalom korlátozására tett kísérletek eredménytelenségének. Az információt – köztük a jogellenes információt – nem lehet korlátok között tartani, pillanatnyi állás szerint nem lehet az elterjedését hatékonyan megakadályozni.

Az internet társadalmi viszonyokra gyakorolt rendkívüli hatásának a kulcsa annak interaktív természete. Ez lehetővé teszi praktikusán bármely ember számára a korlátlan mennyiségű, spontán és gyors közlést. E közlések lehetnek párbeszédek, vagy akár monológok is. Az interaktivitás következményeit az alábbiakban részletesebben is tárgyalom, hatásuk szerint csoportosítva őket. Az interaktivitásnak tudható be az információ hitelességének a problematikussága, az erőviszonyok megváltozása, de ez eredményezi az információ hallatlan sokszínűségét, ez teszi lehetővé, hogy beszédre még több beszéd legyen a válasz, ennek köszönhető az internet számára a demokratikus működésben fenntartott reményekkel teli pozíció. Az interaktivitás, mint tulajdonság az internet minden sajátosságában jelentős szerepet játszik.

1.2. Jogi fogalmak újragondolása

A létező jogi szabályozás internetre alkalmazhatósága elsősorban a definíciók felülvizsgálatának kérdése. Azokban az esetekben, amikor valamely tényállás nem szűkül le a hagyományos médiára, akkor általában kiterjed a hatálya az internetre is. Például a Büntető és a Polgári Törvénykönyv szabályai speciális szűkítések hiányában kiterjednek az internetet eszközként felhasználó tevékenységekre is. A Polgári Törvénykönyv sajtóhelyreigazításra vonatkozó szakasza azonban nem terjed ki, mert az csak napilapra, folyóíratra (együtt: időszak lapra), televízióra, rádióra, filmhíradóra vonatkozik. Ugyancsak nem terjed ki az internetre a sajtótörvény és a médiatörvény hatálya. A nyilvános közzététel kifejezés több jogszabálynak is alkotóeleme. Az internet sajátosságai a nyilvánosság újfajta értelmezését kívánják meg, ennek lehetőségeit vizsgálom alább.

1.2.1. Média és nyilvánosság

Az internet több, mint médium: a valós világ virtuális megkettőzése. A médium hagyományos értelme, hogy közvetít valamilyen üzenetet. Az internet azonban nem csupán kommunikációt közvetít, hanem olyan jelenségeket is, amelyek a hagyományos értelemben nem minősültek kommunikációnak: ugyanazok a társadalmi tevékenységek, amelyeket a valós világban végzünk, az interneten keresztül is elvégezhetőek. Munka, szórakozás, tanulás, beszélgetés, olvasás, írás, levelezés, vásárlás, ügyintézés – ez több, mint a médium hagyományos funkciója. Megkettőzi a valóságot, és ezzel egy „virtuális valóságot” hoz létre.⁴ Holott éppen az internet képviselhetné legjobban a szó igazi jelentését: *közvetít* valamit, ami nemcsak társadalmi értelemben vett kommunikáció (üzenet) lehet. Ezért nem érvényes rá McLuhan megállapítása, mely szerint a médium azonos lenne az üzenettel. Az internet akkor is médiumként funkcionál, ha nincs emberi üzenet. A hálón tovaftató jelek és kódok olyan változásokat közvetítenek, mint például hogy valaki megvásárolt egy tárgyat, és bankkártyával fizetett. A hagyományos értelemben vett emberi kommunikációnak – amelyre a kommunikációs szabadságjogok vonatkoznak – semmi köze ehhez az eseményhez. Persze mindennek a technológiai értelemben vett kommunikáció (jeltovábbítás) az alapja – ebben közös a hagyományos médiával.

Mégis, a hagyományos elektronikus média és az internet között több különbséget találunk, mint hasonlóságot. Az elektronikus média tolatkó jellegű, míg az interneten aktívan kell a tartalmat előhívni.⁵ A tévé megigézi, lebilincseli a közönségét,⁶ és behatol a magánéletbe.⁷

⁴ vö: Fehér 2003. 617-618.

⁵ Lessig 1999b

Ezzel szemben az internetet a telefonhoz és a nyomtatott sajtóhoz lehet inkább hasonlítani.⁸ A hagyományos elektronikus média kész műsorfolyamot kínál, amely lineárisan folyik az időben: az ember több millió más nézővel vállal közösséget azáltal, hogy egyidejűleg bekapcsolódik e folyamba. Az elektronikus média – ha szűkösségről nem is beszélhetünk – viszonylag magas beruházást igényel, az internetes közzététel bárki számára nyitva áll, aki rászán egy órát, hogy elmenjen egy kiberkávézóba.

Az új médium egyszerre teszi lehetővé a személyek közötti magánkommunikációt, az egy személy felől több felé irányuló kommunikációt, a több személy felől egy felé, valamint a több személy felől több személy felé irányuló kommunikációt. Jogilag releváns különbség van azonban a két személy közötti „magánkommunikáció” és a „nyilvános kommunikáció” között.⁹

Hagyományos értelemben kétféle nyilvánosságot különböztethetünk meg: a média nyilvánosságát és az utca nyilvánosságát. A virtuális tér egészében véve nyilvános, de ez a nyilvánosság mindkét hagyományos nyilvánosságfogalomtól különbözik. A média nyilvánosságától abban, hogy a nem kifejezetten a nyilvánosságnak szánt közlések, cselekedetek is nyilvánosak lehetnek. A hagyományos média lényege, hogy alkotói a nyilvánosságnak *szánták* azt, ez nembeli lényegétől elválaszthatatlan. A virtuális térben a cselekvések egy része nem kommunikáció a szó társadalmi értelmében – mint az online vásárlás vagy újságolvasás – mégis, ezek is nyilvánosak, sőt nyomon követhetőek. Más részük társadalmi értelemben véve is kommunikációnak számít, és bár szándék szerint nem nyilvános, kifürkészhető – például az elektronikus levélírás. Végül pedig a kifejezetten kommunikációnak tűnő közzététel egy része sem igazán a nagy nyilvánosságot célozza, például egy *blog*¹⁰, egy családi honlap a kisbaba fotóival, vagy egy klub honlapja, amely csak a tagok számára tartalmaz értékes információkat.

Az utca nyilvánosságához képest jelentős különbség, hogy e virtuális nyilvánosság nem érzékelhető – a felhasználó szobája biztonságos magányában üldögél –, másrészt viszont nyomon követhető, mintha az utca minden egyes szegletét kamera figyelné.

A modern technológia a valós térben is mind pontosabban rögzíti mozgásunkat a mobiltelefonok, a kamerák és hitelkártyák segítségével, mindazonáltal az internet személyes célokra történő használata még ehhez képest is növeli azon tevékenységek körét, amelyek korábban a magánélet részét képezték, most viszont nyilvánossá, visszakereshetővé váltak.¹¹

A jelenlegi jogszabályi környezetben a mi témánk szempontjából ennek az a következménye, hogy mindenki, aki valamit közzétesz a neten, a nyilvános közzététel szigorúbb követelmény-rendszere alá kerül, aminek személyiségi jogi sérelem esetén speciális jelentősége lehet (3.1. fejezet).

⁶ Molnár 34.

⁷ Pacifica v. FCC

⁸ Aclu v. Reno

⁹ Id. Jóri 2002b. 73.

¹⁰ naplószerű, rendszeresen folytatott, dátum szerint sorbarendezt bejegyzések, írhatja egy vagy több személy.

¹¹ bővebben ld: Rosen, 163. (159-195.), Jóri 2002a. passim

1.2.2. Joghatóság, jogérvényesítés, a jogsértés helye

Az állampolgárok keze messzebb nyúlik, mint az államé – így jellemezhetnénk azt a helyzetet, hogy míg a technológia megengedi, hogy valaki aktív lépéseket tegyen egy idegen állam területén anélkül, hogy fizikailag jelen lenne, az állam fennhatósága továbbra is a területi és személyi hatály korlátaiba ütközik. Azaz, ha valaki A országban tartózkodva megsérti B ország törvényeit, akkor B országnak vajmi kevés jogérvényesítési lehetősége van vele szemben. Még a személyi hatály sem segít a helyzeten: lényegtelen, hogy a jogsértő fél melyik állam polgára, mert ha nem teszi be a lábát B országba, akkor nem tudnak vele szemben eljárni még akkor sem, ha saját állampolgáruk. Természetesen kollíziós jogszabályok és államközi egyezmények nem hagyják szabályozatlanul e kérdést, ezért a probléma csak olyan területeken jelentkezik, amelyeken a közrendi szabályok különbözősége miatt nem várható a másik államtól asszisztencia. A véleménynyilvánítási szabadság határai tipikusan ilyen területnek minősülnek, mivel azokat az állam alkotmányos és kulturális hagyományai határozzák meg. Például ez a helyzet az amerikai és az európai országok véleménynyilvánítási szabadságot érintő konfliktusai esetében. Egy Amerikában tartózkodó német állampolgár teljes biztonságban teheti közzé – akár német nyelven is – neonáci nézeteit, mert az amerikai alkotmány megvédi őt a német hatóságok felelősségre vonásától. Polgári eljárás esetében pedig hiába köteleznek valakit A országban kártérítésre, ha végrehajtható vagyona mindössze B államban van, ahol közrendi szabályok miatt megtagadják A állam ítéletének elismerését.

Mivel a világháló egyszerre van jelen mindenütt, az országhatárokon átnyúló jogviszonyok robbanásszerűen megnövekedtek. Az interneten közzétett jogsértő tartalom fizikai léte ahhoz az országhoz köthető, ahol az a szerver található, amelyen tárolják. Ilyenből egyrészt több is lehet, másrészt viszont ehhez a helyhez lehet, hogy ezen túl semmi más köze nincs sem a tartalom közzétevőjének, sem a sérelmet szenvedettnek. Ugyancsak nincs jelentősége annak sem, hogy melyik országból töltötte fel a tartalmat a közzétevő. Például A ország polgára B országban tartózkodva C ország szerverére feltölthet olyan anyagot, amely a D országban állandó jelleggel tartózkodó károsult számára okoz kárt, amely ugyancsak jelentkezhet E országban vagy további országokban, ahol a károsultnak érdekeltsége van. A közlemény minden olyan országban megjelenik, ahol azt megtekintik. Valamelyest javulna a helyzet, ha a hagyományos „jogsértés helye”, „jogsértés elkövetésének helye”, „a kár bekövetkezésének helye” fogalmak helyett használatba kerülnének a „káros hatás beálltának helye”, „a károkozó magatartás tanúsításának helye”, és hasonlóképpen precízebb kifejezések (bővebben a 3. fejezetben).

1.3. Az internethasználat által befolyásolt társadalmi jelenségek – megváltozott környezet, új szabályozási igény

1.3.1. Anonimitás – nyomon követhetőség

A számítógép előtt tapasztalt fizikai magány az elrejtőzés hamis biztonságérzetét nyújtja. Ennek köszönhetően gyakran tapasztalható a szociális kontroll csökkenése, különösen a spontán kommunikáció terén, például internetes vitafórumokon. A vélt vagy valós anonimitás és a vitapartner személytelensége a gátlások megszűnését eredményezheti. Véleményem szerint ez a jelenség már az új médium megszokottá válásával is csökkenni fog, emellett megfelelően kezelhető a fórumok külső vagy résztvevők általi moderálásával, igényesebb témáknál pedig az anonimitás feladásának megkövetelésével. Semmiképpen sem tekinteném e visszasságot önálló jogi problémának.

Viszont az anonimitás és az álszemélyiség felvétele részét képezi az internet körül gyűrűző jogi problémáknak. Jogsértés esetén legtöbbször sikerül felderíteni az illető valódi személyazonosságát. Sajnálatos módon az Egyesült Államokban kiterjedt gyakorlata van azoknak az ügyeknek is, amelyekben a jogsértéssel vádolt fél személyazonosságát tulajdonképpen visszaélészerűen tárták fel, illetve a vád csak ürügy volt az ártatlan beszélő leleplezésére, hogy alkotmányosan védett bírálata miatt társadalmilag meghurcolhassák (ld. bővebben a 3.3.2. fejezetben).¹²

Viszont arra is van precedens, hogy súlyos jogsértés elkövetőjének tényleges személyazonosságát sosem tudták feltárni.¹³ A játszma komollyá is válhat: egyes társalgókban (*chat-room*) álnéven szereplő rendőrök próbálnak leprecsalni álnéven szereplő pedofilokat.

A névtelenségnek azonban előnyei is vannak, a gátlások lebomlása nem csak a rosszat hozza ki az emberekből. Társadalmi tabutémák – mint a családon belüli erőszak, fogamzásgátlás, betegségek – megbeszélése, és segítség nyújtása is hatékonyan történik a neten keresztül.

1.3.2. Szelektálás és szűrés

A világ eddigi legnagyobb egy helyen található információgyűjteményéből a felhasználó egy gombnyomással kiválaszthatja azt, ami érdekli. Nem kell elviselnie azokat az információkat, amelyeket nem tudatosan választott. Még félre sem kell dobnia, ahogyan a megvásárolt újság érdektelen részét eldobná: azok a *szeme elé sem* kerülnek. Kedvenc hírportálját beállíthatja úgy, hogy csak az őt érdeklő témák hírei jelenjenek meg az első oldalon. Ha pedig azt észlelné, hogy kiskorú gyermeke túl sokat foglalkozik bizonyos témával, egy tartalomszűrő program segítségével megfoszthatja őt a számára károsnak ítélt oldalak látogatásától. Nem csak az internet, hanem a digitális televízió is forradalmasítja a választás és szelektálás lehetőségeit. A felhasználó több figyelmet szentelhet kedvenc témáinak, és nem kell fárasztania magát olyasmivel, ami tőle távol áll. Ezzel az individuum önmegvalósítása csúcsteljesítményét kapja. A szóban forgó individuumot „felhasználónak” nevezem, mivel közönségnek ezután már aligha nevezhetjük a médiatermék befogadóját. A „közönség” kifejezés definíciószerűen magában foglalja, hogy sok ember ugyanazt a műsort egyidőben észleli.

A tapasztalat szerint az emberek szívesebben hallgatnak olyan tartalmat, amely alátámasztja véleményüket, mint amely ellenkezik azzal. Ha az új kommunikációs eszközökből veszik például politikai információkat, egyáltalán nem kell számukra kellemetlen dolgokkal szembesülniük. Viszont így a különböző platformokon álló emberek véleménye csak egyre távolodik majd egymástól; szó sincs párbeszédéről, vitáról. Különböző véleményüket különböző tények támasztják majd alá (melyeket szelektíven fogyasztanak), míg végül nem marad közös ismeret. Holott a hírek, a pletyka a társadalom egyik kohéziós eszköze. A közösen tapasztalt világnézetnek akkor is összetartó ereje van, ha esetleg nem minden információcsepp egyformán releváns a közösség minden tagja számára.¹⁴

Ugyanakkor viszont a földrajzi közösség helyett megnyílik egy másik út a virtuális közösségbe, amelyet a közös érdeklődéssel vagy bizonyos közös szociális jellemzőkkel rendelkező tagok alkotnak. A nem racionális, közösség-összetartó funkciót betöltő kommunikáció (mint amilyen a pletyka, a vicc) nem halt el, ellenkezőleg: virágzik a világháló virtuális terében. Például a napközben számítógép előtt, vállalati internetkapcsolattal dolgozó ismerősök, barátok között akár napi tucatnyi tréfás email is kering, amelyek magától értetődően lépik át az

¹² Raytheon Co. v. John Does

¹³ Zeran v. AOL

¹⁴ Sunstein 89-103.

országhatárokat is. Ezek gyakran aktuális politikai, társadalmi vagy sportesemények apropóján keletkeznek, ugyanúgy, mint a hagyományos viccek. Például az egész világot bejárták a World Trade Center ellen intézett terrortámadással kapcsolatos morbid vagy abszurd viccek – e típusú viccek egyébként katasztrófa esetén normális társadalmi reakciónak számítanak.¹⁵ De ide sorolhatóak a szakmai vagy hobbi levelezőlisták is, amelyek révén az egy szakmába vagy érdeklődési körbe tartozó személyek folyamatos kapcsolatot tartanak fenn, megosztva és „megbeszélve” egymással az aktuális híreket, gondolatokat.

1.3.3. Az információkereslet és -kínálat viszonya, az információ hitelessége

Korlátlan mennyiségű információ tölthető fel és le a nap bármely percében, a világ bármely pontján. Az interaktivitásnak köszönhetően bárki lehet befogadó és közlétevő egyaránt. Ennek eredményeként az egyén olyan információ-tömeggel találja szembe magát, amelyet feldolgozni képtelenség. Az információ mennyiségének problémáit az ezt követő alfejezetben tárgyalom, ezek mellett azonban az információ minősége is problematikus. A közlés nem ütközik korlátokba, ezért semmiféle szűrőn nem kell megjelenés előtt keresztülmennie. Ez viszont azt is jelenti, hogy a hitelességét senki sem ellenőrzi. A hamis és a valódi információ közötti különbségtétel képessége nélkülözhetetlen lesz a 21. században.¹⁶ Az internet polgári használatának elterjedése első éveiben számos alkalommal fordult elő, hogy neves tudósítók, személyek is „bedőltek” az internetes rémhíreknek. Hiszen korábban az a tény, hogy valami megjelent, bizonyos mértékig a hitelesség védjegye volt.¹⁷ Az első csalódásokat követően a közvélemény a másik végletbe esett, mondván: az internet tartalma egészében véve „megbízhatatlan”. Mindkét vélemény túlzás: a világhálón ugyanúgy megtalálhatóak neves tudományos munkák, mint csacska fantáziálások. Külön műfaja született az online fantázia-rémhíreknek (*hoax*), amelyek játékos hazugságokat dolgoznak ki néha profi kivitelben. Az egyik klasszikus *hoax* a fiatal (és rugalmas csontú) kismacskák kívánt geometrikus formára növesztésére ad tanácsokat (*bonsaikitten.com*). Egy másik a felhasználó lelkére tesz – annak tisztaságától függően kb. 5-10 ezer dollár értékű – vételi ajánlatot. A lelki tisztaságot egy, a szokásokat és meggyőződéseket firtató kérdőív kitöltése után becsüli meg, százalékpontban kifejezve (*wewantyoursoul.com*). E honlapok kivitele professzionális: dizájnos, impresszumot, meggyőző olvasói leveleket, rovatokat tartalmaz; pusztán a tartalom lehet „gyanús”: nem másról, mint áprilisi tréfáról van szó.¹⁸

Az efféle tréfáknál nagyobb veszélyt jelentenek azok a közlemények, amelyeket önjelölt szakértők, elfoglalt társadalmi szervezetek publikálnak, amelyek magukat az igazság egyedüli letéteményesének, az információ hiteles forrásának tüntetik fel. Tipikus példái ennek azok a szélsőséges szervezetek, amelyek teljes komolysággal fejtik ki például „világméretű összeesküvésekről” elfoglalt álláspontjukat. Némelyik impozáns és jól strukturált honlap csupán egyetlen ember alkotása, annak a tartalma esetleg a szerző agyszüleménye. Történt, hogy egy általános iskolás gyermek csupán az internetről szerzett anyagra szorítkozott házi feladatának elkészítésekor, melynek eredményeként a holocaustot hazugságként találta. Ez az eset egyúttal kijelöli a legkézenfekvőbb védekezési utat: alapvető ismeretek hiányában a szülők és tanárok, vagy egyébként kétségbevonhatatlan források útmutatását is igénybe kell venni, azaz nem szabad kizárólag online forrásokra hagyatkozni. Online környezetben az oldalra más oldalakról mutató hivatkozások jelentenek tájékoztatósi pontot. Az ellenőrizni kívánt oldal

¹⁵ Császi 2002.

¹⁶ vö: Gilster

¹⁷ Lewis

¹⁸ Gyűjteményük található: <http://www.museumofhoaxes.com/hoaxsites.html>

nevét akármelyik keresőbe beírva kitűnik, hogy mely források, milyen kontextusban hivatkoztak a tartalomra. A hitelesítés formalizált rendszerére is születtek már ötletek,¹⁹ amelyek azonban, úgy tűnik, a hálózat struktúrája miatt erre nem lesz szükség. Egyrészt, az interneten is megjelentek a megbízhatóságot jelképező márkanevek, részint régi, részint új médiavállalkozások védjegyei. Ez önmagában azonban nem lenne elég, mert az összes körülményt figyelembe véve így is nagyobb a lehetősége a félrevezetésnek, mint a hagyományos médiában.²⁰ Másrészt viszont, a világháló a természetes hálókhoz hasonlóan úgy szerveződik, hogy minél több szál kapcsolódik egy ponthoz, annál népszerűbb és látogatottabb lesz egy oldal, valamint annál több új meg új szál kapcsolódik hozzá a későbbiekben is.²¹ A népszerűtlen oldalak ezzel szemben a perifériára kerülnek. Ugyanakkor az oldalak zöme több más oldalhoz is kapcsolódik, és néhány kattintással egy tetszőlegesen kiválasztott oldalról eljuthatunk bármelyik másik, tetszőlegesen kiválasztott oldalra. Amihez hat lépés kell a társadalomban, ahhoz átlagosan négy kattintás is elég a weben.²² A társadalmi következtetéseket pillanatnyilag félretéve, ebből számunkra az következik, hogy a hálón böngészve hamar megállapítható, hogy egy bizonyos témában melyek a véleményvezér oldalak, melyek a másodvonalbeliek, és így tovább.

1.3.4. Erőviszonyok változása

Dalzell bíró szerint az internet a valaha létezett legdemokratikusabb médium, amelyben mindenki hallathatja szavát.²³ Az alacsony belépési költség miatt a legtöbb ember számára nyitva álló publikálási lehetőséget kínál. Az elérhetőség tekintetében nincs különbség a tőkeerős csoport vagy az állam által támogatott, és a privát közlemény között. Bár az ismertségből fakadó, promóció által befolyásolható különbség nem kiküszöbölhető, viszont nem alakulhat ki monopólium. A tőkeerős befektető nem a kis szereplők rovására növekszik – mondhatnánk, ha csak a tárolókapacitást vennénk figyelembe. Azonban, míg a műszaki kapacitás mára korlátlan jószággá vált, van más, amiben szűkösség jelentkezett: az emberi figyelem. Ez utóbbi megszerzendő, áhított értékévé vált, árucikké, melyből nem juthat mindenkinek.²⁴

A gazdaságilag domináns szereplők természetesen észlelték ezt a változást. Például nyilvánvalóan fájdalmasan érintette a kiadókat, hogy akármelyik egyszerű felhasználó közzéteheti azt a zeneszámot (videofilmet) saját honlapján, amelyet busás haszonnal szerettek volna a piacra dobni. Miközben a nagyvállalatok nagy erővel dolgoznak azon, hogy kidolgozzák azt a technológiai megoldást, amellyel visszavehetik az irányítást, egyidejűleg a kormányzat körüli lobbitevékenységgel igyekeznek a saját malmukra hajtani a vizet. Ennek legjellemzőbb példája a szinte irreálisan restriktív amerikai szerzői jogi törvény (DMCA) – de nem csak a szerzői jogok területén találkozhatunk ezzel az attitűddel. Ide tartoznak például a vállalatok által magánszemélyek ellen indított személyiségi jogi perek is (*John Doe*-ügyek, ld. a 3.3.2. fejezetben). Mivel pedig egyes nagyvállalatok jelentős hatalmat képeznek akár a politikával szemben is, nincs okunk kételkedni abban, hogy lobbizásuk sikeres lesz. Némely transznacionális vállalat éves bevétele felülmúlja egy közepes állam éves költségvetését, így mind megrendelőként, mind kampánytámogatóként szavuk van a politikai döntések meghozata-

¹⁹ vö: Lewis

²⁰ Shapiro 139.

²¹ Barabási 85

²² Huberman, 33-37.

²³ ACLU v. Reno

²⁴ vö: Goldhaber

lában. Nem egy esetben azt tapasztaljuk, hogy az állami irányítás eszközeit valójában iparági érdekek mozgatják, például a szerzői jogok védelmének kiterjesztése terén. Talán ennek köszönhető az az amerikai törvény is, amely egy, a célnak elismerten meg nem felelő szűrőprogram megvásárlására kötelezte az összes állami támogatásban részesülő iskolát és könyvtárat (CIPA, ld. 5.5. fejezet.)

Ezért feltételezésem szerint hibás az a nézet, amely az internet szabadságát az állami beavatkozás hiányában látja. A gazdasági társaságok nyereségre törekedve feltörik az internet „fehér földjét”, és karámba terelik a felhasználókat.²⁵ Egy újfajta feudalizmus van kibontakozóban: a felhasználó kénytelen lesz valamelyik nagy „hűbérúrnak felesküdni”, hogy hozzáférhessen a hálózathoz (és még egynek, a vírusok ellen). Ha azt szeretnénk, hogy a felhasználók döntési szabadsága megmaradjon, akkor az államnak maradék erejét összeszedve védelmébe kell vennie a polgárok jogait.

Az internet a mai napig páratlan önállóságot biztosít a felhasználó részére, és számos, korábban profitalapú tevékenységet non-profit módon is üozhetővé, illetve elérhetővé tett (például ingyen hozzáférhető újságok). Ezért a felhasználók jelenleg kevésbé vannak rászorulva a szórakoztatóipari vagy szoftvergyártó konglomerátumokra és az információ egyéb kapuőreire, ami ezek számára kedvezőtlen állapot. A médiaóriásoknak nem titkolt célja, hogy saját profitjukat növeljék, és ehhez arra van szükség, hogy a médiafogyasztók számára nélkülözhetetlené váljanak. Ebben kezükre játszik az internetet – mint általában az új jelenségeket – körülölgő misztikum is, amely a morális pánik jeleit mutatja, mint a gyermekpornográfia vagy általában a pornográfia esetében.²⁶ E hisztéria gerjesztésében az érdekelt cégcsoportok is örömmel vállallnak szerepet. Ha valaki nem használja az internetet, azt hiheti, hogy csak bűnös tartalmat talál az ember (kis)fia, mert a hírverés ekörül a lehangosabb (e témával részletesebben foglalkozik az 5. fejezet). Lehetséges, hogy csak múltó fellángolásról van szó: a francia *Minitel*nek, az internet egyfajta kicsinyített formájának elterjedésében jelentős szerepet játszott az erotikus tartalom. 1990-ben a tartalom több mint felét erotikus beszélgetés és fantáziák tették ki, néhány éven belül azonban drasztikusan csökkent ennek aránya, és a legnagyobb részt hozzáadott értékű szolgáltatások, például jogi szolgáltatások képezték.²⁷

Az utóbbi idők technológiai fejlesztései nem minden esetben a funkciók bővítésére irányultak: ellenkezőleg, a „felhasználók érdekében” mind jellemzőbb a technikai eszközök „lebutítása”.²⁸ Lessig vetítette előre azt az utópiát, hogy a multifunkcionális számítógép helyett csak olyanokat forgalmaznak majd, amelyeken csak egyes, előre kiválasztott programok futhatnak (*trusted computers*). Így megakadályozható, hogy a felhasználó olyan tegyen, ami a forgalmazóknak nem áll érdekében.²⁹

Ezzel párhuzamosan fut a másik tendencia: a felhasználók ellenőrzésére való törekvés. A szoftverek jelentős része folyamatosan tartja a kapcsolatot az anyacéggel, akár a felhasználó tudta nélkül is. Ezzel a cég kiszűrheti a jogosulatlan használatot.

Összegezve, a nagyvállalatok célja, hogy ne maradjanak ki a felhasználó és az információ közötti, egyre rövidebb láncból. El kell érniük, hogy a felhasználónak szüksége legyen a termékükre. Ezt többféle módon is elérhetik: a) elhitetik a fogyasztóval – ez a leglágyabb

²⁵ Biegel 22.

²⁶ vö: Kitzinger

²⁷ Castells 1996. 344-345.

²⁸ Biegel 188.

²⁹ Lessig 2001. 180-190.

módszer; b) eléri, hogy a kormányzati szabályozás kötelezővé tegye a használatát; c) technikai megoldással működésképtelenné teszik a kommunikációt a termék nélkül.

A fentiek miatt vélem úgy, hogy a szabályozási kérdés tabuként kezelése nem más, mint átengedni a kezdeményezést a gazdasági érdekcsoportok számára. A kormánynak következetesen ki kellene állni a szabadságjogok minél teljesebb érvényesülése, az új technológia demokratikus jellegű használhatósága mellett. Az állami beavatkozás teljes elutasítása nem más, mint a véleménynyilvánítási szabadság liberális értelmezésének eltorzítása. Price szerint ez talán csupán a „mítoszok gyűjteményének újrendezése”.³⁰ Szerinte a véleményalkotás szabadságának újfajta értelmezésére van szükség, amely megkülönböztetné az eszmék piacát és a demokratikus diskurzus rendszerét.³¹

Természetesen nem lehet elfelejteni, hogy a gazdasági szférának jelentős szerepe van az internet polgári használatának elterjedésében, az infrastruktúra gyors kiépítésében és fejlesztésében. Senki sem vitatja, hogy a szférának is meg kell találnia a maga számítását a virtuális térben is. Mindössze annyiról van szó, hogy a kapuőr szerepet betöltő gazdasági szereplők csak úgy vámoljanak, hogy az ne szűkítse, hanem bővítse a felhasználók lehetőségeit.

1.3.5. A „káros” tartalom, mint jogi kategória megjelenése

Az elmúlt évtized európai jogfejlődésében a korlátozni kívánt tartalmak megjelölésére bevett kifejezéssé vált az „illegális” és a „káros” szavak egymás mellé állítása. Az első dokumentum, amelyben megjelent e szókapcsolat, az Európai Bizottság 1996. évi Közleménye, amely „Az illegális és káros tartalom az interneten” címet viselte.³² Az illegális tartalom kétségtelenül a jog által tiltott tartalmat jelent, míg a káros tartalom kifejezéssel egy illegálisnak nem tekintett, homályosan körülhatárolt halmazt jelölnek. A Kiskorúak védelméről és az emberi méltóságról szóló Zöld Könyv kísérletet tesz a kettő elhatárolására: eszerint illegális az, amely mindenki számára tilos, káros pedig az, amely a kiskorúak fizikai és mentális fejlődésére veszélyes lehet.³³ (Ennek függeléke szerint a védelem az *érzékeny személyekre* tekintettel is indokolt.) Hangsúlyozza, hogy a két problémát külön kell kezelni.³⁴ Az Európai Parlament médiabizottságának jelentése szerint „*alapvető különbséget kell tenni a jogellenes tartalom között, amely a jog területére tartozik, és a káros tartalom között, amely kiskorúakat érint és elsősorban az erkölcs területére tartozik.*”³⁵ Mindez az európai jogalkotás során többször is megerősítést nyert. További magyarázatok láttak napvilágot: az egyik lehetséges magyarázat szerint például a káros tartalmat az önszabályozásra kell hagyni, a jogellenes tartalom szabályozása azonban az állam feladata. Az Európai Unió ennek megfelelően számos dokumentumában ösztönzi az önszabályozás előtérbe lépését a káros tartalom esetén, köztük a gazdasági és a civil szféra együttműködését, a felhasználók együttműködését és a hatékony szűrőrendszerek elterjesztését.³⁶

³⁰ Price 1998. 387. old.

³¹ Price idézi Sunsteint uo.

³² Illegal and Harmful Content on the Internet: Communication to the European Parliament, the Council, the Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM(96) 487, 1996.

³³ Green Paper on the Protection of Minors and Human Dignity in Audiovisual and Information Services COM(96)483

³⁴ Price 2002, 120.

³⁵ Idézi Price 2002. 121.

³⁶ Mayer 95.

Egy másik elmélet szerint ami mindenki számára tiltott, az jogellenes, ami viszont felnőttek számára megengedett, de gyermekek számára tiltott, az tartozik a „káros” kategóriába.³⁷ Egyik érvelés sem ad igazán meggyőző, egzakt magyarázatot arra, hogy hol is húzódik a határ a jogellenes és a káros tartalom között. Logikusan ugyanis a károsnak nevezett tartalom csak addig nem jogellenes, ameddig a jogalkotó nem szabályozza azt – alább pedig éppen ezekről a szabályozási kísérletekről esik szó. Mindazonáltal az idevágó jogforrások és jogi irodalom következetesen alkalmazza ezt a distinkciót, ezért e szokásjogot jelen dolgozatban is elfogadom és érvényesítem. Az alábbiakban megkísérlem megvilágítani, pontosan mi értendő jogellenes és mi káros tartalom alatt, és mi ennek az alkotmányjogi relevanciája.

1.3.5.1. A jogellenes tartalom köre a káros tartalom fényében. A hagyományos elektronikus médium és az internet elhatárolása

A jogállami demokráciákban uralkodó véleménynyilvánítási szabadság elvéből fakadóan a közléseket csak jogszabály alapján vagy bírói ítélettel lehet kötelező jelleggel korlátozni. Az ENSZ Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányának 19. cikkelye előírja, hogy e szabadság korlátozása csak olyan lehet, amelyet törvény kifejezetten megállapít, és amely mások jogai vagy jó hírneve, illetve az állambiztonság, vagy a közrend, közegészség és közkerkölség védelmé érdekében szükséges. Az Európa Tanács által 1950-ben elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezménye hasonlóképpen fogalmaz, bár egyrészt részletesebben, másrészt tágabb körben jelöli meg a korlátozás legitim céljait, amennyiben a bizalmas értesülések megakadályozása és a bíróságok tekintélyének vagy pártatlanságának fenntartása is ok lehet a korlátozásra. Mivel ezek az egyezmények kötik a nemzeti törvényhozásokat, kiindulhatunk abból, hogy a szabályozás elvei legalábbis hasonlóak azokban az országokban, amelyek tagjai az egyezményeknek. Ilyen szempontból az ENSZ Egyezségokmánya nagyobb hatású, mivel több állam a tagja (103 ország ratifikálta), mint a pusztán regionális Európai Egyezménynek (45 tagállam). A Római Egyezmény azonban Európa területén nagyobb jelentőséggel bír, és más kontinenseken is léteznek hasonló regionális egyezmények.

Jogellenes tartalomról beszélünk, ha valamely közlés megtételét jogszabály kifejezetten tiltja. A magyar büntetőjog például szankcionálja a közösség elleni izgatást, a rágalmozást, a becsületsértést, és a kegyeletsértést. A magyar Polgári Törvénykönyv pedig a személyiségi jogok megsértése esetén kártérítést és további jogorvoslatokat biztosít, a jóhírnév megsértése esetére pedig emellett a sajtóhelyreigazításhoz való jogot is. A személyiségi jogi sérelmek körébe tartozik még a névviselési jog megsértése, a levél- és más titkok megsértése, a képmás és hangfelvétel engedély nélküli közlése, valamint a személyes adatok védelmére vonatkozó szabályok megsértése. A sajtótörvény külön tiltásokat nem fogalmaz meg, csak a többi jogszabályra utal azáltal, hogy tiltja a bűncselekményt megvalósító, vagy közkerkölsőt sértő tartalom közlését.

A reklámszabályozás ugyancsak tartalmaz közléseket korlátozó rendelkezéseket, és jogsértést valósíthat meg a személyes adatokra és a közérdekű adatokra vonatkozó rendelkezések megszegésével történő adatközlés is.

Speciális kategóriát alkotnak a médiatörvény kiskorúakra vonatkozó rendelkezései. Ezek olyan szólást szabályoznak, amelytől az alkotmány nem vonja meg a védelmet. Teljes körű tiltásokról nyilvánvalóan nem lehet szó. Az elektronikus média speciális jellegzetességeire tekintettel azonban a jogalkotó indokoltan látta korlátozni e tartalmak közvetítését. A korlátozást időzónák meghúzásával és figyelmeztetés előírásával valósította meg. Az elektronikus média szigorúbb szabályozásának fő indoka kezdetben a frekvenciák szűkössége volt. Ennek

³⁷ Price uo.

megszűnése után is maradt azonban olyan indok, amely miatt indokoltnak tűnhet a szigorúbb szabályozás megtartása. A szűkösség egyébként is olyan tulajdonság, amely legfeljebb a pártatlanság követelményének megfogalmazását indokolta, az erotikus tartalom korlátozása nehezen lehetne ehhez köthető.

Az amerikai Legfelsőbb Bíróság *Pacifica v. FCC* esetben megfogalmazta, hogy az illetlen szavak rádió kora délután történő sugárzása szigorúbb megítélés alá kell essen, mint az újságban történő közlésük. Ennek oka – állították –, hogy a műsorsugárzás egyedülállóan átható jelenlétet teremt, az otthon diszkrét világába is behatol, és lehetetlen teljesen elkerülni a nyilvánvalóan sértő tartalmat. Azt állítani, hogy ki is lehet kapcsolni a rádiót, olyan, mintha arra kérnénk egy támadás lehetséges áldozatát, hogy szaladjon el az első pofon után.³⁸

Ráadásul kivételesen könnyen hozzáférhető gyermekek számára is, azoknak is, akik még olvasni sem tudnak.³⁹ Hangsúlyozták, hogy nem az illetlen szavak teljes tiltásáról van szó, hanem annak korlátozásáról olyan napszakban, amikor valószínűleg lehetnek gyermekek is a közönség soraiban.

Véleményem szerint a televízió, lévén hogy egyszerre színes, hangos, és mozgóképet sugároz, oly erős audiovizuális ingert jelent az emberi érzékszervek számára, amelytől igen nehéz elvonatkoztatni. Bárki beszámolhat erről, aki próbált már egy olyan helyiségben beszélgetni, ahol be van kapcsolva a televízió. A hanghatásokra és a mozgásra reagálva a szem akaratlanul is vissza-visszatéved a képernyőre. *McLuhan* a televíziót *cool* médiumnak nevezi, amely a legjobban megragadja a fantáziát.⁴⁰ Szerinte a nyugati életforma, amely évszázadokon keresztül az észlelési formák elkülönüléséhez szokott, közülük is a vizuális tapasztalást helyezve a csúcsra, nem képes ellenállni a rádió és a tévé minden érzékszervet egyszerre lenyűgöző hullámainak.⁴¹

Tény, hogy minden más médiumnál erősebb vonzást gyakorol, passzivitást vált ki a befogadóból, és képes a figyelmet órákon át lekötve tartani. Molnár Péter a televízió „igéző” erejét említi, és irodalmi példákkal támasztja alá annak megbabonázó hatását.⁴² Az Európai Emberi Jogi Bíróság is elismeri, hogy az elektronikus médiumnak „gyakran sokkal közvetlenebb és erőteljesebb hatása van, mint a nyomtatott sajtónak”.⁴³

Inglis szerint az embereket még a könyvek is magukkal ragadják, sírásra és nevetésre készítetik; mennyivel inkább így van ez a film és a tévé esetében, amelyek oly természetűen ábrázolják a világot?⁴⁴

Később az amerikai Legfelsőbb Bíróság a *Denver* esetben azt is kimondta, hogy a szűkösség hiánya nem ok arra, hogy a kábeltévé enyhébb tartalmi korlátozásnak legyen alávetve, mint a földfelszíni sugárzású televízió, mivel mindkettő ugyanolyan *átható* a közönség számára.

³⁸ *Pacifica v. FCC* (IV. C)

³⁹ *Pacifica v. FCC* at 748-750.

⁴⁰ *McLuhan* 22-32.

⁴¹ *McLuhan* 315.

⁴² Szakonyi Károly: Adáshiba, idézi Molnár 34.

⁴³ *Murphy v. Ireland* 39. „In addition, and critically for the purposes of the present case, such regulation was necessary given the particularly intrusive and compelling nature of the broadcast media together with its consequent impact and potential for offence (including on the passive recipient).” 39.

⁴⁴ *Inglis* 22.

Az elektronikus média kivételes hatásának egy további oka, hogy egyidejűleg nagyszámú közönséghez képes eljuttatni ugyanazon üzeneteket. Az internet ezeket a tulajdonságokat mind nélkülözi. Igaz, hogy előcsalható belőle színes, hangos mozgókép, de nem egy pusztán gombnyomással, hanem tudatos választással. A televízió kapcsolójának megnyomása „ugrás az ismeretlenbe”, hiszen a néző a következő pillanatban már a látottak befogadójává, adott esetben elszenvedőjévé válik. Ezzel szemben az interneten talált linkre kattintva szinte mindig következtetni lehet arra, hogy milyen tartalmat talál a böngésző a következő oldalon. Amennyiben keresőn keresztül közelít, még a link mögött rejtő tartalom rövid leírását, és a jellemző kifejezéseket is megtudhatja. Amennyiben pornográf oldalra érkezik, jellemzően egy figyelmeztetés fogadja, amelyre történő kattintással újra meg kell erősítenie abbéli szándékát, hogy a felnőtteknek szóló oldalt megtekintse.⁴⁵ A televízió folytonos, lineáris időben zajló műsorsugárzása miatt ilyen előzetes figyelmeztetés technikailag sem megoldható. A kilencvenes években elterjedt megkülönböztetés szerint a televízió tolakodó (*push*) típusú, míg az internet – bizonyos kivételekkel⁴⁶ – lehívandó (*pull*) típusú médium, azaz a televízióból bekapcsolástól kikapcsolásig dől a műsor, míg az interneten egyenként kell azt kiválasztani, és lehívni.⁴⁷ Gerbner szerint a televízió nézőnek „gyakorlatilag semmilyen esélye nincs a szimbolikus erőszak elkerülésére”.⁴⁸ Az internettel nem ez a helyzet: nem időben folyamatos, hanem rögzített tartalmat kínál, amely bármely napszakban lehívható, így a felhasználó döntése nyomán alakul ki az egyéni tartalomkínálat. Mindezek miatt nyilvánvaló, hogy a hagyományos média és az internet tartalma nem kezelhető egységesen.

A médiatörvény saját definíciója szerint is csak a műsorszolgáltatásra vonatkozik, ahol műsorszolgáltatás: *a nyilvánosság számára vételre szánt rádió-, illetve televízió-műsornak a műsorszolgáltató általi előállítás, elektronikus jelek formájában történő megjelenítése és a felhasználó vevőkészülékéhez történő továbbítása bármely műsorszétesztő és műsorterjesztő rendszeren.* Az internet tehát a törvény szerint is minden kétséget kizáróan kívül esik az elektronikus fogalmán.

Tehát a médiatörvény kiskorúak védelmében megfogalmazott szabályai olyan tartalmat tesznek egy bizonyos kontextusban jogellenessé, amely egyébként alkotmányos védelmet élvez. A korlátozás a speciális kontextus miatt befér az alkotmányos keretek közé, mint ahogy iskolában és munkahelyen tilos politikai kampányt folytatni, vagy ahogy a „rabul ejtett közönség” esetén korlátozható a véleménynyilvánítás.⁴⁹ Az internet esetében tehát nemcsak kivitelezhetetlen lenne a korlátozás (időzónák), hanem ez a speciális kontextus sem áll fenn, ezért a korlátozás alkotmányosan nem lenne indokolható.

1.3.5.2. A „káros tartalom” probléma magva. A károsnak nevezett tartalmak köre

Miután megismereltük a jogellenesnek nevezett tartalmakat általában, visszatérünk a károsnak nevezett tartalmakhoz, hogy közelebbről is megvizsgáljuk, melyek tartoznak e kategóriába. Tehát „káros tartalom” kifejezéssel azokat a tartalmakat illetik, melyeket jogszabály nem tilt, ezért tehát jogszerűek. Viszont egyes felnőttek szerint egyes gyermekek részére károsak lehetnek. Mivel a jogi szabályozás területén kívül esnek, még arról sincs társadalmi

⁴⁵ vö: Akdeniz 8.

⁴⁶ A felbukkanó ablakokról, amelyek az interneten is létező „push” technológia példái, részletesebben is szó lesz az 5.4.1.7. fejezetben.

⁴⁷ vö: Lessig 1999b

⁴⁸ Gerbner 85.

⁴⁹ Kovács v. Cooper, at 86.

konszenzus, hogy valóban károsak-e, illetve ha igen, akkor pontosan mely tartalmak és milyen korú gyermekek számára lennének károsak. Amiért a dolgozatom jelentős részét mégis nekik szentelem, annak az oka, hogy az Internet fizikai, időbeli és térbeli határokat nélkülöző természete új helyzeteket eredményez, és ezáltal *esetleg* szabályozási igényt hív életre. A felnőttek számára elfogadott, de gyermekek számára nem megfelelőnek tartott anyagok könnyű hozzáférhetősége pánikreakciót váltott ki a lakosság egy részében.

A problémát csak tetézi, hogy a gyermekek számára alkalmatlan tartalom körébe nem csak elítélendő tartalmak tartoznak. Általában a pornográfiát tekintik a káros tartalomról szóló viták tipikus tárgyának, de a valóságban a spektrum ennél sokkal szélesebb. Kiterjed mindazokra az ismeretterjesztő oldalakra, amelyek a felnőttek számára kifejezetten szükségesek és hasznosak lehetnek, mert például betegségekről, szexuális problémákról, szexuális identitáskeresésről szólnak. Kiterjedhet művészeti alkotásokra: számos olyan mozifilm viseli a 18 éven felülieknek jelzést, amely nem erotikus tartalma, hanem témájának komorsága, súlyos egzisztenciális problémák feszegetése miatt lenne emészthetetlen egy gyermekkorú számára.

További, a káros tartalom körében ritkán tárgyalt, viszont a gyerekbarát internet megteremtésében annál fontosabb szempont az értékes tartalmak életkor szerinti megítélésének kérdése. Ha kizárólag az értékesnek tekintett tartalomnál maradunk is: képzeljük el, hogy az ország összes könyvtárát összeköltöztetik, és egy épületbe kerül a gyerekkönyvtár, az általános felnőtt könyvtár, a műszaki, tudományos, orvosi és az összes többi szakkönyvtár, és a katalógusokat is betűrendben egyesítik. Így aztán amikor egy gyerek a fizika házi feladatához szeretne segítséget találni, akkor tudományos munkák tengerén kellene áttekennie ahhoz, hogy megtalálja a neki valót. Ugyanakkor az internet sokkalta több, mint egy könyvtár, és igazságtalan és káros is lenne a gyermekek tájékozódását csak a gyermeki információkra korlátozni, hiszen így a fejlődésüket akadályoznánk.

Alapvető érdek lenne tehát, hogy a gyermekeknek nem való, „káros” tartalmak körében megkülönböztetést tegyenek a különféle kategóriák között, és ne kezeljék őket ömlesztve, egy lapon a fogamzásgátlásról, vagy betegségekről szóló tartalmat a pornográfiával. Ugyanilyen fontos, hogy a különböző korú kiskorúak között is különbséget tegyenek, hiszen a négyéves gyermek ugyancsak nem vehető egy kalap alá a tizenhét éves fiattal.

1.3.5.3. A gyermekvédelmi korlátozás technikai lehetőségei - zónák

A káros tartalom esetében a jogpolitika kettős nehézséggel szembesül. Egyrészt már a szabályozási igény létezése felől sincs egyetértés, még kevésbé annak tartalmát illetően. Másrészt pedig a jogérvényesítés előre ismert megoldatlan nehézségei eleve reménytelenné teszik a kísérletet is. A születendő jogszabályról előre tudni lehet, hogy nem lesz végrehajtható. Ez a kettős probléma egyelőre megoldhatatlannak bizonyult, akár egy ördögi kör: a lakosság egy része szabályozásért kiált, mire a kormány jogszabályt alkot, amelyről azonban eleve tudható, hogy aránytalanul korlátozza a véleménynyilvánítási szabadságot, ráadásul hatástalan marad, ezért a lakosság másik része heves tiltakozását fejezi ki. A káros tartalmak ügyét ezért akár az internetes jogi szabályozás *állatorvosi lovának* is nevezhetjük.

A korlátozás technikai kivitelezhetetlenségét egyfelől az okozza, hogy az internet nem ismer sem teret, sem időt. A külvilágban általában fizikai, térbeli, vagy időbeli akadályok választják el a gyermekeket attól, amit a felnőttek nem nekik szánnak. A szexuális tartalmú árukat a többitől elkülönítve, zárt csomagolásban kell forgalomba hozni, közterületen közszemlére tenni tilos.⁵⁰ Amerikai szabály szerint, ha egy általános boltban ilyen jellegű újságot tartanak,

⁵⁰ 4/1997. (I. 22.) Korm. rendelet az üzletek működéséről és a belkereskedelmi tevékenység folytatásának feltételeiről, 14. §. 218/1999. (XII. 28.) Korm. rendelet a szabálysértésekről 1. §

azt külön részlegbe kell helyezni, és táblával kell jelezni, hogy kiskorúak abba a részlegbe nem léphetnek be.

A televízióban a késő esti időszakra korlátozzák a káros tartalmat, a csak felnőtteknek szóló műsort csak az éjszakai órákban szabad sugározni. A mozifilmeket és a videojátékok egy részét szintén jelzésekkel látják el aszerint, hogy milyen korosztály számára alkalmasak. Az internet eredeti állapotában nem létezett sem zónázás, sem a tartalmak megjelölése, azonban elképzelhető, hogy egyik vagy másik idővel megvalósul. Ennek hiányában minden olyan kísérlet, amely a káros tartalmak korlátozására irányult, az egész internetre terjedne ki. Ez azonban nem lehet megoldás, hiszen az anyagok jelentős része felnőttek számára jogszerűen közzétehető.

Másrészt pedig, amennyiben mégis sikerülne valahogyan különbséget tenni gyermek és felnőtt között, további probléma lenne, hogy e zónázásnak az *egész* internetre ki kellene terjednie, tehát a külföldön feltöltött tartalmakra is. Ellenkező esetben teljesen hatástalan marad, hiszen a külföldi tartalom éppolyan könnyen elérhető, mint a belföldi. Ez egyben azt is jelentené, hogy a jogszabály nem csak a belföldi felhasználókra lenne hatással, hanem a külföldön élőkre is. Ez azonban nem feltétlenül előny: hiszen a francia szülők nem biztos, hogy ugyanolyan standardok alapján szeretnék nevelni a gyermekeiket, mint az amerikaiak. Még egy országon belül is jelentős kulturális különbségek lehetnek, akár regionális, akár foglalkozás szerinti megoszlásban, vagy akár a város-vidék ellentét szerint.

A zónázásra alapvetően kétféle lehetőség áll rendelkezésre: vagy a tartalmat kell azonosítani, vagy a felhasználót. *Lessig* az utóbbi mellett érvel: szerinte a kisebb hátránnyal járna, ha a felhasználót azonosítanák egy kóddal, amely csak annyit árul el, hogy felnőtt, vagy gyerek az illető, mintha az internetes tartalmat sorolják kategóriákba és címkézik fel.⁵¹ Lehetséges, hogy így van, de a felhasználó megcímkézése sem sokkal vonzóbb perspektíva, főleg a világ e felénk eső részén ébreszt kellemetlen emlékeket.

A technikai szabályozási módszerek közül egyesek a tartalomszolgáltató kötelességévé tennék, hogy tartalmát gyermekek számára hozzáférhetetlenné tegye, mások a szülő, nevelő döntésére bíznák, hogy él-e megkülönböztető eszközzel. Ez utóbbi esetben azonban az értékítélet tulajdonképpen nem a szülő hozza meg, hanem az a vállalkozás, amely a megkülönböztetést végző, ún. szűrő szoftvert elkészíti. Az első eset egyrészt jogszerűtlenül ró terhet a tartalomszolgáltatókra, hiszen semmi jogelleneset nem cselekszenek. Másik hátránya, hogy a tartalomszolgáltató aktívan kooperatív magatartását feltételezi, és ha csak egy részük passzív magatartást tanúsít, az a rendszer kudarcát jelenti.

A felhasználó azonosítása még a tartalomszolgáltatók teljes együttműködése esetén is problematikus lenne. Teljes biztonsággal sosem lesz megállapítható, hogy ki ül a számítógép mögött, kivéve, ha a gép biometrikus vizsgálatot végezne az internethez való csatlakozáskor (bár a legkevésbé sem szeretnék ilyen ötletet adni). Jelenleg nem áll rendelkezésre olyan megközelítően pontos azonosító rendszer, amely a személyazonosság felfedése nélkül jelezné, hogy valaki kiskorú vagy felnőtt, de nincs technikai akadálya egy ilyen rendszer kifejlesztésének.

Minden új médium megjelenésénél erős a bizonytalanság és a félelem azoktól a hatásoktól, amelyeket az majd kivált. A film megjelenésénél a színház halálát jósolták, a televízió megjelenésénél a mozi halálát, a telefon feltűnésekor pedig azt tartották kétségbeesítőnek, hogy egy fiatal leánynak udvarlója a *garde dame* felügyeletétől mentesen bármit a fülébe susoghat. A videóról azt feltételezték, hogy véget vet a tévé népszerűségének, és így tovább, és mindig egyik esetben kivétel nélkül az ifjúság erkölcsi is végveszélyben forogtak.

⁵¹ Lessig 1999b

Ezek a félelmek eltúlozzák a reális veszélyeket, hiszen mindegyik eszköz csupán változatlan emberi mivoltunk egy újabb kifejezési formáját kínálja. Tény, hogy a szűrők eladásában érdekelt lobbicsoportok és az általuk befolyásolt nemzeti kormányok populista módon szerepet játszanak a veszély hangsúlyozásában. A gyermekek védelmének jelszava alatt minden józan érvet félresöpörnének: hogy véletlenül nem lehet nem kívánt tartalomba ütközni, hogy a korlátozás semmiképp sem lehet tökéletes, viszont fontos és hasznos tartalmakat alkotmányellenesen akadályoz. A két álláspont küzdelméről szól az amerikai jogalkotás és a Legfelsőbb Bíróság közötti alkotmányossági felülvizsgálati eljárások sorozata, amelynek során a bíróság több, a gyermekek védelmének szándékával alkotott törvényt megsemmisített, mert túl széles körben korlátozta volna a véleménynyilvánítási szabadságot, miközben a gyermekvédelem célját nem volt képes megvalósítani (bővebben a 5. fejezetben).

1.4. A szolgáltatók felelőssége

Az interneten elsőként megjelenő illegális tartalmak esetében az első kérdés az volt: kié a felelősség? Az új technológia új szereplőinek jogviszony-felfogása, így többek között a közvetített tartalmakért való felelőssége csak hosszú évek során kristályosodott ki. A hagyományos gondolkodás, amely a kiadót, illetve a műsorszolgáltató tartotta felelősnek a közlésekért, a tárhely-szolgáltatóra mutatott. Különösen azért kerültek fókuszba, mert a közlést tevő személy gyakran nehezen, vagy egyáltalán nem előkeríthető. A hozzáférést szolgáltató, mint például a telefontársaság pedig analógia alkalmazása útján sem tűnik a megfelelő alanynak. Mára lényegében kialakultak ennek elvei, miután az Amerikai Egyesült Államokban az Illő Kommunikáció Törvénycsomag (*Communications Decency Act*, CDA) egy – meg nem támadott – része, az Európai Unióban pedig az Elektronikus Kereskedelemről szóló 2000/31/EC irányelv kimondta a szolgáltató felelőtlenségét. Már a CDA-t is megelőzte a felismerés, hogy a tárhely-szolgáltató nem lehet képes ellenőrizni mások által feltöltött, folyamatosan változó tartalom tömegét. Ezért kialakult az a jogértelmezés, hogy a szolgáltató nem úgy felel, mint egy kiadó, hanem mint egy könyvesbolt. Nem köteles ellenőrizni a „kezén” keresztülmenő tartalmat, mivel nem szerkesztői munkát végez és nincs beleszólása a könyvek tartalmába.⁵² Ha viszont tudomást szerez arról, hogy egy általa tárolt tartalom a törvénybe ütközik, akkor gondos gazdaként meg kell tennie a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy a további terjesztést megakadályozza. Ha ezt elmulasztja, akkor a továbbiakban felelősségre vonható. A CDA 1996-os elfogadásáig e felelősségi rendszer szerint ítélték meg az internetszolgáltatók felelősségét.

Jogellenes tartalom azonban nem csak weboldalakon tűnik fel, hanem fórumokon, ún. hirdetőtáblákon, társalgókban (*chatroom*) is. Ezeket a színtereket viszont az internetszolgáltatók gyakran monitorozták, és kigyomlálták a szélsőséges, trágár megnyilvánulásokat, hogy a vendégeik számára szimpatikusabb környezetet teremtsenek. Ezáltal viszont kiestek a könyv-árus kedvezményezett pozíciójából, mert beleszóltak a tartalomba, tehát elveszett „tudatlanságból” fakadó mentességük. Ráadásul éppen azok a portálok jártak pórul, amelyek jószándékúan fokozott figyelmet fordítottak arra, hogy konszolidált környezetet teremtsenek. Ez történt például a *Prodigy*-val, egy számítógép-hálózat működtetőjével, amelynek „Pénzügyek” (*Money Talk*) című hirdetőtábláján ismeretlen felhasználó olyan közlést tett, mely szerint *Stratton Oakmont*, egy értékpapír befektető pénzintézet és annak elnöke részvényt adással összefüggő csalást követett el. *Stratton Oakmont* a *Prodigy*-t perelte be rágalmozásért, holott a megjegyzést harmadik személy tette. A *Prodigy* előzőleg úgy hirdette szolgáltatását, hogy amerikai családok milliói ízlésének kíván megfelelni, és ezért fésüli is a tartalmat. Deklarációja szerint mindent megtesz, amit egy felelős újság megtenne az olvasói kényelmé-

⁵² *Cubby v. Compuserve* at 139.

ért. Vesztere, mert emiatt elveszítette a könyvtárak mentességét. Hiába érvelt azzal, hogy az üzletpolitikájának 1990-es megjelenése óta eltelt négy évben oly mértékben megnőtt a forgalma, hogy lehetetlen lett volna az abban foglalt célkitűzéseket megvalósítani. Üzletpolitikájának megváltozását nem hirdette meg nyilvánosan, ezért a bíróság a régit vette alapul. Az alkalmazott logika szerint a *Prodigy* akkor járt volna el helyesen, ha moderálatlanul hagyja a hirdetőtáblát, és hagyja, hogy a felhasználók által feltöltött tartalom szűrés nélkül megjelenjen. Azáltal, hogy megfigyelte és bizonyos mértékig megszürtte a tartalmat, a bíróság szerint felelősséget is vállalt érte. A CDA idevágó szakaszai megszületéséig ez az érvrendszer irányította a bírósági döntéseket. Ez a jogértelmezés paradox módon arra sarkallta a szolgáltatókat, hogy ne nyúljanak a tartalomhoz, és ne próbáljanak javítani szolgáltatásuk minőségén azzal, hogy a trágár megjegyzéseket eltávolítják.

A bíróság a *Prodigy* esetét elhatárolta a *Cubby v. Compuserve* esettől, mivel a *Compuserve* nevű internetszolgáltató nem gyakorolt a tartalom felett semmiféle ellenőrzést, és nem is volt abban a helyzetben, hogy képes lett volna ezt megtenni. A *Compuserve* által közzétett tartalmat kettős közvetítéssel alvállalkozójának alvállalkozója készítette, akivel a *Compuserve* nem állt közvetlen szerződéses kapcsolatban, tehát sem utasítási, sem ellenőrzési joga nem volt felette. A *Compuserve* egy független alvállalkozót, a *Cameron Communications-t (CC)* bízta meg az „Újságíró Fórum” (*Journalism Forum*) című rovat vezetésével, amely viszont ugyancsak továbbdelegálta a feladatot egy *Don Fitzpatrick Association (DFA)* nevű cégnek. Ez a cég írta és szerkesztette a „Pletykafalva” (*Rumorville*) című pletykarovat az Újságíró Fórumon belül, és vezetője, *Fitzpatrick* követte el a jogsértésnek számító közlést. A *Compuserve* és a *DFA* tehát nem álltak egymással közvetlen szerződéses kapcsolatban, hiszen *DFA* a *CC*-vel szerződött, és attól kapta a honoráriumot is. A *Compuserve* nem is teljesített kifizetéseket a *DFA*-nak, ezt a *CC* tette meg. *DFA* a *CC*-vel kötött szerződésében minden felelősséget magára vállalt a közlésekért, és *Compuserve*-nek nem állt módjában az oldalak tartalmát előzetesen ellenőrizni. Az elkészített írásokat a *DFA* közvetlenül a *Compuserve* szervereire töltötte fel, így tette elérhetővé minden olyan felhasználó számára, akik a *Compuserve* szolgáltatásaira előfizettek. A *Pletykafalva* rovatra külön is elő kellett fizetni a *DFA*-nál, és ebből a díjból a *Compuserve* nem kapott részesedést. A *Compuserve* mint internetszolgáltató kizárólag a felhasználók internethasználati díját, valamint a *Compuserve*-hálózat tagsági díját szedte be, melyet az összes *Compuserve*-használó fizetett, függetlenül attól, hogy olvasta-e az érintett pletykarovatot, vagy sem. Ezen körülmények alapján a bíróság megállapította, hogy a *Compuserve* nem tehető felelőssé azokért az írásokért, amelyeket a *DFA*, illetve képviselője, *Fitzpatrick* tett közzé az ő hálózatán belül. A *Compuserve*-vel ellentétben a *Prodigy* szerkesztőséget működtetett a trágár szavak kiszűrése érdekében. Intézkedésének nyilvánvaló bénító hatása volt (*chilling effect*) a náluk folytatott kommunikációra, de úgy tűnt, hogy éppen ez volt a cél. A megbízott főszerkesztő pedig nyilvánvalóan a *Prodigy* nevében és javára járt el, ellentétben a *Compuserve* és az *FDA* esetével.

Érvelésében a bíróság az 1981-es *Lerman v. Chuckleberry Publishing Inc.* döntésre is hivatkozott, amely szerint a New-Yorki bíróságok hagyományos gyakorlata, hogy egy kiadvány eladóját nem tartják felelősnek annak tartalmáért, ha az eladó nem ismeri, és nincs is oka ismerni annak tartalmát. Tehát lényegében ismét megerősítette, hogy az internetszolgáltatókra a könyvtárak (és hírlapárusok) felelősségi rendszerét alkalmazza. Mert igaz ugyan, hogy a könyvtárak a fizikai átadói a kiadványnak, de nem ők a szerzői, és nem várható el tőlük, hogy minden egyes árult könyvet elolvassanak, és tartalmát megismerjék. Ez a felelőtlenség azonban megszűnik, amint a könyvtár tudomást szerez a tartalom kifogásolhatóságáról, mert ezután már lehetősége van a kiadvány visszavonásáról, vagy árusítása megszüntetéséről gondoskodni.

Ez a rendszer nagyon hasonlít az Európai Unió irányelv módszeréhez: a szolgáltató mindaddig nem visel felelősséget, amíg megalapozottan feltételezhető, hogy nem tud a jogellenes tartalomról. A *Prodigy* esetben nem pusztán az volt a probléma, hogy tudhatott volna a rágalmozó bejegyzésről, hanem hogy többet tett, mint egy általános könyvtáros: rendszeresen átfésülte a tartalmat; ezért ezt a mércét nem lehetett alkalmazni.

Nem sokkal ezt követően alkotta meg az amerikai Kongresszus az Illő Kommunikációról szóló törvénycsomagot (CDA), amely hírnevét a pornográf weboldalakkal szemben támasztott irreális elvárásainak köszönhetette, és amelynek később ezzel kapcsolatos szakaszait az amerikai Legfelsőbb Bíróság sokat idézett döntésében megsemmisítette. Ezekről is lesz szó az 5. fejezetben, azonban a megmaradó szakaszok némelyike rendkívüli hatást gyakorolt az internet-tartalmakkal kapcsolatos jogvitákra.

Azzal a deklarált céllal, hogy az Internet fejlődése útjában ne álljon akadály, a „jó szamariánus” címet viselő rész kimondja, hogy egy interaktív számítógép-szolgáltatás szolgáltatója vagy igénybevevője semmilyen körülmények között nem tehető felelőssé egy másik fél által közzétett tartalom miatt (230. b)-c) cikkely). Ezt a mentességet az sem érinti, ha akár az általa, akár a felhasználó által kifogásolható anyagokhoz történő hozzáférést, vagy azok rendelkezésre állását jóhiszeműen korlátozza, függetlenül azok alkotmányos védelmétől, sem pedig, ha a tartalomszolgáltatókat vagy másokat olyan eszközökről tájékoztatja, melyekkel megakadályozhatják az ilyen anyagokhoz történő hozzáférést.

Ezzel a CDA feloldotta azt az ellentmondást, amely a szolgáltatókat megfosztotta a gondos gazda által tanúsított jószándékú gyomlálás lehetőségétől. A szakasz első bekezdése kategorikusan leszögezi, hogy a szolgáltató vagy a felhasználó *semmilyen körülmények között* nem tekinthető a más által szolgáltatott tartalom kiadójának vagy közzevetőjének. Ez a határozott nyelvezet az első alkotmánykiegészítéshez hasonló kérlelhetetlen egyértelműséggel menti fel a szolgáltatókat mindenfajta tartalmi felelősség alól. Ezzel a CDA 230. szakasza letette az amerikai szólásszabadság internetre vonatkozó részének alapkövét. Mint az egyik alábbi esetben láthatjuk, az igazságos megoldásra ez sem mindig jelentett garanciát; viszont kétségtelenül jogbiztonságot teremtett. Ennek kulcsa, hogy a felelőtlenség feltétel nélküli. A 230. d) bekezdés a felhasználók tájékoztatásának kötelezettségét írja elő a szolgáltatók számára a szűrőprogramok rendelkezésre állásáról, és arról, hogy hol található ilyen program. E tájékoztatási kötelezettség megszegése sincs befolyással a felelősség alóli mentességre.

Ezzel szemben az európai irányelv jellemző módon relatívvá teszi a szolgáltató felelősségét. Az európai szolgáltató, ha tudomást szerez egy *esetlegesen* jogsértő tartalom létezéséről, és nem teszi azt hozzáférhetetlenné, akkor felelőssé tehető érte. Holott a jogsérelem tényét végső soron csak a bíróság tisztázhatja; így az európai szolgáltató arra kényszerül, hogy megpróbálja megjósolni, hogyan döntene a bíróság a kifogásolt tartalom jogi természetéről (ld. bővebben az 1.4.3. fejezetben.) Az amerikai internetszolgáltató nem köteles beavatkozni a rajta keresztül folyó tartalomba, még akkor sem, ha nyilvánvaló számára, hogy az jogellenes. Nem kötelessége, de megteheti, ha úgy látja jónak, például mert neonáci vagy erőszakos anyagot talál. A szolgáltató eme szabadsága teret enged a társadalmi elvárásokból fakadó önkorlátozásnak, ami a döcögős államhatalmi jogérvényesítés egyik alternatívája lehetne. Az európai szolgáltató viszont még mindig inkább abban érdekelt, hogy ne vizsgálja a tartalmat, mert ha kétes tartalomba ütközik, csak a felelősség kockázata vagy az eltávolítás között választhat.

Mint említettem, a CDA kategorikus szabálya sem eredményezte azt, hogy a későbbi internetes jogesetek ellentmondásokról mentesek lettek volna. Az idézett szakasz volt a következő esetek elbírálásának alapja.

1.4.1. *Zeran v. AOL*

Körülbelül egy héttel a számos áldozatot követelő oklahomai robbantás után az AOL hirdető-tábláján megjelent egy hirdetés, amely a merénylettel kapcsolatos gúnyos megjegyzésekkel díszített pólókat reklámozott, és *Kenneth Zerán* telefonszámát adta meg az érdeklődőknek. Ezzel valóságos tortúra kezdődött Zerán számára: felháborodott telefonálók százai zaklatták. Hiába kérte az AOL-t, hogy távolítsa el a hirdetést, és jelentessen meg helyreigazítást. Az AOL ugyan eltávolította a hirdetést, de a helyreigazítás közzétételét megtagadta, mondván, hogy ők nem követtek el hibát. Ám hiába távolították el a közlést, az másnap újra megjelent, még pimaszabb szöveggel, és ez így ment nap nap után, még négy alkalommal. Zerán az üzleti hívásokra használt telefonját nem tudta használni, üzenetrögzítőjére kétpercenként érkeztek – többek között halálos fenyegetéseket tartalmazó – üzenetek. Mikor a helyi rádió is beszámolt a felháborító hirdetményről, Zerán betelefonált a rádióba, és sikerült elérnie, hogy az közlése az ő verzióját is. Csak miután a helyi újság is teljes valójában közölte a történetet, csökkent a telefonhívások száma napi tízre. Az igen súlyos jogsérelem ellenére Zerán sehol sem talált orvoslát. Hiába perelte be az AOL-t a helyreigazítás közzétételének elmulasztásáért, az a CDA 230. szakasza értelmében nem volt felelős a más által közzétett tartalomért, ennél fogva a helyreigazítás sem volt kötelezettsége. Az eredeti hirdetőt viszont soha nem sikerült megtalálni.

Nagy kár, hogy Zerának nem jutott eszébe, hogy ő maga tegyen közzé egy hirdetményt az AOL hirdetőtábláján, amelyben felfedné a valóságot. Hiszen az AOL nem a szerkesztő szemszögéből utasította el a helyreigazítás közzétételét, hanem a kívülálló harmadik szemszögéből: ő nem ellenőrizte, hogy milyen hirdetések kerültek fel, ezért bárki azt tett közzé, amit akart. Az internet logikájából következően Zerának magának kellett volna a helyreigazítást közzé tenni – erre azonban sajnos sem az AOL, sem a bíróság nem hívta fel Zerán figyelmét. A szigorú szabályozás hiányának egyik indoka éppen a szűkösség hiánya: nincs szükség arra, hogy – mint újság vagy rádió esetében – tolmácsolják Zerán álláspontját. Különösen figyelemreméltó, hogy Zerának eszébe jutott, hogy a rádióba betelefonáljon, de az nem, hogy az interneten maga eszközöljön helyreigazítást. Ez jól jellemzi az internettel kapcsolatos félelmek fő okát: annak szokatlanságát. Holott a rádió nem is tipikusan interaktív médium, a telefon révén mégis azzá vált idővel. Az internet esetében még egy ilyen közvetítőre sem lenne szükség – talán csak arra a mintegy nyolcvan évre, amely a rádiót is otthonossá tette.

1.4.2. *Blumenthal v. Drudge*

Az alábbi ügyben a bíróság kinyilvánította morális kritikáját a CDA 230. szakaszával szemben, de megállapította, hogy az érintett szakasz nem enged mérlegelést, hanem feltétel nélküli, teljes mentességet biztosít a szolgáltatóknak.

*Drudge az America Online (AOL) megbízásából rendszeres pletykákat írt az AOL számára. E pletykák Drudge saját honlapján is megjelentek, továbbá előfizetési díjért emailen, hírlevél formájában is terjesztette őket (1997-ben állítólag 85000 előfizetője volt). Az egyik számban az szerepelt, hogy *Sidney Blumenthal*, egy köztisztviselő múltját házastársi erőszak feketíti be⁵³. Blumenthal épp másnap készült megkezdeni hivatalát a Fehér Házban, ahol egyébként a felesége is dolgozott. Ügyvédje útján még aznap levelet küldött Drudge-nak, aki helyreigazítási a követelését késedelem nélkül teljesítette: szétküldte a hírlevél (*Drudge Report*) különkiadását, és másnap az AOL-lel is közzétette a helyreigazítást. A felperes azonban*

⁵³ „New White House recruit Sidney Blumenthal has a spousal abuse past that has been effectively covered up.”

nem elégedett meg ennyivel, hanem Drudge mellett az AOL-t is beperelte, és az AOL kártérítési felelősségének megállapítását kérte. Érvelése szerint Drudge az AOL javára és megbízásából járt el. A köztük lévő szerződés értelmében az AOL reklámozta a rovatot, hogy minél több előfizetőt vonzzon, és elérhetővé tette azt egy éven át minden előfizetője számára, Drudge pedig írta, szerkesztette, és frissítette a rovat tartalmát.

A CDA megszületése előtt ezek a feltételek alkalmasak lettek volna arra, hogy a bíróság az AOL-t kártérítés fizetésére kötelezze. A *Compuserve* esettel ellentétben ugyanis a szolgáltató és a szerző között közvetlen szerződéses kapcsolat állt fenn, a szerző a szolgáltató javára és megbízásából cselekedett. A CDA 230. szakasza azonban irrelevánssá tett minden ehhez hasonló tény. Mivel a tartalmat nem az AOL, hanem személyesen Drudge írta, az AOL mint szolgáltató semmi szín alatt nem volt felelőssé tehető.

Megjegyzendő, hogy első felindulásában a felperes sem az AOL-hez fordult, hanem közvetlenül Drudge-hoz. Ez azt szemlélteti, hogy a károsult számára is nyilvánvaló volt, hogy a jogsértést Drudge és nem az AOL követte el, és hogy tőle várhat orvoslát, azaz helyreigazítást. Az alperesi pozíciót csak később terjesztette ki az Államok leghatalmasabb internet-szolgáltató cégére. Elképzelhető, hogy az AOL perbevonását fizetőképességének vonzereje motiválta.

A bírósági ítélet velős állításokat fogalmazott meg, miközben értelmezte és elhelyezte a CDA 230. szakaszát a jogrendszerben. Felhívta a figyelmet arra, hogy bár a 230. szakasz elsősorban az obszcén és illetlen anyagokra vonatkozik, de a törvényi definíció kiterjed mindenre, amely „egyébként kifogásolható”. Megállapította, hogy a 230. szakasz törvénybe iktatásával a törvényhozónak nyilvánvalóan az volt a szándéka, hogy kihúzza a talajt a *Stratton Oakmont v. Prodigy* típusú esetek alól, márpedig az az ügy is rágalmozás (*defamation*) miatt indult. A bíróság szerint „függetlenül attól, hogy bölcsen tette-e vagy sem, a jogalkotó olyan szabályt alkotott, amely hatékonyan kizárja a szolgáltató olyan anyagok miatti felelősségét, melyeket nem ő, hanem más alkotott.”⁵⁴ A bíróság azt is megállapította, hogy az AOL jelen esetben élvezzi a jogszabály által nyújtott előnyöket, miközben nem viseli azokat a terheket, melyeket a törvényhozó számításba vett. A *Zeran v. AOL*-t idézve kimondta, hogy a Kongresszus azért alkotta a 230. szakaszt, hogy a felelősség ténye ne tántorítsa el a szolgáltatókat attól, hogy kiszűrjék a sértő anyagokat, és igény szerint szerkesztett és válogatott tartalmat kínáljanak.

Ugyanakkor figyelmen kívül maradt, hogy az AOL szándékosan egy hírhedt pletykarovat szerzőjével kötött szerződést, abból a célból, hogy honlapját tartalommal töltsen meg, és minél több előfizetőt vonzzon. Felmerülhet a kérdés, hogy vajon nem terheli-e felelősség őt a szerző kiválasztásában, ha előre ismert, hogy nagy valószínűséggel mást sértő, valótlan tényállításokat fog közölni? A szerző kiválasztása ugyanis az AOL tudatos tevékenysége, ellentétben az írások közzétételével. Nem véletlen, hogy a Drudge név a hiteltelen információ és az ezzel kapcsolatos problémakör szinonimájává vált.⁵⁵

Ez a rövid áttekintés a szolgáltatók felelősségének az Amerikai Egyesült Államokban hatályos szabályozását kívánta bemutatni. A személyiségi jogsértések témájának további tárgyalása a 3. fejezetben történik majd. A továbbiakban a szolgáltatók felelősségénél maradva, az európai szabályozást tekintjük át.

⁵⁴ „whether wisely or not, it made the legislative judgment to effectively immunize providers of interactive computer services from civil liability in tort with respect to material disseminated by them but created by others.”

⁵⁵ Shapiro 133-134. „*The Drudge Factor*”

1.4.3. Az értesítési-eltávolítási eljárás

1.4.3.1. Az elektronikus kereskedelemről szóló irányelv

Az európai szabályozás az uniós harmonizációból fakadóan két szinten történik: egyrészt tagállami, másrészt uniós szinten. Az elektronikus kereskedelemről szóló 2000/31/EC számú európai irányelv azokat az elveket fekteti le, amelyeket a tagállamoknak 2002. január 17-ig a belső jog részévé kellett tenniük. A végrehajtás módjára nézve nem ad eligazítást, de az általános uniós jogelvekből az következik, hogy sem a tagállam által alkotott harmonizált jogszabály, sem pedig annak végrehajtására kiadott jogszabály nem szabhat meg olyan szűkítéseket vagy feltételeket, amelyek az irányelv érvényesülését akár csak befolyásolnák. Tehát a játéktér meglehetősen szűk, mivel az irányelv is igen lakonikusan fogalmaz.

Az irányelv megjelenése előtt az európai országokban a szolgáltatók felelősségének megállapítása előtt általában nem volt akadály, mindazonáltal a joggyakorlat meglehetősen kaotikus volt. Az uniós jog közvetlen hatályának elve alapján azonban 2002. január 17. után az irányelv még azokban az országokban is érvényesül, amelyek elmulasztották azt a belső jogba átemelni.

Az irányelv megalkotásakor a cél az volt, hogy mentesítsék a szolgáltatót az általános felelősség alól, és bevezessék az ún. értesítési-levételi (*notice and takedown*) eljárást, amelyet a világon először az Amerikai szerzői jogi törvény (DMCA) vezetett be.⁵⁶ Ez az amerikai könyvtár-kezelési rendszeréhez hasonlít. A szolgáltató nem köteles ellenőrizni az általa közvetített tartalmat, ezért nem felelős azért a tartalomért, melynek közzétételét nem ő kezdeményezte, és amelyről nem volt, illetve nem is kellett, hogy legyen tudomása. Ha azonban bármilyen módon tudomást szerezne a jogellenességről, akkor köteles a tartalmat eltávolítani, vagy hozzáférhetetlenné tenni. Az irányelv különbséget tesz az adatátvitelt-végző, hozzáférés-szolgáltató, ideiglenes másolatot tároló szolgáltató, valamint tárhely-szolgáltató között. Csak az utóbbi számára áll fenn a levételi kötelezettség: a többieknek nincs felelőssége, amennyiben bizonyos feltételeknek megfelelnek. Az adatátvitelt végzők és a hozzáférés-szolgáltatók esetében ilyen feltétel, hogy nem ők kezdeményezték az átvitelt, nem ők választották ki annak címzettjét, és nem módosították a közvetített információt. A terjesztés könnyebbé tétele érdekében alkalmazott ideiglenes tárolás (*caching*) szintén mentességet élvez, amennyiben a szolgáltató nem módosítja az információt, betartja az ahhoz történő hozzáférés szabályait, követi a frissítés szakmailag elfogadott általános szabályait, és nem tér el a technológia jogszerű, megszokott használatától. Az ideiglenes tárolónak csak annyi többletkötelezettsége van, hogy ha arról szerez tudomást, hogy azt az eredeti helyéről a tartalomtároló, vagy más eltávolította, vagy hozzáférhetetlenné tette az információt, illetve hogy bíróság vagy más hatóság ilyet elrendelt, úgyszintén köteles eltávolítani vagy hozzáférhetetlenné tenni az információt. Tehát az értesítési-levételi eljárás lényegében csak a tárhely-szolgáltatókra vonatkozik, a köznyelvben azonban az internetszolgáltatóknál általában ezt értjük.

Az irányelv deklarálja, hogy semmiféle mentesség nem érinti a hatóságok azon jogát, hogy bizonyos tartalom eltávolítására, vagy hozzáférhetetlenné tételére kötelezzék a szolgáltatót. Annak ellenére, hogy az irányelv tartalmában restriktívebb, mint az amerikai szabályozás, nem feledhetjük el, hogy olyan jogi környezetben született, ahol a szolgáltatókat rendre felelőssé tették olyan közlésekért, amelyeket nem ők tettek közzé. Az irányelv politikai célja tehát a szolgáltatók mentesítése, nem pedig felelősségük megalapozása volt. A hangsúly azon volt, hogy mentesítsék a szolgáltatót a közvetített vagy tárolt tartalom aktív monitorozása alól, hiszen ez elviselhetetlen terhet rótt volna rájuk (15. Cikkely).

⁵⁶ Gyenge 153.

Az értesítési-levélteli eljárás elve általánosan elfogadottá vált, holott vannak vele szemben alkotmányossági kifogások. Az első, hogy a szolgáltató köteles megítélni, hogy a kifogásolt tartalom jogellenes-e, vagy sem. Ugyanis a direktíva szavai szerint nem akkor köteles az információt eltávolítani, ha valaki kifogást emel az ellen, hanem ha tudomást szerez annak jogellenességéről. A levétel aktusa tehát nem a bejelentés kétséget kizáró tényétől függ, hanem a jogellenesség nagyon is kétséges tényétől. Hiszen attól, hogy egy információ ellen kifogás érkezik, nem biztos, hogy a kifogás jogos. Erről végső soron csak bíróság foglalhat állást. Ugyanakkor nem csak kifogás útján lehet a jogellenesség gyanújáról tudomást szerezni, hanem bármilyen más módon: erre vonatkozóan az irányelv nem tartalmaz szűkítést. Akár véletlenül, automatikus kiszűrés útján, vagy névtelen levél alapján. Ha a szolgáltatónak kétsége van afelől, hogy egy információ jogellenes-e, akkor mérlegelnie kell, hogy mit kockáztat szívesebben: a felelősségre vonást, amiért nem távolította el azt, vagy az ügyfele részéről a reklamációt, esetleg kártérítés követelését, amiért feleslegesen távolította el. Hiszen a szolgáltató nem a bejelentővel, hanem a tartalomszolgáltatóval áll jogviszonyban. Legálábbis abban az esetben, ha a kérdéses információ egy általa ellenszolgáltatás fejében tárolt honlapon található. Mivel a szolgáltató szerződéses kötelezettsége arra irányul, hogy az információ hozzáférhetőségét biztosítja, az ügyfele szerződésszegéssel vádolhatná, ha alap nélkül eltávolítaná a tartalmat. A szolgáltatónak nincs könnyű dolga, hiszen az irányelv nem nyújt számára mentességet a szerződésszegés vádjá alól, amennyiben utóbb bebizonyosodna, hogy az eltávolított információ nem is volt jogellenes.⁵⁷ Hogyha viszont nem távolítja el azt a tartalmat, amellyel szemben a jogellenesség gyanúja felmerült, akkor magáért a tartalom közzétételéért lesz felelős, ami adott esetben akár büntetőjogi felelősség is lehet.

Tehát a mérleg inkább afelé billen, hogy eltávolítsa az információt, hiszen így a hatóságokkal nem gyűlhet meg a baja, legfeljebb az ügyfelével. Ezáltal azonban szabad prédájává válhat a rosszhiszeműen kifogást emelő bejelentőknek, akik esetleg az internetszolgáltatót akarják nehéz helyzetbe hozni, vagy talán a tartalomszolgáltatót bosszantani, de mindkét esetben következmények nélkül, akár névtelenül is megtehetik ezt. Az irányelv ugyanis nem szab semmiféle feltételt arra nézve, hogy milyen típusú tudomásszerzés alapozza meg a szolgáltató felelősségét, és a tagállamok számára sem ír elő pontosítási kötelezettséget. Ezért nem csak az fordulhat elő, hogy az érintett személy emel kifogást saját jogai állítólagos megsértése miatt, hanem az is, hogy kívülálló harmadik személy, névtelenül, formátlan bejelentés útján értesíti a szolgáltatót az állítólagosan jogellenes tartalom létéről. Több európai országban is felmerült már annak az igénye, hogy a rosszhiszemű értesítést szankcionálják.

A probléma további része, hogy a szolgáltató mint magánszemély nem hivatott ítéletet alkotni egy szólás alkotmányos védettségéről. Holott amikor eldönti, hogy eltávolítja-e azt vagy sem, éppen ezt teszi. Amennyiben eltávolítja a tartalmat, akkor a véleménynyilvánítási szabadságot korlátozza, ráadásul bírói ítélet hiányában. Társadalmi önszabályozásnak ez nem nevezhető, hiszen törvényi fenyegetés hatására történik.

A direktíva további hiányossága, hogy nem tér ki arra, mi történjék a levétel után. Ha a tartalom közlője tiltakozik, visszategye-e a szolgáltató a tartalmat, vagy arra kéri a feleket, hogy bíróság előtt folytassák jogvitájukat? A helyes az lenne, ha a szolgáltató visszatenné a tartalmat, és ha a panaszos fél újból kéri, illetve fenntartja álláspontját, akkor bírósághoz irányítaná őket. Mindaddig pedig, amíg a bíróság el nem marasztalta a tartalomszolgáltatót, a tartalom maradjon fenn, hiszen a véleménynyilvánítási szabadságot korlátozni csak jogerős ítélet birtokában lehet. (Ez az eljárás 4R néven honosodott meg az angol nyelvezet-

⁵⁷ A magyar elektronikus kereskedelemről szóló törvény 2003-as módosítása megadja ezt a mentességet a szolgáltatónak.

ben, Richard Clayton, a feltalálója nevezte el így a *report, remove, respond, replace* (értesítés, eltávolítás, válasz, visszahelyezés) szavak kezdőbetűi alapján.⁵⁸

A szolgáltató magánvállalkozás, ezért joga van megválogatni a tartalmat saját szempontja alapján. De mivel a levételre törvény kötelezi, nem saját elhatározásából szabadul meg a kifogásolható tartalomtól, hanem az állam eszközül használja őt a szólás korlátozásához. Ezért ez a típusú levétel állami beavatkozásnak tekintendő, nem pedig a szolgáltató önszabályozásának. Az önkéntes levételre egyébként főleg Amerikában van példa, például a náci oldalakat vagy egy agresszív abortuszellenes szervezet honlapjának tárolását sorra utasítják el a szolgáltatók. (Következésképpen a náci weboldalak néhány olyan szerverre tömörülnek, amelyik megtűri őket, illetve saját szolgáltatót alakítanak.)

Az alkotmányossági rendezetlenség ellenére kétségtelen, hogy az értesítési-levéleti eljárásnak vannak előnyei. Ha az információ szerzője nem tiltakozik, azzal azt bizonyítja, hogy a közlemény talán nem is volt számára olyan fontos. Az internet közegében számos olyan spontán megjegyzés születhet, akár hirdetőtáblán vagy fórumon, amely nem átgondolt véleményt fejez ki. Ilyen közlemények rövid úton történő törlése, ha a szerzőjük ez ellen nem tiltakozik (esetleg észre sem veszi), a graffitik lemosásához hasonlítható, és praktikusán nem ejt nagy sebet a beszélő jogain. Ha viszont a szerző kifejezi ragaszkodását a közzétételhez, akkor alapvető alkotmányos követelmény, hogy az a jogerős bírói ítéletig nyilvános maradjon.

Amennyiben hagyományos médium esetében merül fel egy közlés jogellenességének gyanúja, akkor sem lehet minden további nélkül visszavonadni, betiltani, bezúratni a kiadványt. Az elektronikus média esetében jellegénél fogva nincs is erre szükség, ugyanis a valós időben elhangzott tartalom esetében nem áll fenn huzamos ideig a jogsértő állapot. Az internetes tartalom haladéktalan eltávolítása melletti érvek egyike, hogy a személyiségi jogsérelem minden egyes nap megismétlődik, míg a nyomtatott sajtót másnap már senki sem olvassa. Ez a kifogás azonban nem a gyökerénél ragadja meg a problémát. Hiszen léteznek hetilapok, és egyszeri kiadványok is, amelyeket szintén nem zúznak be bírói ítélet nélkül. A rendszeresen frissített internetes hírportálok is nap mint nap új híreket prezentálnak, és bár a régi hír is megtalálható, arra ugyanakkora eséllyel bukkanhat rá valaki, mint a tegnapi újságra. Két esetben fordulhat ez elő: ha valaki kifejezetten keresi az elavult hírforrást, illetve, ha véletlenül a kezébe akad – e tekintetben nincs különbség az elektronikus és a papíralapú közzététel között. Az a tény, hogy a Polgári Törvénykönyv ismeri az „abbahagyásra kötelezés” intézkedését a személyiségi jogi sérelem esetén igényelhető orvoslathoz, szintén alátámasztja azt, hogy valamely tevékenység betiltásáról rendelkezni bíróság hatáskörébe tartozik.

A gyors törlés mellett gyakran felhozott másik szokásos érv, hogy a köztes időben a sértő információ úgy elterjed, hogy soha többé nem lesz kitörölhető a világháló zeg-zugaiból. Ez kétségtelenül megtörténhet, de ez ugyanúgy megeshet egy nap alatt, mint nyolc nap alatt. Tény, hogy ami egyszer felkerült a Netre, az potenciálisan *bárhol és bármikor* felbukkanhat újra. Természetesen ez veszélyeket is rejt magában: egy zavarodott pszichéjű rajongó összegyűjtött mindent, ami a neten fellelhető volt egy hölgyről, és (szerencsére csak) leveleivel zaklatta. A hölgynek valóságos sokkot okozott, hogy mennyi mindent tud róla a férfi, a gyermekkori hobbjait is beleértve. Ez ellen csak az jelent védekezést, ha a felhasználók tisztába jönnek ezzel, és legszemélyesebb adataikat csak azzal a tudattal teszik közzé honlapjukon, hogy azokat potenciálisan bárki elolvashatja és összekapcsolhatja egymással. Remélhetőleg egyszer másfajta védekezés is megvalósul, amennyiben az érintettek, illetve az adatkezelők

⁵⁸ vö: Clayton; ld. még: ORTT; ld. még: Bayer 2002, Bayer 2003c., Gyenge 175-176.

megteszik a szükséges intézkedéseket annak érdekében, hogy bizonyos személyes adatokat csak az arra jogosultak ismerhessenek meg.⁵⁹

Tehát a „gyors intézkedés” a fénysebességű adatátvitel és másolás korában értelmezhetetlen. Nincs különbség aközött, hogy egy napig, vagy egy hétig volt fenn az információ a neten. Az elhíresült „halapenz.hu” című weboldal évekig működött a résztvevők meglegedésére, majd a botrány kipattanásakor rögvést eltávolították. Holott addigra minden számítógép, amely valaha meglátogatta azt az oldalt, elmentett egy kópiát belőle: egy ún. ideiglenes másolatot. Nem csoda, hogy az oldalt a tulajdonosa számára is ismeretlen személyek azonnal újra feltöltötték egy egyesült államokbeli szerverre: www.halapenz.com címen.

Az Emberi Jogok Európai Egyezményének a strasbourgi Emberi Jogok Európai Bíróságának értelmezése szerint egy szóláskorlátozás csak akkor lehet összhangban az egyezménnyel, ha amellet, hogy előre rögzített, szükséges és arányos, még hatékony is. Az *Oberserver & Guardian v. UK* tanulsága, hogy amennyiben a korlátozás már nem képes megakadályozni a jogsérelemet, akkor indokolatlan szabadságkorlátozássá, tehát megengedhetetlenné válik.

Emellet pedig jogszerű módja is van annak, hogy a jogellenesnek tartott információ a lehető legrövidebb ideig maradjon a nyilvánosság előtt: az ideiglenes intézkedés többek között a magyar jogban is létező jogintézmény.⁶⁰ De nemcsak a magyar jog ismeri: az angolszász jogrendben az „*injunction*” intézménye szolgálja ugyanezt a célt. Ebben az esetben a kecske is jóllakik, és a káposzta is megmarad: bíróság dönt a közlés eltávolításáról, tehát alkotmányos kritériumoknak megfelelő a korlátozás, miközben a vélt jogsérelem nem súlyosbodik. Erről az alábbi fejezetben lesz szó részletesebben.

1.4.3.2. Az elektronikus kereskedelemről szóló törvény

Az elektronikus kereskedelemről szóló 2001. évi CVIII. törvény 10-12. szakasza lényegében szó szerint átveszi az európai irányelv szövegét, annyi eltéréssel, hogy a keresőprogramokra is kiterjeszti ugyanazokat a szabályokat. Némi nemzeti sajátosságot mutat viszont a szerzői jogok vélt megsértése esetén alkalmazott értesítési-levételi eljárás, amelyet külön is szabályoz a törvény.⁶¹ Ebben a szakaszban (13.§) határidőket és konkrét eljárási szabályokat is megemlít. Törvényszerkesztési szempontból nem következetes, hogy a szerzői jogi levételi eljárást külön címszó alatt kezeli. Nem világos, hogy ha már eljárási szabályt alkot az értesítési-levételi eljáráshoz, akkor miért szűkíti azt le a szerzői jogsérelemre. Erre a

⁵⁹ Ha a mindenki számára hozzáférhető hálózat helyett egy a hálón tárolt, de jelszóval védett adatbázisban rögzítenék a személyes adatokat, mindössze egy regisztrációs adatlappal és jelszavas belépéssel megoldható lenne, hogy bármely egyszerű keresés ne adja ki a védeni kívánt személyes adatokat. Az információ így is bárholnan hozzáférhető, de csak azok számára, akik célzottan megnyitják a honlapot és regisztrálják magukat. Nem szükséges az egész világ számára elérhetővé tenni azt az információt, hogy például Kovács Erika 2. osztályos nyírábrányi tanuló megnyerte a megyei matematika versenyt. Ehelyett le lehetne keríteni egy olyan „zónát” az interneten, ahová egy egyszerű jelszóval csak azok léphetnének be, akiknek valamilyen közük van a versenyhez, például a részt vevő iskolák tanulói, tanárai, és a szülők. Nagyfokú biztonságra nincs szükség, csak annyira, hogy a Kovács Erikát érintő adatok minimális védelmével megakadályozzák, hogy egy unatkozó örült összekapcsolja az adatokat és mindent megtudjon róla. A hangsúly nem a belépők azonosításán, hanem egy egyszerű zsiliprendszer létrehozásán van. Még akkor is, ha a bejelentkező valótlán adatokat ad meg a regisztrációkor, megvalósult az „elkerítés”, azaz hogy a világhálóról nem lehet mintegy véletlenül belépni az adattárba.

⁶⁰ Polgári Perrendtartás 156. §

⁶¹ E kérdésről ld. még: Gyenge, Gally

törvényalkotás körülményei adják meg a választ: az eljárást az eredeti verzióhoz képest utóbb a szerzői jogsérelem miatti kifogásokra kívánták szűkíteni. Az eredmény azonban nem tükrözi egyértelműen ezt a szándékot, mert a törvény 10. és 11. szakasza úgy rendelkezik, hogy „...a szolgáltató akkor nem felel, ... ha [amint a jogellenességről, vagy azt valószínűsítő tényről] tudomást szerzett, haladéktalanul intézkedik az információ eltávolításáról, vagy a hozzáférést nem biztosítja.” (10-11. §§). A két szakasz egyike a tárhely-szolgáltatóval (10. §), másika pedig a keresőprogramot üzemeltetővel (11. §) szemben szabja e feltételt. A jogellenesség körét a törvény nem szűkíti le a szerzői jogi sérelmekre. Ennek értelmében aligha állítható, hogy a szolgáltatónak ne lenne általános értesítési-levélteli kötelezettsége.⁶² Ez az értelmezés az európai irányelvvel is ellentétben állna. Az európai harmonizációs kötelezettség miatt nincs arra lehetőség, hogy a levétel valóban csak a szerzői jogi eljárásra terjedjen ki. Hiszen az EU direktíva egyértelműen fogalmaz: a tárhely-szolgáltató csak akkor mentesül a felelősség alól, ha amint tudomást szerez a jogellenességről vagy azt valószínűsítő tényről, eltávolítja a kifogásolható tartalmat.

A 13. § első bekezdése deklarálja a szerzői jogi sérelmet szenvedett személy jogát az eltávolítás kérésére. Ebből az következne, hogy csak a szerzői jogaiban megsértettnek van joga az eltávolítást kérelmezni, más jogsérelem, például a személyiségi jogi sérelmet szenvedettnek már nem. Ezzel szemben a szolgáltató levélteli kötelezettsége bármifajta jogsérelemtől történő bármifajta tudomásszerzés esetére kiterjed. Nem kell, hogy szerzői jogi sérelem alapozza meg, mert sérelem sem kell hozzá! A 10. és 11. szakasz ugyanis nem írja elő, hogy csak a sérelmet szenvedett értesíthetné a szolgáltatót: a törvény bármiféle „tudomásszerzéshez” ugyanazt a jogkövetkezményt fűzi. Ha bárki, akár egy névtelen levélben értesíti a szolgáltatót arról, hogy valamely tartalom valószínűsíthetően jogellenes, akkor az már nem állíthatja, hogy nem szerzett erről tudomást: ezért csak akkor élvezi a továbbiakban a felelősségtől való mentességet, ha haladéktalanul eltávolítja az információt. Az a paradox helyzet állt elő, hogy ezekre az esetekre nincs biztosítva az információ közzetevője számára a válaszadás és a visszatétel joga, hiszen a 13. §-ban szabályozott eljárás csak a szerzői jogokat megsértő tartalom közzetevőjére vonatkozik.

Tehát a 10. és 11. szakaszokban előírt levételhez még az sem kell, hogy maga a jogosult értesítse a szolgáltatót a levételről, azt bárki megteheti. Még konkrét jogsértést sem kell a tartalomnak megvalósítania: a törvény szerint elég, ha a szolgáltató tudomást szerzett „bármely, az információval kapcsolatos jogellenes magatartásról vagy arról, hogy az információ bárkinek a jogát vagy jogos érdekét sérti”, vagy „olyan tényről vagy körülményről, amely valószínűsítene, hogy az információval kapcsolatos magatartás jogellenes vagy arról, hogy az információ bárkinek a jogát vagy jogos érdekét sérti”. Ennek értelmében, ha valaki arról értesíti a szolgáltatót, hogy egy másik személy által közzétett információ „kapcsolatban van egy jogellenes magatartással” (!), vagy harmadik személy jogos érdekét sérti, akkor a szolgáltató ésszerűen eljárva el fogja távolítani az információt, anélkül, hogy akár a közzetevőt, akár a feltételezetten sérelmet szenvedett harmadik személyt informálná a tényről.

Az eltávolítási eljárás önmagában, elvi alapon is kritizálható, hiszen alkotmányossági aggályokat vet fel a bírói ítélet nélküli eltávolítás, és nagyobb jogbiztonságot jelentene a feltétel nélküli mentesség, az amerikai példához hasonlóan. Ezt a kifogást fenntartva, másodsorban, az eljárás módja is kritizálható. A visszaélésszerű alkalmazás lehetőségét már az is csökkentené, ha az értesítés és a levétel folyamatát garanciális szabályok határolnák körül. Például szűken körülírni a panaszkodási jog feltételeit (érintettség, személyes adatok megadása,

⁶² Egyesek ezzel ellentétesen vélekednek, ld.: Gyenge 173.

indokolás).⁶³ Jogpolitikailag helyesebbnek tűnik, ha nem adatik meg bármely, nem érdekelt személynek, hogy kvázi feljelentse a tartalom közzétevőjét az internetszolgáltatónál, anélkül, hogy bármi köze lenne az esethez, mert ez visszaélésre adhat alkalmat. Indokolt lenne a tudomásszerzés elfogadható módjait oly módon leszűkíteni, hogy csak a sérelmet szenvedett személy tehesen panaszt.

Kérdés azonban, hogy ez nem lenne-e ellentétes az Európai Unió általános jogelveivel. Az *előfoglalás* elve szerint ugyanis nem alkotható olyan nemzeti jogszabály, amely egy irányelv érvényesülését megváltoztatja, vagy akár csak befolyásolja.⁶⁴ Viszont az internet az a terület, ahol a legkevésbé lenne célszerű a szubszidiaritás elve alapján eltérő nemzeti szabályok alkotása. Ezért inkább a közös európai megoldást kellene keresni, – ami, ha hasonlít az amerikai megoldásra, egyúttal a közös, észak-atlanti szabályozás is lenne.

A bejelentők körének leszűkítése mellett még lényegesebb lenne a visszatétel kérdésének megnyugtató rendezése, és ennek kiterjesztése az összes levételi esetre. A jelenlegi eljárási szabályok – helyesen – előírják, hogy amennyiben a tartalom szolgáltatója kifogást tesz, úgy az információt újra elérhetővé kell tenni. A továbbiakban azonban már ismét alkotmányos problémákba ütközünk. A törvény szerint a tartalmat ismét el kell távolítani, ha a kifogást tevő a bírósági eljárás megindítása mellett ideiglenes intézkedés iránti kérelmet is beterjeszt, és ennek másolatát három napon belül megküldi a szolgáltatónak. Érthetetlen, hogy az ideiglenes intézkedés iránti *kérelem* miért jogosítja fel a szolgáltatót az eltávolításra, hiszen az ideiglenes intézkedésről a bíróság végzéssel – soron kívül – dönt,⁶⁵ a kérelemnek azonban nincs ilyen joghatása. Ezzel a törvény megelőlegezi a bíróság soron kívüli döntését, ami ellenkezik az igazságszolgáltatás függetlenségének, a hatalmi ágak elválasztásának elvével. A törvény a büntetőfeljelentés másolatának megküldéséhez is ugyanezt a joghatást fűzi, amivel megcsúfolja az ártatlanság vélelmét.⁶⁶

Mentségére szolgáljon a magyar törvény alkotóinak, hogy a logikai és alkotmányos ellentmondás az EU direktívában gyökerezik. Logikai ellentmondásnak nevezhető, hogy bár az irányelv célja, hogy mentesítse a szolgáltatót a felelősségtől, ez nem valósul meg. Csupán attól mentesíti a szolgáltatót, hogy a tartalmat jogellenes tartalom után kutatva folyamatosan monitoroznia kelljen. Természetesen az európai jogi környezetben ez is jelentős eredménynek számított, habár az Egyesült Államokban a szolgáltatók abszolút felelőtlenségét kimondó szabály már 1996 óta hatályos.

De a szolgáltató még mindig súlyos terhet cipel: döntenie kell arról, hogy jogellenes lehet-e valamely tartalom. Az irányelv ugyanis nem *kötelezi* a szolgáltatót arra, hogy minden olyan tartalmat eltávolítson, amelyet bárki kifogásolt. Ez sem lenne megfelelőbb a tartalomkímélet szempontjából, viszont legalább a szolgáltatót nem kényszerítené a bíró szerepébe. A szöveg szerint csak akkor kell eltávolítani a kifogásolt tartalmat, ha a jogellenességről, vagy azt valószínűsítő tényről szerez tudomást. A jogellenesség azonban komplex minőség, amelynek megállapítására csak bíróság jogosult. Végso soron bíróság dönthet arról, hogy valami jogellenes-e vagy sem, és különösen így van akkor, ha különös alkotmányos védelmet élvező emberi jog, a véleménynyilvánítási szabadság gyakorlásáról van szó. Bírói döntés hiányában az eltávolítás sérti a véleménynyilvánítási szabadság elvét, a szolgáltatót pedig abba a nehéz

⁶³ Az európai direktíva nem rendelkezik a keresőprogram felelősségéről sem, ezért e tekintetben is lehetne enyhíteni a magyar törvényen.

⁶⁴ Kende-Szűcs 504.

⁶⁵ Pp. 156. § (3)

⁶⁶ Elektronikus kereskedelmi törvény 13. § (9)

helyzetbe hozza, hogy saját bőre kockáztatásával kell megítélnie, vajon a bíróság hogyan döntene. Ha ugyanis a bíróság utóbb jogellenesnek találja azt az információt, amelyet ő nem távolított el, akkor a szolgáltató felelőssé tehető. Ha viszont olyan tartalmat távolít el, amelyet a bíróság utóbb jogszerűnek mond ki, a tartalomszolgáltató kártérítéssel fordulhatna a szolgáltató felé – az európai irányelv nem zárja ki ezt a lehetőséget, de a magyar törvény 2003-as módosítása igen: az új 7. § (6) bekezdése kizárja ezt a felelősséget.⁶⁷ A beiktatott szakasz szerint, ha a szolgáltató a 7-11. vagy 13. § szerint járt el az információ eltávolítás során, nem felel az ezzel okozott kárért. Abból, hogy a 7-11. szakaszokat is megemlíti az eltávolítás kapcsán, egyértelműen kiderül az, amiről a fenti paradoxonok miatt egyes szakmai körökben vita folyt: hogy a szolgáltató *nem csak* szerzői jogok sérelme esetén köteles a jogellenesnek talált tartalmat eltávolítani.

Ez a módosítás a szolgáltató számára kedvező árnyalattal színezi az egyébként alapvetően hibás rendszert. A szolgáltató helyzete könnyebbé vált, mert abban a dilemmában, hogy eldöntse, vajon egy tartalom jogellenes-e vagy sem, a mérleg két serpenyője közül az egyik immár nyilvánvalóan nehezebb. Nem kell attól tartania, hogy ha tévesen jogellenesnek gondolva távolította el a tartalmat, akkor annak közzétételére kártérítést követel rajta. Attól viszont továbbra is tartania kell, hogy ha bármi okból nem távolítja el, akkor felelőssé tehető az információ által okozott kárért, mivel kikerül a törvény mentességet biztosító szakasza alól. Ettől kezdve végképp nincs oka arra, hogy kockázatot vállaljon, tehát *minden* esetben eltávolítja az információt. Valóban, a szolgáltató helyzetét ez megkönnyíti, hiszen nem kell többé mérlegelnie, hogy az információ jogellenes, vagy jogszerű. A véleménynyilvánítási szabadság szempontjából azonban kedvezőtlen a változás. A hatályos magyar jogszabályok összehatása ugyanazt eredményezi, mintha bármely tartalmat, amely ellen kifogás érkezik, kötelező lenne haladéktalanul, bírói vizsgálat nélkül törölni – ami a szólás megengedhetetlen korlátozását jelentené. Holott voltaképpen erről van szó, csak éppen nyílt kötelezés helyett a szolgáltatót rászorítják, hogy ha racionálisan dönt, akkor mindenképpen a levétel mellett döntsön.

Még ha feltételezzük is, hogy a szolgáltató vet egy pillantást a tartalomra, mielőtt eltávolítja – noha ez nem áll érdekében –, és a bagatell, nyilvánvalóan alaptalan panaszokra nem reagál, akkor is ugyanezt a hatást érné el egy olyan törvényi rendelkezés, amely a nyilvánvalóan alaptalan kifogásokat kivenné a kategorikus cenzúraszabály alól. Ez úgy szólna, hogy ha bárhonnan, bármilyen kifogás érkezik bármely tartalom ellen, azt el kell távolítani, kivéve, ha a kifogás nyilvánvalóan alaptalan.

Ebből tehát az következik, hogy azokban az esetekben, amikor a feltételezetten jogsértő fél nem ismeretlen, akkor az értesítési-eltávolítási eljárás aránytalanul korlátozhatja alkotmányos jogait, mivel már a bírósági ítélet előtt, ítélet nélkül végrehajtja a szankciót. Ráadásul a pernyertes alperes hasonló helyzetbe kerülhet, mint eredetileg a panaszos: ismeretlen személy cselekménye miatt huzamos ideig sérültek a jogai.

Ez a rendkívül szigorú szóláskorlátozás alkalmat kínál a visszaélésekre is. Politikai fegyverként is alkalmazható: névtelen bejelentéssel bármilyen információ törölthető a nem szimpatikus politikai párt, mozgalom honlapjáról. Az eljárás hiánya miatt nincs arra előírás, hogy az ártatlan tartalom visszakerülhet-e valaha. A visszaélést gazdasági versenytársak is elkövetik egymás ellen, azzal a céllal, hogy ideiglenesen hozzáférhetetlenné tegyék a konkurencia honlapját, vagy akár konkurens internetszolgáltatók azért, hogy növeljék a konkurencia papírmunkáját. Ezért indokolt lenne a rosszhiszeműen értesítést küldő személyek elleni fellépés jogát elismerni. Az igény külön törvényi szabályozás nélkül is fennáll, hiszen a károkozás polgári jogi szabályai szerint is perelhető a feljelentő. De az igény érvényesítéséhez

⁶⁷ Elektronikus kereskedelmi törvény 7. § (6)

az is szükséges, hogy a bejelentő neve és címe meglegyen az internetszolgáltatónál. Márpedig a 8-11. § szerinti levélhez nem szükséges a név, az adatok vagy indokolás megadása. Abban az esetben, ha névtelen levél alapján távolítanak el olyan tartalmat, amelyet névvel tettek közzé, a felállás éppen fordított: a károkozó ismeretlen, a szolgáltatótól pedig a törvény 7. § (6) bekezdése alapján nem lehet kártérítést követelni.

Az alkotmányossági szempontok figyelembevétele azonban gyökeres változtatásokat jelentene. Az egyik ezek közül az angliai eredetű 4R eljárás értékes elemeinek átvétele lenne. Eszerint a tartalomszolgáltató tiltakozása után a tartalom visszakerülhet a honlapra, és a felek egymás között, illetve bíróság előtt rendezhetik jogvitájukat. A bírósági eljárás alatt pedig a tartalom továbbra is hozzáférhető maradna, kivéve, ha a bíróság ideiglenes intézkedésével elrendelné annak eltávolítását, vagy hozzáférhetetlenné tételét.

Az Országos Rádió és Televízió Testület (ORTT) 2002 nyarán kibocsátott Internetszabályozási koncepciója tartalmaz egy figyelemre méltó ötletet, amely csökkenthetné az értesítési-eltávolítási eljárással szemben megfogalmazott alkotmányossági kifogások súlyát.⁶⁸ Annak a tartalomszolgáltatónak, aki biztos akar lenni abban, hogy tartalmát nem törlik a netről, és meg van győződve a tartalom jogszerűségéről, melyet akár bíróság előtt is hajlandó lenne megvédeni, lehetősége lenne egy nyilatkozatot letétbe helyezni a szolgáltatónál. E nyilatkozat tartalmazná a tartalomszolgáltató nevét, címét, és arról szóló nyilatkozatát, hogy az anyag jogszerűségéért vállalja a felelősséget, és levételéhez nem járul hozzá. Ha valóban panasz érkezne a tartalommal szemben, nem lenne szükséges azt eltávolítani, hanem e nyilatkozat másolatát rögtön megküldve a panaszosnak, kapcsolatot lehet teremteni a két fél között, hogy egymás között, vagy szükség esetén bíróság előtt rendezzék a jogvitájukat, de hagyják ki belőle az internetszolgáltatót. A bíróságnak később még mindig van lehetősége a tartalom eltávolításáról rendelkezni, akár soron kívül, ideiglenes intézkedés útján.

Az intézmény bevezetéséhez jogszabályváltozás szükséges, mert amíg a törvény nem ismeri el a szolgáltató jogát arra, hogy figyelembe vegye egy ilyen nyilatkozat létét és eltekintsen az anyag eltávolításától, addig a szolgáltatók a saját bőrük kockáztatásával nem fogják figyelembe venni az ilyen irányú kéréseket, hiszen egy magánjogi természetű egyoldalú nyilatkozat nem bírálja felül a törvényi rendelkezéseket. Máris megjelent viszont az ötlet eltorzított változata, amely azonban az önrendelkezés kiterjesztése helyett az ellenkező hatást érné el: hogy kötelező lenne ilyen nyilatkozatot tenni, vagy hogy a szolgáltatók csak olyan tartalmat lennének hajlandók közzéadni, amellyel kapcsolatban a tartalomszolgáltató megtett egy ilyen értelmű nyilatkozatot, azaz megadta személyes adatait, és felelősséget vállalt a tartalmáért. Elveszne az internetes közzététel spontaneitása, ha ilyen formális követelményeket támasztanának vele szemben. Emellett teljesen megszűnne az anonim közzététel lehetősége, amely mindenképpen a választási lehetőségek szűkülését jelentené, attól függetlenül, hogy Amerikában és Európában ez különböző értéket képvisel.⁶⁹

Az anonim közzététel lehetőségét az önkéntes nyilatkozattétel is szűkíti valamelyest: hiszen ha valaki ragaszkodik anonimitásához, akkor nem védheti meg az általa közzétett tartalmat, sem előzetesen, sem utólag. Az eltávolítás ellen is csak akkor léphet fel, ha felfedi magát. Ez az ár azonban nem tűnik túlzottnak, mert mindaddig, amíg a tartalmat senki sem kifogásolta, az anonim közzétevő megmaradhatna a névtelenségben. Kétségtelen, hogy az anonim közlések kisebb védettsége kompromisszumot jelent a teljes szabadsághoz képest. Azonban még

⁶⁸ ld. bővebben: Bayer 2002; vö: ORTT

⁶⁹ Amerikában az anonim közzétételt a demokratikus részvételhez nélkülözhetetlen alkotmányos jognak tekintik, mert a The Federalist Papers-t alkotói, Hamilton és Madison névtelenül tették közzé. Európában általában etikusabbnak tartják, ha valaki „nevét vállalva” tesz kijelentéseket.

mindig kisebb veszélyt jelent a véleményssabadságra, ha a közzétevő – bár személyazonosságának vállalása árán, de – megvédheti a közlését, mintha feltétel nélkül távolítják azt el – természetesen csak abban az esetben, ha igény mutatkozik arra, hogy jogszabály rendelkezzen az eltávolítás valamilyen formájáról. Kérdéses, hogy alkotmányjogi igényességünk elfogadhatja-e a „kisebb veszély” érvelését.⁷⁰ Ez a probléma nem különíthető el az értesítési-eltávolítási eljárástól: e módszer elve magában hordozza az alkotmányellenesség magvát.

Emellett azonban azt is fontos észrevenni, hogy az internetes kommunikáció sajátossága erre az esetre is tálcán kínálja a megoldást: az anonim közzétevő újra meg újra közzéteheti a közleményét ugyanazon a fórumon, vagy különböző egyéb helyeken, ezért szabadsága nem csorbul aránytalanul. Mindazonáltal ha a korlátozás hatékonyságának a hiányában bízánk, az ismét csak a korlátozás alkotmányos jogszerűségét kérdőjelezi meg.

A bíróság által elrendelt eltávolításnak természetesen az előzetes nyilatkozat sem állhatná útját, történjen az akár ideiglenes intézkedés, akár perdöntő ítélet útján. Ha tehát a kifogást tevő fél bírósághoz fordul, és a bíróság ideiglenes intézkedésben soron kívül rendelkezik az eltávolításról vagy hozzáférhetetlenné tételről, ez a szolgáltatóra nézve mindenképpen kötelező.

1.4.4. A szolgáltatók felelőssége - Összegzés

A világ legfejlettebb részein jogilag már többé-kevésbé tisztázott a felelősség kérdése. Alapelvként kialakult a szolgáltató felelőtlensége, mely alól az európai jogrend megenged kivételt, az amerikai viszont nem. A névtelenséget oly fontosnak tartó Egyesült Államokban az értesítési-levételi eljárás meghonosodása eleve kizárt. Európában az interneten közzétett tartalom gyakorlatilag nem élvez alkotmányos védelmet, hiszen a legapróbb jelre törölendő. A törlés ellen hatékonyan tiltakozni sem lehet, mert a szolgáltató nem köteles a tartalmat vissza-helyezni – kivéve, ha azzal kapcsolatban a kifogás az volt, hogy szerzői jogot sértett (sic!).

Belátható, hogy az értesítési-eltávolítási eljárás az eljárási szabályok rendezése nélkül csak még nagyobb igazságtalanságokat eredményezhet. Az alkotmányos szempontoknak megfelelő szabályozás azonban túlzott ellenőrzést és bürokráciát vonna maga után. Kétséges, hogy érdemes-e a nehézkes jogi szabályozás útjára terelni ezt az egyszerű kérdést. Úgy tűnik, az internet csak végletes megoldásokat tesz lehetővé: vagy az önszabályozásra bízza a probléma kezelését, vagy nehézfégyverzetet igényel. Mindazonáltal, ha már egyelőre nincs alternatíva, legalább azt kellene megelőzni, hogy névtelen bejelentések alapján a középkori boszorkány-üldözésekhez hasonlóan működjön.

⁷⁰ Az Alkotmánybíróság mindenestre alkalmazza ezt az érvet, ld.: 37/1992. (VI. 10.) 61/1995. (X. 6.), 22/1990. (VI. 9.), 24/2000. (VII. 6.)

2. fejezet

A véleménynyilvánítási szabadság alátámasztásának elméletei és ezek alkalmazhatóságának változása az interneten

2.1. A véleménynyilvánítási szabadság igazolásának egyes típusai

A véleménynyilvánítási szabadság elméleti igazolásainak többféle csoportosítása ismert. E dolgozatban az angolszász dogmatika szerinti felosztást választottam, és az alábbiakban e szerint fogom ezeket tárgyalni. A három legelterjedtebb elhatárolás szerint a véleménynyilvánítási szabadság lehet az igazságkeresés eszköze, a demokratikus részvétel eszköze, avagy az egyéni kibontakozás útja. Ezek mellett *Baker* külön megemlíti a „piaci kudarc” elméletét, *Emerson* pedig a „társadalmi stabilitás és változás egyensúlyának megőrzése” tézisét.⁷¹ Halmai mindezen elméleteket két nagy kategóriába sorolja: az instrumentális elmélet szerint a véleménynyilvánítási szabadság eszköz a közösség jobbulása érdekében, a konstitutív szerint pedig önmagában való érték, amely az egyén méltóságával szoros összefüggésben az egyén individuális joga.⁷²

A magyar Alkotmánybíróság, úgy tűnik, a konstitutív igazolás talaján áll, amely mellett időnként segítségül hívja a demokratikus igazolás érveit is, és mindig hangsúlyozza a véleménynyilvánítási szabadság szerepének fontosságát a demokratikus társadalomban – anélkül, hogy ellentmondást teremtené a konstitutív szemlélettel.⁷³ Még a 36/1994. (VI. 24.) Alkotmánybírósági határozat is ezt tükrözi, amely pedig a hivatalos személyek bírálhatóságával összefüggésben a legjobb lehetőséget adta arra, hogy az Alkotmánybíróság a demokratikus igazolások érveit is felsorolja. Ez tudatos értékválasztást tükröz, amelyet a 18/2004. (V. 25.) Alkotmánybírósági határozat is alátámaszt, amelyben következetesen visszatér a kilencvenes évek elején megfogalmazott elvekhez, és megerősíti azokat. Például, bár korábban is kinyilvánította, hogy a szólást csak másik alapvető jog védelme érdekében lehet korlátozni, közösségi normák érdekében nem,⁷⁴ új határozata még pregnánsabb individuális szemléletet tükröz: „az állam [...] pusztán azok tartalma alapján nem tilthatja be bizonyos nézetek kinyilvánítását, terjesztését, és nem nyilváníthat egyes álláspontokat más álláspontoknál értékesebbnek, azzal ugyanis sértené az egyének egyenlő méltóságú személyekként kezelésének követelményét.”⁷⁵

Egyes szakmai vélemények szerint az Alkotmánybíróság gyakorlatában egyenletesebben oszlik meg az individuális és a demokratikus igazolás melletti érvelés, és nem állítható, hogy az individuális érvelés túlsúlyban lenne. Az is ismert, hogy a rendes bíróságok joggyakorlatukban gyakorta hivatkoznak az alkotmánybírósági határozatok egyes olyan mondataira, amelyek az individuális szemléletnél, de még a demokratikus szemlélet fényében is jóval restriktívebb értelmezést engednek.

⁷¹ Emerson 3.

⁷² Halmai 307.

⁷³ Ádám-Halmai 11.

⁷⁴ „A közösségek méltóságának hatékony védelmére azonban más jogi eszköz, például a nem vagyoni kártérítés alkalmazási lehetőségeinek bővítése is alkalmas.” 30/1992. (V. 26.) Alkotmánybírósági határozat, V. 4.

⁷⁵ 18/2004. (V. 25.) Alkotmánybírósági határozat III. 2. 1.

Terjedelmi okokból mellőztem az Alkotmánybíróság határozatainak és azok magyar bírói értelmezésének részletes kifejtését. Ezeket tárgyalja többek között Ádám Antal (1996, 1998), Halmai Gábor (2000a, 2000b) és Molnár Péter (2004). Mivel e témának terjedelmes irodalma van, ezek ismeretében e dolgozat keretei között csak szűkebb területemmel, az internet szabályozásával kapcsolatba hozható szempontok szerint elemeztem a vonatkozó alkotmánybíróági határozatokat (ld. alább, a közszereplők kapcsán a 3.4. fejezetben és a gyűlöletbeszéd kapcsán a 4. fejezetben).

Halmai szerint a konstitutív és az instrumentális igazolások egymást kölcsönösen kizárják.⁷⁶ Magam inkább Györfi Tamással értek egyet, aki szerint a két igazolást nem kell egymást kizáróként értelmeznünk.⁷⁷ Képzeljük el úgy e két igazolástípust, mint két egymást metsző halmazt! Ahol az igazolások által lefedett terület végződik, ott kezdődik a korlátozhatóság területe. A két halmaz bármelyike által lefedett területet a véleménynyilvánítási szabadság által védett területnek kell tekinteni. A halmazok nagyobb része fedi egymást, mert a legtöbb szólás mindkét magyarázat szerint védelmet érdemel. Az individuális magyarázat halmazát nagyobbban gondolom, mivel abban lényegesen több szólás kaphat helyet, mint a demokratikus elmélet halmazában: azok a megnyilvánulások, amelyek nem járnak hozzá a demokratikus vitához, hanem művészi, tudományos, szórakozást szolgáló közlések. Viszont a demokratikus halmaznak is van olyan szelete, amelyet az individuális igazolás egyedüli és következetes alkalmazása nem fedne le, és ez éppen az a terület, amelyhez a 36/1994. (VI. 24.) Alkotmánybíróági határozat is segítségül hívta a demokratikus igazolást. Ugyanis az individuális magyarázat szerint a véleménynyilvánítási szabadság határa mások jogainak védelme. Pusztán ennek alapján nincs ok arra, hogy a közszereplők jogait kevesebb védelemben részesítsük, mint magánszemélyek jogait. Erre csak a közéleti vita nyíltsága, az állam kritizálhatósága, azaz a társadalom demokratikus működése szolgáltat alapot. Nehezen lenne vitatható, hogy ez az alap viszont szilárd lábakon áll, és hogy a demokratikus működést nagymértékben elősegíti, ha a közügyek irányítóit a nyilvánosság előtt kritizálhatóvá nyilvánítjuk.

Álláspontom szerint kétség esetén a véleménynyilvánítási szabadság javára kell dönteni. Ha egy közlés bármely igazolás által védhetőnek minősül, akkor az szabad, ezért kell a két halmaz külső kerületét tekinteni a véleménynyilvánítási szabadság határainak. A véleménynyilvánítás tehát csak akkor lehessen korlátozható, ha egyik igazolás sem ad kellő alapot annak védelmére.

E példa valójában akkor lenne helyes, ha a szabadságot tekintenénk az alapterületnek, és ehhez képest a korlátozásokat a kivételeket alkotó halmazoknak. Ebben az esetben a halmazok azt a területet jelképeznék, amelyekre az igazolás által felkínált védelem nem vonatkozik. Így a két halmaz egymást átfedő szűk metszete lenne az, amely valóban korlátozható, mivel ide tartoznának azok a közlések, amelyek egyik igazolás alapján sem részesülnének védelemben, tehát korlátozhatónak tekinthetők. Például, ha egy megnyilvánulás sérti mások jogait, és demokratikus értéket sem hordoz, mert nem járul hozzá a közéleti vitához.

A továbbiakban azt fogom végigvezetni, hogy az egyes igazolások, és azok kritikái mennyiben maradnak érvényesek az internet által megváltoztatott médiakörnyezetben.

⁷⁶ Halmai 310.

⁷⁷ Györfi(a) 97.

2.2. Az instrumentális igazolás

2.2.1. A vélemények piaca

Mill alapkövé vált tézise szerint a vélemények ütköztetése és azok nyílt megvitatása az igazság megtalálása érdekében szükséges. Ez azt feltételezi, hogy az igazságnak esélye van a vélemények „szabad versenyében” győzedelmeskedni. Mivel senki sem tévedhetetlen, és senki sem birtokolja az egyedüli igazságot, ezért arrogancia volna, ha a kormányzat bármely nézetet azzal zárna ki a szinterről, hogy az eleve hamis. Azok a nézetek, amelyek hamisnak bizonyulnak (köztük még azok is, amelyekről eleve sejteni lehet, hogy alul fognak maradni), jó szolgálatot tesznek az igazság keresése során. Egyrészt azáltal, hogy próbára teszik az igazságot, amellyel elkerülhető, hogy az dogmává merevedjék, másrészt azzal, hogy újra meg újra megerősítik az igazságban való meggyőződést. Kijelenthetjük, hogy az internet közegében az eddigi legteljesebb mértékben valósulhat meg a vélemények sokszínűsége. A belépési küszöb alacsonysága miatt valóban minden felhasználó közzéteheti véleményét akár saját honlapján, akár közösségi fórumokon, a felhasználók által elhelyezett linkek pedig sokat látogatottá tehetnek egy oldalt, és ezáltal széles körben ismertté a benne foglalt tartalmat.

A vélemények piacának elméletével szembeni kritikákat három csoportba soroltam. Az első az objektív igazság létét vitatja, a másik azt, hogy a piac kiválasztódási mechanizmusa valóban az igazságnak kedvezne, a harmadik pedig a társadalmat tartja éretlennek arra, hogy racionális ítéletet alkosson a vélemények alapján.

2.2.1.1. Azt állítani, hogy létezhet objektív igazság, Baker szerint egyenlő az emberek sokféleségének tagadásával, vagy a kulturális pluralizmus hiányával.⁷⁸ Szerinte az az elmélet, hogy az igazság kiderül, ha a hazugsággal birkózik, azt feltételezi, hogy van egy objektív, felfedezhető igazság. Ellenben ha feltesszük, hogy ilyen nincs, hanem az igazság szubjektív, választott, vagy alkotott, akkor meg kellene magyarázni, hogy a verseny miért vezetne el éppen a legjobb választáshoz. Hiszen a felfogás társadalmi körülményektől függ, és ez csoportonként lényegesen változik. Így annak az elméletnek lesz sikere, amely a legjobban érvényesülő csoport érdekeinek megfelel. Azt Mill sem állította, hogy az igazság biztosan megállapítható, éppen ellenkezőleg. Tény, hogy Mill kora (1859) és környezete a maihoz képest kulturálisan homogén társadalmat tapasztalt. Még a mai Anglia is jelentős változást mutat ehhez képest: valószínű, hogy ugyanazon véleményt tucatnyi ember tucatféleképpen értelmezne, etnikai, nemi és társadalmi hovatartozása szerint. De a világháló színteréhez képest még Anglia is viszonylag homogén képet mutat.

Ugyanakkor Emerson szerint, habár igaz, hogy a vélemények piaca nem az egyetlen üdvözítő módszer az igazság felderítéséhez, kétségtelen, hogy ennél jobbat nem ismerünk.⁷⁹ Véleményem szerint minél több vélemény tart igényt az igazság képviselőjére, annál fontosabb, hogy minél több nézetet megismerjünk, hogy ezekből kialakíthassuk saját elképzelésünket. Ez nem ellenkezik Bakernek azon nézetével, hogy a nézetrendszer, azaz az egyén által elfogadott igazság nem felfedezett, hanem választott, avagy alkotott.⁸⁰ A tökéletlen igazságok közötti válogatást ahhoz a művelethez hasonlíthatjuk, mint amit a különböző irányban elfogult médiumok közönsége kénytelen tenni: mindet figyelni kell ahhoz, hogy következtethessen az elhallgatott igazságra.

⁷⁸ Baker 967.

⁷⁹ Emerson 7.

⁸⁰ Baker 975.

Másrészt az a tény, hogy a vélemények piacának modellje nem tökéletes, nem jelenti azt, hogy előrébb jutnánk az igazság keresésében, ha korlátoznánk a véleményeket.

2.2.1.2. A kritikai észrevételek második csoportja abban látja az elmélet gyenge pontját, hogy a szabad versenyben nem feltétlenül az igazság győz, hanem a leghangosabb, a legjobban kommunikált vélemény, illetve amelyet a legtökeerősebb csoportok támogatnak. Baker szerint a dominancia a csoportdominanciával egyenlő, ezért ugyanott vagyunk, mintha a kormány támogatná valamelyik véleményt, és korlátozná a többit.⁸¹ Azonban abból, hogy a vélemények szabad piacán a nézetek megmérkőzhetnek, még nem következik, hogy bármelyik győzedelmeskedni fog, illetve nincs arra garancia, hogy ami győzött, az az igazság. Hiszen épp az az elmélet lényege, hogy *senki* sem hivatott annak végleges eldöntésére, hogy mi az igazság. Tehát a dominánssá váló vélemény sem tarthat igényt az igazság szerepkörére, hanem bármilyen módszerrel történt is a kiválasztása, illetve bármilyen viszonyok között győzedelmeskedett, mindig helyet kell adnia a többi (e kontextusban igaztalannak vélt) véleménynek is.

Az igazság keresésének folyamatát nem tekinthetjük egy véges folyamatnak, amely szükségszerűen elérkezik a célhoz, az igazság megtalálásához. Ellenkezőleg, maga az út a cél, az igazságkeresési folyamat végtelen idejű fenntartása, és ezzel annak lehetővé tétele, hogy az aktuálisan igaznak elfogadott nézet mindig új és új véleményekkel mérkőzzön meg.

Ellenkező esetben mégoly demokratikus viszonyok közepette is legfeljebb a többség zsarnoksága következhet be. Az internet a többség zsarnokságával szemben is javít a kisebbségek helyzetén azáltal, hogy könnyebb megjelenési lehetőséget enged a kisebbségi véleménynek. Interaktív természete – jelenlegi állapotában – biztosítja az újabb és újabb vélemények megjelenését. Nem képes változtatni viszont a kisebbségi befolyás alacsony voltán: a keveset látogatott oldalak hangja halk marad a tömegvélemény és a gazdaságilag erősen támogatott üzleti vélemény mellett. De a követelmény nem az, hogy egyenlő esélyt biztosítsunk az összes véleménynek, csupán hogy elkerüljük egy vélemény monopolizálódását.

Ez jelentős javulást jelent a hagyományos elektronikus médiához képest. Számos kutatás alátámasztja, hogy a tömegmédia nem képes arra, hogy megváltoztassa az emberek véleményét, vagy hogy az uralkodó irányzattól eltérő véleményeket közvetítsen.⁸² Az emberek szelektíven hallják meg az információkat, illetve azok eltérő reakciókat váltanak ki belőlük.⁸³ A tapasztalat szerint a média csak megerősíteni képes az emberek attitűdjét, vagy új véleményeket elterjeszteni azok körében, akiknek korábban nem volt ilyen. Akik e kettő közül valamelyikben érdekeltek, azoknak az lehet a benyomásuk, hogy a piaci modell sikeres. Ezek a szereplők a tömegközönség, az aktuális hatalmi elit, és a domináns gazdasági csoport, akik mindannyian a *status quo* megőrzésében érdekeltek. Akik valamilyen változást szeretnének, azok valószínűleg hangot sem kapnak a tömegmédiában. Az interneten ez a lehetőség megadatik, viszont növeli a közönség hajlandóságát arra, hogy csak olyat fogyasszon, amely érdekli. Ennek ára, hogy tovább fragmentálódik a kulturális közösség, mert mindenki kialakítja saját individuális mikro-univerzumát.⁸⁴ Viszont akit érdekel, az hozzáférhet a kisebbségi véleményekhez. A népszerűsítéshez nincs szükség jelentős anyagi forrásokra, mert a tetszést kiváltó szájtok emailen futótűzként terjednek. E folyamat eredményeként megszűnhet a közönség passzivitása; ebben az esetben a piaci modell az interneten is sikeres lehetne.

⁸¹ Baker 967.

⁸² Baker 979-980.

⁸³ Bajomi-Lázár

⁸⁴ Sunstein 100.

Ellenkező esetben az internet inkább az individuális szabadság érvényesülését fogja elősegíteni, mind a közlést tevő, mind a befogadó oldalán.

Más nézetek szerint az internet jellege éppenséggel fokozza a monopolizálódás folyamatát.⁸⁵ A gazdagok szeparálhatják világukat a szegényekétől, és nincsenek arra kényszerülve, hogy szembesüljenek a nyomorúsággal.

2.2.1.3. A piaci modell harmadik hendikepje, hogy az emberek ítéleteit nem mindig észérvek vezérlik. Döntéseikben helyet kapnak az érzelmek, vágyak, főbiák is.⁸⁶ Emerson kételyét fejezi ki afelől, hogy vajon érdemes-e az éretlen társadalmakra is kiterjeszteni a véleménynyilvánítás szabadságát.⁸⁷ A véleménynyilvánítási szabadság hiányában reményük sem nyílna arra, hogy éretté váljanak, így hát kegyetlenség lenne elvitatni tőlük ezt a jogot. A demokrácia nem működhet véleménynyilvánítási szabadság nélkül, és ez fordítva is igaz lehet: a véleménynyilvánítási szabadság demokráciát szül.⁸⁸

Ide kapcsoltam Barendtnek azt az ellenvetését is, hogy Mill még nem számolt a hamis tényállításokkal.⁸⁹ Az ő korában a kifejezés módja számottevően kontrollált volt, szemben a mai gyakorlattal. A XIX. század Angliájában a nyilvánossághoz szólni tudók egy szűk, kiválasztott réteget alkottak, és a közlés még cenzúra hiányában is számos kézen ment keresztül, mire megjelent az utcákon (a *Hyde-park corner* kivételével, amelynek kapcsán nem véletlenül terjedt el a „hordószonek” lenéző, pejoratív színezetű kifejezése). Ezzel szemben ma gyakorlatilag bárki fújhatja a magáét, méghozzá anélkül, hogy akár ő maga kétszer elolvasná azt közlés előtt.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy ha a vélemények piacának modellje a szabadversenyes kapitalizmust veszi példának, akkor az internet elmúlt évtizede az „eredeti tőkefelhalmozás” ideje. A három kritikai okcsoportból egy oka fogyottá válik az internetes környezetben: a belépési költségek alacsonyak, és a véleménymonopólium kialakulása valószínűtlen. A másik két okcsoport olyan problémát kifogásol, amely nagyrészt független a technológiától: egyrészt az objektív igazság létezését, másrészt a nép racionalitását, ítélőképességét kérdőjelezi meg.

2.2.2. A piaci kudarc modellje

A médiamonopóliumok kialakulása, az egyenlőtlen esélyek, és a manipulációs technikák tökéletesítése miatt megjelent az igény a piaci folyamatok korrigálására. Baker ezt a „*market failure*” modelljének nevezi, mi a közszolgálati modell bizonyos elemeit ismerhetjük fel benne. Baker négyféle módon tartja elképzelhetőnek a korrigálást: 1. a gazdasági folyamatok korrigálása mások szabadságának korlátozása nélkül; 2. adekvát esélyt biztosítani minden nézőpontnak 3. egyenlő esélyt biztosítani minden nézőpontnak 3. egyenlő esélyt biztosítani minden személynek.⁹⁰ Mivel az „adekvát esély” fogalma objektív mércével megállapíthatatlan, ez az alternatíva elvetendő. Ha a kormányzatnak kellene meghatározni a megfelelőség mércéjét, akkor valószínűleg nem alkalmazna más mércét, mint amelyet a piac domináns befolyású szereplője sugall – tehát nem lenne különbség a klasszikus modellhez képest. Az egyenlő esély biztosítása pedig amiatt vezethet igazságtalan eredményhez, mert a szólni

⁸⁵ McChesney 182., 184.

⁸⁶ Baker 976.

⁸⁷ Emerson, 11.

⁸⁸ Emerson uo.

⁸⁹ Barendt 10-11.

⁹⁰ Baker 981.

vágyás foka nem egyenlő minden szólni kívánó személyben. Véleményem szerint az internet ez utóbbi problémát kiküszöböli, a következő okokból: a) az egyenlő esély biztosítása mások korlátozása nélkül is lehetséges, mivel korlátlan kapacitás áll rendelkezésre; b) a szólni akarás vágya tükröződik a közlésben, erre a technikai lehetőségek adottak, és anyagi lehetőségek nem gyakorolnak számottevő befolyást.

Ha a piacot használjuk analógiának, akkor érdemesnek tartom egy új fogalom bevonását. A kommunikációs technológia fejlődésének köszönhetően ma vélemények piaca helyett inkább a „figyelem piacáról” kell beszélnünk.⁹¹ A vélemények száma korlátlan, túlkínálat tapasztalható: kereslet inkább a figyelemre irányul. A technológia lehetővé teszi a mértéktelen közzétételt, amelynek áramlása szinte feltartóztathatatlan, az internet esetében pedig a feltartóztatás csaknem reménytelen. *Ha a kormányzat korrigálni szeretné a kommunikációs mezőt*, akkor a vélemények nyesegetése helyett *a figyelemmel kellene gazdálkodnia*. Ahelyett, hogy a vélemények tengeréből megpróbálna kiemelni egy-két kishalat, inkább a figyelmet irányítsa. Képzéssel, ismeretterjesztéssel – ha úgy tetszik, propagandával – megkísérelhetné befolyásolni, hogy mire figyeljen és minek adjon hitelt a közönség. Kár lenne az állami forrásokat arra használni, hogy hírverést csapjon a nemkívánt, szélsőséges vélemények körül. Ehelyett inkább arra kell azokat átcsoportosítani, hogy a befogadók érzékenységét hangolja úgy, hogy ne legyenek fogékonyak a szélsőséges véleményre. Például, miközben egy német tartományi kormány komoly erőfeszítéseket tesz arra, hogy blokkoljon két amerikai neonáci honlapot, bizonyított összefüggés van a tudatlanság és a szélsőséges, rasszista véleményalkotás között. A meglévő forrásokat és a kommunikációs kapacitást a szélmalomharc helyett az ismeretterjesztésre fordítva elérhető lenne, hogy a közönség a neonáci honlapokat az őket illető helyre helyezze. Ez lenne a helyes értelmezési módja annak, hogy „beszédre még több beszéd adja meg a választ”, szemben azzal, amit *Fish* feltételez háborogva.⁹²

2.2.3. Demokratikus részvétel

Halmai szerint a demokratikus önkormányzati igazolás „elutasítja a miltoni tézist, miszerint az igaz és a hamis fair küzdelmében bizonyosan az igazság kerül ki győztesen.”⁹³ Annál lényegesebb azonban, hogy a nép élhessen a kifejezés szabadságával, és ezzel ellensúlyozhassa a politika alkalmatlanságát. Ez azonban nem öncélú kifejezéshez való jog: „Nem az a lényeges, hogy mindenki beszélhet, hanem az, hogy minden arra érdemeset elmondjanak.”⁹⁴ A nem politikai témájú beszéd eszerint az igazolás szerint nem is érdemel alkotmányos védelmet.⁹⁵

A véleményszabadság célja az is lehet, hogy az állampolgárok felelősen, tájékozottan hozzassák meg politikai választásaikat. Ennek érdekében teret kell engedni a nyilvános vitának. *Brandeis* szerint a nyilvános vita nem csak jog, hanem egyenesen politikai kötelesség. Az ókori Athénban is hasonlóképpen viszonyultak a politikai közélethez, és *idiótának* nevezték azt, aki nem kísérté figyelemmel. Bár szűk értelemben ez az igazolás képezi a legkisebb halmazt, hiszen csak a politikai véleményeket védi, tágabb értelemben azonban a kultúra, a

⁹¹ vö: Davenport & Beck, Goldhaber

⁹² Fish 109. Fish szerint akkor állíthatnánk, hogy a szólással okozott kár helyreállítható még több szólással, ha például egy rasszista jelző által okozott megaláztatás orvosolható lenne egy csípős válasszal („so’s your old man”).

⁹³ Halmai 1994. 308.

⁹⁴ Meiklejohn idézi Halmai 1994. 309

⁹⁵ Molnár 27.

tudomány, a művészetek, a vallás vagy az irodalom is a demokratikus közélet részét képezik.⁹⁶ A pornográfia ezen elmélet vesztese: ez védhető a legkevésbé a demokratikus érv által, de még így is vannak, akik kiálltak mellette.⁹⁷

A szélsőséges vélemények helyet kaphatnak a demokratikus vitában, hiszen ezek „elfojtása vagy napvilágra kerülésének megakadályozása nem teszi a véleményt meg nem születetté, és nem gátja valamely nézet elterjedésének” [18/2004. (V. 25.) Alkotmánybírósági határozat, II. 1.1.] Sőt, különösen azokat kell meghallgatni, akik erősen elleneznek valamit, és ezért militánsan fejtik ki álláspontjukat.⁹⁸ Az elfojtás csak elfedi a valós problémákat, és földalattivá teszi az ellenállást. Megakadályozza az igaz nézetek teljes megértését, ettől azok a legkisebb nyomás hatására is megdőlhetnek. Ezzel szemben a nyílt vita katarzishoz vezet azáltal, hogy oldja a társadalmi frusztrációt.⁹⁹ Továbbá, azok akik elleneznek valamely döntést, szívesebben elfogadják azt, ha előzőleg ők is elmondhatták ellenérveiket.

Ezen igazolás szerint is kiemelkedő lehetőséget nyújt az internet a véleménynyilvánítási szabadság érvényesülésére. A közéleti fórumokon aktív vita zajlik. Hogy ezek minősége nem üti meg az akadémiai színvonalat? Nos, a vita színvonala természetesen a résztvevők igényeit tükrözi. A modern demokrácia azonban mindenkié: régen csak egy szűk elit élvezte a véleménynyilvánítási szabadságot, amely fokozatosan terjedt ki szélesebb néprétegekre.¹⁰⁰ Ma már mindenki egyenlően részt vehet benne, aki pedig fíntorog, ne járjon (a *Clapham*) omnibusszal.

2.3. A konstitutív igazolás

Az individuális modellnek is nevezett elmélet az egyén jogára helyezi a hangsúlyt. A szólni kívánó egyén szóláshoz való joga mellett a befogadónak az információhoz való joga is szerepet kaphat.¹⁰¹ A lehető legteljesebb egyéni szabadság ott ér véget, ahol a másik személy szabadságjogai kezdődnek. A Baker által *Liberty*-modellnek is nevezett szemlélet szerint ezért a szólás csak másik személy jogai védelmében korlátozható. Ebből következik a *clear and present danger*-teszt: a közlés csak akkor eshet korlátozás alá, ha a veszély nyilvánvaló – azaz feltétel nélküli, és közvetlenül fenyegető, tehát nincs idő a hallottak racionális megfontolására. A magyar Alkotmánybíróság által is alkalmazott teszt az indulatokra, ösztönökre ható beszédet zárja ki az alkotmányos védelemből. Amennyiben egy lázító, gyűlölettel teli beszéd más személyeket arra sarkall, hogy a beszéd tartalmát megértve és megfontolva, az által meggyőzve erőszakos cselekményeket hajtsanak végre, az nem a beszélő, hanem az erőszakoskodó felelőssége.¹⁰² Ha valaki azért okozott kárt, mert meggyőzték annak helyességéről, nem kell a beszélőt büntetni. Nincs olyan szólás, amely kontextustól függetlenül, minden körülmények között büntethető lenne. Mill példája szerint az a vélemény, hogy a gabonakereskedők a szegények éhezésének okozói (*starvers*), védelmet élvez, ha a sajtóban közlik, de büntetendő, ha a gabonakereskedő háza előtt összegyűlt, izgatott csöcseléknek címezik őket élőlőszóban.¹⁰³

⁹⁶ Emerson 9., ld. még: Balkin

⁹⁷ Baker 971-972.; Meiklejohn, idézi Halmai 1994. 312.

⁹⁸ Emerson 12.

⁹⁹ Emerson uo.

¹⁰⁰ Emerson 9.

¹⁰¹ Emerson 5.

¹⁰² Baker 998.

¹⁰³ Baker 969.

Baker szerint a szólás szabadsága nem csupán a tartalomtól, hanem a hatástól, sőt a közönségtől is független.¹⁰⁴ Annak forrása ugyanis az emberi méltóság, és a szólás maga önmagában való érték.¹⁰⁵ A véleménynyilvánítási szabadságnak nem lehet fokmérője, hogy mennyire szolgálja, vagy hátráltatja a társadalom céljait, mivel nem ez alapozza meg a jogszerűségét. Fish gúnyosan úgy fogalmaz, hogy ez nem más, mint a zajkeltéshez való jog.¹⁰⁶ Úgy tűnik, valóban erről van szó: a közlés ugyanis nem mindig politikai tartalmú, de még csak nem is feltétlenül kommunikációt céloz: lehet szórakoztatás, kikapcsolódás a célja, de lehet öncélú is, mint a naplóírás, vagy a fürdőszobában éneklés. Baker élesen bírálja, és szűklátókörűnek nevezi *Scanlont*, aki szerint a szólás célja nem lehet más, mint álláspontok és eszmék közvetítése. Baker a beszéd speciális funkcióinak felsorolása között még a teremtés ígését is megemlíti: „legyen világosság!”.¹⁰⁷ Véleményem szerint a kommunikációba kategóriájába sorolható közlések köre bővebb, mint azt Baker állítja. Például szerinte egy tüntetésen való részvétel „önmeghatározás”, nem pedig kommunikáció; szerintem azonban az önmeghatározás értelme valamely társadalmi csoporthoz csatlakozás, másoktól való elhatárolódás, azaz végeredményben valamely világnézet támogatása a többivel szemben – tehát kommunikáció. Baker ezzel egyébként a reklámot is száműzi a védett értékek sorából, amennyiben nem tükrözi senki egyéni választását.

Ez az elmélet úgy illik az internetes kommunikációra, mintha csak egymásnak teremteték volna őket. Nem véletlen, hiszen az összes médium közül az internet biztosítja az önrendelkezés legmagasabb fokát mind a közölni vágyó, mind a befogadó részére. Baker definíciója szerint a közlés mindaddig korlátozhatatlan, „amíg az a beszélő szabadon választott önkifejezése, és a befogadó önként dönthet annak befogadásáról, valamint nem erőszakos aktusként alkalmazzák”.

Az önmegvalósítást, önkifejezést akár párbeszéd hiányában is szolgáló kommunikáció virágzása indult meg a világhálón, bárki vezethet blogot, létesíthet honlapot, amelyen saját – irodalmi, művészi, egyéb – alkotásait, vagy nézeteit teheti közzé. Hogy ténylegesen eljut-e valakihez, az nincs biztosítva. Baker szerint azonban lényegtelen, hogy hallja-e valaki a közlést, illetve ha igen, akkor az egy ember, vagy milliók – és a világhálón valóban bármelyik lehetőség egyaránt fennáll. A világméretű közlésszenvedély eredményeképpen a valóság nem is áll távol a Fish által említett „zaj” esetétől: ez nem párbeszéd, hanem több milliárd monológ.¹⁰⁸

Az individuális igazolás a pornográfiát is beengedi a védett tartalmak közé. Ha van, aki fizet érte, akkor nem lehet társadalmilag teljesen szükségtelen, idézi Baker *Douglas* bírót.¹⁰⁹

Ugyancsak a konstitutív igazolás használhatóságát erősíti, hogy általánosságban sosem, csak konkrét sérelem esetén tekinti korlátozhatónak a szólást, szemben a demokratikus igazolással, amely viszont a közösség érdekétől teszi azt függővé. Mivel az internet közegében a közösség fogalma használhatatlan, a korlátozás vagy alkalmazhatatlan, vagy könnyen parttalanóvá válhat. Az amerikai bíróság is ezzel a problémával szembesült az illetlenséget korlátozni kívánó törvényjavaslat alkotmányossági felülvizsgálatakor.

Alapvető jogok konkrét sérelme esetén is nehézségekbe ütközhet a korlátozás, ha a közzététel másik állam joghatósága alatt történik, olyan államban, ahol nem ismerik el a jogsérelmet –

¹⁰⁴ Baker 1005.

¹⁰⁵ Emerson 6.

¹⁰⁶ Fish 107.

¹⁰⁷ Baker 992-995.

¹⁰⁸ Fish 106-107.

¹⁰⁹ Baker 970-971.

de ezek már a végrehajtás kérdései. A *clear and present danger* teszt alkalmazása viszont ugyancsak értelmezési kérdéseket vet fel. A nyilvánvaló és közvetlen veszélyt csaknem minden alkalommal olyan esetre ismerték el a bíróságok, amikor előszóban, tömeg jelenlétében hangzik el az a közlés, amely az indulatokra és nem az észre kíván hatni. Bár indulatos megnyilvánulások nagy számban találhatók a neten, sem az előszó, sem a tömegjelenlét nem adott. A viszonylag kontrollált rádió és televízió esetében nem volt precedens a teszt alkalmazására, holott az elismert, hogy az információ egyidejűleg nagy tömeghez történő eljuttatása stratégiai jelentőségű lehet, és alkalmas a tömegreakció kiváltására. Ez azonban aligha vethető össze a valós térben összegyűlt emberek tömegpszichózis által is segített radikalizálhatóságával. Az interneten az egyidejűség és a közös élmény hiánya valószínűtlené teszi az azonnali mozgósítás sikerességét, a tömegpszichózis megjelenését pedig valósággal kizárja. Az internetes mozgósításra tett játékos kísérletek (*flashmob*) mérsékelt sikerrel jártak. Ezek a megmozdulások az internet definiálatlan felhasználóit invitálják előre meghatározott időpont-ra közös cselekvésre.¹¹⁰ A meghirdetés és a gyülekezés között azonban idő telik el, és amikor a valós világban összeverődik a kisebb-nagyobb embertömeg, már nem az internetes közegről beszélünk. Az üzenet észlelése minden bizonnyal nem egyidőben zajlik.

Ha pedig valaki vagy valakik azért követnek el erőszakos cselekményeket, mert elfogadták a szélsőséges álláspontot, magukévá tették azt, és e meggyőződés birtokában cselekedtek, az csakis a saját felelősségük, és nem a beszélőé.

Végül még egy oka van annak, hogy különösen alkalmasnak tartom a konstitutív igazolást arra, hogy a véleményszabadság internetes megjelenésének jogi megítélése számára iránymutatást nyújtson. Ennek alapján jogi személyek nem élvezik ugyanazokat a jogokat, mint a természetes személyek, hiszen nem rendelkeznek az emberi méltóság gyökerével, amelyből az igazolás kiindul. Mint azt később részletesebben is kifejtem, az érdekérvényesítésben tapasztalható rendkívüli különbség miatt nem részesíteném a jogi személyeket – gondolva itt elsősorban a tőkeerős nagyvállalatokra –, ugyanolyan védelemben, mint a természetes személyeket. Elsősorban a személyiségi jogok terén indokolt a különbségtétel, emellett azonban más területeken is ésszerű lehet, például a szerzői jogok megsértése esetén: érdemes lenne különbséget tenni egy CD szerzői jogi szabályok megsértésével történő meghallgatásának, valamint az egyik jogi személynek egy másik jogi személy védett ötletét felhasználó üzleti alkalmazásának jogi megítélése között.

2.4. Az internet véleményszabadság-korlátozásáról általában

Történelmi tanulság, hogy a szabadságkorlátozások gyakran túlkapásokhoz vezetnek: az elnyomó gépezet, hogy önnön létét igazolja, mind aktívabban lép fel és erősebb korlátozásokat vezet be. A korlátozások a kívánt eredményt csak csekély mértékben hozták meg, ezzel szemben számos káros mellékhatással jártak.¹¹¹ Mindez kedvezőtlenül hatott az emberi kreativitásra, és nem csupán az egyén, hanem a társadalom fejlődését is hátráltatta.¹¹²

Természetes emberi késztetés az ellenkező vélemény elhallgattatásának vágya.¹¹³ Ha nem így éreznénk, az azt jelentené, hogy nem is vagyunk meggyőződve az igazunkról,¹¹⁴ vagy hogy

¹¹⁰ Id.: www.flashmob.fm

¹¹¹ Emerson 24.

¹¹² 30/1992. (V. 26.) Alkotmánybírósági határozat III. 2. 1.

¹¹³ Emerson 18., Fish 118., Holmes in: Abrams v. US

¹¹⁴ Fish uo.

érzelmileg nem azonosulunk vele. Márpedig az interneten sok, nem populáris vélemény is hangot kap – ezt éppen előnyének tekintjük. Egyesek szélsőséges álláspontja, esetleg közlésük agresszív hangvétele érthető módon vált ki ellenkezést és felháborodást az ellenkező nézetet valló befogadóból, akinek természetes reakciója, hogy az állam szabályozó keze után kiált. Az ember versengő természetéből és biztonság utáni vágyából következik, hogy nem szeret ellenkező véleménnyel szembesülni – minél erősebb a biztonság utáni vágy, annál erősebb ez a késztetés. Az emberiség kultúrája azonban gyorsabban változik, mintsem azt az evolúció követni tudná. Az erkölcsi szabályok éppen ezért önfegyelmet követelnek: a biológiailag kódolt reakció – például a vitapartner agyoncsapása – a mai viszonyok között nem szolgálná a társadalom érdekét.¹¹⁵ Az indulat a feltételezett magatartás ellen irányul, amely a beszédet követhetné, de mégsem a tettet éri, hanem a szólást. Ezért a korlátozásokat szabatosan kell meghatározni, és a lehető legszűkebbre szabni, különben a restriktív utáni vágy szétfeszíti a lyukakat, és a szabadság lesz a kivétel, a tilalom pedig a szabály.¹¹⁶

Fish sokat vitatott tanulmánya véleményem szerint is túlságosan szűk területre fókuszál, amikor az egyetemi gyűlöletbeszéd kérdését általánosítja, és mint a szólást magát tárgyalja,¹¹⁷ ugyanakkor jogosnak tartom a felháborodását. Nemtetszését az váltotta ki, hogy az egyetemi újság egy, a tudományosság álcáját viselő neonáci tanulmánynak adott helyt, holott a szerkesztők is hamisnak tartották az abban foglaltakat, de az alkotmányra hivatkozással mégsem tagadták meg közlését. Fish-nek igaza van abban, hogy a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos joga *jogot* jelent, de nem kötelezettséget a közlésre. A szerkesztők tehát – szerkesztői szabadságukkal élve – meg is tagadhatták volna annak közlését.¹¹⁸ Fish nem állítja, hogy a kormány betilthatná az újságot, ha a neonáci csoport maga készíti és terjeszti azt. Nem kívánja, hogy a kormány korlátozza, de azt igen, hogy ne tegye kötelezővé valamely nézet közlését. Nyilvánvaló, hogy sem az amerikai, sem más nemzet alkotmányából nem következik ilyen kötelezettség – a szerkesztők félreértelmezték a tolerancia elvét. Véleményem szerint Milton „hadd birkózzon egymással az Igazság és a Hazugság” elvéből éppen az következik, hogy az állam nem tiltja és nem támogatja egyik nézetet sem. A szerkesztők szabad ítéletalkotása már a birkózás része: az elutasított szerző próbálkozhat egy másik újságnál, vagy kiadhat egy saját sajtóterméket.

Azért tulajdonítok fontosságot a fenti esetnek és azzal kapcsolatos gondolatoknak, mert a mai napig vitat tárgya egy lényeges kérdés: az internetszolgáltatók szelektáláshoz való joga. Általában elismert, hogy a tárhelyet nyújtó szolgáltatónak joga van elutasítani egy anyag tárolását, viszont az infrastruktúrát nyújtó (adatátvitelt végző) szolgáltatónak nincs joga válogatni a tartalmak között: ő a telefontársasághoz hasonlít, amelynek nincs köze a beszélgetések tartalmához. A kettő között helyezkedik el a hozzáférés-szolgáltató, amely a legkétértelműbb helyzetben van: az Észak-Rajna-vesztfáliai német tartományi kormányzat őket kötelezte két neonáci honlap hozzáférhetetlenné tételére. Álláspontom szerint a szolgáltatást igénybe vevő hozzájárulása nélkül a hozzáférés-szolgáltatóknak nincs joguk korlátozni a hozzáférést, azaz válogatni a tartalom között. A felhasználó hozzájárulásával azonban igen, és így az önkéntes szűrés egyik formája lenne megvalósítható.

Egyes nézetek szerint minden ehhez hasonló privát önkorlátozás az öncenzúra nemkívánatos formája, amelyet a kormányzati elvárásoknak és a különféle érdekcsoportoknak történő megfelelés vágya motivál. Én azonban ezeket az önkorlátozásokat a kormányzati korlátozás

¹¹⁵ vö. Mannhardt 37-40.

¹¹⁶ Emerson 19.

¹¹⁷ Halmai 313.

¹¹⁸ Fish 112.

alternatívájának tekintem, az önszabályozás egy formájának, amely hatékonyságát és rugalmasságát tekintve – az internet esetében – összehasonlíthatatlanul jobb, mint a központi korlátozás. Természetesen valóban az elvárásoknak való megfelelés motiválja – ahogy viselkedésünk és öltözködésünk nagy részét is.¹¹⁹ A tisztességes vagy divatos ruha viselete is – meglehetősen egyáltalában a *ruha viselete* – az öncenzúra egy formája, önkorlátozás, amely a társadalom többségének vagy domináns csoportjának való megfelelés gesztusa. A kommunikáció terén ez akkor okozhat jóvátehetetlen kárt, ha a kisebbségi véleménynek nem jut terep, ha ezáltal a domináns csoport diktatúrája valósul meg. A technológia jelen állása szerint az interneten jelenleg nem fenyeget ez a veszély. Egyelőre bízhatunk abban, hogy mindig marad olyan szolgáltató, aki tárhelyet és hozzáférést kínál a kisebbségi, szélsőséges véleményeknek is, ezenkívül a vélemény alkotója maga is csatlakozhat az internetre egy önálló szerverrel, ahogy azt egyes neonáci csoportok meg is teszik. A világhálóról nem látszik, hogy egy honlap a világ egy eldugott szegletében egy kis kapacitású szerveren férhető hozzá, az eredmény ugyanúgy jelenik meg a képernyőn, mint a legnépszerűbb honlap.

Az önkéntes szelekció a jövő útja a központi korlátozással szemben. A globális kommunikáció ellenőrzése a technikai nehézségek miatt túlzott ráfordítást igényelne, és még így is sikertelen maradna az önkéntes jogkövetés hiányában. Minden korábbinál érvényesebb tehát *Learned Hand* bíró megállapítása: „a szabadság a szívekben rejlik”. A jog mindenhatóságába vetett hitnek végképp meg kell dőlnie. Ha a szívekben él a szabadság, nincs szükség a jog pallosára annak fenntartásához – ha azonban onnan kihal, akkor a jog sem mentheti meg.¹²⁰ A véleménynyilvánítási szabadság eszméje azonban, mint fentebb elhangzott, nem következik magától értetődően az átlagpolgár számára – azt meg kell tanulni újra meg újra, minden szituációban: az internet egy ilyen új szituáció. Az állam és a jog azonban szerephez juthat a tájékoztatásban, az ismeretterjesztésben, ami a tolerancia megértéséhez, az új médium félelemnélküli használatához szükséges lehet.¹²¹

¹¹⁹ Bajomi-Lázár, Keane 36-37.

¹²⁰ *Learned Hand*, idézi Emerson 26.

¹²¹ Emerson 28. „The legal process is one of the most effective methods for providing the kind of social comprehension essential for the attainment of society’s higher and more remote ideals.”

3. fejezet

Kísérletek a személyiségi jogsértések szabályozására

3.1. Mennyiben alkalmazhatóak a klasszikus szabályok az internetre?

A hatályos magyar jogrendszer körültekintően védi a személyiségi jogokat. Ugyanazon cselekmények egyes esetekben többszörösen is megtalálhatóak különböző jogforrásokban, aszerint, hogy milyen további érdeket sértenek. Például az emberi méltóság mint a személyiségi jogok gyűjtőfogalmát a Polgári Törvénykönyv mellett a Büntető Törvénykönyv is védi a becsületsértés és a rágalmozás tényállásokkal. Megemlíthetnénk még azokat a nemzetközi egyezményeket, amelyeket a törvényhozás a belső jogba átemelt, ennél fogva a magyar jog részévé váltak.

Az internet megjelenésével újfajta jogsértések nem jelentek meg, legfeljebb az elkövetésnek új módozatai. Az elkövetési magatartás azonban megváltozhatott a technológia fejlődése miatt, ezért egyes pontokon a tényállásokat új elemmel kellett kiegészíteni.

Írásomban az internetes szólással elkövethető jogsértéseket a védett érték szempontjából osztottam két nagy csoportra: a személyiségi jogokat sértő, és a csoportok jogait sértő, gyűlöletbeszédnek is nevezett megszólalások kategóriájára. Így a polgári és a büntetőjogi szabályok között nem tettem jogági megkülönböztetést. Nem éreztem ennek szükségét többek között azért sem, mert az internetet érintő jogi szabályozás körüli vitában az is felmerült, hogy vajon nem érdemelnének-e külön jogágot az internettel kapcsolatos cselekmények.¹²² Bár véleményem szerint ez szükségtelen és indokolatlan lenne, de a kérdésfelvetés is jelzi, hogy a hagyományos jogágak közötti határvonal nem feltétlenül jelent racionális választóvonalat, ha az új technológiai közeg jogi problémáiról gondolkodunk. Emellett a védett érték szerinti felosztás felhívja a figyelmet arra is, hogy jogrendünkben bizonyos értékeket mind a polgári jog, mind a büntetőjog védelemben részesít. Felvetődik a kérdés, hogy vajon valóban szükség van-e e kettős védelemre? A személyiségi jogok védelme terén gyakori, hogy a sértett fél mind polgári, mind büntetőjogi úton elégtételt igényel. Így a jogsértő személyt a polgári bíróság kártérítés fizetésére kötelezi, a büntető bíróság pedig bírság fizetésére, esetleg szabadságvesztés büntetésre ítéli. A két bírói döntés egymástól független, nem alapul egyik a másikon.

Álláspontom szerint a személyiségi jogok megsértéséért túlzott szankció a büntetőjogi fenyegetés, mivel ezeket a polgári jog is képes lenne hatékonyan rendezni. A sértett fél nem kerül azáltal jobb helyzetbe, hogy a jogsértő fél büntetőjogi szankciót szenved el. Sőt, amennyiben a büntetőjogi szankció nem állna rendelkezésre, talán hajlamosabbak lennének a polgári bíróságok magasabb kártérítési összegeket kiszabni: olyant, amely valóban alkalmas a jogsérelem orvoslására. Mivel pedig e jogsértés szavakkal történik, a társadalomra veszélyesség mértéke nem tekinthető olyan fokúnak, hogy az az állami büntetőhatalom beavatkozását indokolja. A szólas nem okozhat olyan súlyos, olyan visszafordíthatatlan kárt, mint a tett.¹²³ Az Alkotmánybíróság 30/1992. (V. 26.) határozata szerint a büntetőjognak a jogrendszer *ultima ratio*-ja, és csak akkor léphet működésbe, ha más eszköz végképp nem segít (IV. 4.). Amíg a jogsértés polgári úton ugyanúgy, sőt jobban helyrehozható, ez a helyzet nem áll fenn.¹²⁴ Jelen írásomban azonban nem célom e joganyag általános kritikája. Ezért alább adottnak veszem a hatályos jogszabályokat, és azoknak csak az internettel összefüggő alkalmazási metódusait vizsgálom, ezekre teszek esetlegesen javaslatokat.

¹²² Burnstein 27.

¹²³ Emerson 7.

¹²⁴ ld. még: Bayer 2004

3.1.1. A definíciók hatalma

A jogalkalmazás számára tehát voltaképpen két terület jelent kihívást: a definíciók és a jogérvényesítés problémái. Egyes esetekben felmerül az igény a definíciók, fogalom-meghatározások módosítására, oly módon, hogy a tényállás-leírás magában foglalja a számítógép és a világháló segítségével tanúsított elkövetési magatartásokat. A büntetőjog meglehetősen flexibilisen követte a változásokat. Módosítások következtek be a magántitok és a személyes adatok védelme körében, például a „Visszaélés személyes adattal” 2003. III. 1-től hatályos módosítása elkövetési magatartásként nevesíti az „adatok biztonságát szolgáló intézkedés elmulasztását” is [Btk. 177/A. § (1)c)]. A „Magántitok jogosulatlan megismerése” bűncselekményét csak 1999. március 1-től iktatták be a Büntető Törvénykönyvbe, és ezen belül is csak egy 2002. április 1-től hatályos módosítás nevesíti azt az elkövetési magatartást, ha valaki „hírközlő berendezés útján, illetőleg számítástechnikai rendszeren másnak továbbított közleményt, adatot kifürkész, és az észlelteket technikai eszközzel rögzíti” [178/A. § (1)d)]. A gyermekpornográfia tilalma közvetve ugyancsak az internet hatásának köszönhető: bár a megrontás bűncselekménye korábban is létezett, a képrögzítés és a kommunikációs technika ugrásszerű fejlődésének egymásra hatásával napvilágra kerültek ennek bizonyítékai. Ennek hatására új védett értéket is felfedeztek a jogalkotók: a gyermek szexuális érintetlensége mellett a gyermek személyiségi jogainak azt a szeletét, hogy ne szerepeltessék pornográf felvételen. A megrontás azért büntetendő, mert a cselekvőképtelen személynek nincs beleegyezési joga a szexuális tevékenységbe. A pornográf felvételen való szereplésbe való beleegyezés jogát a törvényalkotó tizennyolc évnél húzta meg, tehát magasabban, mint a szexuális tevékenységbe való beleegyezés jogát. Ennél fogva 14 és 18 év között a fiatalok abban a vegyes helyzetben vannak, hogy szexuális tevékenységet gyakorolhatnak ugyan, de pornográf felvételen nem szerepelhetnek. A téma újdonsága és az ezt körülölelő társadalmi pánik miatt a jogterület elemzése külön tanulmányt érdemel, amely ezen írás keretei közé nem fér be.¹²⁵

A „Számítógépes csalás” 1994. május 15-től hatályos beiktatása, és 2002. április 1-i módosítása is jelzi, hogy a technológiai változások a büntető törvénykönyv folyamatos felülvizsgálatára késztetik a jogalkotót. Más definíciók változtatás nélkül megállják a helyüket az új technológia környezetében is, mint például a „Rágalmazás” szabálya.” (179. §). Ennek körülírása – „állít”, „híresztel”, „kifejezést használ” – nem tartalmaz semmi olyan specifikus körülményt, amely kizárná a hálózaton keresztüli megvalósítást. Ugyanakkor jogalkalmazói értelmezést igényel a „nagy nyilvánosság” definíciója. A Btk. kommentárja szerint *„A nagy nyilvánosság fogalmát a bírói gyakorlat az egyszeri ránézéssel meg nem állapítható számú személyben alakította ki. Ilyennek tekintendő, ha az elkövetés helyén nagyobb létszámú személy van jelen és az is, ha fennáll annak a reális lehetősége, hogy a bűncselekményről nagyobb, előre meg nem határozható számú személy szerez tudomást (BH1981. 223.)”* Bár a „jelenlét” az online környezetben nem értelmezhető, de a definíció első mondata, és második mondatának második tagmondata internetes környezetben is működőképes – ha eltekintünk a „ránézés” kifejezés szó szerinti értelmezésétől. Szentkúti Dániel szerint nem a „reális esélyt” kellene a nyilvános közlés feltételül szabni, hanem az abszolút esélyt. Ugyanis a gyakran változtatott, nem publikált, linkekkel nem jelölt IP-címekről (tehát az ún. mély-weben, *deep-web*) közzétett tartalom gyakorlatilag csak egy szűk, beavatott kör számára válhat ismertté. Véleményem szerint azonban ez esetben nem indokolt a nyilvánossá minősítés, ld. bővebben a 3.2. fejezetben.¹²⁶

¹²⁵ vö: Cohen

¹²⁶ Szentkúti 342.

A Ptk. 78. § rendelkezik a jóhírnév védelméről. Eszerint a személyhez fűződő jogok védelme kiterjed a jóhírnév védelmére is, és ennek sérelmét különösen az jelenti, ha valaki a személyre vonatkozó, azt sértő, valótlan tényt állít, híresztel vagy való tény hamis színben tüntet fel. E szakasz nem kívánja meg, hogy a jogsértés nagy nyilvánosság előtt történjék, és az általános polgári jogi személyiségvédelmi eszközöket kínálja a jogsértés elszennedőjének. Ehhez képest speciális esetet fogalmaz meg a 79. §, amely a sajtóhelyreigazítás szabályait fogalmazza meg. Ez a szakasz azonban szűken definiálja azokat a fórumokat, amelyeket ilyennek a közzétételére lehet kötelezni. A felsorolás kiterjed a napilapra, folyóíratra (összefoglalóan időszaki lapra), a rádióra, a televízióra, és a filmhíradóra, amely már jó ideje elavult. Nyilvánvaló, hogy e felsorolás taxatív, tehát nincs lehetőség annak annyira tág értelmezésére, hogy az interneten megjelenő, akár szándékosan és nyíltan a nyilvánosságot megcélzó hírportálra is kiterjedhessen. Az időszaki lap definícióját a sajtótörvény adja meg. E definíció nyilvánvalóan nem számol az online médiummal, viszont kérdés, hogy értelmezhetjük-e olyan kiterjesztően, hogy a magát online újságnak nevező médium beletartozhasson. Az időszaki lap azon fogalmi eleme, hogy évente legalább egyszer, azonos címmel és tárgykörrel megjelenik, az online újság esetében is teljesül. Évfolyszáma, sorszáma és keltezése az online napilapnak is lehet, amelyben a frissítést megjelenésnek, illetve kiadásnak tekintenénk. A többi attól függ, hogy hogyan definiáljuk azokat a kifejezéseket, mint „lap”, „megjelenik”, „kiadás”.

Az időszaki lap létrejöttének azonban az is feltétele, hogy az illetékes minisztérium (jelenleg a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma) nyilvántartásba vegye. Ha egy újság bejelentené online kiadását is, azzal azt sugallná, mintha az egy külön lap lenne. Bizonyos mértékben így is van: a Népszabadságnál például külön szerkesztőség dolgozik az online kiadásra, amely tartalmában is különbözik kissé a papíron megjelenő laptól. Hogy hány online is megjelenő, vagy csak online megjelenő médium regisztráltatta magát, arról azonban nincs tudomásunk, mivel a Minisztérium nem vezet elkülönült nyilvántartást az online és az offline újságokról, de annyi valószínű, hogy igen kevés. Az sem tisztázott, hogy egy csak online megjelenő „napilap”-nak kötelessége-e bejelentkezni időszaki lapként, és ha nem, vajon joga-e? A kérdés megválaszolásához arról kellene döntenie, hogy elismerjük-e a definíciót olyannak, amely az online lapra is vonatkozhat. Ha viszont azt állítanánk, hogy minden online újság időszaki lap, akkor kötelességük lenne bejelentkezni a Minisztériumhoz, máskülönben sajtóvétséget követnének el.¹²⁷ (A kiterjesztő jogértelmezéssel ingoványos talajra tévedünk, hiszen ebben az esetben minden rendszeresen megjelenő online hírportál sajtórendészeti vétség elkövetésében lenne bűnös. Mivel azonban nem egyértelmű, sem mindenki számára ismert az időszaki lap ily értelmezése, ez az értelmezés sértene a jogbiztonságot. Például a strasbourgi Emberi Jogi Bíróság által alkalmazott mérce egyik eleme, hogy a korlátozó rendelkezés törvényben előre rögzített, egyértelmű és megismerhető legyen.

Az időszaki lap kiterjesztő értelmezése egyébként praktikus okokból sem oldaná meg a problémát: mivel az online magazin mibenléte egyelőre nincs szabatosan körülírva, ha valamelyik hírportál nem akar bejelentkezni, egyszerűen kibújhat az időszaki lap definíciója alól, például azzal, hogy nem tüntet fel évfolyszámot és sorszámot.¹²⁸

Ha viszont nem értelmezzük kiterjesztően az időszaki lap definícióját – márpedig az eddigiekből az következik, hogy ez nem lenne szerencsés – akkor nincsen jogalapja annak, hogy egyes online újságok bejelentkeztek.

¹²⁷ Szabs.tv. 213.§

¹²⁸ Id. bővebben: Rozgonyi, 2003. 645-646. Rozgonyi szerint szükséges lenne az internetes újságokat az időszaki lap fogalma alá vonni.

Hogy mi a jelentősége ennek a látszólag jelentéktelen adminisztratív aktusnak? Eredeti kiindulópontunkhoz visszatérve, mindebből az következik, hogy a sajtóhelyreigazítás kötelezettsége nem terjed ki az online médiumokra. Ahhoz, hogy megtudhassuk, mennyire lényeges valójában ez a különbség, vizsgáljuk meg, hogy mitől esik el ilyen esetben az a károsult, akinek a jóhírnevét megsértették? Mennyivel nyújt többet a sajtóhelyreigazítás lehetősége, mint a polgári jog általános szabályai? A Ptk. 78. §-a nem szűkíti le a jóhírnev megsértésének esetét valamely médiumra: mint láttuk, ennek elkövetéséhez még nyilvánosság sem szükséges. Ilyen esetben, mint minden más személyiségi jogi sérelem esetében, az általános polgári jogi szabályokat lehet alkalmazni. Ezek szerint pedig a károsult követelheti a jogsértés megtörténtének bírósági megállapítását, a jogsértés abbahagyását és a jogsértő eltiltását a további jogsértéstől; követelheti, hogy a jogsértő – nyilatkozattal vagy más módon – adjon elégtételt, és szükség esetén a jogsértő részéről vagy költségén az elégtételnek megfelelő nyilvánosságot biztosítsanak; követelheti a sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását a jogsértő részéről vagy költségén, a jogsértéssel előállott dolog megsemmisítését, illetőleg jogsértő mivoltától való megfosztását, végül pedig az általános felelősségi szabályok szerint kártérítést követelhet. A helyreigazítást a 79. § mindezen az igényeken *felül* biztosítja, de csakis abban az esetben, ha a jogsértés a felsorolt médiumok valamelyikében történt. A 84. § (1) c) szerinti elégtétel tartalmában akár azonos is lehet a helyreigazítással. Az elégtétel történhet nyilatkozattal, vagy más módon, és szükség esetén a jogsértő fél köteles az elégtételnek megfelelő nyilvánosságot biztosítani, akár a saját költségén. Véleményem szerint nem érdemi különbség, hogy a sajtóhelyreigazítás kötelező tartalma egy egzakt állásfoglalás arról, hogy mely tények voltak valótlanok, illetve melyeket tüntetett fel hamis színben, és melyek a való tények – míg az elégtétel bocsánatkérést jelent. A kettőt nehéz egymás nélkül elképzelni, mert ha szó szerint nem is, implicite mindkét megnyilvánulás magában foglalja a másikat. További árnyalatnyi különbség, hogy a sajtóhelyreigazítást megalapozó hamis állításhoz nem szükséges, hogy az sértő legyen, holott a jóhírnev megsértésének különös eseteként a törvény ezt is említi. Más esetben ez lényeges különbség lehetne. Itt azonban tekintettel arra, hogy a sajtóhelyreigazítás kötelezettségét a törvény a személyiségi jogvédelmi eszközök sorában említi, valamint, hogy nem általános (például történelmi) ténybeli tévedésre irányul, hanem amikor a sajtó „valakiről” állít valótlant, nehezen elképzelhető olyan eset, amikor ez ne lenne egyúttal sértő is. A bírói gyakorlatban sem fedezhetünk fel erre vonatkozóan adatot. Önmagában az sérti az emberi méltóságot, hogy valakiről valótlant állítanak. Még ha ez a valóságnál kedvezőbb színben tünteti is fel az illetőt, akkor is kellemetlenséget okozhat az alany számára, például azzal, hogy kénytelen lépten-nyomon megcáfolni.

Ezért álláspontom szerint a gyorsaság az egyetlen szempont, amelyben a helyreigazítás lényeges többletjogosultságot biztosít. Ez egyszersmind a jogosultra is többletterhet ró, mivel 30 napon belül kell kérnie a helyreigazítást az érintett sajtószervtől. A helyreigazításnak nyolc napon belül (napilap, rádió, televízió), illetőleg a legközelebbi számban (folyóirat) kell megjelenie. De ha ez nem történne meg, és bírói útra terelődne a jogvita, akkor is rövidebb határidők irányadóak: a Polgári Perrendtartás külön fejezete gondoskodik a rövid határidejű eljárásról. Az általános jogkövetkezmények és a sajtóhelyreigazítás közötti egyetlen érdemi különbség tehát, a jogvédelem megszerzésének időtartama.

Ennek alapján úgy tűnhet, hogy az interneten megjelenő, személyiségi jogokat sértő közlés esetében tovább tart, amíg a sérelmet szenvedett fél az igazának érvényt szerez, és hogy a jogsértő fél élvezzi a technika előnyeit. Ez azonban nincs így, erről a fentebb tárgyalt elektronikus kereskedelemről szóló törvény gondoskodik, amely minden olyan közlés haladéktalan eltávolítását írja elő, amellyel szemben a jogsértés gyanúja akár csak felmerült. A gyors

reakciót tehát ez esetben is biztosítja a jogrendszer, habár nem a sérelem orvoslásának, csak az eltávolításnak gyorsaságát.

Nem állíthatjuk, hogy a Polgári Törvénykönyv ne biztosítaná az eltávolítás lehetőségét. A Ptk. 84. § (1) b) és d) szerint a károsult követelheti a jogsértés abbahagyását és eltiltását a további jogsértéstől, valamint a sérelmes helyzet megszüntetését és a megelőző állapot helyreállítását. Miben különbözik ez az értesítési-eltávolítási eljárástól? Mindkét jogi eszköz ahhoz vezet, hogy a jogsértő közlés hozzáférhetősége megszűnik. A polgári jog általános szabályainak alkalmazása esetén a károsult természetesen a jogsértő felet keresi meg a jogsértés abbahagyása végett, és amennyiben az nem tesz eleget a kérésnek, akkor bírósághoz fordul. Az értesítési-eltávolítási eljárás azonban nem a jogsértő félre ró kötelezettséget, hanem az internetszolgáltatóra, aki nem tud a kifogásolt tartalomról mindaddig, amíg a károsult – vagy más – tudomására nem hozza annak létezését. Az internetszolgáltató ezután vagy eltávolítja a tartalmat, vagy felelősségre vonásra számíthat, még akkor is, ha nem ő volt a közlés szerzője és közléstevője (lásd bővebben az 1.4.3.2. fejezetben). Az eltávolítás elmulasztásából kifolyólag felelőssé válik azért az információért is, amelyet nem ő alkotott, továbbítását nem ő kezdeményezte, és címzettjé(ei)t nem ő választotta ki. Majdhogynem valószínű, hogy az internetszolgáltató nem fogja vállalni ezt a kockázatot, és a kifogásolt tartalom eltávolítását fogja választani. A károsult további igényekkel már nem fordulhat az internetszolgáltatóhoz: a Ptk. által biztosított egyéb igényeket a tényleges jogsértővel szemben kell érvényesítenie.

Az értesítési-eltávolítási eljárás azokra az esetekre nyújt gyakorlatias megoldást, amikor a jogsértő fél ismeretlen, vagy személye aránytalanul nehezen felderíthető a károsult számára. Amikor a feltételezeten jogsértő fél nem ismeretlen, akkor kialakulhat olyan helyzet, hogy végül bírósági ítéletnek kell megállapítania, hogy történt-e valójában jogsértés, avagy sem. A sajtóhelyreigazítási kérelmek közül is számos bírósági szintre kerül, mert a médium nem hajlandó eleget tenni a helyreigazítási követelésnek. A két eljárás közötti különbség, hogy az online közlés eltávolítása megelőzi a bírói eljárást, míg a hagyományos eljárásban az abbahagyásra kötelezés is csak a végső bírói döntésben mondható ki. Azaz, az értesítési-levételi eljárást követő perben, mire a bíróság meghozza ítéletét, addigra az egyik szankció már rég beteljesült, függetlenül a per végső kimenetelétől. Amennyiben az online közléstevő elveszíti a pert, további polgári jogi szankciók érvényesíthetőek vele szemben. Ha viszont a bíróság nem találja bizonyítottnak a jogsértést, és a tartalomszolgáltató nyer, akkor utólag fel kell oldani az előre elrendelt szankciót. A pernyertes médium más hasonló esetben érvényesítené abból fakadó kárát, hogy a bírósági eljárás alatt, a javára szóló ítélet jogerőre emelkedéséig utóbb megalapozatlannak bizonyult szankció hatása alatt állt. Az elektronikus kereskedelemről szóló törvény 7. § (6) bekezdése azonban kizárja, hogy a szolgáltatóval szemben érvényesítse kárát. Mivel a levételt törvény rendeli el, ezért államigazgatási szervet sem hibáztathat. Érvényesítheti-e kárát azzal a panaszossal szemben, akinek a felszólalására megindult az eljárás? Ez a személy nem feltétlenül egyezik meg a sérelmet szenvedettel, hiszen akár névtelen üzenet is megalapozhatja a szolgáltató levételi kötelezettségét.

Tehát az értesítési-eltávolítási eljárás a jogaiban vélt vagy valós sérelmet szenvedett felet még jobb helyzetbe hozza, mint az egyszerű polgári jogi eljárás, amely a jogsértés abbahagyására kötelezi a jogsértőt, ugyanis gyorsabban, még a bírói eljárás előtt gondoskodik a jogsértő tartalom eltávolításáról. Az alaptalanul meghurcolt tartalomszolgáltató viszont aránytalanul rossz helyzetbe kerül, mert közlését kellő alap nélkül is haladéktalanul, bírói ítélet nélkül távolítják el, ráadásul utóbb talán nincs is akivel szemben a kárát érvényesítse.

Eszerint az a személy, akinek személyiségi jogait az interneten közzétett közlés sértette, részben jobb, részben rosszabb helyzetben van, mint akinek hagyományos médiumon keresztül sértették a jogait. Egyrészt gyorsabban távolíttathatja el a jogsértő közlést, másrészt viszont lassabban szerezhet nyilatkozatban elégtételt, mert a sajtóhelyreigazítási eljárás rövid határidői nem vonatkoznak az általános polgári jogi, elégtétel-adásra irányuló eljárásra. Ezen azonban anélkül is változtathatna a jogalkotó, hogy lényeges definíciókat érintene: például az összes személyiségi jogi perre kiterjeszthetné a sajtóhelyreigazítási eljárásban irányadó rövid határidőket. Ez az értesítési-levélteli eljárásnak az 1.4.3. fejezetben részletesebben is kifejtett alkotmányellenességére is gyógyírt jelentene – amennyiben a tartalomszolgáltató tiltakozása esetén a közlés a gyorsított bírói döntésig fenn maradhatna. Egyúttal azonban a sajtóhelyreigazítás fogalmának megkülönböztetése is feleslegessé válna: mint fentebb láttuk, ezt kizárólag a gyors határidő különbözteti meg az elégtétel adásra való kötelezéstől. Megfontolandó lehet, hogy a médiumok konvergenciája miatt nem válik-e ésszerűvé a sajtóhelyreigazítás specifikus szabályának eltörlése, és ehelyett egy általános személyiségi jogvédelem bevezetése, amely rendelkezik a sajtóhelyreigazítás egyetlen lényeges pozitívumával: a gyorsasággal.

3.2. Beszédre még több beszéd – de kötelezően? Az Európa Tanács ajánlástervezete

Ádám Antal az elektronikus médium közönségének jogaiként megemlíti, hogy helyreigazítást kezdeményezhet, vagy panaszeljárást indíthat a megfelelő szervnél. Viszont nem léphet fel azzal az igényrel, hogy gondolatait, véleményét, információit a rádió vagy televízió közzétegye.¹²⁹ Az interneten mindez éppen fordítva van: a hatályos szabályok a helyreigazítás követelését nem teszik lehetővé, ahogyan panaszeljárást sem, viszont a „közönség” is lehet közzétevő. A világháló közege megkönnyíti a reagálást egy közlésre. A válaszadás joga gyárilag „be van építve”.¹³⁰ Kézenfekvő tehát annak a klasszikus elvnek alkalmazása, hogy a sértő beszédre még több beszéd legyen a válasz. A szabály gyakorlati alkalmazása azonban a következő kérdéseket veti fel: ki legyen a kötelezett, mi legyen az a tartalom, amely helyreigazítási igényt válthat ki, és hol legyen a helyreigazítás közzétéve? A továbbiakban az e kérdésekre adható lehetséges válaszokat fogom megvizsgálni.

Az Európa Tanács 2004. február 5-6-i ülésén elfogadta a helyreigazítás jogát garantáló ajánlásának legújabb változatát. A kiindulási pontot (74)26 számú határozata jelenti. Ez az igen rövid, mindössze néhány rendelkező sorból álló határozat az újságban, folyóiratban, rádióban, televízióban, vagy bármely más, rendszeresen működő médiumban megnevezett természetes vagy jogi személyek számára biztosítja a „válaszjogot” (*right of reply*), ha őt érintő valótlan tényeket tettek közzé, néhány ésszerű kivétellel.¹³¹ Az újonnan tervezett, internetre is kiterjedő ajánlás viszont jelentősen kiterjeszteni e jogot. Ez egy újabb lépcsőfok lesz azon az úton, amely az Európa Tanács pálfordulását sugallja: az eredetileg az emberi jogok védelmére létrejött nemzetközi szervezet újabban mintha az emberi jogokkal szemben az államhatalmat képviselné. Ezt jelezte a *Számítógépes bűnözés elleni egyezmény*, amely széles jogköröket biztosított a nyomozó hatóságoknak, ezt követte az erősen szóláskorlátozó *Rasszizmus és idegengyűlölet elleni kiegészítő jegyzőkönyv*, és most a helyreigazításnak a véleménynyilvánítási szabadságot szintén az eddiginél jóval szigorúbban korlátozó tervezete. Igaz ugyan, hogy az utóbbi két esetben a szóláskorlátozás legitim indoka a személyiségi jogok és az emberi méltóság védelme. Eddig azonban a korlátozások számítottak kivételnek a

¹²⁹ Ádám 1998. 12.

¹³⁰ Akdeniz & Rogers 314.

¹³¹ A továbbiakban az Európa Tanács által alkalmazott válaszjog (*right of reply*) helyett a helyreigazítás kifejezést használom, mert kizárólag tényekre adható reakciókról van szó.

véleménynyilvánítási szabadság alapszabályával szemben. Az Európa Tanács Emberi Jogi Egyezménye elsősorban a védelmi jogokat fogalmazta meg, azaz a szabadságjogok érvényesülését elsősorban az állami beavatkozással szemben védelmezte. Az Európa Tanács deklarálta a véleménynyilvánítás szabadságát, amellyel szemben az államok megállapíthattak korlátokat az Emberi Jogok Európai Egyezményében felsorolt célokból, a szükséges és arányos mértékben. Ami történt, felér egy szerepcserével: az Európa Tanács javasolja az államok számára az egyéni szabadságjogok korlátozását! A *Számítógépes bűnözés elleni egyezmény* védelmére még azt sem hozhatjuk fel, hogy valamilyen alapjog védelmében született volna. Bár a büntetőjogi tényállások nemzetközi harmonizációja indokolt, a bűnüldözés homályos érdekei nem indokolják, hogy egy emberi jogok védelmére specializálódott nemzetközi szervezet a hatóság nyomozati, kifürkészési jogkörei tágítása érdekében lépjen fel. Természetesen tényként kell kezelnünk, hogy ez egy új világtendencia egyik eleme, amelyben a „biztonságnak”, a kiszámíthatóságnak és az ellenőrzésnek nagyobb fontosságot tulajdonítanak, mint a szabadságnak. A *Számítógépes bűnözés elleni egyezmény* 2001. november 23-án született, alig másfél hónappal a szeptember 11-i események után, tetemes amerikai segítséggel, és lényegében átveszi az internetforgalom amerikai megfigyelésének gyakorlatát.¹³² Az egyezmény esetében még ahhoz sem vették a fáradságot, hogy a mindenre kellő ürügynek vélt „terrorizmusellenes harc” jelszavát a zászlajukra tűzzék. Ilyen tendencia mellett azonban még nagyobb szükség lenne az emberi jogok zászlóvivőjére, hogy az érthető szorongás következtében hozott intézkedések ne okozzanak a szükségesnél nagyobb pusztítást az emberi és polgári jogokra épülő demokratikus rendben. Az *Internetes kommunikációs szabadságról szóló nyilatkozat*¹³³ sem tekinthető éppen forradalmian liberálisnak. Kimondja ugyan, hogy kerüendő az internet egészének szűrése, de kivételt tesz az iskolákkal és könyvtárakkal. Sőt, egyes oldalak blokkolhatóságát is megengedhetőnek tartja, ha az Európai Emberi Jogi Egyezmény 10. cikkelyével összhangban történik, és a nemzeti hatóságok ideiglenes vagy jogerős döntést hoznak róla (Principle 3.). Az Európai Parlament ezzel szemben elítélte a blokkolást, mint az illegális vagy káros tartalom elleni küzdelmet, és helyette az önszabályozást javasolta.¹³⁴

Az Európa Tanács munkacsoportokban, civil véleményeket és javaslatokat elfogadva dolgozza ki a jelenleg tárgyalt tervezetet. Az egyes munkafázisok követhetők az Európa Tanács honlapján, ahol újra meg újra közzéteszik az éppen aktuális munkaverziót is. Mivel 2004. július 8-ig az Európa Tanács nem tett közzé újabb szöveget, a 2003. október 15-17-i állapot szerinti, negyedik változatra fogok utalni. Minden változat magában foglalja mindazokat a javaslatokat, amelyeket az egyes tagállamok, és egyéni szakemberek – köztük jelen írás szerzője is – tettek.¹³⁵

Az Európa Tanács ajánlástervezete szerint a helyreigazítás köre azokra a valótlan és pontatlan tényállításokra terjedne ki, amelyek valamely természetes vagy jogi személy személyiségi jogait érintik. A vélemények hangsúlyozottan kívül esnének ezen a körön. Kérdés, hogy miként értelmezendő az *inaccurate* kifejezés, amely nem csupán valótlant, hanem pontatlant is jelenthet. Az újabb módosításokból arra lehet következtetni, hogy ha az információ nem

¹³² ld. még Bayer 2003a

¹³³ Declaration on freedom of communication on the Internet (Strasbourg, 28.05.2003)
<https://wcm.coe.int/ViewDoc.jsp?id=37031&Lang=en>

¹³⁴ REPORT on the evaluation report from the Commission to the Council and the European Parliament on the application of the Council Recommendation of 24 September 1998 concerning the protection of minors and human dignity <http://www2.europarl.eu.int>
<http://www.europarl.eu.int/meetdocs/committees/juri/20011218/455524en.pdf>

¹³⁵ Compilation of Comments...

téves, csak nem teljesen kimerítő, akkor is lehetne kiegészítést tenni. Erre utal a preambulumnak azon mondata, mely szerint a közönségnek joga van különböző forrásokból tájékozódni, így a teljes információhoz hozzáférni (*Considering that it is also in the interest of the public to receive information from different sources, thereby guaranteeing that they receive complete information*).

Az egyik leglényegesebb kérdés, hogy mely közlések esnek az ajánlás hatálya alá. Hogyan definiálható azon tartalmak köre, amelyeket az Európa Tanács a hagyományos médiumokkal egy sorban, helyreigazításra kötelesnek tartana? Az eredeti tervezet a „professzionális” honlapokra terjesztette volna ki a helyreigazítás kötelezettségét. Egy későbbi változat „rendszeresen frissített, aktuális ügyekre vonatkozó” információról szólt. A többszöri változtatás során köztes állapotként létezett az a definíció, amely szerint kívül esnek a helyreigazítás kötelezettségén azok a honlapok, amelyeket magánszemélyek üzemeltetnek, és nem tartalmaznak gyakran frissített és szerkesztett, a közérdeklődésre számot tartó információt. A legújabb verzió azonban mind a preambulumból, mind a definícióból kivette a „közérdeklődésre számot tartó” kitétele. Így a preambulumban az ajánlás nem terjed ki „olyan közleményekre, például a magánszemélyek által üzemeltetett weblapokra, amelyek nem tartalmaznak rendszeresen frissített és szerkesztett információt. A definíció szerint a „médium” annyit tesz, mint olyan kommunikációs eszköz, amely a köz számára irányuló információ rendszeres közzétételére szolgál, mint az újság, folyóirat, rádió, televízió, vagy bármely online szolgáltatás, amely nyilvános, gyakran frissített és szerkesztett információt tartalmaz.”¹³⁶ Alternatív javaslat szerint a médium olyan kommunikációs eszköz lenne, amely a nyilvánosság számára gyakran frissített és szerkesztett információt tesz közzé, akár online akár offline, például hírlevél, újság, folyóirat, rádió, televízió, vagy webes hírszolgáltatás.

Azáltal, hogy visszavonta az információ közérdeklőségeinek követelményét, a magánszemélyek naplószerű beszámolóit (blogok), vagy egyébként rendszeresen frissített magán-weboldalai is beleeshetnek a helyreigazításra kötelezettek kategóriájába. Ezt kívánja árnyalni a definícióhoz fűzött indoklás (*Explanatory Memorandum*), amely szerint a médium szó elsősorban a hagyományos médiára vonatkozik, különösen a nyomtatott sajtóra, rádióra és televízióra, továbbá bármely olyan szolgáltatásra, amelyet a nyilvánosságnak szánnak, és amely gyakran frissített és szerkesztett. A legújabb változtatás elvetette a „nyilvános” kifejezést (*available to the public*) és helyettesítette azt a „nyilvánosságnak szánt” (*directed at the public*) kifejezéssel. Az internet vonatkozásában ennek döntő jelentősége van, mivel az internet egésze anélkül nyilvános, hogy ez a felhasználó-közzétévőnek kifejezetten a szándékában állna (ld. 1. fejezet). Ezért úgy tűnik, helyes úton jár a tervezet, amikor a közzétévő szándéka szerint különíti el a nyilvánosság számára tervezett, és a szimplán a nyilvánosság számára hozzáférhető információt. Ezt hangsúlyozza a kommentár, amikor a 11. pontjában kitér arra is, hogy az ajánlás hatálya alól kivételnek számítanak azok a weblapok, amelyek bár nyilvánosak, magánjellegű információt tartalmaznak, és nem kifejezetten a nyilvánosság számára irányulnak, vagy újságírói értelemben nem nevezhetők szerkesztettnek. Kimondja, hogy a definíció célja, hogy azon típusú nyilvános szolgáltatásokat fedje le, amelyek a hagyományos médiához hasonlíthatóak, mivel ezeknek hatásuk lehet a közvéleményre, és ezáltal kárt okozhatnak a személyiségi jogokban.

A helyreigazításra jogosultak körébe belefoglalja mindazokat a természetes és jogi személyeket, amelyeket/akiket érintő, téves tényállítást tartalmazó információt tesz közzé a (fentebb definiált) média. A munkafolyamat során vált kimondottá, hogy az érintettség feltétele legyen

¹³⁶ The term „medium” refers to any means of communication for the regular dissemination of information to the public, such as newspapers, periodicals, radio and television, or any on-line service available to the public containing frequently updated and edited information.

a válaszra jogosultságnak, többek között a szerző is erre (is) tett javaslatot. A „tényállítást” helyett az „információ” kifejezés használata arra utal, hogy a jogot egyaránt megalapozhatja szöveg, hang vagy kép formában megjelenő információ. A helyreigazítás közzétételére irányuló kérelmet ésszerű időn belül kell a médiumnak eljuttatni, amely haladéktalanul köteles közzétenni a választ. A kommentár kitér arra, hogy az ajánlás szándékosan a tagállamokra hagyná annak eldöntését, hogy mennyi legyen az ésszerű idő, és mikortól számítsák annak kezdetét: az első publikálástól, vagy attól az időponttól, amikor a publikáció többé már nem hozzáférhető. Viszont a szöveg nem tartalmaz arra utalást, hogy a kifogásolt információt el kellene távolítani. Éppen ellenkezőleg, az én olvasatomban a helyreigazítás kötelezettsége a véleménynyilvánítási szabadságot kímélő eszköz, amely lehetővé teszi, hogy a szólás korlátozása helyett még több szólás egyensúlyozza ki a megbillent helyzetet. Az ajánlás tervezete ugyan erre sem tartalmaz utalást, de arra sem, hogy a kifogásolt információt el kellene távolítani. Sőt, a kommentár szerint a preambulumnak az a megfogalmazása, hogy helyreigazításra jogosultak mindazok, akiknek személyiségi jogát egy közlemény *érinti*, szándékosan nem úgy szól, hogy sérti, tehát nincs szükség a jogok nyilvánvaló megsértésére a helyreigazítás közzétételéhez. Ha pedig jogsérelem nem történt, akkor nem lehet szó eltávolításról.

Egyébként az „érinti” kifejezés definíciója, de még körülírása is meglehetősen homályos. Mivel viszont az ajánlás már az „érintéshez” is jogkövetkezményt fűzne (a helyreigazítás kötelezettségét), indokolt lenne ezt vagy definiálni, vagy elvetni e kifejezés alkalmazását. A fentiek alapján tehát kizárható az az értelmezés, hogy a válaszáadási kérelem beadására szánt ésszerű határidőt a publikálás megszűntétől kelljen számítani, mivel a publikálásnak nem kell megszűnnie. A tervezet arra is kitér, hogy amennyiben a kifogásolt tartalom nyilvánosan hozzáférhető egy elektronikus archívumban, akkor ott linket kell létesíteni, amely a válaszra mutat. Ebből is kikövetkeztethető, hogy a válaszáadás nem szükségszerűen jár együtt a közlés eltávolításával.

Kedvezőnek nevezhető a tervezet azon kitétele, hogy amikor egy publikációt az archívumba tettek, oly módon, hogy az már csak kereső funkcióval érhető el, a publikálás befejezettnek tekinthető. Folyamatos vitát vált ki ugyanis a publikálás frissességének kérdése. Egyesek szerint, míg az offline médiumokban a közlés egyszeri aktus, az interneten minden egyes nap, amikor a tartalom még hozzáférhető, újra publikálásnak tekinthető. Ezzel szemben felhozható, hogy az offline médiumok tartalma is hozzáférhető, jóval az elavulás után is. A nyomtatott sajtó különösen könnyen hozzáférhető akár a korábbi újság előkerülésével, akár könyvtár útján, de a rádió és televízió is rendelkezhet archívummal, valamint azoknak a műsorát is lehet audio- vagy videokazettára rögzíteni – amely ugyan a továbbiakban nem nyilvános, mindazonáltal hozzáférhető. Tehát ugyanolyan valószínűséggel hozzáférhető az elavult offline tartalom, mint az elavult, a portál valamely belső oldalán megbúvó online tartalom: ha valaki keresi, akkor különösebb nehézség nélkül megtalálhatja.

Ugyancsak tagállami szabályozásra kívánja bízni az ajánlás, hogy milyen mértékben és módon kötelezik a tartalomszolgáltatókat a tartalom megőrzésére. Az eredeti verzióban a szolgáltató köteles volt gondoskodni az archiválásról, nem volt azonban definiálva, hogy ezt online- vagy offline formában köteles megtenni. Ráadásul, amennyiben a kifogásolt információról a szolgáltató nem tudott másolatot felmutatni, a tervezet vélelmezte volna annak létezését – teljesen indokolatlanul. Az újabb verzió elveti ezeket a szabályokat, és a tagállami jogalkotóra bízta a kérdés eldöntését, felismerve, hogy például az online archiválás igen költséges lehet a szolgáltatóra nézve, hiszen tárhelyet kell fenntartania a weben minden korábbi anyag számára, amely egy gyakran frissített portálnál tetemes mennyiségű lehet. Ezenkívül a rendelkezés céljának eléréséhez nem feltétlenül szükséges az online archiválás, hiszen a tervezet azt a szempontot kívánja érvényesíteni, hogy a kifogást tevő fél számára

bizonyítható legyen a sértő tartalom létezése. Ez viszont offline rögzítéssel is megoldható, amely nem jelent különösebb beruházást. Ebben az esetben is szükséges azonban rögzíteni, hogy milyen időtartamig köteles a szolgáltató megőrizni a másolatokat. A tervezet csak annyit ír elő, hogy legalább a panasztételre meghatározott határidő végéig. Megnyugtató azonban csak az lenne, és az Európa Tanács eredeti funkciójával is az lenne összhangban, ha azt ajánlaná a tagállamoknak, hogy ne írjanak elő online archiválást, és a másolatok megőrzésének nem a legrövidebb, hanem a tagállamok által megszabható leghosszabb időtartamát nevesítené.

Annak érdekében, hogy a helyreigazításhoz fűződő joggal élni lehessen, közzé kell tenni annak a személynek a nevét és elérhetőségét, akinek a kérést címezni kell. Ez abban az esetben nem kifogásolható, ha a blogok nyilvánvalóan nem tartoznak a tervezet hatálya alá. Amennyiben a médium definícióját szűken értelmezzük, és magánszemély által, nem a nyilvánosságnak szólás szándékával közzétett tartalom valóban nem tartozik a hatálya alá, akkor nem másról van szó, mint az impresszum szokásos előírásáról. Az ún. blog azonban kétes kategóriába tartozik. A *blog* (eredetileg: *weblog*) magánszemély által közzétett, naplószerű, személyes információkat is tartalmazó publikáció, amely viszont rendszeresen frissített, és lehetséges, hogy a közérdeklődésre számot tartó információt tartalmaz (például az iraki háborúban szolgáló katonák blogjai.) Láthattuk, hogy a „közérdeklődésre számot tartó” kifejezést a legutóbbi változat elvetette, felvette viszont a „nyilvánosságnak szánt” kifejezést. Nos, a blog írója valószínűleg írói vagy újságírói vénával és ambíciókkal megáldott személy, akinek számolnia kell azzal, hogy művét potenciálisan bárki elolvashatja. Ebben különbözik a blog a naplóírástól: írója elérhetővé teszi a nyilvánosság számára, és minden bizonnyal örömmel tölti el, ha mind többen elolvassák írását. Ugyanakkor funkciója szerint nem kellene, hogy médiumnak minősüljön: véleményformálási célja nem több, mint a kocsmai politikai vitának. A civil társadalmi részvétel egy formájáról van szó, nem pedig elismert orgánusról.

További kérdés, hogy hogyan értelmezhető a tervezetnek az a kitétele, hogy „újságszerűen szerkesztett”. Attól, hogy a blogban is van bekezdés és központosítás, nyilván nem válik újságszerűen szerkesztetté. Az újságszerű szerkesztésen talán a tablószerű elrendezést értette a tervezet? A valós napilapokhoz hasonlóan az újságportálok kis cikkeket, bevezetőket közölnek a nyitóoldalon, és számtalan linket helyeznek el, amelyek beljebb vezetik az olvasót a honlap „gyomrába”. A folyóiratok (heti-, havilapok) azonban sem a valós térben, sem az interneten nem így működnek: a cikkeket általában egyben közlik, legfeljebb az elején/nyitólapon elhelyezett tartalomjegyzékből lehet a cikkekre rákattintani. Megkülönbözteti-e valami a blog szerkesztésmódját egy folyóirat internetes honlapjától? Mivel a megkülönböztetés kétségtelenül problematikus, véleményem szerint nem kellene, hogy ez legyen a megkülönböztető faktor a magán- és médiaoldalak között. Megfontolandó lenne ehelyett azon szempontnak a bevezetése, hogy üzletszerűen avagy non-profit alapon történik-e, illetve hogy valamely jogi személy avagy társadalmi szervezet érdekében történik-e a közzététel. A politikai párt honlapja médiaoldalnak tekinthető, akkor is, ha nem profitszerzési céllal történik.

A definíció a fentiek alapján a többszöri próbálkozás eredményeképpen sem tökéletes. Talán nem lenne túlságosan kazuisztikus az a szabályozási technika, ha a tervezet egyszerűen *nevesítené* a blogot, mint kivételt, tekintettel arra, hogy ez a műfaj mára közismertté és elterjedtté vált. Ennek természetesen csak akkor van alapja, ha a tervezet alkotói valóban nem szándékoznak a blogot az ajánlás hatálya alá vonni. Mint láttuk, a definícióból nem sikerült ezt a következtetést meggyőzően levonni, viszont egy kerülőúton mégis csak erre a következtetésre jutunk. Az Európa Tanács fentebb említett *Internetes kommunikációs szabadságról szóló nyilatkozata* szerint a tagállamoknak tiszteletben kell tartaniuk az anonimitást, és csak a bűnüldözés érdekében szabad korlátozni azt. Ebből az következik, hogy nem várható el, hogy a magánszemély közzétevő önként nyíltan azonosítsa magát az internetes megjelenés alkalmával. Tehát a blogok anonim módon is működhetnek. Mivel pedig az ajánlás megköveteli a

médiumoktól, hogy közvégyék a felelős személy nevét és elérhetőségét, a blogok nyilván nem tartozhatnak ebbe a kategóriába. A bűnüldözés érdekében, amennyiben egy blog szerzője bűncselekményt valósít meg (például a szerzői jogokat sértő tartalmat tesz közzé), a hatóság kérheti az internetszolgáltatótól, hogy fedje fel a közvégyő személyazonosságát. Ilyen alapos gyanú hiányában azonban köteles tiszteletben tartani a tartalomszolgáltató anonimitását.

A tervezet egyik súlyos hendikepje, hogy nem tesz kivételt a közszereplőkkel. Holott az Európa Tanács Bíróságának nagy hatású gyakorlata által honosodott meg Európa összes országában az az elv, hogy közszereplőkkel kapcsolatban tágabbak a véleménynyilvánítási szabadság határai, mint magánszemélyekkel szemben. Ennek egyik oka, hogy ők könnyebben juthatnak olyan csatornához, amely közvégyészi mondandójukat. Ebből az következik, hogy nem szorulnak rá arra, hogy jogszabály, vagy akár csak önszabályozási kódex kötelezze a médiumokat arra, hogy reakciójukat közvégyék, hiszen hatalmuknál, ismertségüknél fogva erre amúgy is jó esélyük van. Ilyen kivétel hiányában félő, hogy – legalábbis egyes országokban – a tervezet a politikai csatározások legfőbb hivatkozási pontjává válik.

A tervezet másik aggasztó eleme a fentebb említett igény a teljességre: preambuluma szerint a közönségnek joga van a teljes informálódáshoz, és a helyreigazítás kötelezettségét nem csak a téves, hanem a pontatlan, hiányos információ is megalapozza. Bár az érintettség követelménye némileg javít ezen a helyzeten, hiszen ennek hiányában bármilyen történelmi, tudományos, politikai kérdésben bárki kérhetett volna kiegészítést, még így is lehetetlen elvárni a sajtótól, hogy minden részletre kiterjedően számoljon be mindenről. A szerkesztő szabadságának körébe tartozik annak eldöntése, hogy milyen mélységig tárgyal egy kérdést. Természetesen amennyiben az elhallgatás egyoldalú, akkor megvalósul a félretájékoztatás, de ezt szűkebben is körül lehetett volna írni, például a tények megtévesztő csoportosítására utalva. A jelen körülmények között sajnos bármely érintett igényt tarthat arra, hogy még egyszer ugyanakkora terjedelemben kiegészítsék a vele kapcsolatos történeteket. Ez több annál, mint amire félretájékoztatás esetén a jogaiban megsértett (és nem csak „érintett”) félnek hagyományosan joga van.

A felsorolt problémák különösen a közszereplők számára nyújtanak visszaélési lehetőséget. A két hiányosság együttes hatása lehetővé teszi, hogy egy politikus bármely vele kapcsolatos megjegyzés esetén igényt formáljon saját állításának megjelentetésére, mondván, hogy az információ nem volt „teljes”. Ezt a problémát az Európa Tanács bizottsága annak ellenére nem korrigálta, hogy több szakértő mellett a bolgár kormány, és a *Silha Center for the Study of Media Ethics and Law* is kifogásolta.¹³⁷ A Silha Center arra tesz javaslatot, hogy az ajánlás egyáltalán ne jöjjön létre, és több más érv mellett végső érvként említi a közszereplők másként kezelésének hiányát.

Az Európa Tanács ajánlása tényező lehet az internet-tartalommal kapcsolatos szabályok kialakulásában, azzal együtt, hogy negatív és pozitív vonásokkal egyaránt rendelkezik. Egyrészt már tervezet mivoltában is mintát adhat a nemzeti szabályok módosítására. Ez veszélyes példa is lehet, mert egyes nemzeti kormányok beleeshetnek abba a hibába, hogy átgondolatlanul, garanciák nélkül teszik kötelezővé a helyreigazítást. Ugyanakkor pozitív példát mutat a munkafolyamat maga. Az alkotói folyamat az interneten folyamatosan követhető módon, a nyilvánosság színe előtt zajlik. A tervezet weboldalán az Európa Tanács – előljárva a jó példával – több, a választjog ötletét elítélő, az Európa Tanácsot súlyos kritikákkal illető weboldalakra mutató linket is elhelyezett. Ezek elsősorban amerikai kutatók oldalai voltak, és kifejezett kétségbeesést tükröztek, azt mutatva, hogy a véleménynyilvánítási szabadság hazájának jogászai teljes értetlenséggel szemlélik a durva beavatkozást az internet szabadságába.

¹³⁷ Id.: <http://www.silha.umn.edu>

Ugyanakkor az Európa Tanács felhívásokat tett közzé, véleményeket kérve a munkaverziókkal kapcsolatosan, és e véleményeket ugyancsak közzétette weboldalán.¹³⁸ A munkafolyamat követendő példa lehet bármely intézkedés bevezetésének előkészítő munkálatai számára, amelyek a társadalom működését vagy az emberek életét érintik.

Összességében elmondható a helyreigazítás intézményéről, hogy adekvát mechanizmusnak tűnik az internet esetében, mert e technológia tökéletesen alkalmas annak megvalósítására, hogy valamely nézetre, annak elnémítása helyett, még több nézet adja meg a választ.¹³⁹ Csakhogy nincs tisztázva, hogy ez vajon a további jogi retorziók *helyett* vagy *mellett* valósulna meg. Tekintettel arra, hogy az európai uniós irányelv már rendelkezik a nem-tetsző anyagok masszív eltávolításáról, félő, hogy a két jogelv kizárja egymást. Hiszen, ha egy olyan tartalomszolgáltató, aki egyben internetszolgáltató is, tájékoztatást kap a sértő tartalom létezéséről, akkor köteles azt eltávolítani – és ugyanakkor a választ is közzétenni? A kettő együtt a cenzúrának soha nem látott hatékonyságát valósítaná meg. Remélhetőleg ilyen formában egyik sem valósul majd meg. Véleményem szerint a válaszadás jogának kötelezővé tétele helyett a válaszadás *kultúrájának* meghonosodása lenne ideális az internet esetében. Ahogyan az Európa Tanács sem röstellte a vele szemben kritikus oldalakhoz vezető linkeket közzétenni honlapján, így minden magára valamit is adó orgánus hasonlóképpen járhatna el. Véleményem szerint nem utópisztikus e divat beköszöntése, hiszen az email-en folyó és a társalgóbeli kommunikációnak is kialakultak illemszabályai. Természetesen minden közösségben vannak normaszegők, ezen azonban a restriktív jogszabály sem változtatna: éppen ezek igyekeznének minden eszközzel kibújni a jog hatalma alól is. Álláspontom szerint ezért a helyreigazítás kérdése periférikus. Már csak azért is az, mert a magyar jogrendben a polgári jog személyiségi jogokat védő hatályos szabályai kielégítően rendezik ezt a kérdést: a jogaiban megsértett személy elégtétel adását követelheti. A homályos megfogalmazású, „jogaiban érintett” személy számára mások véleménynyilvánítási szabadságába történő beavatkozást lehetővé tevő eszköz biztosítása pedig alkotmányosan kifejezetten kifogásolható lenne.

Szabályozási igény tehát e téren nem áll fenn; ha van ilyen, akkor az inkább a nagyvállalatok speciális státusának definiálása, szemben a kisemberek jogi felelősségének kiterjesztésével. E vállalatok közül sokan egy közepes államnál is nagyobb gazdasági hatalommal rendelkeznek, és a jog jelenleg az egyszerű természetes személyekkel egyformán kezeli őket. A szabadságjogok fejlődésének igen jelentős lépése az volt, hogy elismerte a természetes személyek jogainak előbbre valóságát a kormányzat érdekeivel szemben. Az arctalan nagyvállalkozások ma még jelentősebb hatalommal rendelkeznek, mint az államok, és mégis ugyanolyan védelemre tartanak igényt, mint a természetes személyek. De ami a legkülönösebb, hogy ezt a védelmet nem is az állammal szemben, hanem a természetes személyekkel szemben igénylik. Az alábbiakban az ezzel kapcsolatos jogeseteket és nézeteimet fejtem ki részletesebben.

3.3. Nagyvállalat v. Kisember (Corporate litigation)

Amerikában széleskörű gyakorlata van a személyiségi jog (jóhírnév) interneten történt megsértése miatti pereknek. Ezek közül külön típusnak nevezhetőek azok, amelyeket cégek indítanak eredetileg anonim hozzászólók ellen, akik fórumban, társalgóban (*chat room*), egyéb spontán nyilvános fórumon vagy esetleg saját honlapjukon kritikus megjegyzéseket

¹³⁸ Compilation of Comments

¹³⁹ Ezt javasolja Ádám Antal is, ld. Ádám 1998. 13. „demokratikus társadalmi viszonyok között néhány kivételtől eltekintve nem a korlátozások alkalmazásával, hanem a demokratikus véleménycsere készítő erejével kell diffamálni és elszigetelni azokat a véleménynyilvánításokat, amelyek az emberi méltóság vagy a különböző közösségek megsértésére irányulnak.”

tettek a cégre, annak termékeire, vagy annak vezetőire. Számos esetben csupán annyi történt, hogy aktuális vagy volt munkavállalók tettek kritikus észrevételt, amelynek nem óhajtottak nagyobb nyilvánosságot szerezni, mint a spontán közlés aktuális közönsége. Csakhogy mivel e közönség létszáma bizonytalan, potenciálisan tömegeket is magában foglalhat, ezért ez is nagy nyilvánosság előtti elkövetésnek minősül.

3.3.1. *Újbeszél (1984) – „Újír” (2004)*

Az internetes kommunikáció egyfajta hamis meghittségérzetet ébreszt a felhasználókban, amely újszerű stílusjegyek megjelenését indukálja. Ahogy az 1.2.1. fejezetben már volt szó róla, a számítógép előtti magány és a világ nyilvánosságának ellentéte, valamint a spontán közlés és az írott beszéd keveredése teszi újszerűvé e kommunikációt. Ugyancsak szokatlan, hogy míg írott szövegek esetében hozzászoktunk a szabatosabb hangvételhez és a szerkesztett olvasmányhoz, az internetes kommunikáció a szóbeli stílusjegyeket hordozza, sőt még annál is informálisabb. A gyakori rövidítések, a fonetikus írásmódok, a helyesírási hibák és a szaggatott stílus miatt a szóbeli kommunikációnál is feltűnőbb az internetes írott szöveg spontán jellege. A fő szempont a gyorsaság, és nem a minőség. A nyomtatott szöveggel ellentétben nem megy keresztül a szerkesztő, lektor szűrőjén, de még maga az író sem kontrollálja magát oly mértékben, mint a nyomtatásra szánt szövegnél. Az interneten közzétett szöveg nem az örökkévalóságnak készül, egy kattintással törölhető, és tárgyiasult megjelenése sincs. Ugyanakkor lehet, hogy többen elolvassák, mint ahányan egy nyomtatott könyvet. Egy folyóiratban közölt cikk elektronikus változatát többen elolvashatják, mint ahányan kezükbe veszik a folyóiratot. Tehát az internet stílusa minőségileg különbözik mind az írásos, mind a szóbeli, mind a tömeg- és a magánkommunikációtól, mindegyikből merítve bizonyos jellegzetességeket.

Ennek árnyoldala, hogy az anonimitás fátyla alá rejtve gyakran születnek sértő közlések az online fórumokon, hirdetőtáblákon (*bulletin board*). Az anonim közlések mögött álló személyek azonban többnyire felderíthetőek. Amerikában immár széles körben fordulnak elő azok a személyiségi jogi perek, amelyeket kezdetben ismeretlen személy ellen indítanak, interneten megjelent megjegyzések miatt. Az amerikai Elektronikus Kommunikáció Magánélet-védelmi törvénye azonban (*Electronic Communications Privacy Act*, ECPA) kötelezi az internetszolgáltatókat a személyes adatok kiadására, amennyiben ezt bírósági felszólítás (*subpoena*) útján kéri.¹⁴⁰ A törvény meglehetősen tág teret enged a személyes adatok megszerzésének. Érdekessége, hogy magánszemélyek részére a szolgáltató döntésétől függően akár feltétel nélkül kiadhatóvá teszi a kommunikációra vonatkozó adatokat (a kommunikáció tartalma kivételével). Kormányzati szervek csak a törvényben előírt feltételek esetén kérhetik, ekkor azonban kötelező azokat kiadni. Talán ennek köszönhető, hogy a cégek tipikusan nem közvetlenül kéri a szolgáltatótól az adatokat, hanem a biztos választ jelentő bírósági felszólításhoz folyamodnak.¹⁴¹

3.3.2. *A John Doe ügyek*

A tipikus pereket gazdasági vállalkozások indítják magánszemélyek ellen olyan megjegyzések miatt, amelyeket az illető a pénzügyi *topik*ban tett, és amelyek tartalmukban a cég hírnevét rombolják, ennek következtében csökkenthetik a tőzsdei árfolyamát. Az eljárás meg-

¹⁴⁰ A személyes adatok védelméről szóló 95/46/EK irányelv 7. cikkely f) pontja is meglehetősen tág körben lehetővé teszi az adatok megszerzését: amennyiben „az adatkezelő, vagy az adatokat megkapó harmadik fél, vagy felek jogszerű érdekének érvényesítéséhez szükséges”, kivéve, ha az érintett jogai magasabbrendűek.

¹⁴¹ 18. U.S.C. 2702. (c)(5), 2703.

indításakor a vállalat a „John Doe”¹⁴² állandó álnéven jelöli meg az alperest, és egyidejűleg kéri a bíróságot személyazonosság feltárására kötelező végzés kibocsátására. Az internetszolgáltató erre köteles kiadni az adatokat. Nincs arra nézve előírás, hogy az internetszolgáltatónak kell-e értesítenie a felhasználót adatainak kiadásáról, illetve az ellene beadott subpoena-ról. Néhány internetszolgáltató ezt mégis megteszi, de a Yahoo! például éveken keresztül nem így tett.

Előfordult, hogy a felperes sem kívánta feltárni személyazonosságát, és magát Azonosítatlan Korlátolt Felelősségű Társaságként jelölte meg. A bíróság így nem fogadta el a keresetet: annak bizonyítását kérte, hogy kivételes, speciális kár érné a személyazonosság feltárása esetén, mint például társadalmi megbélyegzés, vagy rendkívüli mértékű anyagi kár. A felperes inkább letett szándékáról.¹⁴³

Számos esetben előfordult, hogy a felperes, miután megszerezte az alperesek személyazonosságát, visszavonta a keresetet. Gyanítható, hogy célja csak a személyazonosság feltárása volt. Legalább néhány esetben a cég elégedetlen munkavállalóját találták az internetes fantázianév (*nickname*) mögött, akiket emiatt elbocsátottak.¹⁴⁴ A keresetek visszavonásának másik oka az lehet, hogy a magánszemélyek anyagi háttere általában nem teszi lehetővé, hogy a sértett vállalkozás érdemi kártérítést érvényesítsen velük szemben, ezért a cég inkább eltekint a pereskedéstől. Ugyanebből az okból a bíróság a *HealthSouth Corp. v. Krum* esetben például elégtétel adásra, havi 50 USD értékű jótékonyossági célú adakozásra, és két évig heti három óra közmunkára kötelezte a pervesztes felet.¹⁴⁵

A személyazonosság feltárása után visszavont keresetek magas száma miatt felmerült az igény arra, hogy a bíróságok érdemben is megvizsgálják az igényt, mielőtt a személyazonosság feltárására irányuló végzést kibocsátják.

A vállalati pletykálást az motiválja, hogy mind több vállalat tart fenn fórumot a részvényesekkel történő kapcsolattartás céljából. Ezekon közlik a cégükről szóló aktuális híreket, a nyilvánosságra hozni kívánt operatív döntéseket, és igyekszenek bizalmat építeni a befektetőkben. Az interaktív oldalakon rosszízű pletykák és hazugságok is megjelenhetnek, amelyek ugyancsak a részvények árának csökkenését eredményezik. A pletykák az igazgatóság tagjainak magánéletétől kezdve üzleti hazugságokig terjedhetnek. Bizonyos üzleti tranzakciók esetén kifejezetten előnyös a részvényárfolyamok zuhanása, így az is lehet, hogy nyereségszerzési céllal igyekszik valaki árfolyamesést előidézni a negatív információ terjesztésével.¹⁴⁶

A sorozatban folyó ügyek kiváltották a véleménynyilvánítási szabadságot védő aktivisták hangos tiltakozását, hiszen tökeerős nagyvállalatok kiszolgáltattott kisembereket perelnek. Az is gyakori volt, hogy nem rosszindulatú rágalom, hanem a termékkel, vagy a vállalat üzletpolitikájával kapcsolatos jogos kritika képezte az ügy tárgyát. Reális az aggodalom, mégis, tény, hogy az internet sajátos természete miatt a hagyományos erőviszonyok nem ugyanúgy érvényesülnek, mint a megszokott médiumok esetében.

¹⁴² A John Doe álnév használatának eredete a 17., egyesek szerint a 13. századra nyúlik vissza. Az angol eljárásjogban az ismeretlen személy megjelölésére szolgál.

¹⁴³ Kaplan

¹⁴⁴ Raytheon Co. v. John Does, ld.: Sobel

¹⁴⁵ „Krum made no effort to contest the suit, but instead agreed to sign an apology, pay \$50 a month to a charity of the plaintiffs’ choice for a period of four years, and to perform three hours of community service every week for two years.”

¹⁴⁶ Lidsky

Az internet sokat ünnepeelt demokratikus természete lehetővé teszi, hogy bárki ugyanakkora súllyal szólhasson, és hangja ugyanannyi személyhez eljusson, akár tőkeerős nagyvállalkozás tesz közzé valamit, akár egy egyszerű magánszemély. Természetesen az interneten is működnek az érdekérvényesítésben meglévő hagyományos különbségek, hiszen a tőkeerős vállalat fizetett hirdetést is közzétehet sokat látogatott honlapokon, míg az egyszeri felhasználó közleményére lehet, hogy senki nem kattint rá. Mindazonáltal nehéz lenne azt állítani, hogy egy fórumon belül ne lennének egyenlők a feltételek. Ebből az is következik, hogy hiába tőkeerős egy nagyvállalat, az internetes környezetben hasonlóan védtelen a rágalmak ellen, mint egy magánszemély. Az elektronikus környezetben közzétett megjegyzésnek akár nagyobb hatása is lehet, mint egy szaklapban közzétett cikknek: különösen, ha a fórumot olyan személyek olvassák, akik az ottani, „naprakész” információkat közvetlen gazdasági döntéseik alátámasztására kívánják felhasználni. Az elektronikus megjegyzést át lehet másolni más honlapokra, így megtöbbszörözni, és még nagyobb közönség elé tárni. Ismert, hogy ami egyszer lábra kél a virtuális világban, azt csaknem lehetetlen onnan kiirtani. Ezért, ha egy felhasználó gátlástalan, vagy akár csak gondatlan, súlyos gazdasági károkat okozhat a vállalatnak. Bár a vállalatnak még így is számos eszköz áll rendelkezésére ahhoz, hogy jóhírnevét helyreállítsa, a kisemberek véleménye nagyobb hatást gyakorolhat a vállalatokra, mint bármikor az internet előtt.

Mindettől függetlenül is, nyilvánvalóan jogos az igény, hogy a személyiségi jogokat valóban sértő állítások miatt a sértett fél elégtételt kapjon. Ennek érdekében indokolt lehet a személyazonosság felfedésére kötelezés is. Másrészt viszont káros lenne, ha a személyazonosság felfedése és a perrel fenyegetés a jogos kritikával szembeni fegyverré válna.

Ismert tény, hogy az anonim hozzászólást lehetővé tevő fórumokon rendszeresen eldurvul a hangneme. Ez ellen moderátor segítségével lehet fellépni, aki kiszűri trágár megjegyzéseket. Az udvarias formában megfogalmazott hazugságokkal szemben azonban a moderátor is tehetetlen. Az anonim közlés pozitív és negatív vonásait szemlélteti a következő két eset. Egy amerikai egyetemen az internetről szóló szeminárium résztvevői álneveken működtetett fórumot hoztak létre az órák közötti eszmecsere céljából. Néhány héttel a kezdet után az egyik résztvevő rasszista megjegyzéseket tett, amelyet követően heves, indulatos vita alakult ki. A szeminárium tagjai már az órákon is gyanakodva méregették egymást, elmaradoztak: a kísérlet csúful végződött.¹⁴⁷ A másik esetben egy baráti társaság tagjai leveleztek (*chat*-eltek) egymással rendszeresen. Felvetődött az ötlet, hogy szexuális problémákat is megvitassanak egymással. E célból úgy döntöttek, hogy az őszinteség megkönnyítése érdekében álneveket fognak használni. Ők a javukra fordították az internetes kommunikációnak ezt a lehetőségét.

Az anonim közzététel valódi érték, amelyet kár lenne veszni hagyni néhány felelőtlen rágalmazó miatt. A kommunikáció fejlődésére kedvező hatással lehet, ha némi felelősségérzet alakul ki a hozzászólókban, amennyiben tisztában vannak azzal, hogy ha valakit megsértenek személyiségi jogaiban, akkor azért felelősségre vonhatóak. Csakhogy ha akkor is fenyeget a felelősségre vonás, és a leleplezés veszélye, ha valaki nem megy túl a véleménynyilvánítási szabadság határain, az kedvezőtlen, bénító hatást (*chilling effect*) fejt ki. A bíróságok számára is sokszor nehézséget okoz annak elhatárolása, hogy hol végződik a véleménynyilvánítási szabadság, és hol kezdődik a másik személy sérelme. Nem lenne helyes, ha állandó veszély fenyegetné azt, aki jogos kritikát fogalmaz meg, vagy olyan nézetének ad hangot – kulturált formában – amely mások nemtetszését válthatja ki. Ezért minimálisan elvárható lenne, hogy a bíróság csak akkor rendelje el a személyazonosság feltárását, ha legalább valószínűsítve látja a jogsértést. Ehhez előzetesen meg kell vizsgálnia az ügyiratot, és egy előzetes véleményt alkotnia az esetről. Ugyanakkor félő, hogy ezzel a bíróság prejudikációt alkotna, és a

¹⁴⁷ Lessig 1999a, 80-82.

későbbiekben már a tüzetesebb vizsgálatot mellőzve, automatikusan helyt adna a kérelemnek. A másik, véleményem szerint kedvező lehetőség, hogy a személyazonosságot felderítik ugyan, de azt a bíróság zártan kezeli mindaddig, amíg az elmarasztaló ítéletet meg nem hozta. Ezzel elejét venné annak a gyakorlatnak is, hogy pusztán a személyazonosság kiderítésének szándékával indítsanak keresetet, amit azután visszavonnak, mert ez a bíróságokra is felesleges terhet ró – mivel, ha nincs elmarasztaló ítélet, akkor nincs leleplezés sem. Még biztonságosabb lenne, ha az internetszolgáltató csak annyit jelezne vissza, hogy meg tudta-e állapítani az illető személyazonosságát, és azt készenlétben tartaná arra az esetre, ha elmarasztaló ítélet születik vele szemben. Az eljárás során a bíróság sem szerezne tudomást a személyazonosságról. E módszer hátránya viszont, hogy a bíróság nem lenne képes az alperes körülményeinek megítélésére, ami az adott esetben lényeges lehet, és a bizonyítási eljárás lefolytatása is nehézségekbe ütközne.

A személyazonosság feltárásán túl a perrel járó kellemetlenségek is bénító hatást fejthetnek ki. Egy magánszemély számára nem csak az elmarasztaló ítélet jelenti a problémát, hanem maga a pereskedés ténye is: ügyvédről kell gondoskodnia, és megjelenési kötelezettsége van, amely számos járulékos költséggel jár. *Learned Hand* bíró azt állította magáról, hogy a betegség és a halálon kívül semmitől sem fél jobban, mint a pereskedéstől.¹⁴⁸

A perrel fenyegetés elrettentő erejét ki is használta a *Healthsouth* vállalat a Peter Krum-mal szemben megnyert pere után. Azon a fórumon, amelyen korábban a rágalom is megjelentek, közzétett egy közleményt, amelyben figyelmeztette a résztvevőket, hogy nem bízhatnak a névtelenségben, ha valótlan és sértő megjegyzéseket tesznek közzé. A közleményt Peter Krum - bíróság által elrendelt - helyreigazító közleménye nyomatékositotta.¹⁴⁹

A perrel fenyegetőzés megfélemlítés céljával történő alkalmazását és az átlagember kiszolgáltatottságát jelzi az *Osborne v. U-Haul International Inc.* eset. *John Osborne* gépkocsit kölcsönzött, amely útja során többször is lerobbant. E kellemetlenség mellett ráadásul a vállalat még a javítás költségeit is vele akarta megfizettetni. Hiába emelt panaszt a megfelelő fórumokon, nem kapott orvoslátot. Bánatát azzal próbálta csökkenteni, hogy létesített egy honlapot, amelyen közzétette a történetét, és más hasonló cipőben járó fogyasztók számára is fórumot teremtett. A vállalat erre jó hírnév megsértése címén eljárást indított Osborne ellen, még hozzá székhelyén, Arizona államban, amely az alperes lakhelyétől (Georgia) távol esett. Osborne úgy érezte, a pereskedés helyének kiválasztása arra irányul, hogy ne vehessen részt az eljárásban, és így védekezés hiányában elmarasztaló ítélet születhessen. Az ACLU (*American Civil Liberties Union*) és az EFF (*Electronic Frontier Foundation*)¹⁵⁰ azonban elvállalták az illető ingyenes jogi képviseletét – erre az *U-Haul* visszavonta a keresetet.

Álláspontom szerint az internet oly módon változtatja meg a kommunikáció sajátosságait, amely a megszólalók viszonyának újragondolását indokolja. A hagyományos véleményszabadság-szemlélet a magánszemélyek szabadságát védi az állammal szemben, ahol a természetes és jogi személyek egyaránt magánszemélynek minősülnek. A globalizáció jelensége, hogy egyes nagyvállalatok befolyása a hagyományos, szuverén állami hatalommal vetekszik. Ezért amellet érvelek, hogy a véleménynyilvánítási szabadságot nemcsak az állammal, hanem a jogi személyekkel szemben is érvényesíteni kell. A vállalatok ne a természetes szemé-

¹⁴⁸ 'Lidsky 12. „short of sickness and death,” he dreaded nothing more than being involved in a lawsuit.’. Ha egy nagy bíró így véli, mennyivel inkább igaz lehet a nagyvállalatok célpontjai számára?

¹⁴⁹ Lidsky 888.

¹⁵⁰ Amerikai Polgári Jogi Egyesület (*American Civil Liberties Union*), és Elektronikus Határ Alapítvány (*Electronic Frontier Foundation*), mindketten szabadságjogokért küzdő civil szervezetek (www.aclu.org, www.eff.org)

lyekkel essenek egy tekintet alá, mint eddig, hanem az állammal, és annak képviselőivel. Ezért az alábbiakban a közélet és a közszereplő fogalmának lehetséges módosulásait fogom megvizsgálni.

3.4. A közéleti vita és a közszereplő fogalmának módosulása

I. Egyes nézetek szerint nemcsak a kormányzati beavatkozás és a perrel fenyegetőzés gyakorolhat bénító hatást a kommunikációra, hanem a kulturálatlan, sértő hangvétel is, amely kiszorítja az értelmes közéleti diskurzust. E nézet képviselői szerint ezért feltétlenül szükséges lenne üldözni és megbüntetni az internetes környezetet ilyen módon szennyezőket. Véleményem szerint ez a következtetés túl messzire megy, mert ahogy a magyar Alkotmánybíróság is kijelentette: a jog nem a stílus formálására való.¹⁵¹ Emellett a társalgás tartalmát és stílusát az erre hivatott moderátor, vagy akár maguk a résztvevők is formálhatják. A *Raging Bull* nevű fórumok például lehetővé teszik a résztvevőknek, hogy töröljék azokat az üzeneteket, amelyeket nem tartanak odaillőnek. Ezenkívül azonban mindig rendelkezésre áll a válasz, illetve cáfolat közzétételének lehetősége, továbbá a közösségi nyomásgyakorlás is a rágalmazóval szemben.

Az alábbiakban azt szeretném bebizonyítani, hogy az interneten elterjedt kötetlen, egyeseket sértő hangvétel nem lehet ok a személyiségi jogot védő szabályok szigorítására. Azért a személyiségi jogok körében tárgyalom ezt az egyébként általános véleményszabadsági kérdést, mert a véleménynyilvánítási szabadságnak e szabados gyakorlása leggyakrabban az emberi méltósághoz, illetve a jóhírnévhez fűződő joggal kerül összeütközésbe. A személyiségi jogok védelmének azonban korlátját képezi a közügyek szabad megvitatásához fűződő érdek, különösen pedig az, ha a sértett közszereplő. A magyar Alkotmánybíróság 36/1994. (VI. 24.) döntésével megsemmisítette a hatóság vagy hivatalos személy megsértése nevű tényállást, és kimondta, hogy az értékitéletet kifejező véleménynyilvánítás, bármennyire is sérti a hivatalos személy becsületét, nem büntethető, a becsület csorbitására alkalmas valótlan tényállítás is csak akkor, ha a tényt állító személy tudta, hogy közlése valótlan, vagy azért nem tudott annak valótlanágáról, mert a tőle elvárható figyelmet elmulasztotta.¹⁵² Az Alkotmánybíróság e döntésében lényegében az amerikai New York Times v. Sullivan döntés elveit fogalmazta újra.¹⁵³ Az Emberi Jogok Európai Bírósági is erre a következtetésre jutott a Lingens v. Austria esetben, amennyiben kimondta, hogy a politikust e minőségében érő kritikus, sértő vélemény korlátozása nem tekinthető szükségesnek egy demokratikus társadalomban.¹⁵⁴

Az internet elterjedése módosítja a demokratikus diskurzus megszokott megjelenési formáját, továbbá – álláspontom szerint – módosítja a közszereplőnek tekinthető személyek körét is. E két elem módosulását szeretném bemutatni az alábbiakban.

A demokratikus igazolás szerint a véleménynyilvánítási szabadság elsődleges célja, hogy a közösséget érintő kérdésekről minden vélemény meghallgattassék, mert másképpen nem lehet a tudásra szert tenni.¹⁵⁵ Ezért fokozott védelmet élvez minden olyan megnyilvánulás, amely a közéleti diskurzushoz hozzájárul. De közelebbről nézve hogyan definiáljuk a közéleti vitát? Ilyen-e az a társalgás, amelyet az egyes topikokban folytatnak a közös érdeklődés tárgyát

¹⁵¹ 30/1992. (V. 26.) Alkotmánybírósági határozat V. 3.

¹⁵² Halmai 2000b. 18.

¹⁵³ Halmai 2000a. 294.

¹⁵⁴ Halmai 2000a. 295.

¹⁵⁵ Mill 21.

képező témákról? A témaválasztás spektruma igen széles, a politikától és pénzügyektől a társadalmi és egyéni problémákon keresztül a szabadidő-tevékenységekig terjed. Vajon közügygé válik-e egy téma attól, hogy elvileg mindenkit érinthet, és mindenki hozzászólhat? Vagy inkább azt a jelentését vesszük alapul, hogy „közös ügy”, azaz a közösség ügye? Nos, egy tőzsdei híreket taglaló fórum ebben az esetben is lehet közügy, hiszen a tőzsde nyilvános piac, amelynek működése jelentős befolyást gyakorol a szélesebb gazdaságra is.

Az individualista igazolás szerint a véleménynyilvánítási szabadság értékét nem elsősorban a közéleti diskurzusban való részvétel adja, hanem az egyén önkifejezéséhez való joga.¹⁵⁶ Ennek alapján akkor is korlátozhatatlan a szólás, ha semmivel sem járul hozzá a demokratikus közéleti vitához, feltéve hogy nem sérti mások jogait. Ha ezt az elméletet vesszük alapul, akkor is felvetődik a kérdés: mennyiben tekinthetők az egyéniség kibontakoztatásához szükségesnek az inadekvát, inkoherens, téves, valótlan, trágár megnyilatkozások? Van-e joga bárkinek is megítélni, hogy melyik állampolgár megnyilatkozása értékes, és melyiké színvonalatlan? Az internet *valóban* demokratikus, hiszen bárki számára lehetővé teszi, hogy hangját hallassa. Ez a demokrácia azonban remélhetőleg nem veszi fel újra az Arisztotelész által neki tulajdonított jelentést: az ókori bölcs a csöcselék uralmát értette alatta.¹⁵⁷

A hagyományos média kevesek szócsöve, amelyen keresztül szigorúan megszerkesztett, válogatott tartalom jutott el a közönséghez, eltekintve néhány kivételtől (*reality tv*). Az internet ezzel szemben bárki számára lehetővé teszi a megszólalást. Hacsak az írástudatlanság nem állja útját, a legegyszerűbb személy is a média alkotójává válhat az interneten. Vajon fennáll-e a veszély, hogy végérvényesen elsekélyesedik a közéleti diskurzus? Kétségtelen, hogy olyanok is hangot kapnak és a nyilvánosság elé lépnek, akik korábban nem tették és nem is tehették ezt meg, hacsak nem közvetve: például riportalanyként, interpretáció, kontextusba helyezés és vágás-szerkesztés által „megcsinálva”; azok a személyek, akik legfeljebb témái, de nem alkotói voltak a médiumnak: a halmozottan hátrányos helyzetűek, vagy a társadalom kivetettjei.

Az internet-felhasználó ezzel szemben körítés és szépítés nélkül, egyes szám első személyben szólal meg. Az eredmény sok esetben hagy maga után némi kivetnivalót. Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy az internet csak megteremti ennek a lehetőségét *is*, miközben sok további lehetőséget is teremt. Nem zárja ki, hogy névvel, jelszavas belépéssel is lehessen társalgókat kialakítani, és értékes beszélgetéseket folytatni, mint ahogy azt sem, hogy a moderátor vagy a többi résztvevő nyesegetse a vadhajtásokat. Akárcsak az együttlét, az elkülönülés is maximálisan megoldható. Az elkülönüléssel azonban éppen az a vonása veszne el, hogy olvasztótégelyként bármelyik rendű, rangú, nemű felhasználónak közös teret teremt. Például az sem utolsó szempont, hogy olyan személyek is szembesülhetnek a rasszizmussal és az idegengyűlölettel, akik korábban nem tapasztalták ezt közvetlenül, és taszítónak találják. Akik egy fórumon szembeszállnak a gyűlölettel vagy rágalmazással, azok a szó legszorosabb értelmében közéleti beszélgetést folytatnak: a közéleti stílus formálásáról szóló vitában vesznek részt. Természetes lenne, hogy idővel magától kialakuljon egyfajta „hálózati” illetan, és bizonyos mértékig ez meg is történik. Az általános szabályok kialakulását azonban megnehezíti, hogy az internet közössége nem állandó, és nem meghatározott. A valós térben kialakulnak egymástól többé-kevésbé megkülönböztethető társadalmi csoportok, amelyek egymás kommunikációs stílusát kevésbé értik, esetleg attól idegenkednek. (Már a fiatalok között megfigyelhető az öltözködésszerű, stílusbeli, zenei identifikációra törekvés.) A virtuális térben azonban nem a külső és személyiségjegyek jellemzik az egyént, hanem a tartalom és a

¹⁵⁶ vö: Scanlon; Baker

¹⁵⁷ Bayer József 56.

stílus hordozza a jellegzetes vonásokat. Számítani lehet arra, hogy a virtuális térben, ugyanúgy, mint a valós térben ki fognak alakulni bizonyos *klubok*, hiszen a demokrácia sem jelent tényleges egyenlőséget. Az internet történelmi jelentősége, hogy a korábban kevésbé látható személyek számára is lehetővé teszi a nyilvános megjelenés lehetőségét. Lehet, hogy csak a hasonló cipőben járók fognak e közlésekre odafigyelni – mégis, bárki számára megvan az esély, hogy részt vegyen egy globális diskurzusban. Megszólalásával mindenki magát minősíti, ezért mindenki számára nyitva áll a választás lehetősége, hogy melyik stílust képviseli, és melyik klubhoz kíván tartozni. Mivel más szempont elvileg nincs, csak ami a képernyőn látható (ahogy a híres vicc mondja: „ne aggódj, az interneten senki sem látja, hogy kutya vagy”), a mobilitási feltételek sokkal kedvezőbbek, mint a reális világban.

"On the Internet, nobody knows you're a dog."

Az interneten senki sem tudja, hogy kutya vagy
(The New Yorker, 1993. júli. 5. 61. old. Peter Steiner)

Tehát az internet – interaktív jellegénél fogva – önálló felhasználók tömegének folyamatos közbeszélgetéséhez nyújt terepet. Önállónak nevezem a felhasználókat, mert választhatják a részvételt, vagy annak hiányát, megválaszthatják a klubot, amelybe tartozni szeretnének, és saját magatartásukkal formálhatják a beszélgetés irányát. A felhasználók nem passzív alanyai valaki más kommunikációjának, mint a média hagyományos formái esetében. E felhasználók folyamatos beszélgetése pedig a demokratikus részvétel egy modern formája. A nem körülhatárolt csoportba tartozó szereplőkkel folytatott beszélgetést közbeszélgetésnek tekintem, függetlenül attól, hogy milyen témákról folyik a szó, pusztán azért, mert potenciálisan bárki részt vehet benne, és bárki alakíthatja. E közbeszélgetés szabadságának az az ára, hogy egyes résztvevők olyan stílust alkalmaznak, amely másokat sérthet. A kérdés, hogy hajlandóak vagyunk-e ezt az árat megfizetni egy demokratikus közbeszélgetés fenntartásáért, vagy inkább a szabályozott, elit médiumokra szavazunk. Véleményem szerint a szavakkal elkövetett sérelmek elviselése nem túl nagy ár egy világméretű szabad diskurzus fenntartásáért. Az utóbbihoz fűződő *közérdek* nagyobb súllyal esik latba, mint az emberi méltóság védelme – kivéve természetesen a kirívóan súlyos eseteket. Különösen annak fényében van ez így, hogy maga a közbeszélgetés teszi lehetővé, hogy a sértett fél válaszoljon az őt sértőnek. A sértett nincs kiszolgáltatott helyzetben, csaknem egyenlő lehetőségei vannak, mint az őt sértőnek (erről bővebben lásd alább).

Összefoglalóan, tehát a virtuális társalgásban megsokszorozódnak a véleménynyilvánítási szabadság határait súroló, vagy átlépő megnyilvánulások. Ennek a kezelésére két fő irányt különböztethetünk meg: a szigorúbb állami fellépés eszközét, valamint a társadalmi öntisztulás, önszabályozás útját. Írásomban a jogsértő, vagy határesetnek minősülő közlések szabályozási lehetőségeinek elemzése során amellet fogok érvelni, hogy célravezető lenne minél tágabb teret engedni a társadalmi öntisztulásnak, és engedni, hogy egy közlésre egy másik közlés adjon meg a választ. Ehhez, mint azt alább szeretném bebizonyítani, további jogalkotásra nincs szükség.

II. A véleménynyilvánítási szabadság határának meghúzásánál további kérdés, hogy ki minősül közszereplőnek. A magyar jog és joggyakorlat nem adott erre egzakt definíciót.¹⁵⁸

Az Alkotmánybíróság számos határozatában említi a „köszereplő politikus” fogalmát: többek között a 20/1997 (III. 19.), a 36/1994 (VI. 24.), a 23/1999. (VI. 30.), valamint a 34/2004. (IX. 28.) Alkotmánybírósági határozat. Részletesebben foglalkozik a fogalommal az 57/2001. (XII. 5.), a 60/1994. (XII. 24.) és a 36/1994 (VI. 24.) Alkotmánybírósági határozat. A 36/1994 (VI. 24.) Alkotmánybírósági határozat rendelkező részében csak köszereplő politikust említ – ezt követi a többi, fentebb említett alkotmánybírósági határozat is, amelyeket ezért részletesebben nem tárgyalok. Ez a határozat viszont indokolásában így fogalmaz: „a kritika megengedhetőségének határai tágabbak a kormányzat, a közhivatalnokok esetében, mint a politikusok tekintetében, és valamennyi köszereplő esetében tágabbak, mint a magán-személyek tekintetében.” Ebből nyelvtani értelmezés útján arra következtethetünk, hogy a köszereplő tágabb kategória, mint a politikusok és közhivatalnokok köre. Ugyanabban a bekezdésben pedig „köszereplést vállaló személyeknek” nevezi őket.¹⁵⁹ De nevezi őket „közfeladatot ellátó, illetve a közéletben szerepet vállaló” személyeknek is (III. 1.) A „közélet szereplőinek” nevezi őket a következő helyeken:

„A demokratikus hagyományokkal rendelkező társadalmak tapasztalatai szerint is e vitákban esetenként kellemetlen, éles, esetleg igazságtalan támadásokat intéznek a kormányzat és a közhivatalnokok ellen és nyilvánosságra kerülnek olyan tények is, amelyek a közéleti szereplők becsületének csorbítására alkalmasak.”(III. 1.)

„az egyéneket alappal elrettenti a közélet szereplőinek bírálatától”, „A közhatalmat gyakorlók, illetve a közéleti szereplők tekintetében a való tények feltárását [...] minden esetben közérdekűnek kell tekinteni” (III. 4.)

Az így körülírt alanyi kör pontosabb meghatározását a bíróságokra hagyja:

„A jogalkalmazói gyakorlat feladata annak meghatározása, hogy a véleménynyilvánítási szabadság gyakorlása mely köszereplők esetében zárja ki a cselekmény jogellenességét, továbbá, hogy a közvélemény formálásában hivatásszerűen részt vevők esetében a gondatlanság megállapításának melyek a kritériumai.” (III. 3.)

Az átvilágításokkal kapcsolatos 2003. évi III. törvény a köszereplőnek alábbi definícióját kínálja:

„az a személy, aki közhatalmat gyakorol, gyakorolt vagy közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölték, illetve aki a politikai közvéleményt feladatszerűen alakítja vagy alakította.” (2. § 13.).

¹⁵⁸ Kerekes & Zombor 50.

¹⁵⁹ „A köszereplést vállaló személyeknek vállalni kell azt is, hogy mind a sajtó, mind pedig a szélesebb közvélemény figyelemmel kíséri minden szavukat és cselekedetüket, így nagyobb türelmet kell tanúsítaniuk a kritikai megnyilvánulásokkal szemben. (Lingens v. Austria 28., Castells v. Spain 43. Oberschlick v. Austria 18., 29., Thorgeirson v. Iceland 67. stb.) II. 2.

Amennyiben az érintett személy közszereplő minőségét nem ismeri el, végső soron a Bíróság dönt erről.

Az 57/2001. (XII. 5.) Alkotmánybírósági határozat az Emberi Jogok Európai Bírósága joggyakorlatára történő hivatkozáskor „politikuskok, köztisztviselget betöltő vagy a közéletben szereplő személyek” becsületét említi, valamint hogy a

„Bíróság a politikai vita szabadságának fontossága miatt megengedhetőnek tartja, hogy durvább hangnemű kritikát fejtsenek ki politikusokkal szemben, mint nem politikusokkal szemben.” (II. 7.)

Azonban dr. Kiss László alkotmánybíró különvéleményében azonban egyszerűen a „közszereplő” kifejezést használja. (dr. Kiss László alkotmánybíró különvéleménye, III.1.)

A Ptk. kommentárja szerint közszereplésnek az a megnyilvánulás minősül, amely „befolyásolja a szűkebb vagy a tágabb társadalom életét, a helyi vagy az országos viszonyok alakulását.”¹⁶⁰ Ugyanakkor a névviseelési jog körében a „művészi, tudományos, illetve irodalmi működés körén kívül eső, így tehát az „egyébként” közszereplést vállaló személy” esetét kivételként említi. Ebből arra következtethetünk, hogy a művészi, tudományos, irodalmi működést folytató személy is közszereplőnek minősül, és ehhez képest vannak „egyéb” közszereplők.¹⁶¹

A magyar joggyakorlat arra sem ad pontos választ, hogy hol kell meghúzni a véleménynyilvánítási szabadság határát közszereplők esetében. Az Alkotmánybíróság annyit állapított meg, hogy

„A hatóság vagy hivatalos személy, valamint a közszereplő politikus becsületének csorbítására alkalmas - e minőségére tekintettel tett -, értéktételezést kifejező véleménynyilvánítás alkotmányosan nem büntethető; a becsület csorbítására alkalmas tényállítás, híresztelés, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezés használata pedig csak akkor büntethető, ha a becsület csorbítására alkalmas tény állító, híresztelő, illetve ilyen tényre közvetlenül utaló személy tudta, hogy a közlése lényegét tekintve valótlan vagy azért nem tudott annak valótlan-ságáról, mert a hivatása vagy foglalkozása alapján reá irányadó szabályok szerint - az adott állítás tárgyára, a közlés eszközére és címzettjeire tekintettel - elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztotta.”

Az Alkotmánybíróság a büntetőjogi jogkövetkezményekre vonatkozóan tette a fenti megállapításait. Habár a büntetőjogi és a polgári jogi eszközök súlyukban különböznek, és a büntetőjog az államnak csak legvégső érve, elvi különbség nem tehető a büntetőjogi és a polgári jogi definíciók között. Tehát okkal következtethetünk arra, hogy közszereplők esetében a polgári jogi igények szempontjából is tágabbak a kritika határai. Sajnos a magyar bíróság a fenti tesztet nem terjesztette ki következetesen polgári jogi gyakorlatára. Ezt mutatta az az eset, amikor az országos rendőrfőkapitány (a pernyertesség idején már belügyminiszter) számára magyar viszonylatban tetemes kártérítési összeget, 1 250 000 forintot ítélt meg a polgári bíróság egy parlamenti vizsgálóbizottság elnöke terhére, amiért az nyilvánosságra hozta a vizsgálóbizottság előtt elhangzott tanúvallomás – a rendőrfőkapitányra nézve terhelő – tartalmát.¹⁶² A bírósági határozat teljes mértékben figyelmen kívül hagyta, hogy a rendőrfőkapitány (belügyminiszter) feddhetetlenségét megkérdőjelező tények feltárásához fűződő társadalmi érdek fontosabb, mint a beléje vetett (vak) bizalom, figyelmen kívül hagyva ezáltal az Alkotmánybíróság azon megállapítását, mely szerint

¹⁶⁰ Törő in: Complex Kommentár a Ptk.-hoz.

¹⁶¹ Complex: Kommentár a Ptk. 77. §-hoz.

¹⁶² BH 2002.178.

„A demokratikus hagyományokkal rendelkező társadalmak tapasztalatai szerint is e vitákban esetenként kellemetlen, éles, esetleg igazságtalan támadásokat intéznek a kormányzat és a közhivatalnokok ellen és nyilvánosságra kerülnek olyan tények is, amelyek a közéleti szereplők becsületének csorbítására alkalmasak.”¹⁶³

Igaz ugyan, hogy a valótlán tényállítások nem részesülnek alkotmányos védelemben, és a hivatkozott ügyben az állítás valóságtartalmát az alperesnek nem sikerült bizonyítania. Ahogy az idézett Alkotmánybírósági határozat is kimondja, *„alkotmányos védelem nem vonatkozhat a tények meghamisítására”*. Továbbá, az Alkotmánybíróság ezen határozatát a hivatalos személyek megsértését büntetőjogi szankcióval fenyegető szakasz kapcsán hozta, és a kifejezetten a büntetőjogi szankcióval kapcsolatosan fejtette ki véleményét: *„a büntetőjog eszközeinek alkalmazása [...] szükségtelen és aránytalan a közhatalmat gyakorló intézmények és hivatalos személyek esetében”*.

Másrészt viszont az Alkotmánybíróság egyes megállapításai elvi jelleggel állapítják meg a közhatalom képviselőivel szembeni kritika, tényállítások határait. Nem állíthatjuk, hogy különböző morális érvek vonatkoznak a büntetőjogi és a polgári jogi felelősségre. Márpedig álláspontja szerint a szabadság akkor nem terjed ki a *„becsületsértésre alkalmas valótlán tények közlésére [...], ha a nyilatkozó személy kifejezetten tudatában van a közlés valótlanságának (tudatosan hamis közlés) vagy foglalkozása, hivatása gyakorlásának szabályai szerint elvárható lett volna tőle a tények valóságtartalmának vizsgálata, de a véleménynyilvánítási alapjog felelős gyakorlásából adódó gondosságot elmulasztotta.”*

A polgári jogi felelősség megállapításakor az elvárhatóság mércéjét kell alkalmazni, azaz azt vizsgálni, hogy a károkozó úgy járt-e el, ahogy az általában elvárható. Az elvárhatóság hétköznapi szintjéhez képest az Alkotmánybíróság által kimondott elvek egy új színárnyalatot adnak. A rendes bíróságok azonban gyakran nem alkalmazzák ezt a mércét a polgári ügyekben. Álláspontom szerint egy parlamenti vizsgálóbizottság elnöke akkor jár el helyesen, ha a közhatalmat gyakorló személy ellen a vizsgálóbizottság ülésén felmerült konkrét vádak nem titkolja el a nyilvánosság előtt. Ez a parlamenti vizsgálóbizottság megbízatásával is ellentétes lenne, hiszen az országgyűlés ellenőrzi a kormányt, ebben legfőbb fegyvere a nyilvánosság. A vizsgálóbizottság tevékenységéről szóló jelentésében egyébként is be kell mutatni annak ténybeli és jogi megállapításait és hogy azokat milyen bizonyítékokra alapította.¹⁶⁴

E konkrét eseten túllépve, összességében az mondhatjuk, hogy a magyar jogszabályok és a bírói gyakorlat nem alakította ki szabatosan és megbízhatóan a közszereplők személyi körének, sem az általuk elviselendő kritika mértékének határait, különösen nem alkalmazza a közszereplők fokozott bírálhatóságára vonatkozó alkotmányos szabályt polgári ügyekben. A jogi személyek esetében pedig a magyar joggyakorlatban eddig fel sem merült az a kérdés, hogy közszereplőnek lehetne-e őket tekinteni. Viszont az sem volt tipikus, hogy jogi személyek indítsanak eljárást személyiségi jogaik megsértése miatt. 2004. elején nagy figyelmet keltett, amikor a Legfőbb Ügyészség személyiségi jogainak megsértése miatt eljárást kezdeményezett Szabó Zoltán országgyűlési képviselő ellen. A keresetet a bíróság elutasította, mondván, hogy a Legfőbb Ügyészség közszereplő, így több kritikát kell elviselnie, mint egy magánszemélynek. (A párhuzamos felperes ügyész azonban pernyertes lett – holott ő is közszereplő.) Habár a Legfőbb Ügyészség jogi személy, hagyományos értelemben közhatalmi befolyást gyakorol, ezért nincs alapvető különbség egy hozzá hasonló hivatal és egy politikus között, hacsak nem annyi, hogy a hivatal esetében abszolút kizárt a jóhírnév megsértése, míg egy politikus esetében lehetséges, amennyiben nem politikusi mivoltában éri kritika, hanem

¹⁶³ BH 2002.178.

¹⁶⁴ 46/1994. (IX. 30.) OGY határozat a Magyar Köztársaság Országgyűlésének Házzsabályáról, 36. §.

személyeskedő, alantas sértés irányul személyének olyan vonása ellen, amely a közéletől független, vagy a kritika indokolatlanul túlzó.¹⁶⁵

A közszereplő körülírásában sehol sem szerepel, hogy csak a politikai közélet szereplőire vonatkozna. Miért ne tekinthetnénk a közélet szereplőinek bármely foglalkozási ág előretolt, a médiában megjelenő képviselőit, akik a társadalom életére jelentős befolyást gyakorolnak? Ők is reprezentatív szerepet látnak el, mint a politikusok, közérdek fűződik alkalmasságuk megítéléséhez.

A tőzsdén jegyzett részvénytársaság a nyilvános piacon engedi részvényeit forgalmazni. Ez csak akkor folyhat alappal, ha a befektetők ismerik a cégre vonatkozó adatokat, információkat, amelyekből következtetéseket vonhatnak le annak várható sikerességére. A róla szóló információk közvetlenül befolyásolják a gazdasági döntéseket és a gazdaság alakulását. Ezért a tőkepiac egyik alapelvének, az átláthatóság követelményének érvényesítése érdekében a törvény éves jelentés nyilvánosságra hozására kötelezi a részvénytársaságokat, és a főbb stratégiai tranzakciók előzetes bejelentésére.¹⁶⁶ Láthatjuk, hogy a tőzsdén szereplő cégek már eleve, a törvénytől fogva is a nyilvánosság részeivé válnak. Ha a tőzsdei cég önként indít egy topikot, amelyben saját magáról szóló információkat tesz közzé azzal a céllal, hogy tartsa a kapcsolatot részvényeseivel, építse a bizalmat leendő befektetőiben, és fogadja a részvényesek és egyéb érdeklődők reakcióit, az csak tovább árnyalja működésének nyilvánosságát. Tehát adott egy jogalany, amellyel kapcsolatos információk magánszemélyek széles körének a gazdasági érdekeit, továbbá makrogazdasági környezetet is érintenek, ráadásul amely adott esetben önként egy nyilvános fórum főszereplőjévé lépteti elő magát – vajon nem elegendő alap-e ez ahhoz, hogy közszereplőnek tekintsük a személyt?

Az általam javasolt új megközelítés *differentia specificája* nem a jogi személy-magánszemély közötti megkülönböztetésnek, hanem a politikai közélet és a gazdasági élet szereplői közötti megkülönböztetés elhagyása.

Az amerikai joggyakorlat sem ad precíz definíciót a közszereplők mibenlétére, viszont kiterjedt gyakorlat tesz kísérletet e kategória körülírására. A *New York Times v. Sullivan* ügy vezette be azt a szemléletet a joggyakorlatba, hogy hivatalos személy csak akkor követelhet kártérítést hivatalos minőségére vonatkozó állításért, ha azt szándékos rosszindulattal, vagy súlyos gondatlanságból tették.¹⁶⁷ Ezt követően a Rosenblum döntés terjesztette ki az elvet arra is, ha az állítás közügyeket érint, függetlenül attól, hogy a szereplők ismertek vagy ismeretlenek.¹⁶⁸ A Gertz ügy több kategóriára bontotta a közszereplőket: vannak, akik minden körülmények között ennek számítanak, mert ismertségük általános, vannak, akik csak bizonyos körökben ismertek, ezért csak bizonyos kontextusban minősülnek közszereplőnek, végül azok, akik nem önként vállalták a nyilvánosságot, mégis belekeveredtek valamely közügybe.¹⁶⁹ Az indokok között felmerülnek a közszereplők azon vonásai, hogy (1) lényegesen nagyobb hozzáférésük van a kommunikációs csatornákhöz, ezért több eséllyel tudnak fellépni a rágalom ellen, mint egy magánszemély, (2) önként vállalták a szereplést, ezzel kitették magukat a közvélemény vizsla tekintetének (3) jelentős kihatásuk van közügyekre. A fogalom gazdasági társaságokra történő kiterjesztése nem ismeretlen az amerikai joggyakorlatban.

¹⁶⁵ Például a német Alkotmánybíróság által hozott Strauss-ítéletben. 1 BvR 313/85, BVerfGE 75, 369. 03.06.1987

¹⁶⁶ 2001. évi CXX. törvény a tőkepiacról, 52-55. §§

¹⁶⁷ Id. Még: Curtis Publishing Co. v. Butts at 162.

¹⁶⁸ Molnár 57.

¹⁶⁹ Lidsky

Számos bíróság érvelt azzal, hogy a tőzsdén jegyzett részvénytársaságokat automatikusan közszereplőnek kell tekinteni, legalábbis a részvények kereskedelmét érintő ügyekben, és mert a társadalomra gyakorolt befolyásuk nem hagyható figyelmen kívül.¹⁷⁰ Egymásnak ellentmondó bírósági határozatok is születtek, például Minnesota államban jogszabály nyilvánítja a részvénytársaságokat közszereplőnek. Egy másik bíróság szerint a gazdasági társaság személyiségi jogainak védelméhez kisebb állami érdek fűződik, mint a magánszemélyekéhez, ezért a társaságnak mindig szándékos rosszindulatot kell bizonyítania.

Egyes nézetek szerint az összes internetes szereplőt közszereplőnek lehetne tekinteni, mert bármikor közzétehetik helyreigazításukat, nem szenvednek hiányt kommunikációs csatornában. Ha így is van, a tőkeerős részvénytársaságok nagyobb befolyással és hitelességgel rendelkeznek, mint egy magánszemély, ezért az ő pozíciójuk nem tekinthető azonosnak egy egyszerű internet-felhasználó helyzetével.¹⁷¹

Az Európai Emberi Jogi Bíróság nem ad tényszerű definíciót arra, hogy mit ért „közszereplő” alatt. A *Lingens v. Austria* ügyben, amelyben először nyilvánítja ki az elvet, „politikuskat” említ, és nem közszereplőket.¹⁷² A *Worm v. Austria* ügyben már közszereplőket említ, és ennek kapcsán idézi a Lingens-ben megfogalmazott elvet.¹⁷³ Egy ugyancsak osztrák ügyben a kérelmező nevezi a Kronen-Zeitungot közszereplőnek.¹⁷⁴

3.4.1. Az erőviszonyok átrendeződése kihat a véleménynyilvánítási szabadság elméleteire is

A www.mcspotlight.org a McDonalds gyorsétteremlánc kritikájára létrejött információs oldal. Tizennégy éve folyik egy rágalmazási per a McDonalds, és a Greenpeace egy szervezete között, amely immár McLibel-ként jelöli meg magát (kb.: McRágalmazás).¹⁷⁵ Az ügy 1990-ben indult Angliában, amikor a Greenpeace egy londoni ismertetőjében érveket sorakoztatott fel a McDonalds ellen. 1997-ben, állítólag Anglia leghosszabb tárgyalása után a bíróság igazat adott a Greenpeacének, például abban, hogy a McDonalds hamisan úgy állítja be, mintha az általa kínált étrend egészséges lenne, holott nem az, valamint hogy a McDonalds reklámkampánya kihasználja a gyermekeket. A fellebbviteli bíróság, bár számos pontban ugyancsak igazat adott a Greenpeace-nek (például, hogy alacsony béreket fizet és rossz munkakörülményeket teremt), viszont úgy döntött, hogy nem valós az az állítás, hogy a

¹⁷⁰ Reliance Ins. Co. v. Barron's, American Benefit Life Ins. Co. v. McIntyre, Lidsky

¹⁷¹ Lidsky

¹⁷² The limits of acceptable criticism are accordingly wider as regards a politician as such than as regards a private individual. Unlike the latter, the former inevitably and knowingly lays himself open to close scrutiny of his every word and deed by both journalists and the public at large, and he must consequently display a greater degree of tolerance. (*Lingens v. Austria* 42.)

¹⁷³ „This is all the more so where a public figure is involved, such as, in the present case, a former member of the Government. Such persons inevitably and knowingly lay themselves open to close scrutiny by both journalists and the public at large” (*Worm v. Austria* 50.)

¹⁷⁴ *Wabl v. Austria* 32. Andreas Wabl zöld képviselő katonai vadászgépek állomásozása elleni tüntetésen vett részt, ahol a rendőri intézkedés során egy rendőr alkarján két karcolást ejtett. Az újság híradása szerint a rendőr arra szólította fel Wabl-t, végeztessen AIDS tesztet, mivel azóta nem meri megérinteni sem a feleségét, sem a gyerekeit. A képviselő helyreigazítást kért, de épp aznap, amikor az megjelent, egy sajtótájékoztatón a következő mondattal sértette meg az újságot: „ez náci-újság-írás”. A politikust az osztrák bíróság eltiltotta a kifejezés megismétlésétől. (A strasbourgi Bíróság nem állapította meg a 10. cikkely sérelmét, tekintettel az enyhe szankcióra is.)

¹⁷⁵ <http://www.mcspotlight.org/media/press/releases/msc06052004.html>

McDonalds étel egészségtelen, mondván, hogy az csak akkor okoz elhízást és szívbetegséget, ha valaki sokat eszik belőle. Ezért az alperest 40000 font megfizetésére kötelezte. Ezt az ítéletet támadta meg a Greenpeace a Strasbourgi Emberi Jogi Bíróságnál, amely első ránézésre elfogadhatónak ítélte a panaszt, a 10. és a 6. Cikkely megsértése alapján. (A tárgyalást 2004. szeptember 7-re tűzték ki.) A McLibel ügynek is az az üzenete, hogy indokolt lenne a közszereplőkre vonatkozó eltérő bánásmódot azokra a nagyvállalatokra is kiterjeszteni, amelyek az emberek életére kihatással lehetnek. Keane még jóval az internethasználat elterjedése előtt azt sürgette, hogy „drasztikusan feloldják a rágalmozási törvényeket az egyszerű véleményalkotók javára, akik ... nem vészelhetik át, ha nagyvállalatok ... rágalmozási pert akasztanak a nyakukba.”¹⁷⁶

A fentebb tárgyalt John Doe esetek is azt mutatják, hogy az ún. vállalatrágalmozás (*corporate libel*), új jogi műfajjá válik, amelynek az internet különös mértékben lendületet ad. Ez a jelenség nem kezelhető egy lapon a magánszemélyek becsületének megsértésével. A jogalkotó feladata lenne, hogy reagáljon az új kihívásra. Ennek hiányában azonban a bíróságok is kiterjeszthetnék a közszereplőkre vonatkozó szabályokat ezekre a vállalkozásokra. Mindazok az indokok, amelyek a közszereplők magánszférájának határait szűkebbre vonják, a velük szembeni véleménynyilvánítás határait pedig tágabbra, azokra a gazdasági társaságokra is vonatkoztathatóak, amelyek tőkeerősek, tehát véleményüknek jó eséllyel és eredményességgel képesek hangot adni, és döntéseik nagy számú ember életére vannak kihatással.

Hasonló gondolatot fogalmaz meg Jack Balkin is a véleménynyilvánítási szabadság elméletének megreformálásának szükségességéről szóló írásában. Balkin szerint a véleménynyilvánítási szabadság hagyományos elméletei már nem adnak kielégítő választ napjaink jelenségeire. Az internet ismert tulajdonságai – interaktivitás, az alkotó és a közönség pozíciójának keveredése, a korlátlan hozzáférés és tartalommenyiség – megváltoztatják a véleménynyilvánítási szabadság kontextusát. Rámutat, hogy a gazdasági vállalkozások kihasználják a véleménynyilvánítási szabadság hagyományos elméleteit és saját javukra fordítják úgy, hogy a szabadság lényege sérül. Az utóbbi negyedszázadban szerinte a törekvések arra irányultak, hogy a véleménynyilvánítási szabadság zászlaja alatt a médiavállalkozások mentesüljenek az állami beavatkozástól. Eközben viszont az általuk teremtett technikai közeg gyakorol kontrollt a felhasználók közlései felett. Véleménye szerint a technológia jelenlegi szintjén a demokrácia jelentése is módosul valamelyest. Többet jelent, mint kormányzati rendszert: társadalmi életformát. Az egyszerű emberek részvétele a kulturális életben, a megosztott és közösen alkotott kulturális élet a demokratikus részvétel új jelenségét teszi lehetővé. A kultúra szót tágan értelmezi: szerinte a fegyver, a sampon, illetve a bűnözés is idetartozik, tehát minden, ami hatással lehet az emberek életére. A diskurzus szerkezetének átalakulása miatt elvetendőnek tartja azt a szemléletmódot, amely szerint van társadalmilag „értékes” és „kevésbé értékes” információ. A populáris kultúra már nem szemlélhető kizárólag úgy, mint a huszadik század második felében, amikor a tömegmédia-vállalatok által előállított igénytelen termékekre utaltak vele, - jobbra pejoratív értelemben – amely demoralizálja és passzivitásra sarkallja a tömegeket. A populáris kultúrát most maga a nép alkotja és módosítja folyamatosan, ennél fogva valós társadalmi részvételen alapul, tehát demokratikus értéket valósít meg. Végül arra figyelmeztet, hogy beavatkozás hiányában a média- és egyéb vállalkozások úgy fogják alakítani a technológia szerkezetét, és a jogszabályokat is, hogy az egyéni szabadság csorbul.¹⁷⁷

Elméletét alátámasztják azok a jelenségek, amelyek közül jó néhány a jelen fejezetben is helyet kapott. A véleménynyilvánítási szabadsággal kapcsolatos jogviták zöme ma nem

¹⁷⁶ Keane, 114.

¹⁷⁷ vö: Balkin

politikai nézetek hangoztatása miatt meghurcolt egyénekké, hanem óriásvállalatokká kapcsolatos. A hagyományos elmélet szerint a véleménynyilvánítási szabadság funkciója, hogy megvédje az egyént az állami erőszaktól, ha kritikus nézeteket fejt ki a fennálló kormánnyal szemben. Ezt a szerkezetet a vállalatok visszajára fordítják: ők alkalmazzák a jog fegyverét az egyénekké szemben, ha azok kedvezőtlen nézeteket fejtenek ki velük szemben. A nagyvállalkozások ebben a játszmában ugyanazt a szerepet játsszák, mint az állam a 18-19. században, amikor cenzúrát alkalmazott és meghurcolta az ellenzéki gondolkodókat. Az akkori állam szuverén hatalmát féltette – a vállalat gazdasági hatalmát félti a kritikától. Paradox, hogy a magánvállalkozások éppen azt a szabályt használják fel, amely eredetileg az egyéni jogok védelmére, az emberi méltóság és becsület védelme céljából fejlesztettek ki.

Balkin mindazonáltal nem elsősorban erre utal, hanem a szellemi tulajdont védő rendelkezések merevségére, és arra, hogy a technológiai fejlesztések az egyének mind erősebb kontrollját teszik lehetővé, nagyobb teret biztosítva ezáltal a médiavállalkozásoknak. Az internet világában a médiavállalkozások többmilliárd konkurenciával kerültek szembe: az egyéni felhasználóval. Természetesen a médiavállalkozások számára továbbra is megmaradnak a hagyományos médiumok (film, televízió, stb.), amelyekkel az internetes kommunikációt is tematizálhatják. Azonban érthető az a törekvésük, amellyel a tartalom feletti ellenőrzésüket is szeretnék fenntartani. A tartalom megalkotásának közösségivé válása azonban a demokratikus közélet fantasztikus vívmánya, és a társadalom veszítene, ha a vállalkozások kiterjesztenék uralmukat az internetes információk közegére is.

A fentiek fényében tehát indokoltnak látszik bármifajta jogi szabályozás előtt megkülönböztetni az egyéni és az üzleti alkotókat-felhasználókat. Ez a forradalminak nem nevezhető változás ahhoz lenne hasonlítható, amikor a jogalkotó külön szabályt alkotott az általános szerződési feltételek alapján történő szerződéskötésre. A szerződési szabadság hagyományos polgári jogi elve szerint a szerződő felek egymással horizontális viszonyban lévő, egyenrangú felek, akik szabadon állapodnak meg a szerződés típusában, tartalmában, a szerződő partner megválasztásában. Csakhogy nyilvánvalóvá vált, hogy a nagyvállalatok és fogyasztók között létrejövő standardizált üzletkötések nem engedték ezt az elvet érvényesülni. Hiába létezett formális szabadság, a vállalatok egyoldalúan diktálták a feltételeket, és a fogyasztók nem voltak abban a helyzetben, hogy sikerrel képviseljék saját érdekeiket. Ezért a jogalkotó külön kategóriát alkotott azokra a szerződésekre, amelyeket nagy számban, üzletszerűen kötnek.¹⁷⁸ Az egyenlő jogok köztudottan nem jelentenek tényleges esélyegyenlőséget, az internet csak egy újabb bizonyítéka ennek az ellentmondásnak. Bár kétségtelen, hogy bárki közzé tehet saját honlapot, nézeteit közölheti bármely fórumon, társalgóban, névvel vagy név nélkül, az egyszerű felhasználó sohasem lesz ugyanolyan helyzetben, mint egy médiavállalkozás, legyen az internetes, hagyományos, vagy mindkét szintén jelenlévő. Hiába közöl egy magánszemély helyreigazítást a saját honlapján, annak nézettsége – azaz hatása – meg sem közelíti majd a sokat látogatott portálon közzétett tartalomét. A két típusú szereplő azonosként kezelése mind rosszabb helyzetbe hozza az egyéni felhasználót. A helyreigazításra kötelezésnek akkor lehet létjogosultsága, ha például egy ismert bulvárportált kötelez arra, hogy a megsértett magánszemély válaszát közzétegye. Ellenkező esetben, amikor egy világhírű médiavállalkozás betolakodását segíti elő egy magánszemély honlapjára, a szabadság megnyirbálásának vagyunk tanúi. Nem azért, mintha egy nagyvállalatnak nem lennének személyiségi jogai, hanem mert az érdekérvényesítő tehetsége összemérhetetlen a magánszeméllyével. Emiatt a közszereplőkhöz hasonlóan, nem szorul rá arra a védelemre, amelyre az egyszerű felhasználó jogosult lehet.¹⁷⁹

¹⁷⁸ Ptk. 209/C. §

¹⁷⁹ Györfi(a), 100.

3.5. A joghatóság és jogérvényesítés problémája egy személyiségi jogi per tükrében

Feltéve, hogy a jog alkalmas az internet segítségével elkövetett jogsértő cselekmények besorolására és szabályozására, és az elkövető személye is felderíthető, akkor még egy problémával kell a jogalkalmazónak (és a károsultnak) szembenéznie: azzal a mára közhellyé vált jelenséggel, hogy a joghatóság csak az állam területi határáig terjed, azon túl pedig nem lehet utolérni a jogsértő felet. Szemben a gyűlöletbeszéd és a pornográfia konkrét sértett nélküli jellegével, amelyek esetében az állam voltaképpen csak büntetőhatalmának, illetve politikájának akar érvényt szerezni, a személyiségi jogi jogsértések esetében valaki személyében szenvedett sérelmet. A gyűlöletbeszéd és a pornográfia esetében az szenved el a sérelmet, aki megtekinti az oldalakat, és akinek a méltóságát azok tartalma sérti, vagy a gyermek, akinek azok veszélyeztetik a fejlődését. De az oldal megtekintése legtöbbször önkéntes magatartás, amely tudatosan – nagy valószínűséggel – elkerülhető. Akinek a személyiségi jogait megsértik, az azonban nem kerülheti el a sérelmet, mert az nem attól függ, hogy ő tesz-e valamit. Ha a jogait sértő tartalmat bizonytalan számú ember megtekintheti (potenciálisan a világ összes személye) – akkor a sérelem megvalósul.

Amennyiben a jogsértő fél más országban tartózkodik, mint a sérelmet szenvedett, és harmadik országban töltötte fel a hálózatra az anyagot, hol találhat a sérelmet szenvedett elégtételt? Hivatkozhatunk a nemzetközi kollíziós magánjog szabályaira. A nemzetközi magánjogról szóló 1979. évi 13. tvr. szerint „*A személyhez fűződő jogok megsértéséből származó igényekre a jogsértés helyén és idején irányadó jogot kell alkalmazni; ha azonban a kártérítés vagy jóvátétel tekintetében a sérelmet szenvedőre a magyar jog kedvezőbb, az igényt e jog szerint kell elbírálni.*” (10. §). Az internet által generált nemzetközi jogi vonatkozású jogviszonyok száma azonban oly mértékben hatványozódott a jogszabály eredeti funkciójához képest, hogy igen kérdéses, vajon nem anakronisztikus-e ennek alkalmazása. Mindazonáltal a kollíziós jog működésének elvi akadályja nincs. Ebben az esetben a következő probléma, hogy mit tartunk a jogsértés helyének: ahol a károkozó a cselekményt elkövette, vagy ahol a sérelem bekövetkezett? Amennyiben úgy tekintjük, hogy a sérelem a jóhírnév megromlásában áll, akkor ez ott következhetett be, ahol a jóhírnév is fennáll. Kérdés ezután, hogy ott áll-e fenn a jóhírnév, ahol a jóhírnév birtokosa tartózkodik, vagy ahol az őt ismerő személyek tartózkodnak. Ha a jóhírnév birtokosa helyileg Közép-Afrikában tartózkodik immár évek óta, de Magyarországon széles körben ismerik (például írásait közlik), akkor a jóhírnév sérelme nyilvánvalóan Magyarországon következik be, nem pedig a tényleges lakóhelyén. Mi a helyzet akkor, ha a károsult neve nemzetközi szinten is ismert? Akkor talán szabadon kiválaszthatja, hogy melyik állam joga szerint kívánja jogait érvényesíteni?

A nemzetközi magánjogi törvényrendelet nem enged teret az ilyen következtetésnek, aszerint ugyanis a károkozó tevékenység helyén és idején irányadó jogot kell alkalmazni, kivéve, ha annak az államnak a joga, amelynek területén a kár bekövetkezett, a károsultra kedvezőbb. A személyiségi jogsértésekről nem tesz külön említést a törvényrendelet. Elképzelhető, hogy ezt mellőzve, a károkozásból lehet kiindulni, és ehhez képest a személyiségi jogi szabályok alapján megállapítani a felelősséget. A nemzetközi magánjogi törvényrendelet károkozásra vonatkozó szabálya talán irányadó lehet a kár megállapítására, de arra, hogy a jóhírnév sérelme bekövetkezett-e, nem feltétlenül (32-34. §).

Azelőtt is előfordult, hogy egy médium több országban is megjelent: például egyes német bulvárlapok, amelyek a környező országokban is kaphatóak voltak, rendszeresen jogvitába keveredtek Carolina monacói hercegnővel, akiről engedély nélkül készített fényképeket és álinterjúkat közöltek. Herbert Kronke szerint ezekben az esetekben elsősorban a német állam joghatósága érvényesült, ahol a cikkeket írták, és kiadták, másodlagosan pedig minden olyan országé, amelyben a sértettnek kára keletkezett – ez pedig lehetett az, ahol a cikkeket

elolvasták, vagy ahol a sértett lakott, amennyiben úgy vették, hogy jóhírneve is ott „honos” (*reputation is located*).¹⁸⁰ Az internet megjelenésével azonban már nem csupán néhány, hanem mintegy 150 ország jöhetett szóba. Egy nemzetközileg népszerű magazin körülbelül tíz országban jelenik meg, és válik perelhetővé, míg az internetes tartalom az összes országban elérhető.¹⁸¹

Természetesen korábban is léteztek olyan médiumok, amelyek világszerte, vagy a világ számos országában hozzáférhetőek voltak, – ezek eddig is ugyanolyan helyzetben voltak és vannak, mint egy internetes tartalomszolgáltató. Az internet elterjedésével azonban néhány lényeges különbség keletkezett a BBC, a CNN világszerte terjesztett műsorai, illetve az ugyancsak világszerte terjesztett Time, Newsweek és egyéb magazinok világához képest. Az egyik, hogy míg korábban csak néhány kivételezett helyzetben lévő médium volt ebben a helyzetben, ma *minden*, az interneten keresztül megszólaló személy ebben a helyzetben van. Ez a mennyiségi változás olyan fokú esete, amelyről bátran állíthatjuk, hogy átcsap minőségibe. Ugyanennek a ténynek azonban van egy valóban minőségi változást eredményező következménye is: az a kevés világhírű magazin kifejezetten a nemzetközi közönségnek szánta tartalmát, és ennek megfelelően rendelkezett azzal a szakember gárdával, amely a termék minőségét ellenőrizte, és az esetleges jogviták elintézésére készen állt.¹⁸² Ezzel szemben az egyszeri internetes tartalomszolgáltató nem rendelkezik a szükséges forrásokkal sem a közlés tüzetes ellenőrzéséhez, sem a jogvita lerendezéséhez, még kevésbé a kártérítéshez.

Matthew Burnstein szerint a nemzetközi magánjognak alkalmazkodnia kell az internet által megváltoztatott valósághoz. Három alternatív javaslatot tesz az internetes jogviták kezelésére.¹⁸³ Az első a nemzetközi magánjog egységesítésére irányul: egy szupranacionális szervezet kifejlesztené a közös kollíziós jogot, amely a lehető legegyszerűbb szabályokat tartalmazná, például az alperes vagy a felperes lakhelyét jelölné meg mindig irányadó joghatóságként, esetleg annak a félnek a lakóhelyét, aki a kommunikációt kezdeményezte. A második alternatíva, hogy külön jogágban kapjon helyet az internettel kapcsolatos joganyag. Ez kétféleképpen történhet meg, vagy a *lex mercatoriá*hoz hasonlóan szerves fejlődés útján, vagy egy nemzetközi jogegységesítő szervezet révén, mint amilyen például az UNIDROIT. Az internettel összefüggő joganyagnak a *lex mercatoriá*hoz hasonlítása valóban helytálló annyiban, hogy mindkettő nem helyspecifikus, hanem szektorspecifikus jog. Burnstein azonban figyelmen kívül hagyja, hogy az internettel foglalkozó réteg nem olyan speciális, jól elkülönülő réteg, mint a középkori kereskedőké volt. Az internet nem tekinthető szektornak sem, hiszen szinte bármelyik jogviszony megvalósulhat a virtuális környezetben, ugyanúgy, mint a valós térben.

A nemzetközi jogegységesítő szervezet kétségek nélkül végleges megoldást jelentene, de maga Burnstein is kiemeli, hogy felettébb valószínűtlen, hogy a világ összes, vagy akár csak jelentősebb országai bizonyos kardinális kérdésekben megegyezzenek. Ennek nehézségét szemlélteti az alább említett Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia megfeneklése a szerzői jogok terén.

A harmadik alternatíva pedig, hogy az internetes ügyek külön, speciális joghatóságot vonzzanak: hasonlóan a tengeri bíróságokhoz (*maritime*), – valamint a tőzsdei vagy a katonai bíróságokhoz –, internettel szorosan összefüggő ügyekben közös nemzetközi fórum járna el. A kulcskérdés az, hogy mely ügyeket definiálunk az internettel „szorosan” összefüggő ügy-

¹⁸⁰ Kronke 68.

¹⁸¹ Findlaw

¹⁸² Edwards 184.

¹⁸³ Burnstein 27.

nek. Burnstein hangsúlyozza, hogy nem szabad abba a hibába esni, hogy minden olyan ügyet ide soroljunk, amely érintőlegesen összefüggésben áll az internettel, mint kommunikációs eszközzel. Példaként említi a *Virtual Magistrate Project* elnevezésű virtuális döntőbíráskodásra létrejött kezdeményezést, amely a Villanova University égisze alatt jött létre.¹⁸⁴ Álláspontom szerint helyesebb lenne az internetet integrálni a jog hétköznapijaiba, nem pedig külön kezelni – ez aránytalanul sok bonyodalmat okozna. Nem vitatom az interneten keresztül működő, olcsó és gyors döntőbíráóságok hasznosságát: a Virtual Magistrate Project fő célkitűzése, hogy hetvenkét órán belül döntést hozzon. Csak elektronikus dokumentumokkal dolgoznak, nem igénylik a résztvevők személyes megjelenését, és igyekeznek minden egyéb lehetséges módon kihasználni az internet nyújtotta előnyöket – mindez azonban független az alkalmazandó jog kérdésétől.¹⁸⁵

Az alábbi ügy kapcsán fölvetődött egyik aggodalom, hogy precedenst teremtené a pókháló-szerűen felépülő ügyek számára, ahol a pókháló középpontjában az alperes állna, a szálai pedig különféle országokból erednének, amelyben eljárásokat indítottak ellene.¹⁸⁶ Ehhez társul a forum-shopping lehetőségével való visszaéléstől való félelem. Az elmélet szerint a rosszhiszemű felperesek kiválasztják majd azokat az országokat, amelyeknek a legrestringáltabb jogszabályuk van, és azokban, illetve akár egyidejűleg vagy egymás után többször is eljárást kezdeményeznek a tartalomszolgáltató ellen. Ennek alátámasztására a joghatóságról és az ítéletek elismeréséről szóló Hágai Konvenciótervezetet idézik (*Draft Hague Convention on Jurisdiction and Foreign Judgments in Civil and Commercial Matters*). A Hágai Konvenció elkészítése 1992 óta van a Hágai Nemzetközi Magánjogi Konferencia napirendjén. Célja, hogy az elektronikus kereskedelem kapcsán felmerülő joghatósági kérdésekre választ adjon. A Konvenciótervezetet számos kritika éri amiatt, hogy a szólással kapcsolatos kártérítési esetekre a legkisebb közös többszörös elvét vezetné be. Azaz, ha bármelyik országban perelhető lesz a jogsértő fél, akkor a legszigorúbb standard elvét fogják alkalmazni. A károsult számára lehetőség nyílna a forum-shoppingra, és az ítéleteket a konvenció alapján automatikusan el kell ismerni. A konvenció rendelkezéseinek közelebbi vizsgálata azonban rámutat, hogy ez nincs így (ld. alább).

A konvenció körüli vitákat nem csak a jó hírnévvel kapcsolatos kártérítési esetek, hanem a szellemi tulajdon körüli nézeteltérések is hevítik. Míg a véleménynyilvánítási szabadság terén Amerikának a legliberálisabbak a szabályai, a szellemi tulajdon terén a legszigorúbbak. Egyesek szerint a munkálatok megkezdését elsősorban a szellemi tulajdon sérelmének nemzetközi védelme motiválta. Mikor azonban az Egyesült Államok képviselte ráébredt, hogy a számukra jelentős gazdasági érdeket képviselő szellemi tulajdon védelmét szolgáló kölcsönös elismerés szabálya másfelől a véleménynyilvánítási szabadság alkotmányos jogát veszélyeztetné, a munkálatok elveszítették lendületüket. A konvenció helyeslői szerint a kölcsönös elismerés nem fogja sérteni a tagállamok alkotmányos elveit, hiszen a közrendi záradék alkalmazásával bármelyik ország megtagadhatja az ítéletek elismerését. Az ACLU azonban rámutatott, hogy a közrendi záradék nincs pontosan körülírva, ezért nem nyújt garanciát az ítéletek végrehajtásának megtagadására. Ráadásul a kivételeket az egyezmény szerint szűken kell értelmezni, ezért kérdéses, hogy a bíróságok valóban alkalmazni fogják-e azokat a véleménynyilvánítási szabadságot sértő ítéletekre. A tervezet 28. Cikkely 1. f)

¹⁸⁴ Eredetileg a Virtual Magistrate Project csak az illegális tartalom kezelésével kapcsolatban nyújtott tanácsot a tárhely-szolgáltatóknak. Most az Illinois Institute of Technology keretén belül működik. Id.: <http://www.vmag.org>

¹⁸⁵ Ludlow, 340-341.

¹⁸⁶ The Global Net

pontjában foglalt közrendi záradék valóban elég általános jellegű: valamely ítélet elismerése vagy végrehajtása többek között megtagadható, ha az nyilvánvalóan a tagállam közrendjébe ütközne.¹⁸⁷ A megfogalmazást nehéz szűken értelmezni, ellenkezőleg, inkább a tág értelmezésre ad lehetőséget. Különös, hogy az amerikai szabadságjogi szervezet nem bíz az amerikai bíróságok jogértelmezési technikájában: az első alkotmánykiegészítés nyilvánvalóan közrendi szabály. Mások szerint, még ha az amerikai bíróság el is utasítaná az ítélet végrehajtását, azt minden olyan államban meg lehetne kísérelni, ahol az alperesnek vagyona van.¹⁸⁸ Egyesek szerint ki kellene hagyni a konvencióból minden olyan jogterületet, amelyen nagy különbségek vannak a tagállamok szabályai között, ilyen lenne például a szólással kapcsolatos szabályok mellett a szellemi tulajdon esete is. Véleményem szerint a konvenciónak a kizárt joghatóságra vonatkozó rendelkezései megalapozatlannak tüntetik fel az említett félelmeket. Eszerint a joghatóság nem alapulhat egyedül arra, hogy az alperesnek vagyona van az érintett államban (kivéve, ha a jogvita kifejezetten a tulajdonnal kapcsolatos, 18. cikk 2.a.). Továbbá, a joghatóság nem alapulhat egyedül akár a felperesnek, akár az alperesnek az állampolgárság szerinti hovatartozásán. Nem lehet egyedüli ok a joghatóság megállapítására a felperes lakhelye, szokásos vagy ideiglenes tartózkodási helye, vagy az alperes szokásos vagy ideiglenes tartózkodási helye, sem hogy az alperes gazdasági tevékenységet végez az illető államban, kivéve, ha a jogvita közvetlenül azzal kapcsolatos. Nem alapulhat kizárólag azon sem, hogy az idézést ott kézbesítették az alperesnek, sem kizárólag a felperes választásán, és így tovább. Többek között akkor sem állapítható meg joghatóság egy tagállamban, ha az alperes lakhelye egy másik tagállam, és nincs lényeges kapcsolat a tagállam és a jogvita között.¹⁸⁹ A kártérítésre egyébként annak az államnak a joghatóságát rendeli alkalmazni, ahol a sérelmet okozó cselekményt elkövették, illetve ahol a sérelem bekövetkezett, kivéve, ha az alperes bizonyítja, hogy a károkozó ésszerűen nem láthatta előre a sérelemnek azon állambeli bekövetkezését. A tervezet kizárja a folyamatban lévő ügy közben másik államban történő perindítást, és nevesíti a *res iudicata* esetét is. A tervezet szerint a belső jog előírhatja, illetve a felperes kérheti, hogy ha az alperes nem jelenik meg a bíróság előtt, a bíróság vizsgálja meg, hogy nem áll-e fenn a kizáró okok közül valamelyik. A tervezetben feltételesen szerepel az a verzió, hogy az alperes kérésére is köteles így tenni, akár az ítélelhozatalt követően is, továbbá, ha a keresetlevelet egy másik tagállamban kézbesítették az alperesnek, illetve ha az iratokból úgy tűnik, hogy az alperes egy másik tagállamban lakik. Végül kivételes körülményeket is megjelöl, amelyek alapján egy bíróság – bármelyik fél kérésére - szabadon dönthet arról, hogy a joghatósága az adott esetben nyilvánvalóan alkalmatlan (*clearly inappropriate*), és van olyan állam, amely alkalmasabbnak tűnik. Az eljárást azonban folytatni kell, ha a másik tagállam nem jár el az ügyben. A körülmények mérlegelése során különösen figyelembe kell vennie, ha a szokásos tartózkodási helyükkel összefüggésben a felek kényelmetlenséget szenvednek el.¹⁹⁰ Mindezek alapján úgy vélem, hogy a hágai konvenciótervezettel kapcsolatos pánikreakciók eltűntek, viszont valószínűleg még hosszú ideig nem sikerül tető alá hozni, tekintettel a nemzetközi érdekellentétekre.

Végső soron azonban, ha abból indulunk ki, hogy a legtöbb államnak úgyis „maga felé hajlik a keze”, és feltételezzük, hogy minden állam csak olyan ítéletet fog végrehajtani, amelynek jogalapja saját jogrendszerében is megállná a helyét, akkor nyilvánvalóvá válik az aggodal-

¹⁸⁷ Article 28. Grounds for refusal of recognition or enforcement: 1. Recognition or enforcement of a judgment may be refused if – (...) f) recognition or enforcement would be manifestly incompatible with the public policy of the State addressed.

¹⁸⁸ Cray

¹⁸⁹ 18. cikk

¹⁹⁰ 22. cikk

mak alaptalansága. Másrészt viszont, amennyiben a perbe vont személynek végrehajtható vagyona van valamelyik olyan országban, amelyben potenciálisan elítélhetik az ott érvényes és hatályos törvények alapján, akkor valóban jobb lesz óvatosnak lennie. Ugyanis az ausztrál bíróság által kimondott elvek, mely szerint a jogsérelemnek feltétele, hogy az illető az országon belül bírjon reputációval, illetve a joghatóság és a bizonyítás általánosan elismert elvei más országokban másképp is alakulhatnak.

Az is előfordulhat, hogy a felperesnek számos államban van reputációja, ezáltal minden olyan államban kárt szenvedhet, ahol ismert a neve. Így akár az összes, számára kedvező jogrendszertől államban eljárást indíthat. Fokozottan veszélyes lehet tehát nemzetközi hírértékelő személyek és vállalkozások hírértékelő, őket kritizáló írások közzététele. Holott éppen nagyobb befolyásuk miatt indokolt lenne az ilyen kritikának több szabadságot engedni, hasonlóan a közszereplők jogszerű kritizálhatóságához (ld. feljebb). Például, ha egy közlemény az interneten egy nemzetközi szinten általános jelenléttel bíró multinacionális cég – például a Coca-Cola – üzletpolitikáját vagy termékeit bírálja, akkor minden olyan országban, ahol az írás hozzáférhető, és potenciális olvasótáborra lel, csökkenést okoz a cég reputációjában. Az ausztrál bíróság állásfoglalása szerint a káresemények külön-külön sérelmet okoztak – úgy tűnik, nem ugyanaz a Coca-Cola jó hírneve Moszkvában és Bombay-ben. Véleményem szerint a *res iudicata* elve kizárja, hogy a sértett fél ugyanazon közlés miatt különböző országokban külön-külön kérje a sérelem megállapítását, és kártérítés fizetését.

A pereskedés sikerét az is befolyásolja, hogy van-e a jogsértő félnek végrehajtható vagyona az országban.¹⁹¹ Hiába pereskedik a multinacionális cég minden országban, ha a jogsértő félnek csak Amerikában van vagyona, amely esetleg a véleménynyilvánítási szabadságra hivatkozva nem fogja elismerni a más országban hozott elmarasztaló ítéletet.

A magyar nemzetközi magánjogi törvényerejű rendelet is lehetővé tenné, hogy a külföldi tartalomszolgáltatóval szemben eljárjon a bíróság. Habár a joghatóságot általában az alperes lakóhelye alapozhatja meg, szerződésen kívüli károkozásból eredő jogviták esetében eljárhat a magyar bíróság akkor is, ha a károsító eredmény bekövetkezésének helye belföldön van. Az alkalmazandó jog viszont általában a károkozó tevékenység helyén és idején irányadó jog. Feltételezhetjük, hogy ha a jogszabály az 56/A. szakaszban külön említi a károkozó magatartás elkövetésének helyét és a károsító eredmény bekövetkezésének helyét, akkor a károkozó tevékenység helyén az előbbi, tehát a kárhoz vezető cselekmény elkövetésének helyét érti. Viszont a 32. § (2) bekezdése megengedi, hogy amennyiben a károsult kedvezőbb, annak az államnak a jogát tekintsék irányadónak, amelynek területén a kár bekövetkezett. Ugyanakkor közrendi szabályként leszögezi a törvényerejű rendelet, hogy magyar bíróság nem állapíthat meg felelősséget olyan magatartásért, amely magyar jog szerint nem jogellenes, továbbá nem állapíthat meg olyan jogkövetkezményt, amelyet a magyar jog nem ismer.¹⁹²

3.5.1. A Gutnick v. Dow Jones ügy

Joe Gutnick Ausztráliában élő aranybánya-tulajdonos beperelte az amerikai Barron's magazint egy cikk miatt, amelyben róla sértő állításokat fogalmaztak meg. A cikk a Barron's internetes kiadásában volt olvasható, az állítások a mágnás pénzemberi tevékenységére vonatkoztak, és pénzmosással, valamint adócsalással vádolták. A Barron's magazin tulajdonosa a Dow Jones kiadó, amely mellesleg a Wall Street Journalt is magáénak tudhatja. Olvasóinak 98 %-a az Egyesült Államokban él, Ausztráliában csak tizennygy személy fizeti elő a

¹⁹¹ Dow Jones v. Gutnick 121.

¹⁹² 32, 34, 54, 56/A. §§

magazint papírfarmátumban, és ebből öt él *Victoria* államban, ahol az eljárást megindították. Ugyanakkor a lap internetes verziójára 1700 fő fizetett elő ausztrál hitelkártyával, amiről arra lehet következtetni, hogy ennyien olvasták az online verziót Ausztráliában. A Barron's irodája New Yorkban található, a tartalmat pedig New Jersey-ben található szervereken keresztül töltötték fel.

A nagy port felverő ítélet nem döntötte el érdemben az ügyet, csak az ausztrál joghatóságot állapította meg (első-, majd másodfokon is). A Dow Jones azzal érvelt, hogy tevékenységüket Amerikában végzik, és olvasóik túlnyomó többsége is ott található. Az ausztrál bíróság különválasztotta a jogsértés lehetséges helyszíneit: a) a szerkesztői döntések meghozatalának helyét, b) a publikáció, mint a feltöltés aktusának helyét, c) a publikáció, mint a harmadik személy általi tudomásra jutás helyét, végül d) a kár, azaz a jó hírnévben bekövetkezett csökkenés helyét. Megállapította, hogy a sérelem csak akkor következik be, amikor az információ harmadik személyek tudomására jut, ennek hiányában ugyanis nem sérülhet a jó hírnév. Ezért a publikáció helyeként a Dow Jones ellenkezése ellenére a tudomásra jutás helyét állapította meg. A sérelem beálltának helyéül pedig azt a helyet jelölte meg, ahol a korábban jóhírű néven csorba esett: ehhez pedig az is szükséges, hogy egy bizonyos közösségben az illetőnek ismert legyen a neve. Nyilvánvalóan nem következhet be ez a sérelem olyan helyen, ahol a károsultat nem ismerik, ezért jó hírneve sem lehet.

Az ausztrál jogszabályok egyébként is egyértelműen megalapozták a joghatóságot. Ezek alapján a bíróság csak akkor utasíthatta volna el az ügy tárgyalását, ha bizonyított, hogy a fórum nyilvánvalóan alkalmatlan.¹⁹³ Másrészt *Victoria* állam szabálya is egyértelmű volt a tekintetben, hogy az ausztrál bíróságnak külföldi alperes felett is joghatósága van, amennyiben (többek között) *Victoria* államban szenvedték el a kárt, bárhol is követték el a károkozó cselekményt (46.). Végül is ez utóbbi alapján állapította meg a bíróság a joghatóságát, de tovább vizsgálta az alkalmazandó jog kérdését. E tekintetben a felperes arra kérte a bíróságot, hogy a sérelem bekövetkezésének helyét fogadja el kapcsoló elvként, beleértve, hogy a jogsértés annyiszor történik meg, ahányszor valaki elolvassa az információt. Az alperes és a beavatkozók viszont azt kérték, hogy a bíróság az egyszeri közlés szabályát (*single publication rule*) fogadja el, amely szerint egyféle közlés miatt csak egyszer lehet keresetet indítani, a közzététel helyéül pedig a feltöltés helyét állapítsa meg (109.-110.). A bíróság azonban nem fogadta el az egyszeri közlés szabályát, és nem látta akadályát annak sem, hogy ha valakinek több államban is sérült a jó hírneve, akkor miért ne indíthatna több államban is eljárást amiatt (202.). Egyébként jelen esetben a felperes kijelentette, hogy nem kíván más államokban eljárást indítani, kizárólag *Victoria* államban kíván az igazának érvényt szerezni.

A bíróság kifejezte elégedetlenségét az ítélet lehetőségeivel kapcsolatban. Rámutatott, hogy az internet több, mint egy médium a sok közül, és speciális viszonyulást igényel. Elismerte, hogy a több országban is fennálló perelhetőség jogi, technikai, és gyakorlati nehézségeket okoz, habár bizonyos jogelvek határt szabnak a perek sorának. Elítélte a globális felelősség „misztifikálását”, mondván, hogy a külföldi jogsértő fél perlésének gyakorlati nehézségei és költségei minden bizonnyal számos pereskedni kívánót elriasztanak. Arra is kitért, hogy amennyiben a külföldi alperesnek nincs vagyona az illető országban, egyszerűen ignorálhatja az ellene külföldön folyó eljárást. Ehelyett érveit arra az eljárásra célszerű tartogatnia, amelyet majd a kikényszerítés végett indítanak ellene saját hazájában (164-165.). Amennyiben a döntés olyan jogszabályokra alapul, amelyek a saját hazájának jogrendjébe ütköznek, nyilvánvalóan nem kerül majd sor az ítélet végrehajtására. A bíróság annak a nézetének is hangot adott, hogy a kérdés megérdemelné a nemzetközi diskurzust, továbbá, hogy jogalkotói aktivitást igényel, márpedig ennek hiányában igen korlátozottak a lehetőségeik, hiszen az írott

¹⁹³ Dow Jones v. Gutnick 9.

jogtól a bíróságok nem térhetnek el. Végül csaknem ingerült záró megjegyzést tett, mely szerint ha az írott jog jelentős módosításának igénye merül föl, ráadásul egy olyan érzékeny területen, mint amilyen a véleménynyilvánítási szabadság és az emberi méltóság ütközésének területe, nem várható el a bíróságoktól, hogy megoldják azt a problémát, amelyet a náluk sokkal jobb helyzetben lévő „illetékesek” elhanyagoltak (166.).

Annak ellenére, hogy az ügy a *Yahoo!* esethez (ld. alább) képest nem hozott változást, hiszen a kikényszerítés ugyanolyan problematikus maradt, rendkívüli port vert fel az internettel kapcsolatban álló vállalkozások és jogászok, elemzők körében. Mind ellene, mind mellette szenvedélyes hangú vélemények kerültek nyilvánosságra. Ellenzői szerint az ítélet megnyitja a zsilipet a világ legkülönbözőbb tájain indított személyiségi jogi perek előtt. Hiszen az internetes tartalomszolgáltatók ettől kezdve két opció közül választhatnak: vagy installálnak egy olyan szoftvert, amely bizonyos országokból korlátozza a hozzáférés lehetőségét honlapjukhoz – erre kötelezte a francia bíróság a *Yahoo!* honlapját – azonban, mint ismeretes, az ilyen szoftverek hatékonysága sosem százszázalékos. Másik lehetősége, hogy egy jogászokból álló csapattal nézeti meg minden szavát a közzététel előtt, hogy biztos legyen abban, hogy a világ egyik országának szabályaiba sem ütközik a közlendő.

Az ausztrál bíróság erre a félelemre reagálva három faktor alkalmazása révén jelentősen leszűkítette azon országok körét, amelyekben szóba kerülhet egy esetleges eljárás. Szerintük kizárólag abban az országban történhet ilyen, amelyben a felperes rendelkezik jó hírnévvel. Tehát nem választhatja ki teljes mértékben tetszés szerint azt a jogrendszert, amelyik a legkedvezőbb számára, nem perelhet olyan országban, amelyhez semmilyen kötődése nincs. Ugyanakkor ez csak az ausztrál bíróság által alkalmazott ausztrál jog szerint ilyen egyértelmű, és nincs ismeretünk arról, hogy a világ országai közül néhányban nem lenne-e mégiscsak elfogadható a perlés, minden, az angolszász jogrend szerint ellene szóló érv ellenére. A bíróság viszont ezzel leszűkíteni vélte a lehetséges alkalmazható jogrendek számát, és úgy vélte, hogy amennyiben egy esetlegesen sértő közlemény egy bizonyos személyre vonatkozik, akkor nem tekinthető aránytalannak, ha a publikáló figyelembe veszi az illető személy szokásos tartózkodási helye szerinti jogot (134.). Megkockáztatta azt a feltételezést is, mely szerint csaknem mindenki a saját hazájában fog perelni, ezért ha egy írás megnevez valakit, azzal valószínűleg egyre szűkítette azon lehetséges jogrendszerek körét, amelyekből ellene kereset indulhat.¹⁹⁴

De még ha nem is így lenne, a globális perelhetőség veszélyeit tovább csökkenti, hogy „csekély az ítélet hatása, ha végrehajthatatlan marad”, ezért a felelősségre vonáshoz az is szükséges, hogy az az állam, amelynek területén az alperesnek végrehajtható vagyona van, elismerje az ítéletet (53.). Ellenkező esetben nem fogja azt végrehajtani, mint ahogy az amerikai bíróságok sem ismerték el a *Yahoo!* elleni francia ítéletet, mert az első alkotmánykiegészítésbe ütközőnek találták.

Továbbá utalt azokra az általánosan elismert jogelvekre, amelyek megakadályozzák a perlési joggal való visszaélést, mint a *res iudicata*, valamint az *estoppel* elve (36.).

Ugyanakkor viszont azáltal, hogy nem fogadta el az ún. egyszeri közzététel szabályát, amely szerint meghatározott esetekben csak egyszer lehet egy sértő közlemény miatt eljárást indítani, a bíróság valójában megnyitotta a kaput a többszörös perlések előtt. Így ugyanis ahányszor valaki elolvassa az interneten a közlést, az megannyi külön publikálásnak minősül. A kommentárok szerint, bár az ítélet nem teremt automatikusan precedenst a többi ország számára, a *common law* rendszerű országok minden bizonnyal szem előtt fogják tartani a benne kimondott tételeket. Nem foglalkozott a bíróság azzal a kérdéssel, hogy ki a felelős

¹⁹⁴ Uo. 54. pont

akkor, ha a jogsértő tartalmú közlést az eredeti közzétevő eltávolította ugyan, de más személy – változatlan formában, és az eredeti aláírással – közzétette annak másolatát az interneten. Bár jog szerint nem a szerzőt, hanem a tényleges közzétevőt kell felelőssé tenni, akinek személyazonosságát némi nehézségek árán szerencsés esetben fel lehet deríteni, de a károsult minden valószínűség szerint az eredeti alkotót fogja perelni, különösen, ha az ő neve szerepel a közlemény alatt.

Jonathan Zittrain, nemzetközileg elismert internetjogász, aki rendszerint a véleménynyilvánítási szabadság mellett érvel, váratlanul meglepő álláspontot foglalt el az ügy kapcsán. „A Dow Jones árucikke a szavai – mondta, – és ha nemzetközi szintre exportálja, tudja, hogyan kell a perköltséget belefoglalni a termék árába.” Zittrain arra utal, hogy ez a probléma 1995 óta változatlan, és változást benne csak az hozhat, ha a tartalomszolgáltatók képessé válnak megválogatni a közönségüket. Szerinte a legtöbb ember nincs tisztában vele, hogy az internet tartalma máris milyen mértékben van kerítésekkel körülhatárolva – nem jogi, hanem technikai eszközökkel. Véleménye szerint ez a fajta kantonizáció elkerülhetetlen, és a külföldi népek és országok szempontjából igazságos is. Hangot adott azon véleményének, hogy nem lenne fair a jogaiban megsértett magánszemély számára, ha a világ másik felére kellene utaznia azért, mert a jogsértő vállalkozás ott tartózkodik. Álláspontját minden valószínűség szerint az a szemléletmód is befolyásolja, amely szerint a legnagyobb médiavállalkozások véleménynyilvánítási szabadság melletti elkötelezettsége valójában a piaci hegemoniára való törekvés és a piaci kontroll egyik eszköze.¹⁹⁵ Erre utal következő kijelentése is: „Nem ejtünk könnyeket, amikor a Reynolds különböző országok dohánytörvényeit kénytelen betartani. Miért sírjunk a Dow Jones-ért?” (*The Global Net?*; Kennedy).

Az ausztrál ítélet is kitér a fenti szempontokra: mivel a jóhírnév védelmét szolgáló joganyag célja, hogy a jogosultat védje a jogsérelemtől, és elégtételt szolgáltatson neki, a funkciója veszne el akkor, ha terhesebb helyzetbe hozná. Márpedig azáltal, ha a feltöltés helyét fogadnák el az érvényes joghatóság helyeként, kellemetlenebb helyzetbe hoznák a sérelmet szenvedettet.

A Gutnick-ügy viszonylag könnyű eset: a nemzetközi érdeklődésre számot tartó tőkeerős magazin magánszemély jogait sértette. A jogsértő félnek módjában állt volna, hogy ellenőrzött tartalmat tegyen közzé, és előre számoljon az esetleges külföldi jogvitával. Ráadásul a magazin Ausztráliában papír-formában is hozzáférhető volt, ami azt jelzi, hogy cég az ausztrál piacot is tudatosan megcélozta – még akkor is, ha a papíron megrendelő tizennégy, és az online megrendelő 1700 fő között minőségi a különbség. Bár a sértett, Gutnick is ismert gazdasági szereplő volt, a felek közötti erőviszonyok mégis a jogsértő félnek kedveztek, és a sérelmet szenvedett védelmét indokolták. Véleményem szerint azonban más lett volna a helyzet akkor, ha egy magánszemély internetes közlése sérti egy nagyvállalat gazdasági érdekeit, például mint a fent említett *Osborne v. U-Haul* esetben, vagy a *McLibel* ügyben.

Zittrain szerint a technológiai kordon létrejötte arra ösztönözheti az országokat, hogy harmónizálják jogszabályaikat. Ellenkező esetben ugyanis mind több tartalom válik majd hozzáférhetatlenné lakosaik számára. A liberális szólásszabályokkal rendelkező országok tartalomszolgáltatói ugyanis óvatosságból esetleg korlátozni fogják tartalmuk megismerésének lehetőségét azon államokban, amelyekben a szabályok szigorúbbak, ezért fennáll a pereskedés kockázata. Az önkéntes jogharmonizáció jóslata optimista szemléletre vall. Érdemes azonban különbséget tenni az egyes országok között még a hasonló jogrendszereken belül is. Kétségtelen, hogy az Egyesült Államok szólásszabályai a legliberálisabbak. Ehhez képest a brit nemzetközösség országai, és az európai országok is megszorítóbb szabályokat alkalmaznak a szólásra. Hozzájuk képest is szigorúbb a szóláskorlátozás gyakorlata egyes afrikai és ázsiai

¹⁹⁵ Balkin

országokban. Az európai országokról például elmondható, hogy minden bizonnyal fájdalmasan érintené őket, ha az amerikai tartalom zöme nem lenne hozzáférhető országaikban, ezáltal egy silányabb, szegényesebb tartalmú internetre kellene szorítkozniuk. Ugyanakkor elképzelhető, hogy vannak olyan országok, különösen a harmadik világban és különösen diktatórikus hagyományokkal rendelkező államokban, ahol édeskevés jelentőséget tulajdonítanak ennek a körülménynek, esetleg kifejezetten üdvöznék a fejleményt. Ennélfogva a technikai kordon a virtuális világban is megvalósítaná a világ kettészakadását. Ez esetben nemcsak digitális szakadékról beszélhetnénk, hanem egyúttal *kulturális* szakadékról is. Kialakulhatna az a helyzet, hogy egy olyan ország lakói, amely egyébként a digitális szakadék fejlettebb felén található (például Szingapúr vagy egyes gazdagabb iszlám országok), részben az állam önkorlátozása (beáramló tartalom szűrése), részben a külföldi tartalomszolgáltatók által alkalmazott kordon miatt az internetnek csak egy „butított” változatát ismerhetnék meg.

Érdekes utóhatása a Gutnick-esetnek, hogy kevesebb, mint egy héttel később (2002. december 16-án) egy amerikai bíróság az ausztrállal ellenkező tartalmú döntést hozott. A 4. körzeti fellebbviteli bíróság egyhangúan úgy foglalt állást, hogy nem lehet connecticuti újságokat virginiai bíróságon perelni a jóhírnevet sértő állítások miatt. Fő kérdésként azt jelölték meg, hogy vajon az újság nyilvánvalóan a virginiai lakosokat kívánta-e megcélózni cikkével, amely a virginiai börtönállapotokról szólt. Ezt nem találta megállapíthatónak, mivel a portál helyi (Connecticut állambeli) időjárás-jelentéseket, politikai híreket és hirdetéseket tett közzé.

Valószínűleg csak véletlen egybeesés, mégis megerősíti az előbbi döntés üzenetét, hogy éppen e döntést követő napon (2002. december 17-én) pedig felmentették az orosz *Elcomsoft* szoftvercéget az Egyesült Államokban ellene emelt vádak alól. Nemzetközi felháborodást váltott ki, amikor a cég kutatóját, *Dimitri Sklyarovot* letartóztatták, amint egy amerikai biztonságtechnikai konferencián ismertette cége legújabb kutatási eredményeit, amelyek egy szoftverbiztonsági résre mutattak rá. A felfedezés lehetővé tette, hogy a biztonságosnak hitt *Adobe eBook* dokumentum formátumból a némileg rugalmasabb PDF formátumba töltsenek át egy szöveget, amely ezzel másolhatóvá vált. Ilyen technológia ismertetése az 1998-ban elfogadott amerikai szerzői jogi törvény szerint (DMCA) büntetendő.¹⁹⁶ A magyar Büntető Törvénykönyv 2000. március 1. óta ugyancsak büntetni rendeli ezt a cselekményt.¹⁹⁷

Az orosz tudós a rendkívüli szigorúsága miatt sokat kritizált DMCA első vádlottja volt. 2001 júliusától decemberig volt előzetes letartóztatásban, azután ellene megszüntették a vádat, és csak alkalmazója, az Elcomsoft társaság ellen folytatták az eljárást. Az esküdtszék úgy vélte, hogy bár a cég megsértette a törvényt, ezt nem szándékosan tette. (A „szándékosság” kifejezés hosszas értelmezése után az esküdtek végül egy nem szokásos, nem tipikusan jogi jelentését vették alapul.) Az esküdtszék vezetője elmondta, nem találtak más magyarázatot arra, hogy egy sikeres vállalkozás miért tenne ki a honlapjára olyasmit, amiről tudja hogy jogellenes, és romba döntheti a céget. Az érintett jogszabályról – az ismert szakértői véleményekkel összhangban – megállapították, hogy zavaros, érthetetlen és igen terjengős, ezért elképzelhető, hogy az orosz vállalatvezetők sem értették pontosan.¹⁹⁸ Szerencsére „a jog nem tudása nem mentesít” elvet az amerikai igazságszolgáltatás nem alkalmazta.

Felmentése után *Jennifer Granick*, a *Stanford Center for Internet and Society* munkatársa ekként nyilatkozott: „Nem akarjuk, hogy a föld minden országa engedelmeskedjen az amerikai szerzői jogi szabályoknak. Ez jót tesz a demokráciának: az emberek más országokban

¹⁹⁶ 1201. cikk

¹⁹⁷ 329/B. §

¹⁹⁸ Részben szóbeli beszámoló a Computer Freedom and Privacy című konferenciáról, 2002. április 12-16.

eldönthetik hogy mi a jó és a rossz nekik.”¹⁹⁹ Ugyanakkor egyes jogászok sajnálkozásukat fejezték ki a döntés miatt, mondván hogy ez a cselekmény éppen olyan volt, mint amiknek a megakadályozása céljából a DMCA-t megalkották.

A személyiségi jogsérelmekre visszatérve, bármennyire is meghökkentő az a tény, hogy egy idegen országban kezdeményeznek eljárást valaki ellen, a károsult oldaláról nézve a dolgot aligha vetődik fel kétely a joghatóság kérdését illetően. Ha az ausztrál bíróság egy ausztrál állampolgár jogának megsértése kapcsán egy ausztrál képernyőn olvasható tartalommal szemben nem állapította volna meg joghatóságát, az azzal lett volna egyenlő, hogy saját területén lemond az ausztrál jog érvényesítéséről. Ezzel a saját jogrendszerbe vetett bizalmat ingatta volna meg.

Más megoldás tehát egyelőre nem látszik: vagy számolni kell az esetleges perekkel, vagy technikai eszközökkel lehatárolni a hozzáférhetőség körét azokra az államokra, amelyeknek jogrendszerét ismeri az tartalomszolgáltató, és azokban megbízik. Ez a lehetőség természetesen fájóan széttöri az internet páratlan csodáját: a kommunikáció korlátlan voltát. Amennyiben viszont nem válik általánossá ez a technikai kordon, akkor némi cinizmussal az is mondható, hogy az új évezred csodálatos technológiája a jogászok bombaüzlete lesz: ebben az esetben ugyanis végtelen mennyiségű kollíziós jogi feladattal lesznek ellátva (SRi Media).

¹⁹⁹ <http://www.freesklyarov.org>

4. Fejezet

Kísérletek a gyűlöletbeszéd internetes kezelésére

A gyűlöletbeszéd az egyik olyan érzékeny jogterület, amelyen jelentős eltérés van az észak-atlanti államok között. A gyűlöletbeszéd kifejezés a köznapi megnevezése mindazoknak a szólásoknak, amelyek általában intoleráns, kirekesztő, az emberek egyenlőségét tagadó, diszkriminációt, faji vagy egyéb megkülönböztetést hirdető nézeteket fejeznek ki. Ezek jogellenességének a határát egyes országok különbözőképpen húzzák meg. A véleménynyilvánítás szabadságának alátámasztására született elméletek is többféle állásfoglalást ismernek a gyűlöletbeszéd megengedhetőségével kapcsolatban. A szabályozást ellenzők táborában is többféle magyarázat létezik. Az egyik nézet szerint a véleménynyilvánítási szabadság alapjog, ezért nem szabad azt elvont értékek miatt korlátozni.²⁰⁰ Egy másik nézet szerint az igazságot nem kell féltetni, mert az ügyis megtalálja a maga útját. Mill élesen szembehelyezkedett ezzel a szerinte naiv felfogással:

*„the dictum that truth always triumphs over persecution is one of those pleasant falsehoods which men repeat after one another till they pass into commonplaces, but which all experience refutes”.*²⁰¹

Mások szerint pedig a jog nem alkalmas eszköz a gyűlöletbeszéd kezelésére. Egyrészt azért nem, mert nem az okot kezeli, hanem a tünetet, másrészt azért, mert a tiltás bumerángthatást vált ki, és népszerűbbé teszi az uszítók személyét vagy nézeteit.²⁰² Ugyanakkor, egyes németországi újfasiszta csoportok körében az elmarasztaló bírósági ítélet mintegy a tűzkeresztséget jelenti a fiatalok számára.²⁰³

Azért is alkalmatlannak is találják a jogi tilalmat, mert az tehetetlen a poliszémiával, azaz a kódolt beszéddel szemben. A poliszémia-elmélet szerint semmi sem csak egy dolgot jelent, a hatás aszerint is különbözhet, hogy ki fogadja azt be, vagy hogy milyen környezetben hangzik el.²⁰⁴ Baker azt állította, hogy az észlelést számos tényező, elsősorban társadalmi helyzet és tapasztalat befolyásolják.²⁰⁵ A jogszabályi tiltáshoz azonban olyan egzakt meghatározásra lenne szükség, amely minden helyzetben ugyanazt jelenti. Ehhez hasonló a kódolt beszéd helyzete, amely még inkább ellehetetleníti a gyűlöletbeszéd elleni – akár jogi, akár politikai – küzdelmet. Nemcsak azért, mert hideg cinizmussal, cinkos kacsintással operál, hanem mert sunyin megfosztja a vitapartner a cáfolat, a vita lehetőségétől is.

Nem vitatott, hogy a gyűlöletbeszéd a társadalmi problémák egyik tünete. Egy nemrég megjelent magyar szociológiai tanulmány bebizonyította, hogy egyenes összefüggés áll fenn a műveltség hiányos volta és az intoleráns, rasszista nézetek között. Következésképpen nyilvánvaló, hogy a gyűlöletbeszéd okának kezelése a műveltség és a társadalmi stabilitás elősegí-

²⁰⁰ Baker, *passim*

²⁰¹ Mill, 28. Az a megállapítás, hogy az igazság mindig győz az üldöztetés ellenére, egyike azon kelles hazugságoknak, amelyeket az emberek addig ismételnének, amíg közhelyekké válnak, de amit a tapasztalat megcáfol. (*ford. tőlem.*)

²⁰² Szilágyi-Gál

²⁰³ Schindlauer, 133-134.

²⁰⁴ Bajomi-Lázár, Szilágyi-Gál

²⁰⁵ Baker 967.

tésében állna. Ugyancsak jó eredményeket mutat az egymással ellenséges csoportok közötti párbeszéd megszervezése.²⁰⁶

A szóláskorlátozás bizonyos feltételek melletti megengedhetősége mellett érvelők szerint akkor van a korlátnak létjogosultsága, ha fennáll a veszély, hogy a megnyilvánulás erőszakos cselekményt vált ki (vö. Mill, Holmes). Ezt a nézetet követi az Egyesült Államok, és a magyar jogrend is. Az Alkotmánybíróság immár három döntésében erősítette meg e mérce alkalmazandóságát.

A szabályozáspártiak egy része nem lát kivetnivalót a szólás tartalom alapuló korlátozásában. Ez politikai alapú különbségtétel, amely elsősorban diktatúrák sajátja. Más nézetek elutasítják az intoleranciával szembeni toleranciát, vagy úgy tartják, hogy ha a feltételezett igazság ésszerű kételyeket nem ébreszt, akkor morális köteletségünk kiállni mellette.²⁰⁷ A gyűlöletbeszéd a félelem légkörét teremti meg, amelyben a méltóságukban sértett személyek esetleg nem mernek reagálni, így végső soron a véleménynyilvánítási szabadság lehetőségeit rombolja.²⁰⁸ A beszédaktus elmélet szerint nem szükséges a tett és a beszéd közötti kauzális összefüggésre fogni a korlátozást: szerintük azok, akik így vélekednek, ezzel azt is mondják, hogy a szavak súlytalanok, ha nem követi őket a tett.²⁰⁹

Mint fentebb jeleztem, nem jogági felosztás szerint tárgyalom a véleménynyilvánítási szabadság határain elhelyezkedő cselekményeket, hanem a védett jogtárgy szerinti csoportosítást választottam. Ezt a logikát a gyűlöletbeszéd esetében is indokoltnak tartom, különösen azért, mert érdemes lenne fontolóra venni a gyűlöletbeszéd elleni fellépésnek a polgári jog keretei közötti lehetővé tételét. Immár nem új gondolat, hogy a támadott csoport tagja saját nevében indítson kártérítésre irányuló, személyiségi jogi eljárást a sértő fél ellen. Ifj. Hegedűs Lóránt kirekesztésre felszólító cikke kapcsán polgári feljelentések is érkeztek a magyar bíróságokhoz, amelyeket azonban elutasítottak, mondván, hogy a felszólításnak nincs konkrét sértettje.²¹⁰ Holott a 30/1992. (V. 26.) Alkotmánybírósági határozat azzal semmisítette meg a gyalázkodás tényállását, hogy „[a] gyalázkodásra bírálat kell hogy feleljen. E folyamatba tartozik az is, hogy számolni kelljen magas kártérítésekkel.” (V.3.) Valamint: „A közösségek méltóságának hatékony védelmére azonban más jogi eszköz, például a nem vagyoni kártérítés alkalmazási lehetőségeinek bővítése is alkalmas.” (V.4.)

Az amerikai álláspont szerint minden véleményt véd az első alkotmánykiegészítés, és az uszító beszéd csak akkor válik veszélyessé, ezáltal tilalmassá, ha nyilvánvaló és azonnali veszélyt jelent (clear and present danger). Az amerikai elmélet szerint a veszélynek nyilvánvalónak, azaz feltétel nélkül bekövetkezéssel fenyegetőnek kell lennie, és azonnalinak, azaz annyira spontánnak, amely kizárja a racionális megfontolást. A racionális megfontolás kizárását Baker is alapvetőnek tartja, álláspontja szerint, ha valaki azért követ el erőszakos cselekményt, mert valaki meggyőzte őt annak helyességéről, az utóbbi személy nem felelős a beszédért,²¹¹ csak akkor, ha közvetlenül az indulat hatása alatt cselekszik. Ezt az értelmezést tette magáévá a magyar Alkotmánybíróság is, azzal, hogy izgatásnak nevezi a gyűlöletbeszédnek az értelemre hatni kívánó formáját. „Aki uszít, nem az értelemhez szól, hanem a primer

²⁰⁶ Hegedűs 174-182.

²⁰⁷ Fish 113.

²⁰⁸ Fiss

²⁰⁹ vö. Austin, Szilágyi-Gál, Fish 107, 109.

²¹⁰ Szilágyi-Gál

²¹¹ Baker 998.

*ösztönöket célozza meg, mások érzelmi világára kíván hatni a szenvedélyek felkorbácsolása révén, számolva azzal, hogy a felszított, ellenséges indulatok kitörhetnek, és fékezhetetlenné válhatnak”.*²¹²

A magyar szabályozás szerint tehát a „közösség elleni izgatás” nem a személy méltóságát, hanem a köznyugalmat sérti, illetve konkrét személyek jogait, esetleg testi épségét veszélyezteti. Halmainál a gyűlöletbeszéd által sértett védendő érték a csoport érdekei, méltósága.²¹³ Sajó szerint a gyűlöletbeszéd a diszkriminációmentes emberi egyenlőséget is sérti.²¹⁴ A 30/1992. (V. 26.) Alkotmánybírósági határozat a csoportokat mint a harmonikus együttélés alanyait említi, a csoporthoz tartozó egyének jogainak csak a fenyegetéséről, veszélyeztetéséről szól.²¹⁵ Az Alkotmánybíróság a köznyugalom megzavarására helyezi a hangsúlyt, szemben az egyéni joggyakorlás sérelmével, amelyeknek elég csak veszélyeztetettné lenniük.²¹⁶ A beszédnek nem kell erőszakra felszólítania – mint ahogy Mill és Holmes sem ezt a példát hozzák fel –, elég olyan kijelentést tennie, amely erőszakos reakciót válthat ki.²¹⁷ Mill példájában sem a gabonakereskedőt személye elleni erőszakra irányuló felszólítás szerepel, hanem mindössze, hogy „a gabonakereskedő az oka a szegények éhezésének”, mint ahogy Holmes tüzet kiáltója sem erőszakra szólít fel. A magyar bírói gyakorlat azonban nem alkalmazza következetesen ezt az elvet, amint az a Fővárosi Ítéltábla érveléséből kiderül.²¹⁸ Halmai szerint az Alkotmánybíróság nem vonta ugyanolyan szűkre a fenyegető veszély körét, mint az amerikai Legfelsőbb Bíróság.²¹⁹

Kérdés, hogy az interneten egyáltalán megvalósulhat-e a közvetlen és nyilvánvaló veszély? Nem véletlen, hogy az összes példában egy helyen összezsúfolódott embertömeg szerepel, amely valamilyen okból igen izgatott, vagy a kijelentés révén azzá válik, a klasszikus példakon kívül például egy futballmérkőzésen.²²⁰ Az internetet azonban általában nem ilyen módon fogadják be: sem az egyidejűség, sem az intenzív, átható jelenlét (mint egy szónok, vagy a televízió esetében) nem adott. Az internet jellegénél fogva nem alkalmas az azonnali „mozgósításra”. Hogyha pedig valakik azért követnek el jogellenes cselekményeket, mert neonáci honlapokat olvasgatva arra a következtetésre jutnak, hogy az lesz a legjobb, amit tehetnek, akkor – a fentiek értelmében – nem a beszélő a felelős ezért, hiszen nem az indulatokat korbácsolta fel oly módon, hogy annak hatása alatt cselekedtek volna az elkövetők.

Európa számos más országában viszont hazánkénál szigorúbb a gyűlöletbeszéd büntetőjogi szabályozása. Tartalom alapján büntetendő bizonyos vélemények, és valótlanságok közzététele (például a holocaust-tagadás). Ezek a cselekmények pedig nagy számban megvalósulnak az interneten. Kérdés, hogy hogyan reagáljanak erre a tilalmat előíró államok?

Az eddigiekből is kitűnt, hogy a jogérvényesítés csak akkor lehet sikeres, ha nemzetközi szinten nagyjából egységes a szabályozás, avagy van remény arra, hogy a többi állam jog-

²¹² 18/2004. (V. 25.) Alkotmánybírósági határozat III. 3.2.

²¹³ Halmai 1994. 274.

²¹⁴ Sajó 2003, 274.

²¹⁵ pl. 30/1992. (V. 26.) Alkotmánybírósági határozat IV. 1., V. 3.

²¹⁶ Sajó 2003. 277.

²¹⁷ Szabó

²¹⁸ Id.: Molnár 2004. 143.

²¹⁹ Halmai 2002., idézi Molnár 2004. 144. ld. még: Halmai 2000a.

²²⁰ Kis & Sólyom

segélyt nyújt. A gyűlöletbeszéd területe tipikusan nem ilyen: az az állam, amely minden véleményt véd, nem fog jogsegélyt nyújtani egy másinak valamely vélemény üldözésében. Márpedig a magyar Alkotmánybíróság ezen az alapon áll. „*Ez a szabadság az olyan véleményeket is megilleti, amelyek sértőek, meghökkentőek vagy aggodalmat keltenek. Ezt követeli meg a pluralizmus, a tolerancia és a felvilágosultság, amely nélkül a demokratikus társadalom elképzelhetetlen.*”²²¹ Ennek értelmében nyilvánvaló, hogy a gyűlöletbeszéd tiltásának kedvező hatásai az interneten nem állhatnak be, annak káros hatásai viszont igen: a bumeráng-effektus, a kódolttá válás, és a társadalmi frusztráció elfojtása. Ezért az alábbiakban azt próbálom bizonyítani, hogy a jogi fenyegetés helyett a gyűlöletbeszéd elleni civil és politikai küzdelemre helyezni a hangsúlyt. Erre kényszerítő okot vélek felfedezni: az internet a jogi üldözést gyakorlatilag ellehetetleníti. A technológiai megoldás az internet sajátosságait változtatná meg. Holott e sajátosságok számtalan kedvező módon is kihasználhatóak: többek között a gyűlölet elleni civil és politikai küzdelem céljára. Tájékoztatás, oktatás, párbeszéd, esélyegyenlőség azok a lehetőségek, amelyekre fókuszálni kellene a fanatikus tiltás helyett. Magyarország számára ez a csekély relevanciával bír, mivel a fentiek értelmében az uszítás bűncselekménye az interneten keresztül aligha valósulhat meg. A jogrendszerében hasonló Németország azonban minden európai állam számára veszélyes példát nyújt, mint azt a későbbiekben bemutatom.

4.1. Az internetes gyűlöletbeszéd kezelésének lehetséges eszközei

Az internet sajátosságai csak látszólag teremtenek új lehetőséget a gyűlöletbeszéd virágzására. Csupán annyi történt, hogy felszínre került, ami korábban rejtve maradt. Nem a szélsőségesek száma növekedett meg jelentős számban, hanem ezek új megjelenési lehetőséghez jutottak az internet által: bárki, szakképzettség nélkül megjelentethet akár egy komplett újságot is. A hagyományosan néhány példányban megjelenő újság helyett korlátlan számú személy által megtekinthető honlapon publikálnak; az állam területi hatalma nem terjed ki a külföldön feltöltött honlapokra, és nehézségekbe ütközik az anonimitás árnyékában maradó közzétévek üldözése is.

Ugyanez a technológia azt is lehetővé teszi, hogy a gyűlöletbeszédet még több beszéddel próbálják ellensúlyozni. A helyreigazítás válhatna a gyűlöletbeszéd elleni küzdelem eszközevé is. A gyűlöletbeszéd kialakulásában szerepet játszó közösségi tévhitek eloszlátását szolgáló oktató anyagok is olcsón, színesen elkészíthetők, és korlátlan számban terjeszthetők.

Tézisem abban áll, hogy mivel az internet megnehezíti a gyűlöletbeszéd jogi eszközökkel történő üldözését, az egyéb, társadalmi kezelési módszerek alkalmazását viszont megkönnyíti, a forrásokat a hiábavaló üldözéstől a több reménnyel kecsegtető eszköz alkalmazására kell átcsoportosítani. Az internet jellegzetes tulajdonságai egyes feladatokra alkalmassá teszik, más feladatokra alkalmatlanná. Ahelyett, hogy az internet tulajdonságait próbálnánk megváltoztatni, igyekezzünk őket a saját hasznunkra kiaknázni.²²²

Például egy bírósági döntés kimondhatja egy egyedi közlés jogellenességét, és megtilthatja annak terjesztését – ha az belföldi szerveren van tárolva, akkor elrendeli annak törlését. De ha bárki másolatot készített az oldalról, korlátlan példányban elterjesztheti. Természetesen ezek az oldalak továbbra is illegálisnak minősülnek – belföldön. Ráadásul a bíróság csak meghatározott szerver(ek)re nézve hozhat kötelező erejű döntést: nem kötelezheti általában véve az összes szolgáltatót, még kevésbé azokat, amelyek csak ezután jönnek létre, hiszen azzal jogot alkotna. Az így eltávolított anyagok külföldi állam szerverére feltöltve ugyanúgy hozzáfér-

²²¹ 18/2004. (V. 25.) Alkotmánybírósági határozat II. 1.1.

²²² ld. még: Bayer 2003d.

hetők lehetnek. Lehetséges ugyan jogsegélyt kérni a másik államtól annak eltüntetésére, de ennek teljesítésére csak akkor van esély, ha a közlés a másik államban is jogellenes. A gyermekpornográfiával általában ez a helyzet – a többi közlés esetében azonban kulturális hagyományok rögzítik az egyes országok különböző értékrendjét, ezért az államok nem mutatnak hajlandóságot arra, hogy jogszabályaikat harmonizálják.

A nemzetközi együttműködés egyik hatékony eszköze a forródrót-rendszer, amelyet eredetileg a gyermekpornográfia ellen hoztak létre. Angliában számos kritika éri amiatt, hogy ellenőrzés nélküli, homályos irányítású szervezetként kvázi-hatósági funkciót lát el.²²³ Ha ez így is van, a szervezet tulajdonképpen nem tesz mást, mint fogadja a bejövő hívásokat, és a megfelelő helyekre továbbítja az értesítéseket: az internetszolgáltatókhoz, és az egyesült királyságbeli, illetve a külföldi hatóságokhoz.

A német joggyakorlat az utóbbi években rögzös úton indult el. Ha az oldalt külföldi szerver tárolja, megkísérlik megakadályozni az ahhoz történő hozzáférést, úgy, hogy az összes hozzáférés-szolgáltatót kötelezik az IP-cím blokkolására. Elég azonban megváltoztatni a címet, vagy másik helyre feltölteni az oldalt, és az újra elérhető lesz. Ekkor a bíróság kezdheti előről az egészet. A blokkolás kikerülésére a következő technikák váltak közismertté:

a) Mivel a blokkolás csak egy bizonyos szerveren tárolt konkrét internet-cím letiltására képes, ha más címet adnak neki, vagy ugyanazzal a címmel más szerverre helyezik át – amely néhány perc alatt is megtörténhet – az oldal újra hozzáférhetővé válhat.

b) A blokkolt oldal tanácsadással segítheti szimpatizánsait a szűrő kikerülésében. az XS4ALL a blokkolása idején pár percenként váltogatta IP címeit, így lehetetlenné vált a kiszűrése (ld. alább).²²⁴ Ez ahhoz vezetett, hogy még nagyobb hálózatrészt kellett blokkolni, így még több ártatlan weboldal szenvedett kárt.

c) A felhasználó külföldi internetszolgáltatóval köt szerződést, és azon keresztül csatlakozik az internetre, így a megtett út kikerüli a szűrőt.

d) Számos internetszolgáltató hajlandó fedezéket nyújtani: ahogy a felhasználó belép a szerverükre, szörfölése nem követhető tovább. A letiltott oldalt nem a blokkoló szerverről, hanem az ún. *anonymizer* szerverről közelíti meg. A blokkoló helyi szerverről csak annyi látszik, hogy a felhasználó belépett a fedezéket nyújtó internetszolgáltató szerverére.

e) A fordító szolgáltatást nyújtó oldalak leírják a kért oldal tartalmát, anélkül, hogy az érintett címre vezetnének. A Google keresőprogram által tárolt oldalak szintén másik internet-cím alatt teszik hozzáférhetővé ugyanazt a tartalmat. Ezeket az oldalakat e tulajdonságuk miatt Seth Finkelstein *hézag-oldalaknak* (*loophole*) nevezte. Kína és a gyermekvédő szűrő programok ezeket az oldalakat is blokkolják, hogy megakadályozzák a szűrő kikerülését.²²⁵

f) A dinamikus IP-cím azonosíthatatlanná teszi a felhasználót (a Yahoo! esetről releváns).

A jogi, és technikai tökéletlenségek miatt nem túlzás az állítani, hogy bár a kifogásolt anyagokat be lehet tiltani, azok tényleges elterjedését és jelenlétét nem lehet megakadályozni.

²²³ www.cyber-rights.org

²²⁴ Az XS4ALL holland szerver adott otthont a Radikal c. honlapnak, amely vonatok elleni szabotázsakciók végrehajtására adott gyakorlati tanácsokat. A német igazságszolgáltatás elrendelte az oldal blokkolását, amit azonban számos negatív mellékhatás ellenére sem sikerült hatékonyan megvalósítani.

Id.: <http://www.xs4all.nl/~felipe/germany.html>,
<http://www.heise.de/newsticker/data/ame-15.04.02-000>

²²⁵ Finkelstein, Heins & Cho

4.2. A Yahoo! ügy

Bár feltételezem, hogy a téma iránt érdeklődők már ismerik a Yahoo! ügyet, mégis szükségesnek tartom ezzel kezdeni, ugyanis ez az ügy a mai napig jól demonstrálja az illegális tartalom internetes szabályozásával kapcsolatos összes problémát, valamint a bíróság indokolása alapját képezi egyes európai bírósági döntések indokolásának is.

A Yahoo! egy népszerű internetes portál, amely sokszínű tartalmat és szolgáltatásokat kínál. Ezek közül az egyik egy aukciós oldal, amelyre bármely felhasználó feltöltheti megunt kacatjainak leírását és kikiáltási árát, abban a reményben, hogy vevőt talál rájuk. Többek között náci felszerelési és emléktárgyak is szerepeltek ezek között – nem csak eredetiek, de újak is, például horogkeresztes egérpad.²²⁶ Két francia civil szervezet 2000 májusában eljárást kezdeményezett a Yahoo! ellen francia bíróság előtt, mivel a francia törvények tiltják ilyen tárgyak közszemlére tételét. A Yahoo! deklarálta, hogy nem szimpatizál a tartalommal, de felelősségét nem ismerte el. Négy okot is felhozott védelmére: (1) hogy francia bíróságnak nincs felette joghatósága, (2) hogy ő csak passzív közvetítőként járt el a tárgyak közzétételében, (3) hogy az amerikai első alkotmánykiegészítés szerint jogszerű a tárgyak közzététele, végül pedig, hogy (4) technikailag kivitelezhetetlen a francia felhasználók megkülönböztetése és hozzáférésük megakadályozása, amint azt a keresetben kérték.

A francia bíróság azonban megállapította saját joghatóságát, mert a Yahoo! kereskedelmi tevékenységet végzett Franciaország területén, és nyilvánvalóan megszólította a francia közönséget, hiszen a Franciaországban hozzáférhető honlapon francia reklámok szerepeltek. A passzív közvetítő szerep csak az amerikai jog szerint jelenthetett volna mentességet, az 1996-ban elfogadott CDA 230. szakasza alapján. A Yahoo! aktívan szerkesztette az aukciós portált, és válogatott is a felterjesztett tárgyak között. Nem volt hirdethető például élő állat, emberi szerv, gyermekpornográfiával összefüggő dolog, kábítószer, fegyver, cigaretta, sőt használt alsónemű sem. Ennyi erővel a náci emléktárgyakat is kizárhatta volna, állította a bíróság a demokratikus társadalmak közös erkölcsére hivatkozva. Kötelezte a Yahoo!-t arra, hogy oldja meg a francia felhasználók kiszűrését – ez 70 %-ban bizonyult lehetségesnek, a maradék számára pedig önkéntes válaszádsi rendszer felállítását javasolta – napi 100 000 franc késedelmi kötbér terhe mellett. A Yahoo! azonban az ítéletnek nem tett eleget, bár elhelyezett a weboldalain egy figyelmeztetést, mely szerint a látható anyagok Franciaországban jogellenesek, és megtekintésük eljárást vonhat maga után. Később valóban kizárta a náci tárgyak hirdethetőségét aukciós oldaláról, ugyanakkor pedig sikerrel kérte az amerikai bíróságtól annak megállapítását, hogy a francia bíróságnak nincs felette joghatósága. Az amerikai bíróság szerint, bár a francia erkölcsi elvekkel egyetértenek, de más lenne a helyzet, ha Kína akarná elérni, hogy ottani jogszabályok által jogellenesnek nyilvánított anyagok ne jelenjenek meg a weben. Nem teremthetnek ezért olyan precedenst, amely a külföldi jog figyelembevételére kötelezné a szolgáltatókat.

Az ügy tanulsága, hogy az internet jelenlegi szerkezetét alapjaiban torzítaná el, ha a tartalom-szolgáltatóknak tekintettel kellene lenniük a különböző országok jogszabályaira. Ugyanakkor a francia bíróság döntésének indokolása sajnos tovább él, annak ellenére, hogy keresztülvihetetlennek bizonyult. Míg korábban az európai államok tétlenül szemlélték, hogy az Interneten közzétett tartalmak időnként megsértik jogszabályaikat, és ez ellen semmit sem tehetnek, a Yahoo! ügyben francia részről bíraskodó Gomez ügy foglalt állást, hogy *a végrehajtás sikeres vagy sikertelen volta semmiben sem befolyásolja az ügy jogi megítélését*. Ez a vélemény később uralkodóvá vált a német jogalkalmazásban, annak ellenére, hogy a Yahoo! ügy megoldását nem a bírósági eljárás, hanem a Yahoo! önkéntes engedménye eredményezte.

²²⁶ Frydman & Rorive

4.3. Az amerikai Nuremberg-files honlap esete: a határ a védett beszéd és a fenyegetés között

Ez az eset jól szemlélteti mind a véleménynyilvánítási szabadság határai megállapításának nehézségeit, mind annak a problémáját, hogy a magánfelek és az állam hogyan viszonyulhat az ilyen kétséges beszéd interneten való feltűnéséhez.

A kiterjedt ügy alapját képező esetben egy abortusz-ellenes csoport rendkívül provokatív formában tette közzé nézeteit. A deklaráció szerint az abortuszt végző orvosok emberiség-ellenes bűntettet követnek el, és csak a jelenlegi kormányzat hibája, hogy a törvény nem így rendelkezik. Hamarosan eljön azonban az idő, amikor majd felelősségre vonják a bűnösöket, és kár lenne, ha addigra eltűnnének a bizonyítékok. Ezért a honlap felsorolta számos abortuszklinika és abortuszt végző orvos nevét, címét, telefonszámát, fényképét, sőt esetenként a családtagjaik adatait is. Huszonnégy órás webkamera figyelte némely abortuszklinika bejáratát, hogy azonosíthassák a ki- és bejövőket, valamint egyes orvosok házáról készült fotókat is közzétettek. Felkérték szimpatizánsaikat, hogy segítsék őket az adatok gyűjtésében, és küldjenek be további adatokat és fotókat. A honlap többek között feldarabolt magzatokat ábrázoló borzalmas fényképek egész sorát teszi közzé, a kísérő grafika a csöpögő vér. Az abortuszt végző orvosok nevének több mint 200 fős listáján pirossal áthúzza szerepeltek azok, akiket meggyilkoltak (1999 januárjáig összesen 8 fő), és halványítva azok, akiket megsebesítettek (14 fő). A honlap 1997-es közzététele és 1999 között négy orvost gyilkoltak meg, egyikük nevét már három órával a halálesetet követően keresztülhúzták a weboldalon. Az egyik orvos börtönben ülő gyilkosát hősnek nevezték. 1999 januárjában a Családtervezés (*Planned Parenthood*) nevű civil szervezet eljárást kezdeményezett a honlap mögött álló civil szervezet ellen.

Február 2-án az oregoni kerületi bíróság 107,9 millió dollár kártérítésre ítélte az alpereseket, és eltiltotta őket a cselekmény folytatásától. Ugyanakkor úgy találta, nincs joghatósága a szerver felett, ezért nincs módjában elrendelni a honlap bezárását. Ezt azonban az internet-szolgáltató (*Mindspring*) 3 nappal később önként megtette, ami miatt a honlap alkotója (aki egyébként nem volt alperes az ügyben) beperelte őt. A bíróság azonban úgy találta, hogy a szolgáltatás megtagadása összhangban áll a Mindspring és ügyfele között fennálló szerződéssel, ráadásul sem a törvénnyel, sem az alkotmánnyal nem áll ellentétben, tehát gyakorlatilag azt deklarálta, hogy a szolgáltatónak joga van saját belátása szerint megtagadni a szolgáltatást. A CDA 230. szakaszára hivatkozott, amely szerint a szolgáltató semmiképp sem tehető felelőssé, ha jóhiszeműen, a szolgáltatás minőségének emelése érdekében önként korlátozza olyan tartalom szolgáltatását, amelyet kifejezetten erőszakosnak, zaklató természetűnek, vagy egyébként kifogásolhatónak talál. [47. U.S.C. Sec. 230(c)(2)(A)] Érdekes módon, erre a cikkelyre eddig csak akkor hivatkoztak, ha a szolgáltató *nem* távolított el valamely tartalmat, de úgy tűnik, a bíróság alkalmasnak találta arra is, hogy visszafelé is megvédje a szolgáltatót: nemcsak az állami beavatkozással, hanem a tartalomszolgáltatóval szemben is. Az alkotmányos jogra való hivatkozást pedig azzal utasította el, hogy az internetszolgáltató nem közfeladatot lát el, ezért az ügyfélnek nincs alkotmányos joga a szolgáltatás teljesítésére. Az alkotó természetesen rövid időn belül talált másik szolgáltatót, amely hajlandó volt tárolni a honlapot (*Plebeian System*), de már néhány nappal később ez a lehetősége is kútba esett: az adatátvitelt-végző (aki az internetszolgáltató számára is biztosítja az infrastruktúrát) azzal fenyegette meg a PS-t, hogy lekapcsolja a hálózatról, ha nem szünteti meg a Nuremberg Files oldalainak tárolását.

Időközben egy holland író, *Karin Spaink* is tükrözte a weboldalt, azzal a bevezetéssel körítve, hogy a véleménynyilvánítás szabadságát azok számára is el kell ismerni, akiknek nézeteivel nem értünk egyet, és bár ő abortusz-párti, a véleménynyilvánítási szabadságot

fontosabbnak tartja saját nézeteinek érvényesítésénél, és hozzátette, hogy reméli, az abortusz-ellenes szervezetek majd példát vesznek toleranciájáról. Kevéssel később azonban ő is megszüntette a tükrözést, mert az rendkívül heves vitát váltott ki.²²⁷ Ma az inkriminált szervezet saját serverén tárolja a honlapot, viszont már nem elérhető az orvosok listája, és a webkamera-adása egy abortusz lefolyásának néhány másodpercét ismételteti (miközben egy beszédhang párhuzamot von az arab terroristák, és az abortuszt végző orvosok között). Egyébként a Nürnberg dossziéről „keresztény páholyra” változtatták a honlap címét.²²⁸

4.3.1. Az érdemi bírói döntések

Az oregoni bíróságon esküdszék döntött úgy, hogy a honlap tartalma nyilvánvaló fenyegetést fejez ki, ezért nem élvez alkotmányos védelmet. Az esküdszék többek között a „Klinikák bejáratához való szabad hozzáférésről szóló törvény” (*Freedom of Access to Clinic Entrances Act, FACE*) alapján döntött, amely tiltja a páciensek zaklatását, fenyegetését az abortuszklinikák előtt, vagy azok közvetlen közelében. Eszerint jogellenes, ha valaki erőszakkal, erőszakkal való fenyegetéssel, fizikai akadályozással, szándékosan sérülést okoz olyan személynek; illetve megfélemlít, vagy akadályoz olyan személyt, aki reprodukciós egészségügyi szolgáltatás vesz igénybe, vagy ilyet nyújt. A törvény értelmezése szerint az „akadályozás” a személy mozgásszabadságának meggátolását jelenti. A „megfélemlítés”, hogy a személy ésszerűen számolhat a testi sérülést akár saját, akár más hátrányára, a reprodukciós egészségügyi szolgáltatás pedig magában foglalja a terhességmegszakítást is.²²⁹ Az esküdszéknek arról kellett döntenie, hogy a tartalom megvalósított-e tényleges fenyegetést. A bíróság megengedte, hogy figyelembe vegyék az ügy kontextusát is, tekintettel arra, hogy 1977 óta hét orvost öltek meg abortusz végzése miatt, 16 gyilkossági kísérlet történt, 99 sav-támadás, 153 gyújtogatás, és 39 robbantás. Az érintett tartalom érdekessége, hogy nem tartalmazott egyértelműen ellenséges, fenyegető szavakat, és nem hívott fel kimondottan gyilkosság elkövetésére. Azonban a közléseket olyan módon csoportosították, amely alkalmas lehetett arra, hogy annak hatására erőszakos cselekményeket kövessenek el. Az alperesek több ízben is megerősítették abbéli meggyőződésüket, hogy az orvosok emberiség elleni bűntettet követnek el, és megbüntetésük csak idő kérdése. Ezzel azt sugallhatták a szimpatizánsoknak, hogy aki egy orvost megöl, az jó cselekedetet hajt végre, számtalan életet ment meg általa, az elkövetéshez szükséges információ rendelkezésre bocsátásával pedig segítették az elkövetést. A filmek montázstechnikájához hasonlóan, a tények megfelelő csoportosítása révén közölték a tulajdonképpeni, elhallgatott üzenetet: az erkölcsi biztatást az orvosok zaklatására, végső esetben erőszakos cselekmények elkövetésére. A bíróság azt vizsgálta, hogy az üzenet alkalmas-e arra, hogy a címzettjei fenyegetve érezzék magukat, figyelembe véve a kontextust és az egyéb körülményeket.²³⁰ Az ACLU beavatkozóként lépett fel. Figyelemreméltó, hogy a véleménynyilvánítási szabadság kérlelhetetlen harcosaként működő civil szervezet kivételesen nem kifogásolta a bíróság kiszabását, hanem kiállt amellett, hogy a szólásnak ez a fajtája már nem tartozik az alkotmány által védett körbe.²³¹ Mindazonáltal beadványában mégis a fenyegetés definíciójának szűkítését szorgalmazta: az áldozat szempontja mellett a közzétevő szubjektív szempontját is

²²⁷ <http://www.xs4all.nl/~kspaink/nuremberg/index.html>

²²⁸ www.christiangallery.com

²²⁹ 18 U.S.C. SS 248(a)(1).(1)
18 U.S.C. SS248(e).

²³⁰ *Planned Parenthood v. American Coalition of Life Activists* at 1193-94.

²³¹ lásd az ACLU közleményét: *ACLU Deplores Terrorist Murder of Pro-Choice Doctor*, 1998. October 26. <http://archive.aclu.org/news/n102698a.html>

szükségesnek tartotta figyelembe venni, annak elkerülése érdekében, hogy a politikai célú, szenvedélyes retorikájú kijelentések ne essenek a tilalom hatálya alá.

Az ACLU megemlítette azt a hét esetet, amelyben abortuszt végző orvosokat gyilkoltak meg vagy erre tettek kísérletet, és ezt három esetben bizonyíthatóan „*wanted*” típusú poszterek megjelenése előzte meg, amelyek közzétették az orvos nevét, címét, fényképét, és egyéb személyes információkat. Rámutatott, hogy az alperes szervezet, az ACLA (*American Coalition of Life Activists*) megalakulása az abortuszellenes mozgalom radikális szárnyának önállósulása révén alakult ki. A szakadás oka éppen ez a véleménykülönbség volt a mérsékeltek és a radikálisok között: a szakadár csoport tagjai jogilag, erkölcsileg és vallásilag igazolhatónak tartották a gyilkosságokat és az erőszakos cselekményeket a terhességmegszakítás elleni fellépésben. Ezt a nézetüket egyes alperesek abortuszellenes kampányuk során nyilvánosan is több ízben hirdették, az orvosok elleni gyilkosságokat követően egy-három hónappal. Mind szóban, mind szórólapokon azt terjesztették, hogy igazságosnak tartanak bármiféle jámbor²³² cselekedetet az ártatlan emberi élet védelme érdekében, beleértve az erőszak alkalmazását is. Ugyanaz az erőszak, amely egy megszületett gyermek életének védelmében legitim, szerintük a meg nem született gyermek élete védelmében is az. A szórólap arra is kitért, hogy az egyik orvos gyilkosa, *Michael Griffin* jogosan alkalmazott „végzetes erőszakot” (az illető agyonlőtte az orvost, dr. David Gunnt).²³³

Az ACLU egy két lépésből álló teszt alkalmazását javasolta annak eldöntésére, hogy egy közlés alkotmányos védelmet érdemel, vagy pedig közvetlen fenyegetést valósít meg, ezért nem érdemel alkotmányos védelmet. A teszt egy szubjektív és egy objektív mércét alkalmaz a kérdés eldöntésére. Az objektív mérce azt állapítja meg, hogy az adott körülmények között a közlés alanya ésszerűen értelmezheti-e a közlést súlyos sérelem okozására irányuló szándék komoly jelzésének. Ezzel ugyanis elkerülhető, hogy esetenként a szenvedélyektől fűtött politikai vita során, vagy általában dühkitörés folyamán tett kijelentések is e tiltott kategóriába tartozzanak, holott nyilvánvalóan nem jeleznek ártó szándékot, céljuk kimerül a verbális agresszió kimutatásában. A szubjektív teszt viszont a közlétező tudatállapotának vizsgálatára irányul: kívánta-e, hogy a közlést súlyos sérelem okozására irányuló komoly fenyegetésnek vegyék, azaz hogy az alany saját vagy mások biztonságáért aggódjon.²³⁴ Hangsúlyozza, hogy a szubjektív elem tulajdonképpen már a FACE törvénynek is része, amikor a *szándékos* sérelemokozást vagy zaklatást rendeli büntetni. Kitér arra is, hogy a fenyegetés általában speciális sértett ellen kell, hogy irányuljon, közelebbről meg nem jelölt csoport (például sztrájktrörök, *NAACP v. Claiborne Hardware*) elleni fenyegetés nem jelent közvetlen veszélyt. A tesztet alkalmazva arra a következtetésre jut, hogy a honlapon közzétett lista valós fenyegetést jelenthet. Ugyanezt állapította meg a per tárgyául szolgáló három másik típusú közlés közül kettőről: azokról a plakátokról, amelyek egy-egy, vagy egy tucat orvos nevét, címét, telefonszámát, fényképét tartalmazták, és „körözést” adtak ki ellenük, és *vérdíjat* tűztek ki a fejükre (*Crist Poster, Deadly Dozen List*). A plakát emberiség elleni bűnök elkövetésével vádolta az ábrázolt orvosokat, majd azt ecsetelte, hogy az abortusz a nácik eszköze, és a nürnbergi perben háborús bűnnek is nyilvánították. Az egy személyes plakátok azt is

²³² „godly”

²³³ „We, the undersigned, declare the justice of taking all godly action necessary to defend innocent human life including the use of force. We proclaim that whatever force is legitimate to defend the life of a born child is legitimate to defend the life of an unborn child. We assert that *if* Michael Griffin did in fact kill David Gunn, his use of *lethal force* was justifiable provided it was carried out for the purpose of *defending the lives* of unborn children. Therefore, he ought to be acquitted of the charges against him.” (Kiemelések tőlem, BJ.)

²³⁴ ACLU Amicus Curiae III.D.

tartalmazták, hogy „ez a hírhedt személy hetente St. Louis-ba utazik, hogy gyermekeket öljön meg ebben és ebben az intézményben. Néha nőket is gyilkol.” Az ACLU szerint a kormány feladata, hogy megvédje az állampolgárokat a súlyos sérelemmel történő fenyegetésektől.

Az esküdtszék döntése megosztotta még a véleménynyilvánítási szabadság iránt elkötelezett személyeket is. Egyesek szerint a bíróság lejjebb engedte a közvetlen veszély tesztjét. Ugyanakkor az ACLU a *9th Circuit Court of Appeal* korábbi tesztjeire hivatkozott, és ahhoz képest még egy – szubjektív – elemmel bővítette azt, tehát tulajdonképpen szigorította a mércét.

Másrészt, az esküdtszék a FACE törvény alapján döntött, ami egy bizonyos esetkörben, a klinikákkal kapcsolatosan az alkotmánynál szűkebbre vonja a véleménynyilvánítási szabadság határait. A széleskörű vita közepette minden résztvevő és szakértő világosan látta, hogy az ügynek még folytatása lesz, ami be is következett. Az alperes fellebbezése nyomán a Ninth Circuit Court of Appeal, habár első ülésén megváltoztatta a döntést (2001 március), utóbb teljes ülésen felülbírálta saját korábbi döntését és helybenhagyta az esküdtszék ítéletét (2001 október). A tizenegy tagú tanács (6-5) arányú döntését az ismételt fellebbezés után a Legfelsőbb Bíróság 2003. június 27-én immár végleg helybenhagyta.

4.3.2. Tanulságok (Miért érdekes ez az ügy?)

Az eset érdekessége, hogy a bírósági tárgyalásnak nem volt tárgya a tartalom eltávolítása. Ez jogi szempontból fel sem merült. Az információs társadalom működését – annak ellentmondásaival együtt – szemlélteti az oldal nyilvánosságának sorsa. Először gyakorlatilag társadalmi nyomásra több helyen is megtagadták a honlap nyilvánosságra hozásához szükséges infrastruktúra rendelkezésre bocsátását.²³⁵ Az ultraliberális író is meghátrált néhány hónap után. Az ACLA utóbb olyan – nyilvánvalóan szarkasztikus – szöveggel tette közzé a honlapot, hogy ezután erőszak helyett csak imádkozni fognak az orvosokért.²³⁶ (Elképzeljük a drága abortáló orvosok arcát, és csak imádkozunk, és imádkozunk és még többet imádkozunk! Így az összes drága abortáló orvos abbahagyja majd a drága kisbabák gyilkolását. Ez egy igazán, igazán, igazán nagyszerű terv! Vagy nem?!) Hogy „a vizualizálást segítsék”, újra fotókat tettek fel a személyekről, a házukról és a napi útvonalukról, például hogy melyik benzinkútnál szoktak tankolni. Bár eljárás nem indult ellenük, a szolgáltató egy idő után megtagadta a szolgáltatást.

A hálózat ellentmondása, hogy alkalmas bizonyos, korlátozott mértékű közösségi nyomásgyakorlásra: a szolgáltatók nem adnak tárhelyet olyan tartalomnak, amelyet a társadalom nagy része elítél. Viszont a száműzött tartalom nem tűnik el, önállóan is képes továbblétezni. Bár létfeltételei valamelyest csökkennek, mivel saját maga kénytelen az infrastruktúráját biztosítani, ezt a számítógép előtt ülő felhasználó nem észleli. A szervezet honlapja valamivel enyhébb formában jelenleg is létezik, saját szerverüket az „abortuszellenes-mozgalom szolgáltatójaként” definiálják (www.christiangallery.com, www.wechooselife.net). Mellette számos hasonló honlap kínál hasonló tartalmú véleményeket (armyofgod.com, www.morningafterpill.org, www.prolife.com). A tartalom tehát nem tűnik el a netről, és ezt a bírói ítélet sem képes kikényszeríteni, sőt a társadalom negatív véleménye sem. Az abortuszpárti csoportok nem tehetnek mást, minthogy maguk is hasonló eszközökkel veszik fel a harcot, és tájékoztatják a nyilvánosságot saját álláspontjukról, illetve a releváns körülményekről.

²³⁵ A két említett eset után a houstoni EVIservers.net is így tett.

²³⁶ „We’ll visualize the faces of the dear abortionists,” he wrote, „and we’ll pray and pray and pray some more!!! That way all the Dear Abortionists will quit killing the Dear Little Babies. Now is that a really, really, really, great plan! Or What!” (Clarkson)

4.4. Önszabályozás vagy öncenzúra?

Véleményem szerint állami beavatkozás helyett üdvözítőbb, ha a szolgáltatók önként megtagadják a gyűlölet által motivált tartalom nyilvánosságra hozásában való közreműködést, és ezt az önszabályozás egy pozitív formájának tartom. Mások azonban ezt öncenzúrának nevezik és károsnak tartják. Különleges elem volt a Nuremberg-ügyben, hogy bár legalább két ismert esetben a tárhely-szolgáltató tagadta meg a szolgáltatásnyújtást, egy ízben a hozzáférés szolgáltató hívta fel a tárhely-szolgáltatót arra, hogy vagy megtagadja a szolgáltatást, vagy tőle tagadják meg a hálózati szolgáltatást. Amennyiben a hálózati infrastruktúra kézben tartói is olyan igénnyel lépnek föl, hogy ellenőrizzék a hálózaton keresztül áramló kommunikációt, bennük valóban teljhatalmú cenzorokra lelnénk. Egy szervert rácsatlakoztatni a hálóra nem nagy beruházás, de a hálózat biztosítása már nehezebb feladat. Kérdés, hogy meddig terjed a tulajdon szabadsága által biztosított szabadság? Vajon érdemes lenne-e kiterjeszteni a közüze-mi szolgáltatókra vonatkozó szabadságkorlátozást a hálózati infrastruktúra tulajdonosaira? (Amerikában a kábelszolgáltatókra vonatkozik az ún. *common carrier* szabály: nem tagadhatják meg az infrastruktúra rendelkezésre bocsátását.) A hozzáférés-szolgáltatók semmilyen körülmények között nem tehetőek felelőssé a rajtuk keresztül áramló tartalom miatt. Őket nem csak az amerikai CDA 230. §, hanem az európai irányelv is feltétel nélkül felmenti.²³⁷ Vajon értelmezhetjük-e úgy ezt a mentességet, mint amely együtt jár azzal, hogy köteles tartózkodni a rajta keresztül áramló tartalom vizsgálatától? Ezt azonban semmilyen joganyag nem írja elő, és kétséges, hogy erkölcsileg indokolható-e egy ilyen szabály előírása, mindaddig, amíg a hozzáférés szolgáltató nincs monopolhelyzetben. Bár a magyar elektronikus hírközlési törvény megfogalmaz egyes speciális szabályokat a jelentős piaci erővel rendelkező szolgáltatók számára, ezek között nem szerepel az általános szolgáltatásnyújtási kötelezettség: mindössze az egyenlő feltételek mellett történő szolgáltatáskínálat különböző aspektusai.²³⁸ Viszont a hatóság egyedi határozatával kötelezheti a szolgáltatót arra, hogy ne vonja vissza a szolgáltatás nyújtását.²³⁹

4.5. A német ügy: Észak-Rajna Vesztfália esete a náci portálokkal

2001 októberében a düsseldorfi kerületi kormányzat, amely Észak-Rajna Vesztfália tartományban a médiatartalom feletti felügyeletet gyakorolja, értesítette a tartományi internet-szolgáltatókat, hogy négy külföldön tárolt honlap jogellenes tartalmú, ezért javasolta, hogy blokkolják az azokhoz történő hozzáférést. Ez egyelőre informális ajánlás volt, nem tartalmazott kötelezést, de a szolgáltatók egy része így is eleget tett a kérésnek. November folyamán a hatóság meghallgatást tartott, amelyen a szolgáltatók képviselői is részt vettek, és kifejezheték egyet nem értésüket a javaslattal szemben. Ennek ellenére 2002 februárjában a hatóság immár formális határozatot hozott, amelyben két konkrét honlaphoz történő hozzáférés blokkolására szólította fel az internetszolgáltatókat.²⁴⁰ A honlapokat (www.nazi-lauck-nsdapao.com, és www.stormfront.org) amerikai szerverek tárolták, és tárolják ma is. A határozatot 76 internet-szolgáltatónak kézbesítették, amelyek közül 38 rögvést fellebbezést terjesztett be. A határozat az internetes hozzáférés-szolgáltatókat is a médiaszolgáltatásokról szóló törvény hatálya alá sorolta, és így megállapíthatta saját hatáskörét. A később kibontakozó jogvita középpontjába a

²³⁷ Ha nem a szolgáltató kezdeményezi az információ továbbítását, és nem ő választja meg a szolgáltatás címzettjét, valamint nem ő választja ki, vagy nem változtatja meg a továbbított információt.

²³⁸ 2003. évi C. törvény az elektronikus hírközlésről

²³⁹ 2003. évi C. törvény az elektronikus hírközlésről 106. § (3)

²⁴⁰ A felsőoktatási intézmények számára azonban lehetővé tette, hogy kutatási célból hozzáférhessenek a blokkolt oldalakhoz.

hatáskör kérdése került, amelyet a német szövetségi állam jogrendszerének szövetségi jellege indukált. Míg a távközlés a szövetségi kormány hatáskörébe tartozik, addig a média tartományi hatáskörbe. A két terület számos ponton átfedéseket tartalmaz, és jelen esetben is ez keltette a hatásköri vitát.²⁴¹

Az eredeti határozat azonban nem tartotta ezt vitás kérdésnek, hanem a MdStV 3. szakaszára hivatkozva e törvény alá tartozónak vette az internetes hozzáférés-szolgáltatót, és a MdStV 18. szakasza alapján megállapította saját joghatóságát. A 3. § a fogalommeghatározások körében szolgáltatónak nevezi mindazokat a természetes vagy jogi személyeket, akik saját vagy idegen médiaszolgáltatást közvetítenek, vagy elérhetővé tesznek.²⁴² A 18. § pedig a tartományi kormányzatokat jogosítja fel a médiafelügyelet gyakorlására. Ezek után a határozat megállapította a MdStV 8. szakaszának megsértését. E szakasz tiltja olyan tartalom közzétételét, amelyek a büntetőtörvénykönyvbe ütköznek, a háborút dicsőítik, nyilvánvalóan veszélyeztetik a gyermekek vagy fiatalok erkölcsét, haldokló vagy súlyosan szenvedő embereket méltóságukat sértő módon ábrázolnak, akár valós esemény ábrázolása esetén is, ha ezt nyomós, jogos érdek nem indokolja, illetve egyéb módon sértik az emberi méltóságot.²⁴³ (E 8. szakaszt azóta hatályon kívül helyezték, és az időközben elfogadott ifjúságvédelmi tartományok közötti szerződésre történő hivatkozás lépett a helyébe, ez azonban nem változtat az eset megítélésén.) Az eset szempontjából a 8. § (1) és (2) bekezdése releváns. Az (1) bekezdés a Büntető Törvénykönyvre hivatkozik (StGB), amelynek 86. és 130. szakaszai megsértését állapítja meg a hatóság.

Érdekes alkotmányos kérdést vet fel, hogy elmarasztalhat-e egy szolgáltatót a médiafelügyelet olyan cselekmény miatt, amely *vélhetően* bűncselekményt valósít meg. Hiszen bűncselekmény elkövetését csak jogerős bírósági határozat állapíthatja meg, mindaddig fennáll az ártatlanság vétele. Legalábbis pontatlan megfogalmazás, hogy a „StGB. rendelkezéseibe ütközik”. Ehelyett fogalmazhatna akként, hogy a hatóság a StGB rendelkezéseinek megsértését valószínűsíti, vagy úgy, hogy jogerős bírói döntés megállapította a StGB rendelkezéseinek megsértését. Mindazonáltal hasonló fogalmazások megtalálhatóak egyes magyar jogszabályokban, többek között a sajtótörvényben is, ami természetesen nem változtat a gyakorlat vitatható voltán. Ennek visszásságára Halmai Gábor, illetve egy korábbi alkotmánybírósági indítvány is felhívja a figyelmet.²⁴⁴ A jogalkotó szándéka minden bizonnyal arra irányult, hogy mérlegelési jogot biztosítson a médiahatóságnak anélkül, hogy a hosszadalmas büntetőjogi eljárást befejezését meg kellene várni egy tartalom korlátozása esetén, és bizonyára csak az egyszerűség kedvéért választotta a büntető törvénykönyvre való hivatkozást, ahelyett, hogy az összes releváns bűncselekményi tényállást a médiaszolgáltatásokról szóló törvényben felsorolta volna. Ez a szabályozás jelentékenyen korlátozza a véleménynyilvánítási szabadságot, hiszen olyan beszédet is visszaszorít, amelynek büntető törvénykönyvbe ütközését bíróság nem állapította meg. Ezt kizárólag az elektronikus média szigorúbb szabályozására okot adó indokokkal lehet magyarázni, amelyek azonban az internet esetében nem állnak fenn (ld. bővebben az 1.3.5.1. fejezetben). Mindazonáltal a konkrét esetben egyik fél sem vonta kétségbe, hogy a kifogásolt oldalak a német büntetőjogba ütköznek, és nekem sem áll szándékomban ezt megkérdőjelezni.

²⁴¹ ld. bővebben: Polyák

²⁴² „Dienstanbieter” jede natürliche oder juristische Person, die eigene oder fremde Mediendienste zur Nutzung bereit hält oder den Zugang zur Nutzung vermittelt;

²⁴³ § 8 Unzulässige Mediendienste, Jugendschutz

²⁴⁴ ld. bővebben: Halmai 2000a. 297-298.

Az ügyben relevánssá váló büntetőjogi tényállások a StGB 86, 86/a, és 130. szakaszai voltak, amelyek közül a 86. § az alkotmányellenes szervezetek propagandaanyagainak terjesztését (Verbreiten von Propagandamitteln verfassungswidriger Organisationen), a 86/a ezek jelképeinek alkalmazását (Verwenden von Kennzeichen verfassungswidriger Organisationen), a 130. § pedig az uszítást (Volksverhetzung) bünteti. A stormfront.org esetében a hatóság a StGB 86. § és a 130. § megsértését valószínűsítette. A honlap a zsidókat és külföldieket becsmérlő, sértő, rágalmazó kijelentéseket tett közzé, ezáltal alkalmas volt az ellenük irányuló gyűlölet felébresztésére. Emellett pedig megállapította a MdStV 8. § (1) bekezdés 2. pontja, valamint 3. pontja megsértését, azaz a „háború dicsőítése” cselekmény elkövetését, valamint a gyermekek és fiatalok erkölceinek súlyos veszélyeztetését. A másik weboldal, a nazi-lauck-nsdapao.com esetében ugyanezeket állapította meg azzal a különbséggel, hogy a 86. § helyett a 86/a. § megsértését valószínűsítette, azaz az alkotmányellenes szervezet jelképének alkalmazását.

A weboldalak tartalma a hatóság megállapításait minden tekintetben alátámasztja. A weboldalak súlyosan rasszisták, például a *nazi-lauck-nsdapao* rasszista számítógépes játékok, mobiltelefonlogók és csengőhangok letöltését kínálja, a holocaust áldozatait gyalázza, helyesli a zsidók megsemmisítését, és így tovább. Az ügygel kapcsolatos esetleges megfigyeléseim és kifogásaim semmiképpen sem a nacionalista, rasszista ideológia káros voltát kívánnák relativizálni, hanem kizárólag az elvi megalapozottságot és a racionális hatékonyságot kéri számon.

A MdStV. 5. § (3) bekezdése mentesíti a hozzáférés szolgáltatókat a felelősség alól. Összhangban az elektronikus kereskedelemről szóló európai irányelvvel, a tárhely-szolgáltatók többek között azzal a feltétellel mentesülhetnek a felelősség alól, hogy amennyiben tudomást szereznek a jogellenes tartalomról, haladéktalanul intézkednek annak eltávolításáról. Az ideiglenes másolatot készítő, és gyorsító-tároló szolgáltatókat csak annyi kötelezettség terheli, hogy amennyiben tudomást szereznek arról, hogy az eredeti helyéről eltávolították a tartalmat, vagy a bíróság vagy hatóság tartalom eltávolítását rendelte el, kötelesek ők is hasonlóképpen eljárni. Az előző kettőtől eltérő tevékenységet végző hozzáférés-szolgáltatók (*access-provider*) számára azonban ilyen kötelezettséget nem ír elő sem az irányelv, sem a német jogrendszer. Ez a szolgáltató ugyanis még ideiglenesen sem tárolja a tartalmat, hanem csupán a felhasználó és a hálózat közötti kommunikációt teszi lehetővé. A szolgáltatók felelőtlenségét a hatósági határozat sem vitatta. Viszont a MdStV 18. (3) egy további lehetőséget is nyújtott a hatóság számára: amennyiben a felelős személlyel szemben a rendelkezés nem végrehajtható, vagy nincs remény a végrehajtás sikerességére, akkor az idegen tartalom közvetítője ellen is alkalmazható a tartalomkorlátozásra irányuló intézkedés, amennyiben az ilyen szolgáltató jogszerűen tudomást szerezhet a tartalomról, és a korlátozás technikailag lehetséges és elvárható.

A hatóság megkísérelt fellépni a tartalomszolgáltatóval szemben, e próbálkozásai azonban sikertelenek maradtak, mivel azok álneveket és álcímeket adtak meg a domain-név regisztráció során. De ha nem így lett volna, akkor is csak abban az esetben lett volna felettük joghatósága a német államnak, ha németországi lakhelyű személyek, vagy német állampolgárok álltak volna az álnevek mögött. A tárhelyet amerikai szerverek szolgáltatták, amelyekkel szemben a végrehajtás lehetősége a nullához közelít, ahogyan azt a Yahoo! eset is szemléltette. A hatóság felszólította a tárhely-szolgáltatókat a kifogásolt tartalom eltávolítására, de azok nem reagáltak. Az önkéntes együttműködés elmaradása esetén joghatóság hiányában, továbbá az amerikai jogszabályok különbözősége folytán a német államnak nincs módja jogszabályai érvényesítésére. (Az amerikai jogszabályok különbözősége a jogsegély-együttműködést is kizárja.)

A hatóság leszögezte, hogy a szélsőjobboldali propaganda veszélyezteti a demokratikus berendezkedést, azt a társadalmat, amelyben az egyenlőséget, az emberi jogokat és a kisebbségeket tiszteletben tartják. Továbbá felhívta a figyelmet arra, hogy hány erőszakos cselekményt követtek el az elmúlt években a szélsőjobboldali ideológia nevében, ezért ilyenek a terjesztése konkrét fenyegetést jelent az életre és a testi épségre is, tehát a védett jogi tárgy megőrzéséhez fűződő érdek felülmúlja annak a hátrányát, amelyet a szolgáltatók számára a blokkolással járó teher jelent.

A hatóság a saját figyelmeztetése által történő tudomásszerzést is a MdStV 18 (3) szerinti tudomásszerzésnek tekintette. Az intézkedést technikailag lehetségesnek és emellett elvárhatónak is tartotta, mondván, hogy az viszonylag kis ráfordítással megvalósítható, tehát nem jelent túlzott terhet a szolgáltató számára. Ezzel kimerítettnek vette a vonatkozó jogszabályi feltételeket.

A korlátozás alkotmányosságát illetően sem támadtak kételyei: arányosnak és alkalmasnak tartotta intézkedését. Elismerte ugyan, hogy az intézkedés megkerülhető, de úgy vélte, hogy ez csak a technológiailag tájékozott felhasználó számára lehet kézenfekvő, az egyszerű felhasználók számára azonban legalábbis megnehezíti az elérést. Alkalmasság alatt azt érti, hogy az intézkedés eléri a törvényhozó által elképzelt célt. Az a tény, hogy a jogellenes tartalom a blokkolás ellenére elérhető, a hatóság szerint nem változtat az intézkedés alkalmasságán, ugyanis a törvényhozónak ez esetben nem is lehetett célja a tökéletes blokád, hanem be kellett érnie a jogsértő tartalom korlátozására való törekvéssel.

Véleményem szerint az intézkedés hatékonysága az egyik kulcskérdés az internetes blokkolással kapcsolatban, és sajnálatra méltó, hogy a német ügyben ez nem kapott nagyobb figyelmet. A strasbourgi Bíróság joggyakorlatában a véleménynyilvánítási szabadság korlátozásának nem pusztán törvényben előre rögzítettnek, demokratikus társadalmi viszonyok között szükségesnek, és az elérendő céllal arányosnak kell lennie, hanem a cél elérésére alkalmasnak is. Az *Observer & Guardian v. UK* eset alapján, amennyiben az információ elterjedése nem állítható meg, akkor a korlátozó intézkedés a célját nem érheti el²⁴⁵. Ezzel pedig megszűnik az az érdek, amely a véleménynyilvánítási szabadság korlátozásának sérelmét ellensúlyozhatná. A strasbourgi Bíróság döntése az Emberi Jogok Európai Egyezményének értelmezésére szolgál, amelynek Németország is részese, tehát a döntésben kimondott elv a német bíróság számára is kötelező.

A kérdés csak annyi, hogy mi az intézkedés célja, és erre kísérel meg választ adni a tartományi hatóság fentebbi eszmefuttatásában: szerintük a cél a tartalom elérésének megnehezítése. Ezt a pontot a szolgáltatók nem támadták meg, ezért a későbbi bírósági jogvitának nem vált részévé. A tartományi hatóság szerint tehát a hatékonyságnak nem mércéje, hogy elérhetővé válna a tiltott tartalom, hanem elegendő csupán törekedni arra, hogy minél kevesebben férjenek hozzá. Büssow a közlekedési szabályokra hivatkozott, amelyeket szintén nem mindenki tart be, ez azonban nem ok arra, hogy elvessék azokat. Figyelmen kívül hagyta azonban, hogy itt nem a közlekedésbiztonság, hanem a véleménynyilvánítási szabadság az ügy tárgya. Ráadásul, a közlekedési szabályok az életet és testi épséget fenyegető közvetlen veszélytől kívánnak óvni, míg a gyűlöletbeszéd tiltása a közrend, köznyugalom elvont veszélyeztetésétől óv – hiszen nem bizonyítottak okozati összefüggést az erőszakos cselekmények és a beszéd között. A mérleg másik serpenyőjében lévő érték – a szabad közlekedés – nem képvisel alapjogot, szemben a véleménynyilvánítási szabadsággal.

Az Emberi Jogok Európai Bírósága a cél felé *törekedést* nem tartotta elegendő oknak a korlátozás megmagyarázására. El kell ismerni, hogy a két ügy tényállásában vannak

²⁴⁵ *Observer & Guardian v. UK* 69.

különbségek: míg a Sunday Times ügyben államtitok kiszivárgásának megakadályozása volt az intézkedés célja, itt a náci propaganda terjesztésének megakadályozása. A titok kétségtelenül csak addig titok, amíg ki nem szivárgott, tehát a tartalom publikálásával a cselekmény befejezetté, a további korlátozás pedig ezáltal szükségtelenné vált. De a német jog szerint nem volt szükség még konkrét veszélyhelyzetre sem a bűncselekmény befejezetté válásához, ezért a náci propaganda terjesztése is megvalósul, amint egyvalakinek a tudomására jut.

A náci beszéd esetében a német hatóság azzal érvelt, hogy nem lényegtelen az a körülmény, hogy hány személy részére vált ismertté: a jogi tárgy védelme szerintük védhetővé teszi azt a törekvést, hogy a lehető legkevesebb személy számára juthasson el a kifogásolt tartalom. Ugyanez azonban az államtitokról is elmondható lenne: annak esetében sem teljesen irreleváns, hogy hány személy részére vált ismertté: hogy csak néhány kivételes („technológiailag tájékozott”) személy ismerte meg azokat, vagy pedig potenciálisan bárki. A strasbourgi Bíróság azonban nem érvelt azzal, hogy a lehető legkevesebbre kell csökkenteni azon személyek számát, akik potenciálisan megismerhetnék az államtitkot.

Az *Observer & Guardian v. UK* esetben a volt titkosszolgálati tiszt által írott, államtitkokat feltáró naplóregény angol nyelven megjelent az Egyesült Államokban, ezért az Egyesült Királyságba történő beszivárgását nem lehetett megállítani, és emiatt indokolatlanná vált annak tiltása, hogy a hetilapok részleteket közöljenek belőle. Jelen esetben, mint láttuk, a német hatóság azzal érvelt, hogy ha nem is teljesen lehetetlen, de legalábbis nehezebb hozzáférni a jogellenes tartalomhoz. A jogellenes tartalomnak egy másik kontinensen történő kiadatása semmivel sem jelent közvetlenebb lehetőséget a tartalom megismerésére, mint jelen esetben az, hogy a felhasználó dolgozószobájában elérheti a számítógépéről, akár csak egy rövid eligazítást követően. Mire irányulna egy ilyen eligazítás? A hatósági határozat három típusú blokkolási módot jelölt meg, amelyekkel az érintett honlapokhoz való hozzáférést blokkolni javasolta. Ezek (1) a domain kizárása, (2) proxy-szerver közbeiktatásával történő kiszűrés, (3) a router speciális konfigurálásával egy meghatározott IP-címhez irányuló adatforgalom blokkolása. A hétköznapi felhasználó számára talán elegendő az az információ, hogy lehetséges ugyan egy meghatározott oldal blokkolása, de ez a blokkolás ugyanolyan könnyen ki is kerülhető.

Amennyiben a szolgáltató meghatározott IP-címet vagy URL-t blokkol, ugyanaz a tartalom másik cím vagy URL alatt is megjelenhet azonos formában – ezekre már nem terjed ki az egyedi intézkedés. Ha a hatóság és a szolgáltatók fel akarnák venni a versenyt az illegális információ terjedésével, aligha jutna idejük bármi másra. Amennyiben valamely felhasználónak nem nyeri el a tetszését, hogy internet-hozzáférését szűrik, megteheti, hogy másik tartomány internet-hozzáférés-szolgáltatójával köt szerződést, olyannal, amelyik nem esik az intézkedés hatálya alá – esetleg külföldi hozzáférés-szolgáltatóval. Amennyiben a weboldalt másik domainnév alatt újra megjelentetik, a felhasználónak a legkisebb technikai hozzáértéssel sem kell rendelkeznie ahhoz, hogy meglátogassa az új névvel rendelkező, nem blokkolt weboldalt. A jogellenes tartalom ugyancsak hozzáférhető marad az ún. fordítóoldalakon keresztül, melyek anélkül, hogy az érintett URL-re vezetnének, leírják annak tartalmát, (ilyen fordítóoldal pl. a www.babelfish.com), vagy a *Google* nevű keresőprogram tárolt oldalain keresztül – ezek sem vezetnek el az oldalra, mégis megmutatják annak tartalmát (részletesebben lásd a 5.4. fejezetben). Az intézkedés technológiai ellentmondásosságáról és a technológiai lehetőségekről további információ olvasható Maximilian Dornseif írásában.

Egyes ellenzők azzal vádolják a gyűlöletbeszéd ellen fellépő hatóságot, hogy magatartásukkal csak energiát adnak a gyűlölködőknek, mivel ingyenreklámt biztosítanak a számukra, megerősítik őket saját fontosságuk tudatában, és arra készítik őket, hogy felvegyék és tartsák a kapcsolatot szimpatizánsaikkal, illetve fejlesszék saját és szimpatizánsaik technikai ismere-

teit. Az a szemlélet, mely szerint legalább „megnehezítik” az átlag felhasználó számára a hozzáférést, szerintük nehezen állja meg a helyét, ugyanis a blokkolás kikerülése a tartalom-szolgáltató számára nem okoz sem anyagi, sem technikai nehézséget, és a szimpatizánsnak is elég egyszeri tájékoztatás arról, hogy hol érheti el a továbbiakban az oldalt. A neonáci tartalomszolgáltatók rugalmas reakciókészsége nem vethető össze az állami igazságszolgáltatási apparátus tempójával.

Példaként említhetjük *Radikal* nevű szélsőjobboldali weboldal példáját. Az XS4ALL egy holland szolgáltató, amelynek üzletpolitikája, hogy bárki számára tárhelyet, hozzáférést és további internetszolgáltatásokat biztosít, többek között Szerbiában betiltott médiumoknak is otthont adott, például a híres B92 rádiónak. A Németországban 1985-ben már betiltott, és illegálisan közzétett *Radikal* nevű anarchista magazint állítólag szimpatizánsok töltötték fel a szerverre. A médium a német kormány szerint terrorista információkat közölt, többek között tippeket adott a nukleáris hulladékot szállító vonatok szabotázsához is. 1997 decemberében született egy német jogszabály, amely szerint a gyűlöletbeszédet, terrorizmust és illetlenséget tartalmazó anyagok elektronikus terjesztése tilos, és felelősként a „szolgáltatókat” jelölte meg, további pontosítás nélkül. Erre számos német internetszolgáltató blokkolta a hozzáférést az XS4ALL egész tartalmához. A *Radikal* weboldaláról pillanatok alatt 40-50 másolat készült, míg a vele együtt feleslegesen blokkolt több mint 6000 más oldalról egy sem. A kifogásolt szervezet weboldala csak megerősödött, míg az ártatlanok kárt szenvedtek.²⁴⁶ A *Freedom for Links* nevű szervezet és számos más vélemény szerint a felesleges hírverés csak használ a neonáci oldalaknak, amelyekről egyébként senki sem venne tudomást.²⁴⁷

Ezzel egyidejűleg *Angela Marquardt*, a német PDS (Demokratikus Szocialista Párt) tagja ellen eljárás indult, mert weboldalán egy link a *Radikal* oldalára mutatott. Ezzel a vád szerint bűnsegédként megvalósította a német Btk. (*StGB*) 130a. § (1) bekezdése szerinti „bűncselekményre való tanácsadás” magatartását (*Anleitung zu Straftaten*), továbbá a 140. § (2) bekezdése szerinti „bűncselekmény jóváhagyása” (*Billigung zu Straftaten*) magatartását. Marquardt egyébként feltűntette a linknél, hogy elhatárolódik annak tartalmától, viszont a szabadságjogokba tartozónak véli a másként gondolkodók szabad szólását is, és ezért teszi lehetővé a hozzáférést. Végül azon az alapon mentették fel, hogy amikor a linket elhelyezte, a *Radikal* tartalma még nem valósított meg a bűncselekményt, az inkriminált tartalom ugyanis csak később került fel a netre. Ezért nem volt olyan alapbűncselekmény, amelyhez Marquardt segítséget nyújthatott volna. A link pusztá létezése csak akkor valósíthatna meg bűncselekményt, ha bizonyítható lenne, hogy a vádlott a bűncselekményt megvalósító tartalom ismeretében, szándékosan tartotta fenn továbbra is a linket. A bíróság döntésében megemlítette azt a problémát, hogy amennyiben a büntethetőséget ahhoz kívánnák kötni, hogy weboldalán linket elhelyező tartalomszolgáltató a link tartalmát rendszeresen felülvizsgálja, továbbra is kérdéses maradna a felülvizsgálat gyakoriságának időintervalluma, amely jogbizonytalansághoz vezetne.

4.5.1. Társadalmi visszhang és a fellebbviteli eljárás

A düsseldorfi tartományi kormányzat blokkolást elrendelő intézkedése hangos felháborodást váltott ki különösen a szabadságjogi és számítástechnikai szervezetek részéről. 2002. április 6-án a CCC (*Chaos Computer Club*) és az ODEM (*Online Demonstrations-platform für Menschen- und Bürgerrechte*) nevű szervezet közös demonstrációt rendeztek azzal a jel-szóval, hogy „A szűrés: a tekintet elfordítása” (*Wegfiltern is wegschauen*). Hangsúlyozták,

²⁴⁶ Materialien zu Internetsperrungsverfügungen, www.david-gegen-goliath.org

²⁴⁷ <http://www.netzzensur.de>

hogy nem a náci propagandát kívánják védelmükbe venni, de a blokkolást túlzott beavatkozásnak tekintik, amely ráadásul figyelmen kívül hagyja, hogy a gyűlölet társadalmi probléma.

Véleményük szerint a gyűlöletkeltés problémáját a gyökerénél kellene kezelni, nem pedig ártatlan internetfelhasználók információszabadságát korlátozni a megnyilvánulása miatt. Az internetfelhasználóknak joguk van a vitatott tartalmakkal, többek között e társadalmi probléma manifesztációjával szembesülni. Rámutattak arra, hogy a blokkolás nem a gyűlölködő ellen irányul, hanem a fogadó személyek szabadságát korlátozza, miközben a közzétevő nem szenved hátrányt. A *Freedom for Links*²⁴⁸ nevű civil szervezet is azt vetette a hatóság szemére, hogy ingyen hírverést csinálnak ezeknek a honlapoknak, amelyeket egyébként csak egy törpe kisebbség tart fenn és látogat. E szélsőséges csoportok meglovagolják a botrány hullámait, és utasításokat adnak támogatóiknak, hogyan kerülhetik ki a blokkolást, illetve hogyan legyenek segítségükre a honlap más úton történő megközelítésében.

A heves hangulatot érzékelteti, hogy 2002 szeptemberében Düsseldorfban két egymást követő nap két konferenciát is rendeztek e tárgyban. Az egyiket a CCC szervezte „Információszabadság, tartalom-ellenőrzés és cenzúra az Interneten” címmel, a másikat az önkormányzat „Gyűlöletbeszéd és erőszak az Interneten” címmel.²⁴⁹ Wolfgang Cremer a Nemzetbiztonsági Hivatal munkatársa (*Bundesamt für Verfassungsschutz*) a CCC konferenciáján tett felszólalásában megemlítette, hogy a szélsőjobboldali oldalak száma egy év alatt 1300-ról 920-ra esett vissza, mert a kereskedelmi szolgáltatók nem tűrik meg ezeket a szervereiken. Mivel azonban a szélsőjobboldali csoportok maguk is létrehoznak saját szolgáltatókat, elképzelhető, hogy ez a szám újra emelkedni kezd (Kleinz). A hatóság álláspontját Jürgen Büssow tartományi elnök képviselte. Felszólalásában mintegy 6000 további oldal blokkolását helyezte kilátásba, és más önkormányzatokat is felszólított, hogy kövessék a példáját. A társadalmi szervezetek különösen e kilátás miatt tartották rendkívül kedvezőtlen fejleménynek a hatósági intézkedést.

Miután számos szolgáltató fellebbezett a döntés ellen, különböző városi bíróságok különböző, egymásnak ellentmondó döntéseket hoztak. A szolgáltatók a határozat elleni fellebbezésükben két fő okot jelöltek meg: egyrészt a tartományi hatóság hatáskörét vitatták, másrészt pedig azt kifogásolták, hogy az intézkedés végrehajtásának eredményeképpen hátrányt szenvednek a többi tartomány szolgáltatójához képest. Egyes szolgáltatók azt is felvetették, hogy az intézkedés nem lenne végrehajtható, hiszen arra nem képesek, hogy effektíven megakadályozzák a tiltott tartalmakhoz történő hozzáférést, amennyiben a felhasználó képes a blokkolást kikerülni – ezt a kifogást azonban a fentiek fényében különösebb visszhang nélkül tették félre.

A düsseldorfi központi bíróság azután helybenhagyta az eredeti intézkedést. A leglényegesebb jogi kérdés változatlanul a hatáskör kérdése volt. Az eredeti hatósági határozat nem foglalkozott azzal a kérdéssel, pontosan mi tekinthető médiaszolgáltatónak, hanem adottnak vette, hogy a MdStV 3. és 18. szakasza alapján a tartományi hatóságnak joghatósága van az internet-szolgáltatók felett.²⁵⁰ Ezzel szemben a fellebbezők azzal érveltek, hogy az internet-szolgáltatók nem a MdStV hatálya alá, hanem a TKG, a telekommunikációs törvény hatálya alá tartoznak. Ezt a lehetőséget a bíróság elvetette, és úgy foglalt állást, hogy a szolgáltatók mindenképp vagy a MdStV hatálya alá, vagy a Teledienstegesetz (TDG) azaz a táv-szolgáltatásokról szóló törvény hatálya alá tartoznak, de semmiképp sem a TKG hatálya alá. Mindkét előbbi esetben tartományi hatáskörbe esnek, szemben a telekommunikáció szövet-

²⁴⁸ <http://www.freedomforlinks.de>

²⁴⁹ <http://www.netzensur.de>

²⁵⁰ §18: Aufsicht

ségi hatáskörével. A TDG azokat az elektronikus információs és kommunikációs szolgáltatásokat tekinti saját hatálya alá tartozónak, amelyek kombinálható adatokat, köztük képeket, jeleket, hangokat közvetítenek egyéni felhasználásra. A 2. § 4. pontja pedig különösen ilyennek tekinti az internet vagy egyéb hálózatok felhasználásának kínálását, – a hozzáférés-szolgáltatás ilyennek tekinthető.

Ezzel szemben a TKG szerint telekommunikációs szolgáltatásnak minősül bármilyen formájú (jel, beszéd, kép, hang) üzenet küldésének, fogadásának és közvetítésének üzleti célú felajánlása (3. §). A két definíció között úgy tett különbséget a düsseldorfi bíróság, hogy míg az egyik esetben csak különálló, tartalomtól össze nem álló jelek átvitele történik, a másik esetben tartalom továbbításáról van szó. Hogy mi különbözteti meg a tartalmat a jelek összességétől, arra nem tért ki a bíróság. Ugyancsak nem fáradozott azzal, hogy egyértelműen bebizonyítsa, hogy a hozzáférés-szolgáltató a médiaszolgáltatási törvény hatálya alá tartozik: annyival intézte el a dolgot, hogy „sok érv szól amellett”, hogy a szolgáltató médiaszolgáltatást végez,²⁵¹ hozzátéve, hogy amennyiben nem így lenne, akkor sincs különbség, ugyanis a TDG szerint is ugyanarra a következtetésre jutnának. Később azonban – további érvek felsorolása nélkül – kijelenti, hogy a szolgáltató e törvény²⁵² hatálya alá tartozik, és a 2. § (2) bekezdés 4. pontja szerinti szolgáltatást végez, amelynek következtében maga a 3. § 1. pontja szerinti szolgáltatónak minősül, azaz olyan jogi személy, aki idegen médiaszolgáltatást készenlétben tart, vagy közvetít.

A *médiaszolgáltatásnak* a törvény nem adja egyértelmű definícióját, csak négy különös esetét említi. A bíróság a fentebb említett módon úgy foglalt állást, hogy a médiaszolgáltatást elsősorban a tartalom közvetítése különbözteti meg az egyszerű adatátviteltől. A negyedik különös eset – amely tehát a bíróság értelmezésében a hozzáférés-szolgáltató csoportja is – az olyan lehívható szolgáltatás, amely szöveget, hangot vagy képet elektronikus tárolóból felhasználásra továbbít, kivéve azokat a szolgáltatásokat, amelyeknél az individuális szolgáltatáscsere, avagy pusztán adatközvetítés áll a fókuszban.²⁵³ Véleményem szerint az internet-hozzáférés-szolgáltató semmilyen körülmények között nem tekinthető ilyen médiaszolgáltatónak, hiszen a rajta keresztül áramló adatok számára nem manifesztálódnak szöveg, kép, vagy hang-formában, hanem azok kizárólag digitális adatként továbbítódnak, és ugyanezért összefüggő tartalomnak sem tekinthetőek. Ezért a fenti bekezdés negyedik pontjának kivétele alá esik: ahol a pusztán adatközvetítés áll a fókuszban.

Ahhoz, hogy az ügyet a MdStV szerint tárgyalják, nem lett volna szükség arra, hogy a hozzáférés-szolgáltatót médiaszolgáltatóként határozzák meg. Elegendő lett volna a tartalom-szolgáltatónak, tehát az eredeti közléstevőnek a médiaszolgáltató volta, hiszen a törvény 18. § (3) bekezdése szerint, amennyiben a felelőssel szemben nem hajtható végre az intézkedés,

²⁵¹ „Dabei spricht vieles dafür, dass die Antragstellerin einen Mediendienst anbietet - mit der Konsequenz, dass § 22 Abs. 2 bzw. Abs. 3 MDStV 2002 auf sie Anwendung findet. Selbst wenn aber die Antragstellerin einen Teledienst betreiben und deshalb dem Anwendungsbereich des TDG 2001 unterfallen sollte, wäre das Ergebnis kein anderes, da auch in einem solchen Fall die angefochtene Verfügung durch die jeweilige Rechtsgrundlage gedeckt sein wird bzw. jedenfalls darauf gestützt werden kann.” <http://www.jurawelt.com/gerichtsurteile/oerecht/VerwG/6907> Beschluss des VG Düsseldorf v. 19.12.2002 (Az.: 15 L 4148/02) II.

²⁵² „Der Mediendienstestaatsvertrag 2002 - und nicht das TDG 2001 - wird auf die Antragstellerin anwendbar sein. Denn es ist davon auszugehen, dass es sich bei ihr um den Diensteanbieter eines Mediendienstes i.S.d. § 2 Abs. 2 Nr.4 MDStV 2002 handelt. Die Antragstellerin ist Diensteanbieter i.S.d. § 3 Nr.1 MDStV 2002, weil sie als juristische Person fremde Mediendienste zur Nutzung bereithält oder den Zugang zur Nutzung vermittelt.” uo. II.

²⁵³ MdStV: 2. § (2)

harmadik személyt is kötelezni lehet annak végrehajtására, amennyiben ez lehetséges és elvárható. A tartalomszolgáltatót pedig a médiaszolgáltatási törvény hatálya alá tartozónak vették, mivel „újságszerűen szerkesztett tartalmat kínál”.

A blokkolás elrendelése voltaképpen a TDG alapján is jogszerű lehetett volna. Ez ugyanis, összhangban az Elektronikus kereskedelemről szóló európai irányelvvel, a szolgáltató felelőtlenségének rögzítésével összhangban hangsúlyozza, hogy ez nem érinti bíróság vagy hatóság jogkörét arra, hogy elrendelje valamely jogellenes tartalom eltávolítását, vagy hozzáférhetlenné tételét. A düsseldorfi bíróság hangsúlyozta, hogy a TDG és az irányelv mentesítő klauzulája – ami egyébként a magyar elektronikus kereskedelmi törvényben is csaknem szó szerint azonosan megtalálható – a tartalomért való polgári és büntetőjogi felelősség alól mentesíti a szolgáltatót, az alól viszont nem, hogy a hatóság rendelkezését végrehajtsa.

Viszont ha nem a médiaszolgáltatási törvény alapján rendelték volna el a blokkolást, akkor a tartalom jogellenességét kizárólag a büntető törvénykönyvre lehetett volna alapítani, aminél a médiaszolgáltatási törvény szűkebb korlátozásokat rendel el. A TDG viszont nem tartalmaz tartalmi szigorításokat. A szóban forgó weboldalak megvalósítottak ugyan két-két bűncselekményt, viszont az „ifjúság erkölcsi fejlődésének veszélyeztetése”, és a „háború dicsőítése” a médiaszolgáltatási törvény szerinti kategóriák. Jelen esetben nem jelentett volna lényeges különbséget, de az elvi különbség jelentős: a médiaszolgáltatónak nem tekinthető internet-tartalomszolgáltató nem lenne a szigorúbb standardokat szabó médiaszolgáltatási törvény alá vonható, hanem rá csupán a jog egyéb, általános közlésekre és a nyomtatott sajtóra vonatkozó rendelkezései vonatkozhatnak, úgymint a személyiségi jogok tiszteletben tartásának polgári jogi kötelezettsége, és a büntetőtörvénykönyv országokként változó szabályai valamint – többek között – a személyes adatok tiszteletben tartása, a reklámtörvény előírásainak megfelelés, és így tovább, a médiajog azonban nem tartozik ezek közé.

4.5.2. Következtetések

Különösen annak fényében tűnik anakronisztikusnak az ítélet, hogy az Európai Unió Parlamentje 2002. április 11-én elsőprő többséggel úgy foglalt állást, hogy a szűrést és a blokkolást nem ajánlják a jogsértő tartalom ellen alkalmazni (460 képviselő szavazott igennel, 3 tartózkodott, ellenszavazat nem volt). Ehelyett az önszabályozást és a forródrót hálózatot ajánlotta az emberi méltóság megőrzésének, és a kiskorúak védelmének eszközéül.²⁵⁴

E német eset legfeljebb árnyalatnyit különbözik a kínai blokkolás gyakorlatától. Kína is megszüri az állampolgárai által hozzáférhető tartalmat. A különbség csak annyi, hogy Németország egyedileg rendelte el a blokkolást, ezzel biztosította a bírói felülvizsgálat lehetőségét az intézkedés ellen. Azonban Németországban is közvetlen kormányzati beavatkozás történt, anélkül, hogy előzetesen bíróság megállapította volna a tartalom jogellenességét. Mint fentebb utaltam rá, ez esetben annyira nyilvánvaló volt a jogsértő jelleg, hogy az nem képezhette vita tárgyát – azonban kérdés, hogy a Büssow által nemkívánatosnak talált, és a későbbiekben blokkolni kívánt mintegy 6000 oldal mindegyike esetében is így lett volna-e.

A másik különbség pedig – mondhatjuk némi keserűséggel –, hogy Kína hatékonyabban szűri a nemkívánatos tartalmat, mivel egyrészt teljes egészében megszüri az országba bejövő forgalmat, másrészt kiszűri az egérlyuk-oldalakat is, valamint feltételezések szerint tetemes apparátust foglalkoztat a nemkívánatos oldalak kiválasztásával és a lista naprakészen tartásával.

²⁵⁴ http://www.euroispa.org/docs/childprot_final_110402.pdf REPORT on the evaluation report from the Commission to the Council and the European Parliament on the application of the Council Recommendation of 24 September 1998 concerning the protection of minors and human dignity (COM(2001) 106. C5-0191/2001. 2001/2087(COS)) <http://www2.europarl.eu.int>

Mindazonáltal Németország ezek után nem nyilatkozhat lenézően azokról a keleti államokról, amelyek szűrik azon tartalmak hozzáférését, amelyek a világ nyugatabbra eső részében jogszerűek. Hiszen Németország is olyan tartalomhoz nem engedi állampolgárait hozzáférni, amely az Egyesült Államokban jogszerű.

További aggodalomra ad okot az a tény, hogy a német bíróság a médiaszolgáltatási törvényt alkalmazta az internetes tartalomszolgáltatókra, holott az internet tartalmilag lényegesen flexibilisebb a hagyományos médiánál. Különösen aggasztó, hogy még arra is kísérletet tett, hogy a hozzáférés-szolgáltatókat is annak hatálya alá vonja. Ez az egybemosás jellemző módon homályos és következetlen kijelentésekben nyilvánul meg, például: „sok érv szól amellett, hogy a hozzáférés-szolgáltató is médiaszolgáltató”.

Némiképpen különösnek tekinthető, hogy a szolgáltatók legfőbb kifogása a tartományi kormány joghatósága ellen irányult. Talán abban bíztak, hogy a szövetségi kormányzat ésszerűbben ítélte volna meg az ügyet – erre azonban semmi garancia sincs. Amennyiben ez irányú fellebbezésük sikeres lett volna, és a szövetségi hatóság egy véleményen lett volna az Észak-Rajna Vesztfália kormányzatával, akkor ma egész Németország területén blokkolnának egyes internetoldalakot – ez a lehetőség igen borús. Így legalább egy német tartomány elszigetelt jelenségéről van szó, ami nem tekinthető általánosan elismert gyakorlatnak, és remélhetőleg nem szolgál mintaként más európai államoknak. Az európai parlamenti ajánlás birtokában ez már remélhetőleg már amúgy is valószínűtlen.

4.6. A gyűlöletbeszéd kezelésének alternatív útjai

Talán egyesek szerint bosszantó, hogy az interneten nem lehet szabályozni az információ-áramlást, illetve oly könnyű kikapukat találni minden korlátozás elől. Nagy erővel folyik a kutatás, hogy sikerüljön feltörni és uralom alá hajtani az új területet. Ha ez sikerülne, azt látnánk, hogy kerítések szeldelik keresztül-kasul a hálózatot, és csak útlevéllal, belépődíj ellenében lehet egyik területről a másikra átmenni. Ezek talán nem is állami területek, hanem „kiskirályok” területei lesznek, de mindkét esetben erősebb lesz a kontroll, és körülhatároltabbak, egyszersmind kiszámíthatóbbak a lehetőségek. Ezzel sajnos elvesztegetnénk a világháló potenciálját, eltaszítanánk magunktól azokat az előnyöket, amelyeket a világháló magában hordoz, ami kétségtelenül súlyos veszteség lenne az emberiség számára. Az emberiség, amely büszke találékonyságára és alkalmazkodóképességére, nem engedheti meg magának, hogy a világhálót egy telefonhálózattá degradálja. A megváltozott törvényszerűségeket az ember saját javára is fordíthatná, ahelyett, hogy harcolni próbálna ellenük. Ugyanazok a tulajdonságok, amelyek a gyűlölködők számára lehetővé teszik, hogy terjesszék hazugságaikat, ellensúlyt is képezhetnek velük szemben. Az internet interaktivitása, téren és időn kívüli természete, valamint nem utolsósorban a névtelen közlés lehetősége a hátrányos helyzetű kisebbségeknek is lehetővé teszi, hogy hallassák a hangjukat. Például máris számos magyarországi roma honlap jött létre. Az internet volt az első médium, melyen keresztül a házasságon belüli erőszak áldozatai megnyíltak, és kicserélték gondolataikat. Az internetes kommunikáció megszünteti a távolságokat a földrajzilag szétszóródott csoportok, családok között, és új közösségeket hoz létre. A megszólalás könnyedsége nem csak az extrém csoportoknak, hanem mindenki másnak is kedvez.

A düsseldorfi ügyben gyakori érv volt a neonáci oldalak száma növekedésének megdöbbentő adatokkal való szemléltetése, ezt azonban nem hasonlították össze a weboldalak számának növekedésével: míg egy év alatt a német neonáci oldalak száma kétszeresére, az összes német oldal száma 250-szeresére nőtt! (Schaefer) Az információ korlátlan mennyisége és színesége mellett kisebb az esélye, hogy a gyűlöletbeszéd pusztán a közlésben hordozott fenyegetés révén súlyos károkat okoz.

Az internethasználat szelektív és aktív jellege csökkenti a gyűlöletbeszéd hatását, meggyőző erejét. A mozgósítás esélytelenségén kívül (ld. fentebb) arra is csekély az esély, hogy valaki úgy váljék rasszistává, hogy az interneten található információk meggyőzték. Egyrészt azért, mert mindenki eleve olyan tartalmat választ, ami érdekli.²⁵⁵ Másrészt, mert az információ páratlan bősége és sokszínűsége elegendő alternatívát kínál a fiatalok számára is.

Emellett a következő generáció már a kritikus médiafogyasztás magatartását fogja elsajátítani. Hozzászokik, hogy az interneten minden elképzelhető vélemény helyet kaphat, az akadémiai székfoglalótól kezdve a pletykalapok tömegéig mindenféle badarság megtalálható, amelyeket nem mindig szabad komolyan venni. E világméretű „szövegelés” egy piciny szeletében a gyűlöletbeszéd kapaszkodott meg. Csak annak számára vannak szem előtt, akit érdekelnek – más talán egész életében nem találkozik a honlapjukkal; viszont így a kormányzat számára ellenőrizhetően működnek.

Az internet a korábban ismert médiához képest olyan fokú változást hozott, hogy a tartalomszabályozás jogi megközelítését indokolt átértelmezni. Az internet jogilag releváns sajátosságait az amerikai Legfelsőbb Bíróság több ítéletében is találóan fogalmazta meg. „Egy hatalmas demokratikus fórum”, „olyan változatos, mint az emberi gondolkodás”,²⁵⁶ „bárki számára rendelkezésre áll”,²⁵⁷ „aligha tekinthető szűkösnek... viszonylag korlátlan, alacsony költségű lehetőséget nyújt bármilyen típusú kommunikációra”.²⁵⁸

Nem alkalmazhatóak többé az elektronikus média szabályozásának legfőbb érvei, mint a szűkösség és az „átható jelenlét”. A megszólalás a televízióval és a rádióval ellentétben minimális költséggel jár, korlátlan mennyiségű tárhely áll rendelkezésre, ezért szűkösség helyett inkább bőségről beszélhetünk. A televízióval ellentétben az internet nem „push”, hanem „pull” típusú médium, azaz a felhasználónak aktív lépéseket kell tennie azért, hogy az általa kiválasztott információcsomaghoz hozzájusson.

Viszont kiválóan alkalmazhatóak a véleménynyilvánítási szabadság klasszikus elméletei, amelyek a véleményközlés és -terjedés ideális esetét veszik alapul. Lessig szerint az amerikai első alkotmánykiegészítés megalkotásának idején a nyomtatott sajtó töltött be olyan szerepet, mint ma az internet.²⁵⁹ A vélemények piacán vélemény és ellenvélemény ütközhet egymással, és az esély, hogy ezek egyforma súlyúak és egyformán hozzáférhetőek, nagyobb, mint bármely korábbi médium esetében. Az internet megvalósíthatja azt az ideált, hogy a véleményre nem annak elnémitása, hanem az ellenvélemény adja meg a méltó választ.

Elfojtás helyett az ellenvélemények, kritikák közzétételét kellene ösztönözni, és közösséget kovácsolni a gyűlölködőkkel szemben. Alább e folyamat kezdeményeit fogom bemutatni.

4.6.1. Társadalmi összefogás a gyűlöletbeszéd ellen

Az Egyesült Államokban nem ritka, hogy egyes társadalmi csoportok nyomást gyakorolnak a szolgáltatókra annak érdekében, hogy azok utasítsák vissza a gyűlöletbeszédet tartalmazó weboldalak tárolását, valamint blokkolják az azokhoz történő hozzáférést. A francia „*Action internationale pour la justice*” nevű civil szervezet is ezzel kísérletezett, amikor 2001-ben azt követelte a francia internetszolgáltatóktól, hogy blokkolják a hozzáférési utat az Alaszkában

²⁵⁵ Bajomi-Lázár, Sunstein *passim*

²⁵⁶ Reno v. ACLU

²⁵⁷ ALA v. USA

²⁵⁸ Reno v. ACLU

²⁵⁹ Lessig 1999a 183.

székelő *front14.org* nevű szerverhez, amely rasszista oldalak gyűjtőhelyéül szolgált. Mivel nem jártak eredménnyel, bírósági eljárást indítottak, amelyben ismét a Yahoo! ügyből ismert Gomez lett a bíró. A szolgáltatók szervezete (AFA) azzal védekezett, hogy a felhasználók információhoz való hozzáféréseinek jogát a szolgáltatók nem, csak az állam korlátozhatják.²⁶⁰ Véleményem szerint éppen ellenkezőleg: a szolgáltatók, lévén magánszemélyek, maguk dönthetik el, hogy mihez nyújtanak hozzáférést, és mihez nem. A civil szervezet nyomásgyakorlása természetesen nem értelmezhető utasításként, csak figyelemfelhívásként. A fenti példák alapján is azt láthattuk, hogy amit állami erőszakkal nem lehet elérni, azt az önkéntes jogkövetés azonnal megoldja (Yahoo!; ld. még eBay). A rasszizmus elleni civil tiltakozásnak a *front14.org* ideális tárgya lehetett volna, hiszen a szerver kifejezetten a rasszista tartalomra specializálódott, rasszista szervezeteknek adott otthont: 10 MB tárhelyet, email-címet, vendégkönyvet és egyéb szükséges kiegészítőket kínált azok részére, akik Európából menekítettek netes tevékenységüket Alaszkába. Nem értek egyet az AFA érvelésével, amely szerint a szolgáltatóknak ne lenne joguk önként korlátozni egyes weboldalakat – inkább az államnak nincs joga ahhoz, hogy kötelezővé tegye ezt. A civil nyomásra történő kiközösítés éppenséggel adekvát reakció lenne a gyűlölködésre! A szólás szabadságának célja, hogy mindenki elmondhassa véleményét, és erről azután mindenki más szabadon saját véleményt alkothasson. Nem a jog eszközeivel kellene tehát tiltani a gyűlöletbeszédet, hanem hagyni, hogy a társadalom jóízlése kivesse magából a gyalázkodókat. Sajnos kijózanító az a tény, hogy a francia internet-szolgáltatók az amerikaiakkal ellentétben nem voltak erre önként hajlandók. Ez éppen olyan eset, mint amelyről Fish ír (ld. 2. fejezet). Félreértés a véleménynyilvánítási szabadság elvét arra használni, hogy valaki saját meggyőződése ellen is támogassa a gyűlöletbeszédet (Fish 112.). Az alkotmányos védelem a kormányzati beavatkozás ellen véd, de nem *kötelez* senkit arra, hogy helyt adjon egy véleménynek. A vélemények piacán meg lehet a helye minden nézetnek, de próbáljanak maguk érvényesülni. Ez már a harc része, a kormány (az alkotmány) nem akadályozza őket, de ne is támogassa: nem kell a bárányt a farkas szájába tenni.

Az AFA érvelését azzal támasztotta alá, hogy ha elkezdenének válogatni az általuk közvetített tartalom között, már nem tekinthetők csupán közvetítőknek (*mere conduit*). Csakhogy az európai irányelv nem a válogatás, szerkesztés tényéhez köti a felelősséget. A szolgáltató nem köteles monitorozni a tartalmat, de joga van hozzá. Válogathat, és nem baj, ha nem tökéletes a válogatás. Ha maradt olyan tartalom, amelynek a létéről nem szerzett tudomást, és ezért nem szortírozta ki, azért nem felelős. Csak akkor, ha bizonyítható, hogy tudomást szerzett a jogellenes anyag létéről, és mégsem távolította azt el. Jelen esetben azonban mindez azért sem releváns, mert nem is tárhelyet biztosító szolgáltatókról, hanem *hozzáférést*-biztosítókról volt szó: ezeknek nincs olyan kötelezettsége, amely a jogellenes tartalom elleni fellépésre irányulna. Akár válogatnak, akár nem, nem tehetők felelőssé a más által küldött tartalomért (12. cikkely).

A tárhelyszolgáltatókat természetesen érzékenyen érintené ez a kérdés, amelyet fentebb, a szolgáltatók felelősségéről szóló fejezetben tárgyaltam: hogy a szolgáltató nem minden esetben lehet képes eldönteni, hogy egy tartalom jogellenes-e. Nem jelent védekezést a szolgáltató számára, ha hibásan úgy vélte, hogy egy anyag nem jogellenes, holott igen. Az EU-direktíva megfogalmazása, amely szerint „jóhiszeműen nem gondolhatta” hogy az anyag jogellenes nehezen alkalmazható akkor, amikor a tartalom a jogellenesség határán mozog. A végleges döntést azonban csak bíróság hozhatja meg, és nem kizárt, hogy végül felmentő ítéletet hoz, mint ahogy a Marquardt-esetben is. Az internetszolgáltatóktól természetesen

²⁶⁰ Többek között az AFA az EU direktívára is hivatkozott, mely kimondja, hogy a szolgáltatók nem kötelesek figyelni a tartalmat, tehát a felhasználók magatartását. Viszont az AIPJ nem is ezt követelte, egyedül a *front14.org* blokkolását.

nemcsak jogilag, de erkölcsileg sem várható el, hogy az általuk tárolt több ezer oldalt rendszeresen ellenőrizzék. Ezért azok a tárhely-szolgáltatók, akik szívesen válnak meg a náluk tárolt rasszista oldalaktól, rá vannak szorulva a társadalmi bejelentésekre. Amennyiben viszont kaptak ilyen bejelentést, az irányelv értelmében kötelesek eltávolítani az oldalt. Ennek az ördögi körnek a feloldására megoldás lenne, ha az amerikai CDA 230. §-ához hasonló teljes mentesítés elvét az európai szabályozás is átvinné. Ebben az esetben a társadalmi bejelentések következtében a szolgáltató maga dönthetné el, hogy törli az oldalt vagy sem, anélkül, hogy feje fölött lebegne a törvény pallosa.

A francia esetben azonban, mivel hozzáférés-szolgáltatókról volt szó, nem vállaltak kockázatot azzal, hogy nem távolították el a tartalmat. Azzal sem vállaltak volna, ha eltávolítják – egyelőre semmi sem zárja ki, hogy magánvállalkozás lévén válogassanak a továbbított tartalmak között.

Időközben Európában megszületett egy civil összefogás a rasszizmus ellen.²⁶¹ Amszterdamban 2002-ben *International Network Against Cyberhate* (INACH) néven megalakult egy ernyőszervezet, amely olyan nemzeti antirasszista és gyűlöletbeszéd-ellenes civil szervezeteket fog össze, mint például a *Stichting Magenta*,²⁶² az *Aktion Kinder des Holocaust*,²⁶³ vagy a *Jugendschutz.net*,²⁶⁴ továbbá tagjai még dán, amerikai és belga szervezetek, illetve tagfelvételeket kérték svéd, lengyel, angol, francia és orosz szervezetek. Az INACH a forródróton érkező jelzések alapján értesíti azon szolgáltatókat, akiknél rasszista weboldalakat tárolnak, és javasolják azok eltávolítását, vagy – ha ez nem lehetséges – azok blokkolását. Az INACH elsődleges funkciója az volt, hogy elkerülje a megkettőzött munkát, közös adatbankot és bejelentővonalat hozzon létre a rasszista és diszkriminatív tartalom ellen. Ennek érdekében egy CD-ROMot is kínál, amely az online bejelentést leegyszerűsítő programot telepít a gépre.²⁶⁵ Az egyes tagszervezetek továbbra is megőrizték önállóságukat, és egyéb feladatok mellett folyamatosan figyelik a webet, valamint az érintett szolgáltatókat felkérlik, hogy távolítsák el a rasszista tartalmakat. Az INACH éves riportja szerint 2002 első felében a németországi jobboldali honlapok száma felére csökkent. Ennek oka részben az ő tevékenységük, részben pedig a bűnüldözéstől való félelem lehet. Az INACH-nak köszönhetően 2002-ben több mint 1000 jobbszélső honlapot sikerült eltávolítani, olyan országokban is, ahol a jogszabályok nem tiltották azokat, például az Egyesült Államokban. Viszont a *Jugendschutz.net* által 2002-ben felfedezett 173 jobbszélső weboldalból, miután eltűntek az internetről, 58 újra feltűnt külföldi szolgáltatónál.

A *Meldpunt Discriminatie Internet* (MDI) 2003-as jelentése szerint növekszik a bejelentések száma, viszont csökken az egy bejelentő által jelentett kifogásolt kifejezések száma. A szolgáltatók emelkedő arányban, 95,3%-ban távolították el a bejelentett oldalakat. Viszont a hangnem durvulását regisztrálták: a fenyegetések, és a gyűlöletre uszítás mindennaposak. A legtöbb panasz fórumokkal kapcsolatos – viszont a fórumokon a hozzászólások moderátor által, illetve akár a felhasználók által is eltávolíthatóak lennének. Mivel ezek tartalma igen sűrűn változik, véleményem szerint nem érdemel különösebb figyelmet még az önszabályozó szervezetek részéről sem.

²⁶¹ Az első forródrót ernyőszervezet, az Internet Watch Foundation nem foglalkozik rasszizmussal, csak pornográfiával és pedofiliával. De a hozzájuk küldött panaszokat azért feldolgozzák.

²⁶² www.magenta.nl

²⁶³ www.akdh.ch

²⁶⁴ www.jugendschutz.net

²⁶⁵ www.inach.net

A bejelentéseket zömében magánszemélyek (természetes személyek, társaságok és szervezetek) tették, szemben a specializálódott emberi jogi szervezetekkel. A MDI 2003-ban 797 kifejezést talált jogellenesnek, 655-nek kérte az eltávolítását. A fennmaradó esetekben azért nem kérték az eltávolítást, mert a tartalom vagy annyira extrém volt, hogy a hatóságokhoz fordultak, vagy technikailag nem volt lehetséges az eltávolítás, illetve megtörtént, mielőtt reagálhattak volna, valamint néhány egyéb okból. 443 esetben nem találták a kifogásolt tartalmat jogellenesnek, ezért nem tettek intézkedést. A kéréseket 31 híján teljesítették, azaz 624 esetben. A 31-ből 18 esetben az internetszolgáltató az eltávolítás helyett figyelmeztette a közzétevőt, vagy felmondta a szerződését.

Amennyiben Európában valóban társadalmi igény van a rasszizmus távoltartására, akkor az önszabályozó mechanizmus kielégítő hatékonysággal kell, hogy működjön. Ez a megoldás az IP-címek változását és az oldalak változó tartalmát is képes lenne követni, ellentétben a hónapok alatt megszülető bírósági ítélettel, amelynek már a végrehajtása utáni napon megjelenhet ugyanaz az oldal egy másik IP-cím alatt.

Természetesen, amennyiben a jogellenes tartalom közzétevője azonosítható és fellelhető, a hagyományos úton le lehet folytatni ellene az eljárást.²⁶⁶ Ez azonban paradox módon nem érinti a rasszista tartalom fennmaradását. Több olyan ismert, holocaust-tagadó, vagy egyéb módon rasszista oldal is létezik, amelynek szerzőjét már felelősségre vonták. Ez azonban nem eredményezte az oldal megszűntét – ehelyett azt külföldre menekítették. Ilyen például az *aufstand-fuer-die-wahrheit.net*, illetve az *unglaublichkeiten.info*, amelynek szerzője a legkülönfélébb témájú összeesküvés-elméleteket hirdeti, többek között az AIDS és az ózonlyuk létezését is hazugságnak tartja. A szerző saját büntetőeljárását is folyamatosan kommentálja, és koncepciók perként állítja be. A honlap arról is tudósít, hogy amennyiben az oldalt „váratlanul” újra blokkolnák, akkor a jelentkezőket körlevélben értesíteni az új címről.

Ezért érdemes lenne megfontolni a tartalom tiltásának és az elkövető megbüntetésének kettéválasztását. A tartalom eltávolítása még az elítélt szándéka ellenére is lehetetlennek bizonyulhat. Ami egyszer felkerült az internetre, az „közkinccs”: semmi garancia nincs arra, hogy valaha eltávolítható lesz onnan. Olvasók tucatjai készíthettek másolatot, és tehetik később közzé saját honlapjukon, anonim módon, egy szólásszabadság-paradicsomban bejegyzett szerveren,²⁶⁷ és így tovább, ahogy például a magyar *hálapénz.hu*-val is történt.

Aligha kérdés, hogy érdemes-e az állami erőszak-apparátusnak az illegális internettartalom utáni vadászattal töltenie az idejét. Mint láthatjuk, semmilyen hatékony módja nincs annak, hogy a nemkívánt tartalom valóban hozzáférhetetlenné váljon, illetve az is maradjon. Ha belföldi szerverről eltávolítják, megjelenhet külföldön. Ha a hozzáférést blokkolják, címet változtat, vagy kerülő utakon hozzáférhető marad. A tartalom elleni harc tehát szélmalom-harc, amely csak az állam tehetetlenségét demonstrálja és hiábavalóan emészti fel a ráfordított pénzt és időt. Ráadásul, véleményem szerint az a bírói ítélet, amelyről eleve tudható, hogy

²⁶⁶ A winterthur-i kerületi bíróság pénzbírságra ítélte a 25 éves svájci internet társalgóban tett rasszista kijelentése (pl. „albánokat elgázosítani”) miatt (2003. aug. 22.). Azért tudták elkapni, mert igazi email-címet adott meg. Többrendbeli faji diszkrimináció miatt 1000 Frank + eljárási költség megfizetésére ítélték. A büntetlen előélet alól nem kapott előzetes mentesítést, mert a bíró kételkedett abban, hogy megbánta bűnét: legközelebbi elkövetéskor szabadságvesztéssel kell számolnia. A vádlott azzal védekezett, hogy a fórum nem nyilvános, hanem olyan, mint a telefon, ezért magánügy (titok) hogy mi hangzik ott el. A bíróság szerint azonban a fórum nyilvános, lett volna arra lehetősége, hogy ugyanott „kiszálljon” egy magánbeszélgetésre valakivel”. (Felber)

²⁶⁷ Tipikusan Vanuatu (.vu), San Tomé (.st), és egyéb kis szigetek tekinthetők ilyennek, de a pornográfiát kivéve az Egyesült Államok is.

keresztülvinni nem lehet, gyengíti a jogbiztonságot és rontja a jog tekintélyét. Ha az állam nem akarja hatástalan rendelkezések erőszakolására pazarolni forrásait, akkor a dereguláció útját kell választania.

Lehetséges, hogy a dereguláció első pillantásra nem tűnik kézenfekvő eszköznek az állam tekintélyének megóvására. A szuverén államhatalom érthetően igényt tart arra, hogy jogszabályainak érvényt szerezzen. A fenti esetben a német tartományi hatóság talán tekintélyvesztésnek tartotta volna a meghátrálást. Az állam és a jog tekintélye azonban azzal is csorbul, ha rendre elmarad intézkedéseinek végrehajtása. Egy etológiai kísérlet szemléletesen példázza, hogy a hátra-arc néha a cél felé vezető legrövidebb út: a kísérletben egy kutya úgy van megkötve, hogy a póráz azért nem ér el a számára kitett ételig, mert egy, a kutya mögött álló oszlop mögé van kerítve. Tehát az állatnak előbb meg kellene kerülnie az oszlopot, hogy kikerítse a kötelet, és így elérjen az ételig. Ehhez azonban hátat kellene fordítania a csábító falatnak. Nem minden állat képes erre: van, amelyik csak rángatja a kötelet, mert nem képes az ösztönét háttérbe tolva racionálisan cselekedni.

Véleményem szerint célravezetőbb lenne, ha az állam átmenetileg eltekintene a jogszabályok mindenáron való érvényesítésétől és megkísérelne alternatív reagálási módot kialakítani a gyűlöletbeszéd kezelésére. Természetesen továbbra is deklarálhatná álláspontját azzal, hogy a tiltott tartalom aktív közzétételét büntetné és az elkövetőket, hacsak kézre keríthetők, felelőségre vonná. Ha saját állampolgára tenne közzé illegális anyagot, vagy belföldön történne a közzététel, sikeres eljárást folytathatna a cselekmény miatt, és a belföldi oldal eltávolítására kötelezhetné a belföldi internetszolgáltatót. Az Európai Unió és még néhány hasonló jogrendű ország között nemzetközi jogsegély is elképzelhető. A tartalom eltávolítására viszont nem tenne különösebb erőfeszítéseket akkor, ha az várhatóan eredménytelen lenne, hanem az önszabályozásra bízna annak kezelését. Így a döntések végrehajthatóak lennének, és nem folyna szélmalomharc a külföldön, illetve külföldi által közzétett tartalom ellen.

Egy további lehetőség, hogy a gyűlöletbeszédet szankcionáló jogszabályokat teljesen megszüntetik. Ebben az esetben a konkrét jogsérelem esetén polgári úton lenne elégtétel szerezhető. Kérdés, hogy mi az állam célja? A gyűlöletbeszéd hatékony visszaszorítása, avagy társadalmi értékítélet képviselése? A társadalom rosszalló értékítéletét a polgári jogi szankció is kellőképpen kifejezi. Ha feltételezzük, hogy a gyűlöletbeszéd hatékony visszaszorítása a cél, emlékeznünk kell arra, hogy jogszabályokkal ez közismerten nem oldható meg, különösen nem az internet megjelenése óta. A kérdést ezért megint ketté kell bontani: a cél vajon a gyűlölet, mint társadalmi jelenség lehető legkisebbre csökkentése, vagy a gyűlölet kifejeződésének láthatatlanná tétele? Amennyiben az utóbbi, akkor az észak-rajna vesztfáliai tartományi kormányzat helyesen járt el: több-kevesebb sikerrel láthatatlanná tette a gyűlölet kifejeződésének jeleit, saját tartományának határain belül. De vajon gyakorolt-e bármilyen hatást a gyűlölet fennállásának tényére? Ha igen, az csakis nem kívánt hatás lehet: az elnyomással küzdő szabadságharcosok mítoszát engedte át nekik.

A jogi reakció csak rendkívül korlátozott eredményeket képes elérni a gyűlöletbeszéddel szemben.²⁶⁸ Ez azonban nem jelenti azt, hogy fel kell adni ellene a harcot: csak éppen más eszközökkel kell ellene küzdeni. Véleményem szerint a gyűlöletbeszéd büntetőjogi tényállásainak hatályon kívül helyezése kifejezetten előrelépést jelentene, mivel növelné a jogbiztonságot. A személyiségvédelem polgári jogi eszközei ennek hiányában is biztosítanák a jogi fellépést, és kifejeznék az állam értékítéletét. A jogi út azonban ekkor is csak szubszidiárius jellegű lenne az egyéb programokhoz képest. Az állami erőforrásokat olyan intézkedésekre kellene fordítani, amelyek megelőzik a gyűlölet kialakulását és terjedését.

²⁶⁸ Ezt hangsúlyozza Domokos N. Márton is, ld. Domokos 716.

Így a dereguláció eredményeképpen növekedne a jogbiztonság, mivel csökkenne a végre nem hajtható állami tiltások száma. Az alternatív programok hatására – amelyek célja a fiatalok tájékoztatása a gyűlöletbeszédet övező témakörökről, illetve a konfliktusban álló csoportok párbeszédének elősegítése –, elfogyna a gyűlölet táptalaja, és tudatosabbá válna ellenzőinek attitűdje. Ennek eredményeképpen a társadalmi összefogás, és az önszabályozás fentebbi mechanizmusai elszigetelnék a gyűlöletbeszéd megjelenését. A szolgáltatók – a tiltás hiányában is – szisztematikusan elzárkóznának a gyűlöletet sugalmazó portálok tárolásától.

4.7. A Számítógépes Bűnözés Elleni Egyezményhez fűzött kiegészítő jegyzőkönyv a rasszizmus és idegengyűlölet ellen

Az általam felvázolt deregulációs politikának egyelőre nem tapasztalni jeleit, éppen ellenkezőleg: az Európa Tanács internettel kapcsolatos politikája éppen a szigorítás irányába mutat. Fentebb, a választójog bevezetésére vonatkozó ajánlással összefüggésben már utaltam arra, milyen különös az Európa Tanács eme pálfordulása, hiszen az a szervezet, amelynek hagyományos szerepe, hogy az alapvető emberi jogokat védje az állami beavatkozástól, most egyszerre a beavatkozást sürgeti, s ráadásul nem is konkrét alapjogok, hanem olyan elvont érték védelmében, mint a bűnüldözés általában.

Ennek az általam kedvezőtlennek tartott folyamatnak leglényegesebb állomása volt a Számítógépes Bűnözés Elleni Egyezmény, amelyben a bűncselekményi tényállások harmonizálásánál is fontosabb szerepet kapott a bűnüldözés és a nyomozás állami eszközeinek bővítése, és az aláíró államok között a könnyű és gyors jogsegély biztosítása. Ez az Európa Tanács első olyan dokumentuma, amely a kormányzati ellenőrzést és a magánszférába való beavatkozást segíti elő.²⁶⁹ Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a ténytet, hogy az egyezményt a 2001. szeptember 11-i merénylet után mintegy másfél hónap leforgása alatt, szoros amerikai együttműködéssel dolgozták ki. A terrorizmus fenyegetése nyilvánvalóan befolyásolta az állambiztonsági hatáskörök kibővítését is eredményező jogalkotást.

Az amerikai részvétel mindazonáltal megakadályozta, hogy a szólással kapcsolatos bűncselekmények is helyet kapjanak benne, hiszen az Egyesült Államok alkotmánya kizárja ezek kriminalizálását. Az Európa Tanács ezért utóbb kiegészítő jegyzőkönyv formájában csatolta ezeket az egyezményhez. A Rasszizmus és Idegengyűlölet Elleni Jegyzőkönyv a preambulum szerint a rasszista tettek ellen irányul, valójában azonban nem tettekről, hanem beszédéről szól. A jegyzőkönyvet 2003 januárjában nyitották meg az aláírásra, és eddig 16 ország írta alá, de még egy sem ratifikálta.²⁷⁰ A jegyzőkönyv csak 5 ratifikáció után lép hatályba.

Hogy hogyan hidalja át a Jegyzőkönyv az európai államok között is fennálló lényeges különbségeket a szólással elkövethető bűncselekmények terén? Nos, nagyon egyszerűen: a legkisebb közös többszörös elvét alkalmazva a rasszizmussal összefüggő összes tipikus szólás-bűncselekményt beemelte a jegyzőkönyvbe. Ez akár azt is eredményezheti, hogy szigorúbb lesz a szóláskorlátozás standardja az internet esetében, mint a világhálón kívül. Azon országokban, ahol a szólásszabályozás a legszigorúbb országokénál (mint amilyen például Németország, Franciaország) kevésbé volt megszorító, ezután bűncselekmény lehet némely olyan állítást az interneten keresztül megtenni, amelyeket a világhálón kívül szabad. Például azon országokban, amelyekben eddig nem kriminalizálták a holocaust-tagadást, a Jegyzőkönyv ratifikálása után bűncselekmény lehet annak interneten keresztüli tagadása, viszont politikai gyűlésen szóban, vagy a nyomtatott sajtóban továbbra is legális marad.

²⁶⁹ Id. bővebben: Bayer 2003a

²⁷⁰ Magyarország a 2004. szeptember 1.-i állapot szerint nem írta alá a Jegyzőkönyvet.
<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm>

Ugyanakkor a Jegyzőkönyv – egy kivételével – mindegyik cselekmény esetében több-kevesebb fenntartást enged az aláíró államok számára.²⁷¹

4.7.1. A Jegyzőkönyv tartalma

A 3. Cikkely rasszista és idegengyűlölő anyag számítógépes rendszeren keresztül történő nyilvánosságra hozatalát rendeli kriminalizálni. A Jegyzőkönyv szóhasználatában rasszista és idegengyűlölő anyagnak minősül bármilyen írott anyag, kép vagy eszmék egyéb módon történő megjelenítése, amely gyűlöletre, diszkriminációra, vagy erőszakra uszít (*advocates, promotes or incites*) bármely egyén, vagy egyének egy csoportja ellen, faj, bőrszín, származás, nemzeti vagy etnikai hovatartozás vagy vallás miatt.²⁷² Az aláíró állam kivételt tehet ez alól, amennyiben a felhívás vagy uszítás csupán diszkriminációra hív fel, és ahhoz nem kapcsolódik gyűlölet vagy erőszak (*not associated*). Ez lényegében lehetővé teszi, hogy a magyar Alkotmánybíróság által is elfogadott mérce érvényesüljön, amennyiben az uszítás csak akkor jelent bűncselekményt, ha az erőszak közvetlen veszélyét eredményezi. A 4. Cikkely kriminalizálni rendeli a rasszista vagy idegengyűlölő indítatásból, számítógépes rendszeren keresztül történő, súlyos bűncselekmény elkövetésével való fenyegetést. Ez az egyetlen cikkely, amely alól nem tehető fenntartás, ami azt sugallja, hogy annak ellenkezése ellenére, valójában az Egyesült Államokra is gondoltak a Jegyzőkönyv kidolgozásakor. A konkrét személy ellen irányuló fenyegetés, zaklatás ugyanis az Egyesült Államokban is bűncselekménynek minősül, egyedülként a Jegyzőkönyv által megjelölt cselekmények között. Például elítéltek egy egyetemi hallgatót, aki az interneten keresztül megfenyegetett egy ázsiai diákot annak származása miatt, és azzal védekezett, hogy „nem is gondolta komolyan”.²⁷³ A magyar jogrendben ehhez hasonló bűncselekmény nem, legfeljebb szabálysértés található. A „Veszélyes fenyegetés” szabálysértését valósítja meg, aki *a) mást félelemkeltés céljából olyan bűncselekmény elkövetésével komolyan megfenyeget, amely a megfenyegetett személy vagy annak hozzátartozója élete, testi épsége vagy egészsége ellen irányul, b) mást félelemkeltés céljából a megfenyegetett személyre vagy annak hozzátartozójára vonatkozó, a becsület csorbitására alkalmas tény nagy nyilvánosság elé tárásával komolyan megfenyeget, és elzárással vagy százötvenezer forintig terjedő pénzbírsággal sújtható.*²⁷⁴

Ez a tényállás tágabb, mint a Jegyzőkönyv által előírt, tehát felöleli azokat a speciális eseteket is, amikor a fenyegetés rasszista indítékkal, és számítógépes rendszeren keresztül történik.

Az 5. Cikkely személy, vagy személyek egy csoportjának nyilvános megsértését rendelné szankcionálni, faj, bőrszín, származás, nemzeti vagy etnikai hovatartozás vagy vallás miatt, azonban ez alól is fenntartás tehető. Az aláíró állam feltételül szabhatja, hogy a sértés eredményeképpen a személy vagy csoport gyűlöletnek, nevetségnek vagy megvetésnek legyen kitéve, illetve kijelentheti, hogy egyáltalán nem alkalmazza e cikkelyt. Ugyanilyen fenntartás tehető a 6. Cikkely, azaz az emberiség elleni bűntett vagy népiirtás lekicsinylése, tagadása, dicsőítése vagy igazolása bűncselekménye alól. A fenntartás itt is kétszintű, azaz az aláíró

²⁷¹ Ha feltételezzük, hogy minden tagállam annyi fenntartást tesz, hogy saját hatályos törvényeivel összhangban legyen a Jegyzőkönyv, akkor semmi változás nem történik az eredeti helyzethez képest.

²⁷² „racist and xenophobic material” means any written material, any image or any other representation of ideas or theories, which advocates, promotes or incites hatred, discrimination or violence, against any individual or group of individuals, based on race, colour, descent or national or ethnic origin, as well as religion if used as a pretext for any of these factors.

²⁷³ http://www.adl.org/internet/internet_law3.asp

²⁷⁴ Szabs.tv. 151. §

állam célzatossá nyilváníthatja a bűncselekményt, megkövetelve, hogy azt gyűlölet, diszkrimináció vagy erőszak szításának céljával kövessék el, vagy egyáltalán nem alkalmazza e cikkelyt.

4.7.2. *Értékelés: Csúszós lejtő*

Érthető az Európa Tanács logikája, hiszen az is megoldás lehetne, ha az egész világ jogrendszere egységessé válna, és akkor a bűnözők (értsd: a gyűlöletet beszélők) nem menekülhetnének el egy másik államba. De erre pillanatnyilag kevés esély mutatkozik, legalábbis ami a szólásbűncselekményeket illeti, különösen, mivel az Egyesült Államok nem részese a kiegészítő jegyzőkönyvnek.

Európa veszélyes irányt választ, amennyiben elvárja, hogy a világ országai egyesítsék szólásra vonatkozó büntetőjogi szabályaikat, és ebben a legkisebb közös többszörös elvét vallja. A világ számos országában alacsonyabb a véleménynyilvánítási szabadság standardja, mint az európai országokban. Amennyiben népszerűvé válik az Európa Tanács által elindított folyamat, a világ kevésbé demokratikus országai joggal várhatnák el, hogy Európa további megnyilvánulás-fajták kriminalizálásában a partnerük legyen. Az amerikai bíróság éleslátóan ismerte fel a Yahoo! ügyben, hogy amennyiben Amerika enged Franciaországnak, akkor engednie kell Kínának is. Ha kötelezte volna a szolgáltatót, hogy gondoskodjon arról, hogy Franciaországban ne legyen hozzáférhető a neonáci tartalom, akkor Kína kérésére is köteleznie kellett volna, hogy Kínában ne legyen hozzáférhető a kínai szabályok szerint jogellenes, azaz például a kínai kormányt kritizáló tartalom. Ha a szólásszabályozás a szigorítás irányába indul meg, akkor nehéz lesz meghúzni a határt.

A Jegyzőkönyv, akárcsak a Számítógépes Bűnözés elleni egyezmény nem csak az Európa Tanács tagországai számára áll nyitva, hanem bármely állam számára. Tehát olyan országok számára is, amelyek nem tagjai az Európa Tanács Emberi Jogi Egyezményének. Holott a Jegyzőkönyv utal rá, hogy szövegét az Egyezménnyel összhangban kell értelmezni. Amennyiben viszont olyan államok is tagjává válnak a Számítógépes Egyezménynek és kiegészítő Jegyzőkönyvének, amelyek nem rendelkeznek szilárd emberi jogi hagyományokkal, a véleménynyilvánítási szabadság és a magánélet elleni hatósági túlkapások az Európa Tanács zászlaja alatt történhetnek meg.

A világ jogrendszerei harmonizációjára vonatkozó reménynek egyelőre nincs reális alapja. Hiszen az egyébként oly hasonló észak-atlanti országok sem tudnak a véleménynyilvánítási szabadság kérdésében egyetértésre jutni.²⁷⁵ Azonban az a tény, hogy az internethasználat az Egyesült Államokban a legelterjedtebb, és a legtöbb tartalom is onnan származik, márpedig ott a gyűlöletbeszédet kizárólag nyilvánvaló és közvetlen veszély esetén – tehát gyakorlatilag nem – korlátozzák, arra enged következtetni, hogy az internet által gerjesztett harmonizációs hullám valószínűleg nem az Európa Tanács által kitűzött irányba mutat majd, hanem éppen ellenkezőleg: a dereguláció irányába.

Összegezve, a hihetetlen mennyiségű információ között, amely az interneten hozzáférhető, a gyűlöletbeszéd csepp a tengerben. Kutatások bizonyítják, hogy demokratikus médiakörnyezet nem alkalmas a befogadó véleményének *megváltoztatására*. Lazarsfeld bizonyította, hogy demokratikus környezetben a kampányüzenetek alig változtatnak az emberek politikai preferenciáin.²⁷⁶ A befogadók még a hagyományos média esetében is szelektálnak a befogadott

²⁷⁵ Igaz ugyan, hogy éppen az internet segíti elő ezt a folyamatot a határok nélküli természetével, de mivel nincs tapasztalatunk arról, hogy az egyes civilizációk hagyományai mennyire szívósak, felelőtlenség volna jóslásokba bocsátkozni.

²⁷⁶ Bajomi-Lázár

információk között, és vagy csak olyat fogyasztanak, amely megfelel világképüknek, illetve, az ellenkező világképű tartalom nemtetszésüket váltja ki. E szerint a gyűlöletbeszéd megjelenése csak akkor eredményezhetné a gyűlölködők táborának növekedését, ha nem lenne más információ, amely ellensúlyozhatná annak hatását. A közelmúlt egy szociológiai vizsgálata kimutatta, hogy a rasszista attitűd fordított arányban áll a válaszoló személyek műveltségével.²⁷⁷ Tehát a műveltség növelésével, a társadalmi feszültségek enyhítésével és a vélemények piacának demokratikus sokszínűségével megakadályozható a gyűlöletbeszéd elharapózása. Az internet kiváló eszköz mind a műveltség növelésére, mind a sokszínűség fokozására. Amennyiben a kormányzat az erőforrásait a gyűlölködő oldalak tiltása helyett arra fordítaná, hogy színvonalas tájékoztató oldalt alkosson a rasszizmus és idegengyűlölet okairól, annak mechanizmusáról, és linkeket kapcsolna azokhoz a nem-kormányzati szervezetekhez, amelyek harcolnak a rasszizmus ellen, lehetséges, hogy sokkal eredményesebben szállna szembe a gyűlölettel.

²⁷⁷ Vásárhelyi

5. Fejezet

A gyermekekre káros tartalom szabályozásának amerikai kísérletei

„A cenzorok kockázat-értékelése néha helyes volt, néha téves. Ha úgy döntünk, hogy nem vállaljuk ezt a kockázatot, akkor cenzúrázunk. Az Első Kiegészítés értelme, hogy a szólásszabadság értéke bőven megéri a kockázatot.”²⁷⁸

5.1. Kinek káros?

A „káros tartalom” kifejezés elterjedtté vált azon tartalmak megjelölésére, amelyek általában – a legtöbb országban – nem jogellenesek, viszont mégis nemkívánatosnak minősülnek (ld. még: 1.3.5. fejezet). Hogy mi minősül nemkívánatosnak, és ki dönt ebben? Éppen ez az egyik legégetőbb megválaszolandó kérdés a káros tartalom problémakörében. Ennek megítélése kultúránként és egyénenként változik. Leggyakrabban mégis azokra a tartalmakra gondolnak e kifejezés kapcsán, amelyekről az emberek többsége úgy véli, hogy veszélyeztethetik a kiskorú gyermekek egészséges fejlődését, ezek pedig zömében az erőszakos és pornográf tartalmak. Vannak, akik úgy vélik, hogy ezek a tartalmak felnőttekre is káros hatást gyakorolnak. Erre azonban nem irányulnak tudományos vizsgálatok, és összességében kevésbé foglalkoztatja a társadalmat, mint a gyermekek sorsa. Ha a felnőtt saját magának kárt okoz, az a saját felelőssége. Ha az állam nem bízta rá ezt a választást, mint az illegális drogok esetében, akkor kriminalizálja a cselekedetet – ez egy másik terület. Ha rábízta a választást, mint például a cigaretta vagy a pornográfia fogyasztása esetében, akkor is sokan emelik fel a szavukat ellene – illetlennek, károsnak, erkölcstelennek bélyegezve –, de a jog területén kívül esik, legfeljebb kijelölt *zónákba* próbálják szorítani. Gyermekek esetében azonban az állam nem ismeri el a választás, azaz a beleegyezés jogát. Kriminalizálni a gyermek számára azt, amit a felnőttnek szabad, nem megoldás – egyebek között a gyermek nem is büntethető. Tiltani lehet azt, hogy gyermek számára lehetővé tegyék a fogyasztást, de ezt mindig nehéz körülhatárolni és tetten érni. A való világban sem csak az iskola 200 méteres körzetében élnek gyerekek, ahol nem lehet cigarettát és szexet árulni. A gyermek nem csak úgy juthat hozzá ezekhez, hogy személyesen megvásárolja a boltban, hanem kerülőúton is. Az interneten a védelem hatékonyságának e hiányossága hatványozottan jelentkezik.

Az internet tartalma jelenleg tükrözi az emberi kultúra és az emberi természet változatosságát. Az, ami egyesek számára elfogadható, hétköznapi vagy egyenesen szükséges, mások számára visszataszító, kellemetlen, felháborító. Mindenkinek szabadságában áll, hogy azt a tartalmat fogyassza, amely számára kellemes, és nem kell azzal szembesülnie, amely kellemetlen.

Egyes országokban felnőttek számára is megkísérlik korlátozni a pornográf vagy a szélsőségesen erőszakos tartalmakhoz történő hozzáférést. Az Egyesült Államokban például a Legfelsőbb Bíróság alkotmányértelmezése szerint az „obszcén” tartalom nem élvez alkotmányos védelmet, tehát a tagállamok alkothatnak ezt korlátozó jogszabályokat.²⁷⁹ Mint később látni fogjuk, az internet közegében alkalmazhatatlan a szabály, mivel a „kortárs közösség” kifejezés az egész világot magában foglalná, amely nélkülözi az egységes értékrendet.

²⁷⁸ Wolfson, 129.

²⁷⁹ Obszcénnek az minősül, amely a kortárs közösségi normák szerint kéjsóvár érdekekre apellál, és egészében nélkülöz minden komoly irodalmi, művészi, politikai vagy tudományos értéket. (Miller v. California, 413 U. S. 15 1973)

A német Büntető Törvénykönyv is tiltja az emberekkel szembeni kegyetlen vagy egyébként embertelen erőszakos cselekményeket ábrázoló, azokat dicsőítő, vagy minimalizáló bemutatásmódot, és a kemény pornográfia terjesztését is.²⁸⁰ Ezek a rendelkezések illegalizálják az említett közléseket, ezáltal kiemelik azokat a káros tartalom köréből. Jogi problémát legfeljebb a végrehajtásuk okoz, akárcsak a személyiségi jogokat védő vagy a gyűlöletbeszédet tiltó rendelkezéseké.

Az elektronikus médiában csaknem minden ország korlátozza az erőszakos és szexuális tartalmak sugárzását. Ezt eredetileg alátámasztották az elektronikus média szigorúbb szabályozásának legitimálására felhasznált érvek (ld. bővebben az 1.3.5.1. fejezetben).²⁸¹ A magyar médiatörvény nem terjed ki az internetre, az amerikai Legfelsőbb Bíróság, mint alább láthatjuk, megtagadta, hogy az obszcenitásnál szigorúbb teszt alkalmazásának alkotmányosságát elismerje az internetre, viszont a német törvényhozás kiterjesztette a médiatörvényt a hálózatra.

A káros tartalmak körüli vitában két koncepcionális zavar rontja az egyetértés kialakulását. Az egyik, hogy a káros tartalom tárgyalása igen gyakran összemosódik az illegális tartalommal. Az internet biztonságáért fellépő mozgalmak, deklarációk, szervezetek legtöbbször együtt említik a káros és az illegális tartalmat. Én azonban lényegesnek tartom a kettő elválasztását, hiszen itt olyan tartalmakról van szó, amelyek általában nem jogellenesek, hanem jogszerűek. Mivel a véleménynyilvánítási szabadság csak meghatározott esetekben korlátozható, nincs jogszerű lehetőség a korlátozásra, amennyiben az alkotmány, vagy nemzetközi szerződésben foglalt kötelezettség nem teszi kifejezetten megengedhetővé.

A másik akadály a kiskorúak egy csoportként való kezelése. Az óvodáskorú és a csaknem felnőtt tizenéves közötti különbség nem elhanyagolható. Különösen nem az, ha a gyermekek pszichológiai, erkölcsi és szexuális fejlődése a vita tárgya. Ezért nincs általános védelem a „káros hatások” ellen, a szülők és a nevelők felelősségét nem lehet egy technológiai megoldással csökkenteni. A védelemnek lehetőleg személyre szabottnak, de legalább korcsoportra szabottnak kellene lennie. Ehhez képest csak másodlagos a különböző világnézetekből fakadó véleményeltérés, azaz, hogy az egykorú gyermekek szülei is mást és mást tartanak alkalmasnak gyermekük számára.

Mennyiben állítja a közönséget új helyzet elé az új technológia? A hagyományos kommunikációban a térbeli és időbeli korlátok probléma nélkül érvényesíthetőek az állam részéről. Az interneten azonban egyik feltétel sem teljesül: sem a térbeli vagy időbeli korlátok nem állnak rendelkezésre, de ha a technológia kifejlesztene ilyeneket, akkor sem lehetne azokat érvényesíteni a külföldön feltöltött információval szemben. A technológiai korlátnak azonban jelenleg nincs is olyan módja, amely szisztematikusan elkülöníthetné a felnőtteknek szóló tartalmat a gyermekeknek szóló tartalomtól. Arra viszont nincs mód, hogy mindenfajta szexuális tartalmat általánosan üldözzenek, hiszen ez a fajta tartalom felnőttek számára nem jogellenes, sőt lehet, hogy kifejezetten hasznos, bizonyos korhatár alatt mégis nemkívánatos lehet azok tanulmányozása (például szexuális, vagy más betegségekről szóló tájékoztató oldalak).

Ha a gyermekeknek nem való oldalakat száműzni akarnánk az internetről, akkor olyan netet kapnánk, amely csak gyermekek számára nyújt valami érdekeset: hiszen nem csupán a pornográfia az, amely gyermekeknek nem való. A valós tér felnőtt világa is olyan, amelyet a gyermekek csak korlátozottan értenek meg – éppen azért, mert gyermekek. A gyermekkor

²⁸⁰ StGB. 131., 184. §§

²⁸¹ FCC v. Pacifica Foundation

funkciója, hogy a gyermek beletanuljon a felnőtt világba, nem pedig, hogy megőrizze gyermeki ártatlanságát. Vannak, akik szeretik ezt elfelejteni, és úgy tekintik a „gyermeket” mintha örökre gyermekek is maradnának. „A gyermek mint fogyasztó, a gyermek mint jogalany, a gyermek, mint közönség” – mintha egy homogén, nem változó közegről lenne szó. Különösen a szórakoztatóipar próbál meg úgy tenni, mintha a gyermekkor lényege az lenne, hogy legalább egy rövid ártatlan és rózsaszín korszak legyen az ember életében, mielőtt szembesül a rusnya farkasvilággal. Csakhogy a gyermek számára az a hasznos, ha e farkasvilág törvényeit fokozatosan megtanulja, mielőtt elengednék a kezét, nem pedig az, ha illúziókat építenek fel benne egy nem létező gyermekvilágról. Nem lenne szabad elfelejteni, hogy a gyermekek világában az a szép, ahogyan a gyermek látja: nem pedig az, amit a gyermek lát. Egyes nézet szerint a gyermek egyébként is csak annyit fog fel a világból, amennyire megérett: a többit gyakorlatilag figyelmen kívül hagyja. Mindenesetre, ha a gyermekeinket komolyan meg akarnánk védeni a káros hatásokról, akkor legjobb lenne, ha nem engednék őket az utcára se, de a tévét legalábbis semmi esetre se kapcsolhassák be.

Ehelyett inkább az immunrendszer példáját kellene alapul venni: az is csak akkor képes megfelelően kialakulni, ha a kisgyermek szervezete találkozik a szükséges kórokozókkal. A gyermek szellemi fejlődésében is a hermetikus elzárás helyett a megismerésre és tanulásra kellene helyezni a hangsúlyt. Természetesen szó sincs arról, hogy kisgyermekek nyugodtan nézhessenek horrort vagy pornót az interneten, hogy megismerjék a felnőtt világot. Különösen a tíz év alatti gyermekek esetében valóban indokolt lehet a váratlan hatások kizárása. De ezután csaknem ugyanannyi ideig továbbra is kiskorúként használják a netet.

A helyes internethasználat és a szörfölés közbeni eligazítás jelentős szülői és nevelői munkát igényel. Természetesen sokkal egyszerűbb egy programmal kiválogatni a gyermek számára az ehető és ehetetlen szellemi táplálékot. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy manapság a felnőttek gyakran kevésbé tájékozottak a számítógép használatában, mint a gyerekek. Ezen a területen juthatna szerephez az állami oktatáspolitikai: a szülők és tanárok felzárkóztatása a gyermekekhez lehetne az egyik prioritás a gyermekvédelem érdekében. A technológiai felzárkóztatásnál is fontosabb a szülők és tanárok bátorítása: hiszen az interneten sem másfajta veszélyekkel találkozhat a gyermek, mint amelyekkel a való világban találkozhat. Meg kell értetni a nevelőkkel, hogy még ha a gyermek jobban is ért a számítógéphez, ők a kompetensek abban, hogy megtanítsák a gyermeket arra, hogy vigyázzon magára, ne találkozzon idegenekkel, hasznos tartalmakkal töltsse az idejét, és ne károsakkal.

A másik teendő a korlátozás mellett a gyermekeknek szóló tartalmak választékának bővítése és minőségének javítása lenne. Minél több kedvére való tartalmat talál a gyermek, annál kevésbé fog a felnőtteknek szóló oldalakkal foglalkozni. Még a keresztény szellemiségű családcentrikus weboldal, a *Focus on the Family* is arra hívja fel a figyelmet, hogy bár fontos lehet védelmi falakat felhúzni, ezek azonnal eltűnnek, mihelyt a gyermek elhagyja otthonát. Ezért legalább ilyen fontos, hogy a gyermek jellemét fejlesszék, és úgy neveljék, hogy megtanuljon jó döntéseket hozni.²⁸²

Különösen azért van így, mert az internet aktív és szelektív fogyasztói magatartást követel, tehát a gyermek nagy valószínűséggel csak akkor találkozhat számára káros tartalommal, ha maga keresi azt. Ahhoz, hogy értékes tartalom iránt tanúsítson érdeklődést nevelői odafigyelésre, szülői törődésre van szükség. A pánik hasonlít az iskola előtt ólálkodó és a gyermekekre kábítószert tukmáló rosszemberek mítoszához. A szülők és a nevelők szívesen hibáztatnak harmadik személyeket, ha a gyerek helytelenül viselkedik. Ők a felnőttek „mumusai”, a bűnbakok, akik elrontják a gyermekeket, akiket szüleik „csak jóra tanítottak.” Holott a

²⁸² www.pureintimacy.org

gyermek maguk mennek a rossz utakra, ha a jó utak nem tűnnek a számukra vonzónak. A szülők és nevelők felelőssége, hogy a gyermek számára a helyes utat kedvező fényben tüntessék föl. A kormányzat legfeljebb abban lehet a segítségükre, hogy ösztönzi a gyermekeknek szóló, érdekes és hasznos oldalak számának bővítését.

Kétségtelenül fontos, hogy az internetet gyermekek számára is „lakhatóvá” tegyék. Ez elsősorban nem egy redukált világot kell, hogy jelentsen számukra, hanem a rájuk szabott élettér bővülését, amely megteremti a tanulás és fejlődés lehetőségét. Régen a gyermekek úgy szocializálódtak, hogy segítettek a felnőtteknek dolgozni, és utánózták a felnőttek viselkedését – ez jelentette számukra a tanulást. Nem voltak elkülönült terek a gyermekek számára, és külön szobájuk sem volt – ma ezt nem tartanánk elfogadható módszernek. Az internet jelenleg ebben a középkori állapotban van: a gyerekek, mint a tudatlan kis felnőttek igyekeznek eligazodni abban a világban, amelyet a felnőttek teremtettek. Ahhoz, hogy ez megváltozzon, elsősorban pozitív intézkedésekre van szükség. A gyermekek szimpla kirekesztése aligha hozná meg a kívánt eredményt.

5.2. Az állami és civil szerepvállalás

Az is igen lényeges, hogy a gyermek szellemi éttrendjének megválasztása a szülő feladata maradjon, és az állam semmilyen formában ne szóljon ebbe bele, különösen ne tegye kötelezővé a szűrők használatát. Az állami beavatkozás e területen ugyanolyan okok miatt alkotmányellenes, mint az alkotmányosan védett beszéd közlésének korlátozása. A szűrő a véleménynyilvánítási szabadságot érintő korlátozó eszköz: tartalmi alapon tesz különbséget közlések között. Értéktételeket alkot, melynek során egyes közléseket megfelelőnek, másokat nem megfelelőnek minősít. Nincs ezzel probléma, amíg ezt kizárólag magánpénzből, magánvállalkozások által, magánszemélyek részére történik, önkéntes alapon. De mivel alkotmányosan érzékeny területről van szó, kényszerűen kellene ügyelni arra, hogy az állami szerepvállalás vagy közpénzek ne keveredjenek bele a magánszférába. Azaz ne válhasson közpénzekből támogatottá a szűrőhasználat, és semmilyen szinten se válhasson kötelezővé bármelyik fajta szűrő.

Az államnak nem lehet joga megválasztani, hogy mi alkalmas a gyermekek számára és mi nem. Sőt, nem csak az államnak, hanem semmilyen más entitásnak nincs joga másokra kötelező döntést hozni e téren. Ez mindenekelőtt a szülő feladata, és azoké, akikre a szülők rábízák ezt a döntést, azaz nevelőké, tanároké. Nyilvánvaló, hogy a szülők többsége megbízik az iskola értéktételeiben, amelybe a gyermekét beírta. De az a kisebbség, amely nem bízik meg ebben, igényt tarthasson arra, hogy a gyermeke számára szűrő nélkül is hozzáférést engedjenek az internethez – amennyiben állami iskoláról vagy könyvtárról van szó. Egyes országokban – többek között Magyarországon – az egyházak még ma is fenntartják maguknak a privilégiumot, hogy az állam diszkriminációmentes és világnézetileg semleges politikáját magukra nézve ne ismerjék el kötelezőnek. Más országokban, például Franciaországban nem ez a helyzet. Ettől függ, hogy az egyházi iskolák vagy magánkönyvtárak alkalmazhatnának-e kötelezően szűrőket.

Az amerikai Legfelsőbb Bíróság szerint nem alkotmányellenes, ha az állam megválasztja, hogy mely intézményeknek ad támogatást közpénzekből. Ezért hatályában fenntartotta azt a törvényt (CIPA), amely az államilag támogatott könyvtárakat és iskolákat szűrők megvásárlására kötelezi. Ugyanakkor a bíróság deklarálta, hogy a könyvtár maga döntheti el, hogy használja-e a megvásárolt szűrőket. Tehát nem a szűrő használatát tette kötelezővé, csak a szűrő megvásárlását. Ezek szerint a fő cél nem a gyermekek védelme volt, hanem a könyvtáraknak szűrőkkel történő felszerelése. Felmerül a gyanú, hogy a törvény fő célja inkább a szűrőknek történő piacteremtés volt, mintsem a gyermekek tényleges védelme. Talán

nem indokolatlan azt feltételezni, hogy a szűrőket gyártó cégek sikeres érdekérvényesítése van a háttérben (ld. alább).

Az Alkotmányba és a versenytörvénybe ütközne, hogy egyetlen magánvállalkozásnak a terméke váljon kötelezővé. Ugyanígy az előbbi normákba ütközne az is, ha valamely magánvállalkozás által előállított szűrőt a kormány közpénzekből támogatna. Amely szűrő kifejlesztését vagy beszerzését az állam támogatja, azzal egyúttal azt a világnézetet is támogatja, amely a károsnak tartott tartalom kiválogatásában szerepet játszott. Hiszen a megfelelő és nem megfelelő tartalmak közötti minősítés egy erkölcsi normarendszert tükröz. Nem véletlen, hogy az egyházak egyre aktívabb szerepet vállalnak a szűrő programok kifejlesztésében (*School Board Foundation Survey*).²⁸³ Néhány szűrőt nyíltan a vallási morál jelszavával ajánlanak, mások csak csendben érvényesítik a vallásos szempontokat. Ezek zöme szerveralapú szűrés, abból a nem titkolt megfontolásból, hogy a gyermek (vagy más) ne tudja a filtert kikapcsolni. (A szerver-alapú szűrés legfőbb jellegzetessége, hogy leveszi a választás gondját a felhasználó válláról.) Nagyszerű lenne, ha mind többféle szervezet kínálna szűrést különféle, nyíltan vállalt világnézeti alapokon. Sajnos azonban a világnézeti elfogult szűrők néha azokat az oldalakat is blokkolják, amelyek kritikusak velük szemben, és természetesen egymás ellen is kampányolnak. Nemcsak az általában restriktívnek tartott, konzervatív értékrendet tartó szervezetek tesznek így: például a *CyberPatrol* nevű szűrő blokkolja az Amerikai Családok Egyesületének (*American Family Association, AFA*) weboldalát, mivel az szerintük a homoszexuálisok diszkriminációját hirdeti.²⁸⁴ (A keresztény AFA webszájtján tett látogatás valóban alátámasztja ezt a feltételezést.²⁸⁵) Mindazonáltal az elfogultság és pártosság ilyen kavalkádjában nyilvánvaló, hogy egy filter általánossá válása súlyosan befolyásolná a vélemény szabadság érvényesülését az interneten.

Az amerikai kormányzat érvelése jól szemlélteti a bürokratikus gondolkodásmódot. A kereskedelmi céllal pornográfiát kínálókat ügyfeleik azonosítására kötelező törvény alkotmányossági felülvizsgálatának ügyében, az ún. COPA-ügyben a bíróság felhívta a figyelmet arra, hogy a szűrő használata is alkalmas a kívánt cél elérésére, ugyanakkor kevésbé korlátozza a szabadságjogokat. A kormány azonban azon kételyének adott hangot, hogy a szülők és az iskolák vajon valóban megvásárolnák-e, és használnák-e a szűrőt. A bíróság természetesen nem fogadhatta el ezt a feltételezést az internet tartalmának kötelező korlátozását szorgalmazó érvként: nem indulhatott ki abból, hogy ha van jobb megoldás, akkor nem fogják alkalmazni. Sajnálatos módon a bíróság elmulasztotta felhívni a figyelmet arra, hogy ha a szülők nem akarják használni a szűrőt, akkor az államnak nincs joga felülbírálni ezt a döntésüket. Az állam öröközhet afelett, hogy a gyermekek jogai biztosítva legyenek, de a gyermeknevelés szempontjainak megválasztása elsősorban a szülők feladata. Az államnak csak egyes szélsőséges esetekben van lehetősége beavatkozni, például ha megállapítja, hogy a szülő magatartása veszélyezteti a gyermek fejlődését. Ha az állam kötelezővé teszi a szűrőhasználatot, azzal mintegy azt állítja, hogy annak mellőzése bűncselekményt valósít meg (például a Kiskorú veszélyeztetése bűncselekményét, Btk. 195. §).

Számos tanulmány végzett vizsgálatokat azon a téren, hogy mitől féltik a szülők leginkább gyermeküket. Leslie Haddon tanulmánya a gyermekek médiahasználatával kapcsolatos véleményeket elemezte. Ebből az derült ki, hogy a 6-9 éves korú gyermekek szülei jobban

²⁸³ Szűrő készítő és forgalmazó cégek (pl.): World Christians Online (www.worldchristian.net), Catholic Families Net (www.catholicfamilies.net), Catholic Exchange (<http://www.catholicexchange.com>), Network Technology: A Filter for the Whole Family (http://www.nti.net/family_filtering.htm)

²⁸⁴ <http://www.religioustolerance.org/cyberpat1.htm#aff> látogatva: 2004. február 22.

²⁸⁵ http://www.afa.net/homosexual_agenda/GetArticle.asp?id=81 látogatva: 2004. február 22.

félnek attól, hogy a gyermekük iskolai eredménye megfelelő lesz-e, mint az internet által teremtett veszélyektől. A nagyobb gyermekek szülei elsősorban amiatt aggódnak, hogy talál-e a majd munkát a gyermekük, az illegális drogok fenyegetéséről, valamint hogy gyermekük bűncselekmény áldozatává válik.

1. ábra:

A szülők 6-9 éves gyermeküket veszélyeztető, aggodalomra okot adó dolgokból, három közül egyet választhattak.

Aggodalom	%
Az iskolai oktatás színvonala	46
Illegális drogok jelenléte	43
A gyermek bűncselekmény áldozatává válik	37
Megfelelő értékeket sajátítson el	37
Munkakilátások	35
Közlekedésbiztonság	30
Erőszak, szex, trágárság a tévében	26
Függőséget okozó számítógépes játékok	7
Erőszak, szex, trágárság videón	3

2. ábra:

A szülők 15-17 éves gyermeküket veszélyeztető, aggodalomra okot adó dolgokból, három közül egyet választhattak.

Aggodalom	%
Munkakilátások	66
Illegális drogok jelenléte	54
A gyermek bűncselekmény áldozatává válik	42
Megfelelő értékeket sajátítson el	34
Az iskolai oktatás színvonala	30
Jó társadalmi lehetőségek megléte	21
Erőszak, szex, trágárság a tévében	19
Erőszak, szex, trágárság videón	7
Függőséget okozó számítógépes játékok	4

Livingstone and Bovill, 1999, idézi Haddon 2001.

A tanulmányból az is kiderül, hogy a szülők előnyben részesítik a problémák megbeszélését a tiltással szemben, megbíznak abban, hogy gyermekük követi az intelmeiket, és engedik számára a felügyelet nélküli tévézést, valamint telefonálást.²⁸⁶

Egy amerikai tanulmány a szülői aggodalom első helyén a gyermek fizikai biztonságát, majd egészségét, és iskolai előmenetelét jelöli meg. Az interneten leselkedő veszélyek csak a 10. helyen szerepelnek, olyanokat követően, mint a barátok rossz befolyása (4. hely) vagy a szociális beilleszkedés (6. hely). (Még így is eggyel megelőzi a szexuális tevékenységgel

²⁸⁶ Haddon

kapcsolatos aggodalmat.) A tanulmány szerint a szülők 83 %-a elégedett a gyermeke internet-használatával, ezen belül 54 % „nagyon” elégedett. A 6-12 éves gyerekek 76 %-a, az idősebbeknek pedig 35 %-a arról számol be, hogy szüleik jelenlétében interneteznek. Az internethasználat ellenőrzöttségéről hagyományosan eltérnek a szülők és a gyermekek beszámolói: a szülők rendre nagyobb, a gyermekek kisebb ellenőrzésről számolnak be. Az amerikai tanulmányban a szülők 95 %-a úgy gondolja, tudja, milyen tartalmat látogat a gyermeke az interneten, de még a gyermekek 76 %-a is ezt állítja. Ugyanakkor a szülőknek csak 69 %-a gondolja, hogy befolyással van arra, milyen online tartalmakat látogat a gyermeke, és a gyermekeknek sem sokkal kisebb része, 61 %-a állítja ezt. A szülők 81 %-a szerint az internet hasznos a tanulásban.²⁸⁷

Ugyanakkor egy kanadai tanulmány sokkal nagyobb különbséget tár fel a szülők és a gyermekek véleménye között: a gyermekek lényegesen kisebb ellenőrzöttségről adnak számot, mint a szülők, vagy a szülők becsülik túl tájékozottságukat a gyermekük internethasználatát illetően. A gyermekek 38 %-a azt állítja, hogy a szüleik nagyon keveset, vagy semmit sem tudnak arról, hogy milyen weboldalakat látogatnak, és csak 16 % nyilatkozott úgy, hogy szülei jól tájékozottak e téren. Ugyanakkor a szülők 71%-a úgy gondolta, hogy jól tudja, milyen oldalakat látogat a gyermeke, és csak 28 % mondta, hogy keveset, vagy semmit sem tud erről. A gyermekek 36 %-a kitörli a meglátogatott oldalak regiszterét, hogy ne lehessen nyomon követni, merre járt, és csak 22 % állította, hogy nem ismeri ennek a módszerét. A gyerekek 70 %-a szerint a szüleik keveset, vagy nem beszélnek velük arról, hogy mit látnak az interneten, míg a szülők 78 %-a szerint sokat, illetve eleget beszélnek erről.²⁸⁸ Az Európai Unió megrendeléséből készített tanulmány szerint a gyermekek 14 %-a találkozott már olyan személlyel, akit az interneten keresztül ismert meg, holott a szülőknek csak 4 %-a feltételezte ezt. A gyermekek 30 %-a már látott erőszakot ábrázoló anyagot az interneten, holott a szülőknek csak 15 %-a gondolja így.²⁸⁹

Az amerikai weboldalakon mára elterjedté váltak azok a tájékoztató anyagok, amelyek gyerekeknek szólnak, és az internet veszélyeiről igyekeznek közérthető formában tájékoztatást nyújtani. Ezek felhívják a felhasználó (gyermek) figyelmét arra, hogy ne adja ki személyes adatait az interneten anélkül, hogy egy felnőttet meg ne kérdezne; hogy a weben fellelhető információ valóságos lehet; hogy az interneten megismert levelezőpartnerrel ne találkozzon felnőtt felügyelete nélkül, és így tovább. Az európai uniós Biztonságosabb Internet-ért Akcióterv (*Safer Internet Action Plan*) kezdeményezés keretében létesített SAFT weboldal játékos kvíz formájában oktat ki az online viselkedés helyes szabályaira, és a netikett szokásaira (beleértve az iskolai dolgozatban való plagizálás jogellenességére való figyelmeztetést is).²⁹⁰ A tanácsadók azonban nem csak a gyerekeket célozzák meg: a szülők és a nevelők számára is elérhetővé tesznek arról szóló tájékoztatókat, hogyan kezeljék a gyermek internethasználatát, hogyan segítsék, és mire vigyázzanak. Felhívják a figyelmet arra, hogy az interneten ugyanolyan szükség van a szülői irányításra, mint az élet egyéb területein. Biztatják a szülőt, hogy üljön gyermekével a számítógép elé, valamint hogy beszélgessen vele a kedvenc oldalairól, és a neten szerzett élményekről. A számos családcentrikus (gyakran keresztény) weboldal is a szülők felelősségét hangsúlyozza, és az értékek átadását hangsúlyozza a technikai megoldásokkal szemben.

²⁸⁷ Id. bővebben: Corporation for Public Broadcasting

²⁸⁸ Id. bővebben: Media Awareness Network

²⁸⁹ <http://www.saftonline.org/Research/>

²⁹⁰ www.saftonline.org

Egyes anyagok a gyermekeket bátorítják arra, hogy kezdeményezzék szüleikkel az internetezés otthoni szabályainak megbeszélését. Minden tájékoztató anyag hangsúlyozottan ösztönzi a gyermekeket, hogy kérjék felnőtt segítségét vagy tanácsát, valahányszor zavarbaejtő dolgokkal találkoznak a neten. Ezek az információs oldalak minden bizonnyal többet segítenek a tévhitek és félelmek eloszlatásában, mint a technológiai megoldások. A kampány legnagyobb része nyilvánvalóan civil kezdeményezésből valósul meg, mint amilyen az Amerikai Iskola-tanácsi Alapítvány (*National School Boards Foundation*).²⁹¹ Ugyanakkor érezhető a kormányzati akarat is, például az Európai Unió SAFT projektje esetén. Az amerikai könyvtárak „házirendjeinek” elkészítésében és közzétételében nyilvánvalóan szerepe volt az évekig elhúzódó CIPA ügynek (ld. alább).

5.3. Az amerikai törvényhozás kísérletei

Talán nem tévedünk nagyot, ha azt mondjuk, hogy az amerikai társadalomban féltik a gyermekeket a *leghangosabban* a felnőttek világától. Mindenesetre tény, hogy az első gyermekvédelmi törvények az Egyesült Államokban születtek, azonban az is, hogy ezeket az USA Legfelsőbb Bírósága alkotmánybíróági jogkörében eljárva sorra megsemmisítette. Ez alól kivétel a legutóbbi eset, melyben a központi támogatást kapó könyvtárakat és iskolákat kötelezi arra a jogszabály, hogy szűrővel szereljék fel az internethozzáféréssel rendelkező számítógépeket.

Az első jogi események bemutatása után a káros tartalom kiszűrésére általánosan használt technológiát, a szűrőket fogom bemutatni, és csak ez után az említett, legutóbbi jogesetet, melyben az elsőfokú bírósági eljárásban részletes bizonyítási eljárás során tisztázták a szűrők fontos tulajdonságait.

5.3.1. Kommunikációs illetörvény

Az első, gyermekek védelmét célzó próbálkozás a Kommunikációs illetörvény volt 1996-ban. Voltaképpen nem egy önálló törvényről van szó, hanem a távközlés reformját szolgáló törvénymódosító csomag 5. fejezetéről. Ennek mindössze két szakaszát támadta meg az ACLU által szervezett csoport, és semmisítette meg a Legfelsőbb Bíróság, míg más részei hatályban maradtak, köztük a fentebb méltatott nagy hatású 230. §, mely a szolgáltatók feltétel nélküli felelőtlenségét deklarálja. Rögtön a törvény aláírása napján húsz szervezet az ACLU vezetésével benyújtotta a jogszabály alkotmányossága elleni petíciót a törvény 223.§(a)(1) és 223.§(d) szakaszai ellen. *Buckwalter* kerületi bíró egy héttel később (1996. február 15-én) ideiglenes intézkedéssel felfüggesztette a 223.§(a)(1)(B) szakasz alkalmazhatóságát, mivel az „illetlen” kifejezést nem találta kellőképpen szűkre szabottnak. Még 27 felperes csatlakozott az indítványhoz, és a gazdag bizonyítási eljárás után *Pennsylvania* keleti körzetének háromtagú bírói tanácsa felfüggesztette a 223.§(a)(1)(B), a 223.§(a)(2), és a 223.§(d)(1) és 223.§(d)(2) szakaszok alkalmazhatóságát.²⁹²

²⁹¹ www.nsb.org

²⁹² Az ügyet ugyancsak feldolgozták: Jóri András, Györfi Tamás, Lustyik Katalin, Verebics János.

A megtámadott szakaszok a kiskorú részére illetlen tartalom szándékos közvetítését szankcionálták két évig terjedő szabadságvesztéssel.²⁹³

A jogszabály többek között megtiltja, hogy kiskorú részére obszcén vagy illetlen tartalmat, illetve a kortárs közösségi normák szerint kontextusában nyilvánvalóan sértő módon szexuális vagy kiválasztó tevékenységet vagy szerveket ábrázoló vagy leíró tartalmat tegyen valaki hozzáférhetővé telekommunikációs eszköz útján [223.§(a)(1)B, és 223.§(d)]. A Legfelsőbb Bíróság a 223.§(a) (1) szakaszból csak az „illetlen” kifejezést törölte, a szabály többi részét egyébként érintetlenül hagyta. A 223.§(d) bekezdést viszont teljes egészében megsemmisítette.

A jogszabály e részei ellen egyrészt gyakorlati, másrészt alkotmányossági érvek szóltak.

Alkotmányossági szempontból mindenekelőtt problematikus volt a „sértő” és „illetlen” kifejezések használata, mivel ezeknek a jogi definíciója nem kellőképpen szabatos, és nem jelentenek kivételt az alkotmányos védelem alól. Az *FCC v. Pacifica* esetben a bíróság korlátozhatónak nyilvánította az „illetlen” kifejezések használatát a rádióban, de ennek oka a médium speciális jellege volt: a bíróság szerint a rádió különösen átható jellegű, és behatol a magánszférába, az otthonba is, délutáni adásnál pedig biztosra vehető, hogy gyermekek is hallgatják a műsort (ld. 1.3.5.1. fejezet). Az „obszcén” kifejezés arra a tartalomra vonatkozik, amelynek az alkotmány nem biztosítja a véleménynyilvánítási szabadság védelmét. Ennek a szónak a bírói esetjog a *Miller v. California* ügyben precíz definícióját fejlesztette ki: a bíróság úgy fogalmazott, hogy obszcenitás az, amikor az átlagember a kortárs közösségi normák alapján úgy ítéli meg a művet, hogy az egészében a kéjsóvár érdeklődésnek kíván tetszeni, a mű nyilvánvalóan sértő módon ábrázol vagy ír le valamely szexuális magatartást –

²⁹³ 223. § (a) Az a személy, aki

(1)(B) telekommunikációs eszköz útján, szándékosan

(i) alábbiakban meghatározott közlést készít, vagy kér

(ii) közvetítését kezdeményezi

olyan közlésnek, kérésnek, javaslatnak, képnek vagy más kommunikációnak,

- mely obszcén, vagy illetlen, tudva, hogy a közlés fogadója 18 év alatti, függetlenül attól, hogy a közlést tevő kezdeményezte-e a kommunikációt.

(2) tudatosan megengedi, hogy az ellenőrzése alatt álló telekommunikációs berendezést ilyen célra használják, azzal a céllal, hogy ilyen célra használják, a U. S. C. 18. szakasza szerinti büntetéssel, vagy két évig terjedő szabadságvesztéssel, illetve mindkettővel büntetendő.

223. § (d) Az a személy, aki

(1) (tag)államközi, vagy külföldi kommunikációban szándékosan

(A) interaktív számítógépes szolgáltatást arra használ, hogy meghatározott, 18 éven aluli személynek vagy személyeknek küldjön, vagy

(B) interaktív számítógépes szolgáltatást arra használ, hogy 18 év alatti személy számára hozzáférhetően közzétegyen

bármely közlést, kérést, javaslatot, képet, vagy más kommunikációt, amely kortárs közösségi normák szerint kontextusában nyilvánvalóan sértő módon ábrázol vagy ír le szexuális vagy kiválasztó tevékenységet vagy szerveket, függetlenül attól, hogy ő kezdeményezte-e a kommunikációt, vagy

(2) tudatosan megengedi, hogy az ellenőrzése alatt álló telekommunikációs berendezést ilyen célra használják, azzal a céllal, hogy ilyen célra használják, a U. S. C. 18. szakasza szerinti büntetéssel, vagy két évig terjedő szabadságvesztéssel, illetve mindkettővel büntetendő.

amelyet a tagállam joga definiál –, és a mű egészében véve sem visel komoly irodalmi, művészeti, politikai vagy tudományos értéket.²⁹⁴

A CDA említett szakaszai átvettek néhány töredéket az ún. Miller-tesztből, mint pl. a „kortárs közösségi norma”, és a „nyilvánvalóan sértő” kifejezéseket, azonban a megfogalmazás így is igen távol áll attól a precizitástól, amellyel a Miller-döntés írta körül a korlátozni kívánt beszéd természetét. A CDA egyik szembetűnő hiányossága, hogy nem vette ki a tiltott tartalom köréből a művészeti, irodalmi, stb. értékkel bíró műveket.

A bíróság annak a kifogásának is hangot adott, hogy a törvény szerkezete következetlen. Ugyanis míg a 223.§(a)(1)(B) pontban úgy fogalmazott, hogy „obszcén, vagy illetlen”, addig a 223.§(d)(1)(B) szakaszban precízebben körülírja a kifogásolt tartalmat: „kortárs közösségi normák kontextusában nyilvánvalóan sértő módon ábrázol szexuális vagy kiválasztó tevékenységet vagy szerveket.” Ez azért igen különös, mert az utóbbi mondat az „illetlen” kifejezésnek a korábbi bírósági határozatokban megállapított definíciója, ezért szinonimaként is használható: de jogszabályalkotásnál nem elismert ez a fajta „változatos” szóhasználat: a bíróság ahhoz az alapelvhez folyamodott, hogy amennyiben egy jogszabályban az egyik mondatrész különbözik a másiktól, akkor az nyilvánvalóan a törvényhozó szándékából kifolyólag van így. További különbség, hogy a 223.§(a) szakasz az „obszcén” kifejezést is tartalmazza, míg a 223.§(d)(1)(B) csak az illetlen említett körülírását. Ezért a 223.§(a) szakaszból csak az „illetlen” kifejezést kellett megsemmisíteni, mivel az „obszcén” amúgy is illegális tartalmat jelöl, amelynek korlátozása nem alkotmányellenes. Ki is mondta viszont a bíróság, hogy a hatályos törvények következetes érvényesítése elegendő kell, hogy legyen a kívánt célok elérésére.²⁹⁵

Tehát az obszcén tartalmak kiskorúaknak történő kommunikációját tiltó szabályt nem semmisítette meg a bíróság. Mindazonáltal a bíróság akkor lett volna következetes, ha a 223.(a) szakaszt is teljes egészében megsemmisíti, hiszen határozatában megállapította, hogy lehetetlen ellenőrizni, hogy egy közlés az interneten elér-e egy kiskorút, vagy sem. Ezért bár a tiltás nem alkotmányellenes, de teljességgel érvényesíthetetlen, hiszen az internet kontextusában nem bizonyítható a kiskorú számára történő tudatos közzététel. Ugyanakkor a mentesítő szakasz szerint, aki megteszi az elvárható intézkedéseket annak érdekében, hogy közlése ne jusson el kiskorúhoz, például hitelkártya, belépési jelszó, vagy más azonosító alkalmazásával, az nem büntethető. A mentességi feltételeket nem semmisítette meg a bíróság, hiszen azok továbbra is alkalmazhatóak a CDA hatályban maradt szakaszaival összefüggésben.

A bíróság tehát azt vizsgálta, hogy a törvény megállja-e az ún. szigorú vizsgálat (*strict scrutiny*) próbáját, hiszen alkotmányosan védett közlések korlátozásáról volt szó. Ehhez azt kellett bizonyítani, hogy a kormánynak kényszerítő érdeke a korlátozás, és hogy nincs ennél enyhébb eszköz a cél elérésére. A gyermekek védelmének érdeke méltányolandó és elismerhető kényszerítő érdekként, de minden egyes olyan weboldallal, mely valójában nem egyértelműen káros gyermekek részére, például mert tudományos vagy művészi értékkel bír, egyre gyengébben érvényesül, állította a bíróság. Azt is megállapította, hogy az internet inkább a telefonhoz, mint az elektronikus médiához hasonlítható abból a szempontból, hogy a felhasználónak aktív lépéseket kell tennie annak érdekében, hogy a kívánt hatást elérje. A

²⁹⁴ „a. whether the average person, applying contemporary community standards would find that the work, taken as a whole, appeals to the prurient interest; b. whether the work depicts or describes, in a patently offensive way, sexual conduct specifically defined by the applicable state law; and c. whether the work, taken as a whole, lacks serious literary, artistic, political, or scientific value.” (Miller v. California, 413 U.S. 15, n. 6. (1973))

²⁹⁵ ACLU v. Reno, *Sloviter*, supporting at 857

bizonyítási eljárás során feltárta, hogy számos egymást követő tudatos lépés megtételére van szükség a tartalomhoz való eljutáshoz, és hogy a gyermeknek viszonylag jelentős ismeretekkel kell bírnia ahhoz, hogy valamit előcsaljon a hálóról. Az is felmerült, hogy tökéletlen keresés folytán irreleváns információkba botolhat a felhasználó, és ezek között lehetnek potenciálisan káros tartalmak is. De a felhasználó mindig kap bizonyos leírást az oldal tartalmáról, ezért a meglepetés esélye igen csekély. Tehát rendkívül valószínűtlen, hogy egy kisgyermek, aki szörföl az interneten, véletlenül bukkanna illetlen, vagy sértő tartalmakra.²⁹⁶

A bíróság hivatkozott az *Erznoznik v. City of Jacksonville* esetre, amelyben egy autószozi vásznáról szerették volna száműzni az erotikus jeleneteket az arra elhaladó gyermekek védelme érdekében. A bíróság azonban akkor is – következetesen – úgy foglalt állást, hogy nem lenne alkotmányos a nem obszcén, és más szempontból sem jogellenes tartalom korlátozása csak azért, hogy olyan eszméktől vagy képektől védje a fiatalokat, amelyeket a jogalkotó alkalmatlannak gondol a számukra.²⁹⁷

Ebben az esetben nem sikerült megdönteni azt az állítást, hogy a gyermekek védelme nyomós érv a korlátozásra, a szigorú vizsgálat egyik eleme tehát teljesült. A másik feltétel, a szűkre szabottság azonban semmiképpen sem állt fenn. Így a bírói döntés elsősorban arra alapult, hogy a törvénymódosítás túlságosan széles körben korlátozta volna a véleménynyilvánítási szabadságot: olyan körben, amelyet még a gyermekek védelme sem indokol, különösen a hatályos, obszcenitást és gyermekpornográfiát üldöző jogszabályok mellett.

A definíció ellen további érvként szolgált, hogy az internetes kommunikációban értelmezhetetlen a „közösség”, és a „kontextus” mibenléte. Mivel a földrajzi vagy fizikai határokon átívelő jelleg egy képernyőre vetíti a legkonzervatívabb vallási közösséget a legprovokatívabb társasággal, nem lehet megmondani, hogy kinek az értékrendje szerint lenne egy anyag „nyilvánvalóan sértő”. Tetszőleges közösségeket lehet alkotni földrajzi és időhatárok nélkül, ezért a „kortárs közösségi normák” kifejezés értelmezhetlenné válik. Emellett nem csupán a közösség, hanem a kommunikációs helyzet is tetszőlegesen cserélgethető. Ezért a kontextus sem értelmezhető ugyanolyan módon, mint a hagyományos kommunikációban. A hagyományos világban az örömtanyát falak választják el az óvodától, és nem is ugyanabban az időszakaszban üzemel a kettő; az interneten viszont egyik elkülönülés sem áll fenn.

5.3.1.1. A tárgyalás

A CDA döntés esetében többről volt szó, mint két kis törvényszakasz megsemmisítéséről. A Legfelsőbb Bíróság elismerte, és deklarálta az új médium rendkívüli természetét, a benne rejlő lehetőségek távlatait, és úgy foglalt állást, hogy az a lehető legtöbb szabadságot érdemli. Ez volt az első hivatalos állásfoglalás, amely összegezte az internetre vonatkozó új elveket, és megállapította, hogy a szóláskorlátozás hagyományos igazolásai nem vonatkoztathatóak rá.

A pennsylvaniai bíróság üléstermébe a tárgyalás alkalmából bevezették az internetkapcsolatot, hogy a bírák megsemmisíthessék a vita tárgyát, kipróbálhassák az internet működését. Ez az interaktív bizonyítási eljárás is szerepet játszhatott abban, hogy korszakalkotó jellegű elvi állásfoglalások születtek. A bíróság rendkívül kiterjedt bizonyítást vett fel az internet természetéről, a blokkoló és szűrőszoftvekről, és az azonosítás nehézségeiről.

Bizonyossá vált, hogy az azonosítás magas költsége számos non-profit weboldal számára kizárja e kimentő lehetőség igénybevételét,²⁹⁸ de még egyes profitorientált szervezetek szá-

²⁹⁶ Sloiter, supporting, at 852. ld. még: finding 88. at 845.

²⁹⁷ Sloiter, supporting, at 852.

²⁹⁸ finding 99. at 845.

mára is elviselhetetlenek lennének a költségek.²⁹⁹ Néhány szervezet számára a díj ellenében történő hozzáférés biztosítása ellentétben állna a szervezet céljaival, például az ACLU, a Kritikus Ösvény AIDS Projekt (*Critical Path AIDS Project*) vagy az Állítsd meg az erőszakot a börtönökben! (*Stop Prisoner Rape*) szervezetek esetében.³⁰⁰ Ez nyilvánvalóan számos felhasználót elbátortalanítana attól, hogy belépjen a honlapra.

Az egyhangú döntés ellenére a pennsylvaniai bíróság három bírása külön-külön indokolta döntését. *Sloviter* bírónő szerint a megfogalmazás túlságosan homályos volt, és nyilvánvalóan bénító hatást gyakorolt a véleménynyilvánítási szabadságra.³⁰¹ Nem tartotta lehetségesnek, hogy a jelszókérés vagy akár a címkézés kötelezővé tétele járható út lenne a non-profit tartalomszolgáltatók számára.³⁰² *Buckwalter* a homályosságot különösen súlyos hibának tartotta annak fényében, hogy a jogszabály büntetőjogi jogkövetkezményeket fűz a rosszul definiált cselekményhez.³⁰³ Felrótta továbbá azt is, hogy nem zárja ki hatásköréből az irodalmi, művészeti, tudományos vagy oktatási értékkel bíró műveket, valamint hogy a kontextus az internet esetében értelmezhetetlen: hiszen az értelmi kontextust egyik weboldaltól a másikra kattintgatva a felhasználó maga választja meg, a fizikai kontextus pedig attól függ, hogy éppen hol és milyen napszakban nézi az internetet – a tartalomszolgáltatónak pedig egyikre sincs ráhatása.³⁰⁴ *Dalzell* bíró szerint pedig az internet, mint a valaha létezett legdemokratikusabb médium, amelyben mindenki hallathatja szavát, a legnagyobb védelmet érdemli mindenfajta kormányzati beavatkozástól.³⁰⁵

Dalzell szenvedélyes hangnemben érvelt a szólás szabadsága mellett. Az internetben a közösségi kommunikáció új fórumát vetítette előre: a vélemények piacának oly szabad lehetőségét, amelyet egyik korábbi médium sem tudott biztosítani. Rámutatott, hogy sem a nyomtatott, sem az elektronikus sajtó, de még a kábeles műsorszórás sem volt képes a vélemények piacát megvalósítani: a valóságban néhány befolyásos szereplő uralja ezt a bizonyos piacot. Az internet változtathat ezen a helyzeten. Ha az alkotmány szabadságot biztosít a nyomtatott sajtónak, úgy az internetet még fontosabb szabadon hagyni, mert elsőként ad minden egyes polgárnak lehetőséget arra, hogy részt vegyen a közösségi vitákban. Felhívta a figyelmet arra, hogy a mentességi klauzulából csak a tőkeerős gazdasági vállalkozások lennének képesek hasznot húzni: azaz groteszk módon éppen a kereskedelmi pornóüzleteket érintené a jogszabály a legkisebb mértékben. A legsikeresebb pornóoldalak fennmaradnának, de az olyan civil szervezetek, amelyek vitatott kérdéseket tárgyalnak, mint amilyen az abortusz, a homoszexualitás, a fogamzásgátlás, vagy az AIDS, kénytelenek lennének bezárni. Ennélfogva az internet is bekerülne az eddigi médiumok sorába, ahol az anyagi tehetőség egyet jelent a befolyással.

Bár elismerte a gyermekek védelmének fontosságát, túlzott árnak vélte annak a politikai rendszernek és kulturális közegnek a lerombolását, amely egyébként a gyermekek értékes öröksége lehetne. Az internetes tartalom kaotikus és fésületlen, de éppen azért ilyen, mert a társadalom bármely szegmenséből bárki hozzászólhat, és ez teszi olyan értékké. Hangsúlyozta, hogy az internet épp a tartalom semlegességére alapulva épülhetett ki ilyen módon,

²⁹⁹ finding 105. at 847.

³⁰⁰ finding 104. at 847.

³⁰¹ *Sloviter*, supp. at 851.

³⁰² *Sloviter*, supp. at 856.

³⁰³ *Buckwalter*, supp. 858-860. Ugyanezt hangsúlyozta *Sloviter* is, 851, 855.

³⁰⁴ *Buckwalter*, supp. 860-863.

³⁰⁵ *Dalzell* supp. 883.

és a jelenlegi kormányzati törekvés ezt a jelleget rombolná le. Végül megállapította, hogy a korlátozás amúgy sem érné el célját, hiszen a külföldi weboldalak továbbra is akadálytalanul hozzáférhetőek maradnának.

A bíróság összesen 410 deklarációt tett, amelyek jó része azóta szállóigévé vált az angolszász internet-jogi irodalomban. Habár e dolgozat korábbi részeiben ezek tartalmukat tekintve már említésre kerültek, alább néhány, a bírósági határozat megfogalmazásaihoz hű példát kínállok. „Az internet olyan változatos, mint az emberi gondolkodás”.³⁰⁶ Amint egy szolgáltató elérhetővé tesz egy tartalmat, nem tudja azt megakadályozni, hogy az bármely közösség tagjai részéről hozzáférhető legyen.³⁰⁷ Felhívja a figyelmet arra, hogy a felhasználók aligha ütköznek valamely tartalomba véletlenül. Az internetes kommunikáció nem hatol be invazív módon egy személy otthonába, és nem tűnik fel hívatlanul a képernyőn.³⁰⁸ Mivel a dokumentum címe általában megjelenik a keresőben, és gyakran részletes leírás is található annak tartalmáról, a felhasználó eldöntheti, hogy megnyitja-e, ezért csekély az esély („*the odds are slim*”), hogy szexuális tartalmat akaratlanul hívna le az illető. A rádióval vagy a televízióval ellentétben, az internet „fogyasztása” egy sor megerősítő lépést kíván; többről van szó, mint egy gomb elcsavarásáról.³⁰⁹ Megállapította, hogy a felhasználó azonosítására, vagy kora meghatározására nincs hatékony megoldás, ha elektronikus levélben, társalgóban vagy egy hírcsoportban fér hozzá az információhoz. Az email küldője számára nem áll rendelkezésre megbízható módszer annak ellenőrzésére, hogy a fogadó kiskorú-e.³¹⁰ A társalgók esetében, habár lehetséges kizárni a kiskorúakat azokból, amelyek művészeti vagy politikai témájúak, ezért esetleg kiskorúak számára káros tartalmat is tartalmazhatnak, de arra nincs lehetőség, hogy a társalgónak csak a kifogásolt részeit korlátozzák, miközben a társalgás egyéb részéhez hozzáférést engednek. Holott többnyire nem a kifogásolható tartalom teszi ki a társalgás legnagyobb részét.³¹¹ Akár egyetlen „illetlen” hozzászólás miatt is egy egész információtömeg válna blokkolttá. Az internet egy folyamatos, világméretű beszélgetés, és a kormányzatnak nincs joga arra, hogy félbeszakítsa ezt a beszélgetést.³¹²

A bíróság az első mellett az ötödik Alkotmánykiegészítésre is hivatkozik. Ez utóbbira lehetséges, hogy éppen a kormány számos alkalmatlan érve közül az egyik adott alapot. A kormány úgy érvelt, hogy a bíróság nyugodt lehet afelől, hogy nem fognak olyasmi miatt eljárást indítani, amely a társadalom szemében általában ártatlanul esne az „illetlenség” kifejezés hatálya alá. Valóban csak a mocskos, pornográf oldalak ellen fog majd az állam fellépni, és a művészeti, oktatási tartalmú oldalakat természetesen békén hagyja. A bíróság azonban egyértelműen leszögezte, hogy a jogbiztonság nem áldozható fel egy rosszul fogalmazott jogszabály miatt. *Sloviter* udvariassen kifejtette, hogy a bíróság nem veheti alapul a mindenkori kormányzat esetleges viselkedését, hiszen előfordult már a huszadik század folyamán, hogy mai szemmel nézve érthetetlen módon próbáltak műveket betiltani (például *James Joyce Ulysses*-ét nyilvánítva pornográfának). Kormányok és bíróságok válthatják egymást, de az amerikai alkotmány évszázadok óta változatlan, ezért annak kell elsőbbséget biztosítani.³¹³

³⁰⁶ finding 74. at 842.

³⁰⁷ finding 86. at 844.

³⁰⁸ finding 88. at 844.

³⁰⁹ finding 89, at 845.

³¹⁰ finding 90, at 845.

³¹¹ finding 93, at 845.

³¹² Dalzell, supporting, at 883.

³¹³ at 857.

5.3.1.2. Az amerikai Legfelsőbb Bíróság alkotmányossági érvei

A Legfelsőbb Bíróság az alsóbb fokú bíróság ítéletét hatályában fenntartotta. Míg a pennsylvániai bíróság mind az első, mind az ötödik alkotmány-kiegészítéssel ellentétesnek találta a megtámadott szakaszokat, a Legfelsőbb Bíróság csak az első alkotmány-kiegészítés alapján vizsgálta az ügyet, mert miután annak alapján bizonyítottanak találta az alkotmányellenességet, ezt elég alapnak tartotta ahhoz, hogy az alsóbb szintű bíróság döntését fenntartsa, és az ötödik alkotmány-kiegészítésnek való megfelelést ne vizsgálja tovább.

A Legfelsőbb Bíróság úgy találta, hogy azok az esetek, melyeket a kormány felhozott védekezésül, inkább csak erősítik a jogszabály alkotmányellenessége mellett szóló érveket, semmit kételyeket ébresztenének ellene. Ugyanis úgy találta, hogy az internet természete nagyon is különbözik azoktól a körülményektől, melyek a hivatkozott esetekben döntő szempontul szolgáltak.

Hiszen a támadott jogszabály még azt sem tette volna lehetővé, hogy a szülő engedélyével a kiskorú hozzáférhessen a kifogásolt tartalomhoz, hatálya nem korlátozódott a kereskedelmi ügyletekre, nem határozta meg az „illetlenség” fogalmát, és nem zárta ki köréből a jelentős társadalmi értékkel bíró anyagokat. Nem korlátozta volna a megszorítást egy időintervallumra, mint a rádió és televízió szabályozása, viszont olyan médiumra vonatkozott, amelyre – ellentétben a rádióval és televízióval – az első alkotmánykiegészítés teljes alkotmányos védelmet biztosít, hiszen az internet nem szűkös természetű médium, amelyhez csak keveseknek lenne hozzáférése, és ami jelentős befektetést igényel, illetve amelyhez a köz tulajdonában álló frekvenciákat használnak fel. Mivel a szempontok között sem az idő, sem a hely vagy a mód nem kapott szerepet, pusztán tartalmi korlátozást valósított volna meg, amely az amerikai alkotmány szerint általában megengedhetetlen. A tartalom-alapú korlátozás nem szabatos körülírása különösen annak fényében hiba, hogy súlyos büntetőjogi következmények fűződnek hozzá. Emiatt nyilvánvalóan bénító hatást gyakorol a szólásra.

Hozzáteszi, hogy a Miller-teszt a tagállamokra bízta, hogy a „nyilvánvalóan sértő” kifejezést megtöltsék tartalommal. Ezért az valóban alkalmas a kortárs közösségi normák közvetítésére. Emellett a Miller-teszt másik két feltétele további szűkítéseket fogalmaz meg, amelyek folytán azt egy egzakt és hatékony szabálynak tekinthetjük. A CDA 223.§(a)(1) bekezdésében foglalt megjelölés viszont homályos és körülhatárolatlan.

Nem sikerült a kormánynak bizonyítania, hogy ne lennének ennél kevésbé megszorító, hatékony eszközök a cél elérésére. A szülő által irányított szoftverek például úgy szűrik a tartalmat a szülő kívánsága szerint, hogy közben más személy hozzáféréshez való jogát nem korlátozzák. A felperesek a címkézés megoldására is hivatkoztak, mely úgy kategorizálja a káros tartalmakat, hogy külön jelzi az esetleges irodalmi, művészi, tudományos értéket is, bár akkor ez a technika még nem volt elterjedt.

A kormány néhány érve nyilvánvalóan alaptalan volt. Így például az a másodfokon bevetett érv, hogy így is „elegendő más csatorna marad” a véleménynyilvánítási szabadság számára. Ez meglehetősen groteszkül hat akkor, amikor éppen a legrugalmasabb, legnyitottabb médium megengedése érdekében hangzik el. Ez a szempont egyébként is csak tartalom-semleges korlátozásnál lett volna értékelhető.³¹⁴ Kétségtelenné tette az érv használhatatlanságát, hogy egy korábbi bírósági döntés szerint nem ok a korlátozásra az, hogy más kommunikációs csatornák még rendelkezésre állnak.³¹⁵ A kormány arra is hivatkozott, hogy a törvényszöveg eléggé szűken szabályoz azzal, hogy csak úgy követhető el a büntetendő cselekmény, ha az

³¹⁴ Györfi(b) 245.

³¹⁵ Reno v. ACLU at 33.

illetőnek „tudomása” van arról, hogy egy „bizonyos kiskorú személy” számára is elérhető az információ. A bíróság azonban úgy tartotta, hogy mivel az internetnek éppen az a jellegzetessége, hogy teljesen nyitva áll bármely, azt használni kívánó számára, a „bizonyos személy” azonosítása a legszűkebb értelmezésben is a cenzúra teljes lehetőségét nyújtaná bárki számára, aki ellenzi az illetlen beszédet: elég lenne annyit kijelentenie egy társalgóban, hogy az egyik résztvevő kiskorú gyermeke is részese a beszélgetésnek, ez máris büntetendővé tenné az illetlen kifejezések használatát. Ugyanakkor arra sincs bizonyíték, hogy a tudományos, művelődési célú, vagy méltányolható társadalmi értékkel rendelkező kommunikáció kívül esne ezen a körön.

A kormány további alkatlan érve volt, hogy csaknem minden illetlen anyag egyébként is nélkülözi azt a társadalmi értéket, amely legitimálná a korlátlan hozzáférést. Nem kell ahhoz alkotmánybírónak lenni, hogy belássuk: a „csaknem minden” nem éppen egzakt meghatározás, és semmiképpen sem lehet elegendő egy olyan alapvető alkotmányos jog, mint a véleménynyilvánítási szabadság korlátozására.³¹⁶

A szakaszok végső szétzúzását az jelentette, amikor a bíróság a jogalkotás által egerútnak meghagyott felmentő rendelkezések elemzésével bebizonyította, hogy ezek nem nyújtanak valós védelmet a szolgáltató számára. A 223.§(e)(5) szerint mentesül a felelősségtől az a személy, aki jóhiszeműen ésszerű, hatékony és megfelelő intézkedéseket tett annak érdekében, hogy kiskorúak hozzáférését megakadályozza, valamint aki hitelkártya, belépési kód vagy más azonosító szám használatától teszi függővé a hozzáférést káros tartalmú oldalaihoz. A mondat első fele azért nem bizonyult megfelelő kimentésnek, mert a „hatékony” kifejezés túlzott terhet rótt volna a szolgáltatókra: hiszen hogyan győződhetnének meg arról, hogy a korlátozás valóban hatékony-e, amikor a technika jelenlegi állása szerint lehetetlen egy felhasználó korát meghatározni az interneten keresztül? Hitelkártya vagy jelszó követelése sem jelentett volna garanciát a szüleik belépési kódját vagy hitelkártyáit elcsenő, vagy éppen séggel saját jogon hitelkártyát szerző kiskorúakkal szemben, ráadásul a nem-kereskedelmi célú szolgáltatóktól ilyen költséges beléptető rendszer üzemeltetését megkövetelni túlzott elvárás lett volna, különösen annak fényében, hogy az illetlen közlés alkotmányos védelmet élvez.

Végül a bíróság a kormány azon érvelését sem fogadta el, hogy az internet fejlesztése és népszerűvé tétele érdekében szükséges az illetlen tartalmak korlátozása. (Ezzel az érveléssel a magyar hatóság is kísérletezett.) A bíróság azonban úgy találta, hogy az új médium drámai növekedése nem éppen azt mutatja, hogy az emberek idegenkednének az internettől.

Nem csak alkotmányossági, hanem gyakorlati érveket is felsorakoztatott a bíróság a törvényhely megsemmisítése mellett. Összefoglalóan ezek lényege, hogy a korlátozás kivitelezhetetlen. A törvényhely ugyanis azt várta volna el, hogy aki illetlen tartalmat közöl, bizonyosodjon meg arról, hogy ahhoz kiskorú személy nem férhet hozzá. Az internetes azonosítás még ma, mintegy nyolc évvel a bírósági döntés után sincs azon a szinten, hogy napi gyakorisággal alkalmazható lenne a szörfölés során. A regisztráció általában becsületbeli dolog: ellenőrizhetetlen, hogy a megadott adatok valósak-e. Bár megvannak a technikai és jogszabályi keretek a hitelesítő rendszerek működtetésére, az általános elterjedéstől mégis messze állnak. Másodszorban azért értelmetlen a jogszabály végrehajtása, mert még ha lehetséges is lenne a gyermekeket azonosítani, a jogszabály akkor is csak az amerikai gyermekekre és az amerikai szolgáltatókra vonatkozna. Tehát az amerikai gyermek külföldi szolgáltató pornóoldalához változatlanul hozzáférhetne, márpedig az interneten semmivel sem nehezebb külföldi oldalra

³¹⁶ at 879.

ellátogatni, mint hazaira. Ezért a jogszabály a technikai feltételek megléte esetén is tökéletesen alkalmatlan lenne feladata betöltésére: a gyermekek védelmére.

Mind alkotmányos, mind gyakorlati hiányosságnak nevezhető, hogy a jogszabály nem tett kivételt a hasznos információt hordozó, azaz komoly irodalmi, művészeti, tudományos vagy politikai súllyal rendelkező művekkel. Ezért tilalom alá esett volna például az az email is, amelyet aggódó édesanya küld kollégiumban tartózkodó gyermekének a szexuális életben rejlő veszélyekről vagy a fogamzásgátlásról. Ugyanígy járt volna a Kritikus Ösvény (*Critical Path AIDS Project*) nevű szervezet, melynek fő célja tájékoztatást nyújtani az AIDS megelőzéséről és kezeléséről.

A bíróság mindezek mellett azt is felhozta, hogy létezhet ennél kímélőbb módszer is a gyermekek védelmére: az önkéntesen használt szűrőszoftverek, amelyek nem engedik át a káros tartalmakat. Ezek sem tökéletesek, hiszen számos hasznos tartalmat is kiszűrnek, egyes káros tartalmakat pedig elmulasztanak kiszűrni, de legalább a szülők saját belátásuk szerint alkalmazhatnák őket a gyermekük védelmében. Mivel használatuk nem lenne kötelező, és nem a kifejező, hanem a befogadó oldalon alkalmazzák őket, sokkal kevésbé korlátoznák az internetes véleménynyilvánítási szabadságot, mint a törvényi tiltás.

Lessig ezzel ellentétesen vélekedett: azt vizsgálta, hogy a két alternatíva közül melyik jelent nagyobb fenyegetést a véleménynyilvánítási szabadságra.³¹⁷ A CDA által elképzelt rendszer a felhasználó azonosítását követeli, a szűrés pedig a tartalmak között válogat. Lessig vitatta a bíróságnak azt az állítását, hogy ne lenne olyan technológia, amellyel meghatározható az információt kérő személy kora. Szerinte már léteznek olyan személyazonosító rendszerek, amelyek viszonylag olcsón és gyorsan képesek bármilyen személyes adatot bizonyítani. A személyazonosítás szokása hamarosan mindenképpen elterjedté válik az internethasználatban, hiszen ez alapvető kereskedelmi érdek is. Ezért ez nem jelentene nemkívánatos beavatkozást a hálózat architektúrájába, szemben a szűrőrendszerrel, amely viszont a tartalom szerinti megkülönböztetés útján indítaná el a fejlődést. A tartalomszűrés csúszós lejtő, mert minél tökéletesebb a technológiája, annál nagyobb veszélyben forog a véleménynyilvánítási szabadság, hiszen annál könnyebb lesz később korlátozó intézkedéseket bevezetni. Lessig joggal hivatkozik arra, hogy a szűrés alkotmányos követelményeit, amelyek révén egy önkéntesen használható, átlátható rendszer jöhetne létre, tendenciózusan nem tartják be a szűrőkészítő vállalatok: azaz a szűrt oldalak listája titkos, nem tájékoztatják a felhasználót arról, hogy a keresett oldalhoz azért nem fér hozzá, mert a szűrő blokkolta, és így tovább. Ennélfogva a szűrő valóban nem a választás lehetőségét, hanem a másik ember felett gyakorolt kontrollt valósítja meg.

Lessig javaslatot tesz egy másik gyermekvédelmi módszerre: a számítógépnek lehetne egy ún. „gyermek-üzemmód” beállítása, amely a gép alaphelyzete lenne, és a felnőttek egy jelszó segítségével kikapcsolhatnák.³¹⁸ A gyermeküzemmód tényét a felhasználó IP-címe hordozná. Ezért az interneten gyermekek számára alkalmatlan tartalmakat közlétevő oldalak számára azt az üzenetet közvetítené, hogy „itt egy gyermek szörföl”. Az érintett oldalnak ehhez installálni kellene egy felismerő rendszert, de mindössze két különböző üzemmód megkülönböztetéséről lenne szó. A tartalomszolgáltató weboldala egy bináris kód szerint észlelné a felnőtt- és a gyermekbeállítást, és a gyermeküzemmódra állított kérelmező gépet nem engedné be az oldalra. A beállítás tehát nem tartalmazna más információt a felhasználó személyazonosságáról, pusztán azt, hogy az gyermek. Egészen pontosan még ennyit sem, pusztán azt, hogy a gyermekvédő pajzs nincs kikapcsolva. A meglátogatni kívánt oldal megkapná ezt az

³¹⁷ Lessig 1999a 176-180; 1999b, 19.

³¹⁸ Keller & Verhulst

információt amikor a felhasználó az oldal behívását kéri, és a saját – szintén automatikus – beállítása nem engedné letölteni a felhasználó gépére. A káros tartalmak szolgáltatóit ez mindössze arra kötelezné, hogy ezt a beállítást létrehozzák weboldalukon: csak akkor válaszoljon a lehívásra, ha a gyermekvédő pajzs ki van kapcsolva, és ezt a jelet megkapja a gépről.³¹⁹

Mondhatjuk úgy is, hogy Lessig inkább az embereket, mint a tartalmat címkézné meg. A választás kétségkívül nem könnyű, hiszen az emberek sem szeretik, ha megcímkézik őket – azaz ha azonosítaniuk kell magukat, vagy bármely jellemzőjüket (mint az életkor vagy állampolgárság).³²⁰ Ugyanakkor Lessig javaslata hosszú távon hatékonyabbá tehetné a rendszert: a szűrő ugyanis nem személy szerint a gyermeket védi, hanem a számítógépre letöltött tartalmat korlátozza. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy nem a gyermek szemét köti be, hanem az információ egyes kivezető nyílásait tömi el. Ha szűrővel próbáljuk védeni a gyermeket, akkor ha a gyermek átmegy a szomszédhoz, ahol nincs szűrő felszerelve, ott zavartalanul nézegetheti a pornóoldalakát. Ha azonban személyi életkor-azonosító kódját kénytelen használni a szűrőfőléshez, akkor a korlát mindenhol működik, bárhol is csatlakozik fel az internetre – mialatt másokat nem korlátoz. Viszont nincs kizárva, hogy a gyermek megszerzi egy felnőtt azonosítóját, és azt használja – ugyanúgy, ahogyan a hitelkártyaszámot. Legfeljebb az zárható ki, hogy jogszerűen szerezzék meg a felnőtt-kódot, a hitelkártyával ellentétben. Mivel a szülei nem érdekeltek abban, hogy ilyet átadjanak neki, ezért csak egy idősebb baráttól, vagy ilyen csalásokra specializálódott személytől szerezhetne ilyet. Viszont ez a megoldás sem tud változtatni azon, hogy a külföldi oldalakat nem lehet az életkor-azonosító megkövetelésére kötelezni.

Lessig azt is figyelmen kívül hagyja, hogy az azonosítás milyen kezdeti költségeket igényelne a tartalomszolgáltatóktól. Hiszen az elsőfokú bíróság a bizonyítási eljárás során komolyan számolt az azonosítás technológiai lehetőségével: az elsőfokú ítélet 99. pontjában *Patricia Nell Warren*, a felperesek tanúja úgy nyilatkozott, hogy azonosításként 1 dollárt fizet a minősítő szervezetnek. Ez egyes honlapok számára kétségtelenül megfizethetetlen, például a non-profit *Critical Path AIDS Project* számára, amely napi 3300 látogatót fogadott honlapján. Még ha a ráfordítás a technológia fejlődésével költséghatékonyabbá is válik, önmagában az a tény is alkotmányellenes, hogy alkotmányosan védett beszédet kínáló civil szervezeteknek anyagi erejüket igénybe vevő beruházásokat kellene eszközölni, csupán mert egyesek illetlennek találják az általuk kínált tartalmat. Ezenkívül a *Critical Path* számára ez azért sem lett volna megoldás, mert ők elsősorban a tizenéveseknek szánják fontos és hasznos tartalmukat. Emellett Lessig javaslata sem könnyítené meg a tartalomszolgáltatók helyzetét annak eldöntésében, hogy beengedjék-e a gyermekeket oldalukra, vagy sem. Ez a módszer is csak kétféle fokozatot ismerne: a kiskorúak számára alkalmas és az alkalmatlan tartalmat.

Lessig sem vitatta, hogy a jogszabály legfőbb problémája a korlátozandó közlések túlságosan tág körülírása. Érthetetlen, hogy a jogalkotó miért nem volt hajlandó – legalább a soron következő, COPA néven emlegetett jogszabály esetében – leszűkíteni a hatálya alá vont közlések körét a kifejezetten pornografikus céllal közölt, avagy az obszcén tartalmakra. Bár a „pornográf” kifejezés korábban nem szerepelt az amerikai joggyakorlatban és ezért definiálatlan volt, voltaképpen ez volt az ügy tárgya. A kormányzatnak lehetősége lett volna szabatosabban körülírni a pornográf tartalmat úgy, hogy az ártalmatlan anyagok ne tartozzanak közé.

³¹⁹ Lessig 1999b, 15-16.

³²⁰ Lessig 1999b 16.

5.3.2. A második próbálkozás: COPA

A CDA bukása után a jogalkotás sietve próbálta kiküszöbölni a csorbát. 1998-ban újabb törvényt alkotott, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy pótolja azokat a hiányosságokat, amelyeket a Legfelsőbb Bíróság a CDA esetében megállapított. Az egyetlen lényeges különbség azonban csupán annyi volt, hogy csak a kereskedelmi tartalomszolgáltatókra terjedt ki a törvény, a kifogásolt tartalom köre ugyanolyan bizonytalanul körülhatárolt maradt. Ez is kimentési lehetőséget biztosított arra az esetre, ha a szolgáltató korlátozta a kiskorúak hozzáférését a káros tartalomhoz, akár hitelkártya, belépési jelszó, vagy személyazonosító szám kérésével, életkort igazoló elektronikus azonosító elfogadásával, vagy bármely más technológiai megoldás révén. Ugyanakkor viszont a gondatlan elkövetést is büntette.

A hatáskörébe vont tartalmat igyekezett valamelyest precízebben meghatározni, de kevés sikerrel. A káros tartalom definíciójába az obszcén mellett továbbra is beletartozott mindaz, „amelyet egy átlagos személy a kortárs közösségi normák alapján, az anyag egészéből ítélve olyannak ítél, amely kéjsóvár érdeklődést kíván felkelteni”, továbbá amely „nyilvánvalóan sértő módon ábrázol tettettet vagy valódi szexuális aktust, vagy a nemi szervek, avagy felnőtt női mell kéjsóvár módon történő megmutatása, és amely egészében véve nem hordoz a kiskorúak számára komoly irodalmi, művészeti, politikai vagy tudományos értéket”. Bár a társadalmi értéket képviselő tartalmat kivette a korlátozott közlések köréből, nem változott az a lényeges pont, hogy az obszcenitáson túlterjeszkedve továbbra is alkotmányos közléseket kívánt volna korlátozni. Nem hagyta el a bíróság által egyértelműen alkalmatlan kitételnek nyilvánított „kortárs közösségi normák alapján” kifejezéseket sem. Az igyekezetnek tulajdonítható, hogy a jogszabály az általa használt fogalmak meghatározását is tartalmazta, ez azonban csak további hibák forrása lett (például a kereskedelmi szolgáltató definíciója).

A philadelphiai bíróság 1999 februárjában felfüggesztette a jogszabály végrehajthatóságát, majd 2000. június 22-én megsemmisítette azt, mondván, hogy alkotmányellenesen korlátozta volna a szólást, mert a szolgáltatóknak a legszigorúbb erkölcsű közösség normájához kellett volna igazodniuk.

A kormány fellebbezése miatt a Legfelsőbb Bíróság is tárgyalta az ügyet, ez azonban visszautalta az alsóbb fokú bíróságnak azzal, hogy az első alkotmánykiegészítés szempontjából vizsgálja meg alaposabban – a felfüggesztést pedig hatályában fenntartotta. Végül 2003. március 6-án a harmadik körzet fellebbviteli bírósága megsemmisítette a jogszabályt. Indokolásában bebizonyította a törvény alapfogalmairól, hogy túlságosan tág határokat engednek az alkotmányosan védett beszéd korlátozásának.

A „kiskorúak számára káros tartalom” kifejezést azért tartotta túl szélesnek, mert elszigetelten vizsgálta volna a tartalmat abból a célból, hogy megítélje annak károsságát, holott az első alkotmánykiegészítés kötelezővé teszi a kontextus figyelembe vételét. Egy meztelen női felsőtestet ábrázoló fotó például önmagában nem képez komoly művészi értéket, és lehet, hogy káros a kiskorúakra, de ha ezt abban a kontextusban vizsgálják, hogy egy múzeum weboldalán a fotókiállítás szerzőinek életművét bemutató képek között szerepel, akkor nem mondható el róla ugyanez. Ebbe a körbe sorolta a bíróság a biztonságos szexre felhívó weboldalon található szöveg és rajzos szemléltető ábrák együttesét, valamint utalt a hivatkozott, és hasonlóan hasznos weboldalak sorára, mellyel a felperesi szervezetek érveltek.³²¹

A „kiskorú” meghatározását, melyet egyébként a törvény a 17. életévét be nem töltött személyként definiált, szintén túl szélesnek tartotta, hiszen nyilvánvaló, hogy ami káros egy 6 éves számára, az nem feltétlenül káros, ellenben hasznos, sőt esetleg egyenesen szükséges is lehet egy 16 éves számára.

³²¹ <http://safersex.org/condoms/how.to.use>

Hiába kísérelte meg a kormány, hogy az érintett szolgáltatók körét leszűkítse a kereskedelmi szolgáltatókra, még így is túlságosan szélesnek bizonyult a körülírás. A jogszabály azokat is ide sorolta volna, akik nem elsősorban, és nem is kizárólagosan profitszerzés érdekében üzemeltették a weboldalukat, ezért azokat a szolgáltatókat is felelőssé tehetné volna, amelyek csak a reklám révén részesednek némi haszonból, illetve amelyek csak részben tartalmazznak kiskorúak számára ártalmas anyagot.

A bíróság újra megismételte, hogy a korlátozás szükségtelenül korlátozná felnőttek alkotmányos jogait, ezúttal azonban a kereskedelmi szolgáltatókat helyezve vizsgálatának fókuszába. Az a körülmény, hogy a kereskedelmi pornószolgáltató kénytelen lenne aktív lépéseket tenni, hogy a hozzáférők személyazonosságát megállapítsa, extra költségeket eredményezne számára. Ennek kötelezővé tétele a szóláshoz való jogának korlátozását jelenti – viszont, mivel a hatókörbe nem csak az obszcén, hanem egyéb közlések is tartoznak, amelyeket az alkotmány teljes körű védelemben részesít, a korlátozás alkotmányellenes lenne. A kötelező azonosítás a felnőtt ügyfeleket is eltántoríthatná a szolgáltatás igénybevételétől, ezért a szolgáltató bevételkiesést szenvedne el, közlésének közönsége csökkenne, és az érdeklődő felhasználóknak az információhoz történő szabad hozzáféréshez való joga is korlátozást szenvedne el.

A „kimentési lehetőségek” körét nem találta kellőképpen mentesítőnek: rámutatott, hogy a szolgáltatónak fel kell szerelnie az azonosító rendszert, majd biztosítania kell a megszerzett személyes adatok védelmét, továbbá számolnia kell azzal, hogy látogatói jó részét még el is veszíti, hiszen sokan nem vállalják majd az azonosítást, ráadásul kétség esetén neki kell majd bizonyítani, hogy a szükséges intézkedéseket megtette. Részben megismételte a CDA-döntésben elhangzott érveket, melyek szerint ez sem teremtene bizonyosságot afelől, hogy a felhasználó által megadott adatok valósak, vagy hogy a valós adatokat valóban felnőtt adja meg. Amennyiben hitelkártya-számot kérnek, nincs arra garancia, hogy a hitelkártyát valóban felnőtt használja. Kiskorúnak is lehet saját hitelkártyája, illetve felnőtt hozzátartozóét is használhatja, akár jogszerűen, akár jogellenesen. Ez önmagában is alkalmatlanná teszi az intézkedést célja elérésére.

Ezekén kívül pedig továbbra is fennállt az a probléma, hogy a külföldi oldalakhoz a gyermekek korlátozás nélkül hozzáférhetnek, csakúgy, mint a belföldi nem-kereskedelmi pornószolgáltatókhoz. Más, nem webes alkalmazásban, illetve nem http-protokollban foglalt információküldésben ugyancsak lehetetlen lett volna ezt megakadályozni, mint amilyen például az elektronikus levél, a társalgó, vagy a hírsorozat. A bíróság ismét hivatkozott arra, hogy hatékonyabb módszerek is vannak a gyermekek káros tartalomtól történő megvédésére, mégpedig a szűrés és a blokkolás eljárása, amely legalább annyira alkalmas a káros tartalomnak a gyermekek előli elzárására, mint a COPA verziója, csak éppen az a szülők irányítása alatt áll, ezért nem korlátoz szükségtelenül alkotmányos jogot.

Végül pedig hivatkozott az eredeti határozatában foglaltakra, mely szerint a közösségi mérce alkalmazása az internet esetében azt eredményezné, hogy mindenki a legszigorúbb standardhoz lenne kénytelen alkalmazkodni.

5.3.3. Konklúzió

Egyelőre nem látni, vajon az amerikai törvényhozás folytatja-e a sort további törvénnyel. Lehetséges, hogy fontolóra kellene venni, hogy a jognak mindig vannak gyakorlati határai, amelyeket a jogérvényesítésben figyelembe kell venni. Az internetes közlések tartalma nyilvánvalóan nem az a terület, amelyen a nemzeti jogérvényesítő szervek a határokon túl is hatást gyakorolhatnak. Mivel pedig még az egyes amerikai államok között sincs egyetértés abban, hogy mi káros annyira, hogy azt már tiltani szükséges, hogyan érthetnének ebben egyet a különféle kultúrájú nemzetek? A nemzetközi internetszabályozás ezért – legalábbis az erkölcsi megfelelés területén – még valószínűleg sokáig várat magára.

Hogy az amerikai kongresszus nem adta fel a gyermekek védelmét, azt az ugyancsak megsemmisített a Gyermekek Pornográfia Elleni Védelméről szóló törvény (*Child Pornography Prevention Act*, CPPA, 1996-2002), valamint a Gyermekek Internetes Védelméről szóló törvény (*Child Internet Protection Act*, CIPA, 1999) is bizonyítja. Ez utóbbi a szövetségi támogatást kapó könyvtárak és iskolák számára írta elő szűrők megvásárlását. A CIPA ügy tárgyalása során terjedelmes bizonyítási anyag gyűlt össze a szűrők természetéről, ezért sem lehetne a döntést a szűrők bemutatása nélkül tárgyalni. Ezért az alábbiakban a szűrőprogramok fajainak ismertetése következik.

5.4. A technológiai szabályozás a jogi szabályozás helyett: a szűrőprogramok

A gyermekek számára károsnak tartott tartalmak távoltartására kifejlesztett technológiai lehetőségek ma számos variációban léteznek. A televízió számára kifejlesztették, és az Egyesült Államokban alkalmazzák az ún. V-chipet, amely az erőszakos műsorok kiszűrésére alkalmas. Az FCC határozata értelmében 2000 után minden 33 cm-t meghaladó képátmérőjű televíziót csak ezzel felszerelve lehet forgalmazni.³²² Európában azonban nem ezt az utat követik: a határok nélküli televíziózásról szóló 89/552/EEC európai irányelv 1997-es módosítása szerint kiskorúak testi, szellemi és erkölcsi fejlődésére ártalmas műsorszámok csak úgy sugározhatóak kódolatlanul bármely időszámban, ha akusztikus vagy vizuális jellel figyelmeztetik a nézőket a műsor jellegére. A rendelkezést Luxemburg kivételével minden európai uniós ország átültette a gyakorlatba, bár mindegyik különböző jelzéseket alkalmaz. Ez a jelzés azonban nem tekinthető technológiai megoldásnak, hiszen csak figyelmezteti a nézőt, de nem automatizálja az irányítást, ellentétben a V-chippel. Átmenetet képez az ún. elektronikus programvezérlő (EPG), amely a digitális televíziózás elektronikus tévéújságja. Minden szükséges információ megszerezhető belőle a műsorkínálatról, és szükség esetén a nemkívánt műsorok, vagy akár az egész készülék blokkolható.

Az internetes tartalom gyermekektől való elzárása terén a technológiai eszközök kavarják a legnagyobb port, de a valóságban az előzetes figyelmeztetés a legelterjedtebb. A felnőtteknek szóló oldalak legtöbbje ugyanis nem enged teljes hozzáférést saját tartalmához nyilatkozat, jelszó vagy hitelkártya hiányában. E szokás kialakulásában minden bizonnyal jelentős szerepe volt az amerikai Kommunikációs Illemtörvény által kiváltott jogi csatározásnak, függetlenül annak kimenetelétől. Mivel az érintett törvényhelyet a bíróság alkotmányellenesnek találta és megsemmisítette, jelenleg semmilyen szabály nem kötelezi erre a tartalomszolgáltatókat, ezért voltaképpen önszabályozásnak tekinthető.

Az interneten ilyen célra használt programok lényegében háromféle alapelven alapulnak: a valós idejű szűrés, a listázás, vagy a PICS szabvány elvén. Ezek közül a PICS szabvány alkalmazása, amelyhez nagy reményeket fűztek, ugyanakkor amelyet komoly gyanakvással is kezeltek a véleményszabadság-párti csoportok, nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Ez ugyanis csak akkor működik jól, ha a weboldalak kellő száma rendelkezik ún. metacímkevel, amely információt ad az oldal tartalmáról. Úgy tűnik azonban, hogy az így címkézett oldalak száma egyelőre nem érte el a kritikus tömeget, és a tendencia sem azt jelzi, hogy a közeljövőben ez bekövetkezne.

A szűrésnek az a módszere, amelyet én a tartalomszűrés általános jelentésétől megkülönböztetendő, *valós idejű szűrésnek* neveztem el, a böngészés közben értékeli a lehívott oldalakat, és nem enged hozzáférést azokhoz, amelyek a szűrőbe betáplált ismertetőjegyekkel rendelkeznek. Ezt a módszert aligha használják önálló szoftverként, csak a listás programok kiegészítéseként. A listázás technikáját szintén kettéválaszthatjuk két alapvető csoportra: a feketelisták

³²² <http://www.fcc.gov/vchip>

és a fehér listák alkalmazására. A feketelistás módszerrel a szűrő hozzáférhetetlenné teszi a feketelistán szereplő oldalakat, és minden máshoz hozzáférést enged. A fehér listás módszer pedig éppen ellenkezőleg: csak a listán szereplő oldalakhoz enged hozzáférést, és minden mást blokkol. Napjainkban újra virágzásnak indult ez utóbbi módszer, amelyet „gyerekjátsszóterek” és „gyerekböngésző” néven igyekeznek forgalmazni. A gyerekjátsszóterek egy fallal körbezárt játszótérhez hasonlíthatóak, ahol a gyermek csak a gyermekeknek szánt oldalakon szörfölhet, a „nem listázott” oldalakra nem juthat ki. A gyerekböngésző egy speciális böngészőprogram gyermekeknek, amely amellett, hogy szűrőt alkalmaz, komplex módon „lebutítja” a gépet. Betáplálható az időkorlát, amelyen belül a gyermek internetezhet, és mivel más programhoz nem enged hozzáférést, megakadályozza, hogy a gyermek hozzábabláljon a szülők dolgaihoz a gépen.

A fehér lista alkalmazása nem mást jelent, mint hogy a gyermek nem juthat ki a világhálóra. Ezért azt a zárt környezetet, amelyben mozoghat, legfeljebb egy intranethez hasonlíthatjuk. Ha az internetet úgy definiáljuk, mint korlátlan számú számítógép egymáshoz csatlakozását, amely korlátlan mennyiségű információt tesz elérhetővé, akkor a fehérlistás szűréssel „szörfölő” gyermeket nem tekinthetjük internetezőnek. Ez az internetet tulajdonképpen egy speciális játékprogrammá redukálja le. Ahhoz hasonlíthatnánk, amikor a tengerparton elkerítenek egy sekély vizű medencét a gyermekek részére, amelyben se hullámok, se halak... viszont biztonságos.

A feketelista tartalma üzleti titok, azaz a vásárló nem tudhatja meg, hogy milyen oldalakat blokkol. Ennek feloldása érdekében indított pert az ACLU 2002. július 25-én az *N2H2* cég ellen, követelve, hogy *Benjamin Edelman* kutató hozzáférhessen a lista tartalmához. A szűrőgyártó cégek által felajánlott szerződésben ugyanis az ügyfél kötelezi magát, hogy meg sem kísérel hozzáférni a lista tartalmához. Ezért az esetleges feltörés egyrészt szerződésszegést jelentene, másrészt még a kísérlete is az amerikai szerzői jogi törvény (*DMCA*) rendelkezéseibe ütközne, amely pedig büntetőjogi jogkövetkezményeket vonna maga után (akárcsak *Dmitry Sklyarov* esetében, ld. 3.5.1. fejezet). De a „szerzői jogot biztosító műszaki intézkedés kijátszását” a magyar Büntető Törvénykönyv 329/B. szakasza is bűncselekménynek nyilvánítja és két évig terjedő szabadságvesztéssel fenyegeti. A szakaszt az Európa Tanács által létrehozott Számítástechnikai Bűnözés Elleni Egyezmény (*Cybercrime Convention*) ratifikálása eredményeképpen iktatta be a jogalkotó.

A listázás módszerével készített szűrők önmagukban igen rugalmatlanok lennének: az internet tartalmának gyors változása nem kedvez ennek a technikának. Minden percben számos új oldal születik, amelyek nem szerepelnek a listán. Ugyanakkor a régi oldalaknak megváltozhat a tartalma, és amelyik szerepelt a listán, lehet, hogy indokolatlanná válik a blokkolása, amelyik viszont nem szerepelt, talán időszerűvé válna, hogy felvegyék. Hogy a szűrő milyen oldalakat blokkol, abba a felhasználónak - beleértve a végfelhasználót is - nincs beleszólása. Rá kell bízni magát a blokkolóprogramot gyártó cég alkalmazottaira: ők ítélik meg, mi az, ami ártalmas a gyermekeknek. Annak ellenére is így van, hogy az újabb programok már lehetővé teszik a vásárlónak, hogy hozzáadjon a listához új oldalakat, vagy feloldja a blokkolást más oldalak esetében. Sőt, arra is biztatják az ügyfeleiket, hogy értesítsék őket azokról az oldalakról, amelyeket a program annak ellenére nem blokkol, hogy indokolt lenne - ezzel munkát takarítanak meg a cégnek. A listák tartalmát azonban nem tekintheti meg a vásárló, ezért lehet, hogy tudomást sem szerez arról, hogy mely oldalakat blokkolt indokolatlanul. A szűrőknek tájékoztatniuk kellene arról, hogy az oldal létezik, de nem férhető hozzá, mert a szűrő egy bizonyos szempontja szerint megtekintésre alkalmatlan.

5.4.1. A szűrés módszerei

A listák összeállítására változatos módszereket fejlesztettek ki.³²³ A szűrők első típusa kulcsszavak alapján különítette el az információkat. A bevezetőben rövidebben már esett szó arról, hogy a kulcsszavas keresés több szempontból is rendkívül tökéletlen megoldás. A nyelvek sokszínűsége eleve nehéz feladat elé állítja azt a szűrőgyártót, aki minden nyelven ki kívánja szűrni a gyanús kulcsszavakat. Másrészt a keresett szavak más szavak töredékeiként is kiválthatják a blokkolást, például a net-legenda szerint „Essex” városának weboldala hozzáférhetlenné vált a „sex” szó miatt, de hogy magyar példát lássunk, a „karamell” szó is így járhat a „mell” szó miatt. De ha a szó eredeti értelmében fordul elő, akkor sem biztos, hogy káros tartalomra utal, hiszen szólhat az oldal a biztonságos szexről, a mellrákról, vagy betegségekről. A kulcsszó-keresés képtelen a kontextus szerint különbséget tenni, és a képekkel sem tud mit kezdeni. Továbbfejlesztett változata nem blokkol automatikusan a szó minden előfordulására, hanem elemzi annak előfordulási gyakoriságát, az oldalon elfoglalt helyét, más hasonló szavakkal együtt történő szereplését.

5.4.1.1. PICS

A listás és kulcsszavas szűrésekhez képest a PICS szabvány feltalálása forradalmasította a szűrést. A World Wide Web Consortium (W3C) fejlesztette ki az Internetes Tartalom-meghatározó Szabvány (*Platform for Internet Content Specification, PICS*) elnevezésű szoftvert. A program egy meta-címkét tűz a weboldalhoz, amely tetszés szerint tölthető meg az oldal jellegzetességeire utaló meta-tartalommal. Ezután egy egyszerű szűrő is képes szelektálni a különböző típusú oldalak között. A listákhoz képest azzal az előnnyel bír, hogy a szelektálás szempontjai differenciáltabban betáplálhatóak, mint a fekete vagy fehér listák esetében, amelyek csak egy igen/nem bináris kódja szerint működnek. A címkét az oldal magán hordozza, ezért bármely felhasználó megnézheti annak a tartalmát, és tetszés szerint elvégezheti a megkülönböztetést, anélkül, hogy ezért fizetnie kellene. A szűrni kívánó személy tetszés szerint beállíthatja a szűrőt, amely ezért differenciáltan képes szelektálni, és a felhasználó igénye szerint rugalmasan alakítható. Ezzel azonban korántsem vált a tartalom-alapú megkülönböztetés megoldottá, éppen ellenkezőleg. A címkézéssel szemben számos aggály merült fel. Csak néhány ezek közül: ki és hogyan értékelje az oldal tartalmát? Ha az alkotó címkézi, hogyan teremthető meg az oldalak egységes osztályozása? Lehet-e, és szabad-e a címkézés tényét és milyenségét ellenőrizni – ha igen, mi kövesse a címkézés elmaradását, vagy téves voltát? Ha viszont harmadik személy végzi az osztályozást, megint csak ott a kérdés: ki legyen az, és honnan szerzi a jogot? A legfőbb aggodalom azonban, hogy az internet tartalma osztályozottá válik, ezzel pedig szabaddá válik az út a tartalomalapú szabályozás felé.

5.4.1.2. Az osztályozás módja

Hiába vált lehetővé a különböző típusú káros tartalmak egymástól, például az erőszaknak a pornográfiától való elkülönítése, és fokozatok megkülönböztetése, az emberi értékítélet szubjektivitására nem sikerült végleges gyógyírt találni. Az első címkéző program, a *SafeSurf* etikai értékítéletek útján próbálta jellemezni a tartalmat. Kilenc kategóriát teremtett, és mindegyikben kilenc fokozatot állapított meg. A kilenc kategóriát kiegészíti egy ún. nulladik, amely a javasolt korosztály általános mércéje. A kategóriák: profanitás, heteroszexuális tartalom, homoszexuális tartalom, meztelenség, erőszak, a droghasználat pozitív beállítása, intolerancia, szerencsejáték, illetve „egyéb”. Például a heteroszexuális témák kategóriájában a négyes a „nem-grafikus, művészi” fokozat, amelynek definíciója: „mérsékelt, metaforikus leírás,

³²³ ld. még: Bayer 2002a.

művészi stílusban”. A „meztelenség” kategória negyedik fokozata „klasszikus műalkotás, nyilvános múzeumban kiállítva, családi megtekintésre alkalmas.” A meztelenség harmadik, „technikai vonatkozás” fokozata pedig a „szótár, enciklopédia, hír, orvosi alkalmazás” körébe esik.³²⁴

A jelenleg legismertebb címkéző program a Nemzetközi Tartalom Osztályozó Egyesület (*International Content Rating Association, ICRA*) által kínált rendszer. Az ICRA egyéni felhasználók számára ingyenesen kínálja címkéző kérdőívét a honlapján. A tartalomszolgáltató a kérdőív kitöltése útján felcímkézheti saját honlapját, aminek következtében honlapján megjelenik egy ICRA logó. Az ICRA ösztönzi a címkézést a tartalomszolgáltatókat, azzal érvelve, hogy ez a gyermekek védelmének azon megoldása, amely a legkevésbé korlátozza a véleménynyilvánítási szabadságot. Az eredetileg videojátékok osztályozására szolgáló RSAC rendszer internetre alkalmazott változatából, az RSACi-ből nőtt ki a jelenlegi osztályozási szisztéma.³²⁵ Az RSACi négy fokozatot különített el négy kategóriában, amelyek: szex, erőszak, trágárság és meztelenség. A kategóriák fokozatai például a „románc”-tól a „szenvédélyes csók”-on keresztül a „leplezetlen szexuális aktus vagy szexuális bűncselekmény”-ig terjednek. Az RSAC együttműködött a W3C-vel a PICS standard kifejlesztésében, és szűrőszoftverje ma be van építve a Microsoft Explorer böngészőbe. A jelenlegi, magyar nyelvű Explorerben az erőszak fokozatai: 1. küzdelem: sebesült vagy halott teremtmények, valószerű objektumok károsodása, 2. öldöklés: emberek vagy teremtmények bántalmazása vagy meggyilkolása, ártalmatlan teremtmények bántalmazása, 3. véres öldöklés: megsebesített, meggyilkolt emberek, 4. öncélú, embertelen erőszak.³²⁶ Az RSACi azután 1999-ben beolvadt az ICRA-ba. Közös politikájuk az volt, hogy etikai értékítélet alkotása helyett objektív tények alapján osztályozzák a tartalmat. Például ahelyett, hogy megmondanák: alkalmas-e az oldal gyermekek számára, avagy megbotránkoztató-e, tényszerűen közlik, hogy ott bizony „több ember életének kioltása” látható, „mérésékelt mennyiségű vérrel”, és így tovább. Az ICRA által kitöltésre kínált osztályozó kérdőív is tényekre irányuló kérdéseket tesz fel: „látható-e vér a képen?” Ezután pedig lehetővé teszi a kontextusba való besorolást: ha a kifogásolt tartalom művészi, oktatási, orvosi kontextusban, illetve – erőszak esetében – a sporttal összefüggésben szerepel, akkor, amennyiben kisgyerekek számára így alkalmas, mentesülhet a blokkolás alól. A címkézés helyes használatát Botticelli Vénusz születése c. festményén demonstrálják: (1) a képen női mell látható, (2) felismerhető a művészi szándék, (3) számos kultúrában nem indokolatlan azt feltételezni, hogy a kép gyermekek részére alkalmas.³²⁷ Az ICRA ars poeticája, hogy értékítélet alkotása helyett az élelmiszercímkéhez hasonlóan csak azt közlik, mi található a termékben: mennyi zsírt, szénhidrátot, fehérjét tartalmaz, és ennek ismeretében mindenki maga döntheti el, hogy mit fogyaszt.

A szűrőhasználatnak valóban egyik fő jellegzetessége, és bizonyos szempontból előnye, hogy a szűrőt használó állítja be a szűrés normáit. Saját ízlésének megfelelően kiszűrheti a szex legenyhébb kategóriáját is, míg az erőszakot átengedheti például annak harmadik fokozatáig, vagy éppen maximálisan, ha a művészeti szándék felismerhető. Éppenséggel dönthet úgy is, hogy teljesen kiszűri a szex és az erőszak ábrázolásokat, kivéve ha azok egészségügyi vagy nevelő célzatúak.

A PICS szabvány alkalmazásának tehát legfőbb előnye, hogy a tartalomszolgáltató maga címkézi a saját oldalát. Így az a személy végzi az értékelést, aki leginkább ismeri az oldal

³²⁴ www.safesurf.org

³²⁵ RSAC: Recreational Software Advisory Council. www.rsac.org

³²⁶ Windows XP, 2004-es állapot.

³²⁷ ICRA labelling help, http://www.icra.org/_en/webmasters/definitions/#SEX

tartalmát, és lehetősége van arra, hogy a változtatásokkal együtt a címkéket is módosítsa. Mivel az oldal tartalmáról nem kell értékítéletet alkotni, hanem csak egyszerű ténymegállapításokat tenni arról, hogy mit tartalmaz és mit nem, a szubjektív értékítélet problémája viszonylag elhanyagolható. Hátránya viszont, hogy csak akkor van értelme alkalmazásának, ha már kellő mennyiségű oldal rendelkezik címkével. A kritikus tömeg elérése előtt túlságosan alacsony a szűrő hatékonysága, akár átengedi a címkézetlen oldalakat, akár nem. A címkézés ténye nem kérhető számon a tartalomszolgáltatókon, hiszen nem illegális tartalomról van szó. A véleménynyilvánítási szabadságot féltő civil szervezetek óvnak attól, hogy fokozzák a tartalomszolgáltatókra nehezedő nyomást a címkézés érdekében, mert ha az internetes tartalom felcímkézése megszokottá válik, az rendkívüli mértékben megkönnyítené a kontrollal való visszaélést is. Az igazi problémát azonban azok a tartalomszolgáltatók jelentik, akik a véleménynyilvánítási szabadságukkal visszaélve agresszívan támadják a felhasználókat káros tartalommal. Az ezekkel szembeni védekezés terén pedig az önkéntes címkézés bizonyosan zsákutca.

5.4.1.3. *Test-, arc-, és tárgyfelismerés*

A szűrőszoftver gyártók természetesen vegyítve alkalmazzák az összes lehetséges válogató módszert abból a célból, hogy minél pontosabb listát készítsenek a gyermekek számára alkalmatlan oldalakról. Ehhez részben emberi munkaerőt is alkalmaznak, akik a gépekkel kirostált oldalak egy részét ellenőrzik, mielőtt felveszik a listára. Néhány program azonban a listán szereplő oldalak blokkolása mellett valós idejű szűrést is végez annak érdekében, hogy az esetlegesen kimaradt, vagy újonnan keletkező káros oldalakhoz se engedjen hozzáférést. Ma már létezik testszínfelismerés, arcfelismerés, sőt tárgyfelismerő szűrő is. Természetesen ezek a rendszerek nem tökéletesen megbízhatóak. Az első verziók bármilyen testszínű felületet blokkoltak, ami egy virág, egy újszülött fotója, vagy akár egy asztalterítő is lehetett. Ezek kiküszöbölésére az *Image Composition Analysis* (ICA) technológia más módszerekkel is kombinálja a testszín-felismerést: A felület elemzésével és az árnyalatok vizsgálatával kizárhatják a nem embert ábrázoló testszínű képeket. A háromdimenziós elemző rendszer felismeri a gyanús pózokat, és állítólag az arckifejezéseket is. Bár az arcfelismerő rendszer az egyének azonosítása terén nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket, de az emberi arc egyéb dolgoktól történő megkülönböztetésére esetleg még használható: ennek révén kiszűrhetik az ártalmatlan portrékat.

5.4.1.4. *Társalgó (chat-room)*

Az ICRA címkéző rendszerében maga a „társalgó” is az egyik kategória a szex, erőszak, trágárság és káros szenvedélyek mellett. Minden szülő rémálma, hogy gyermeke rosszul tucatú idegenek karmai közé kerül. Az internetes „társalgó”, ahol álnéven lehet ismerkedni és csevegni, és ahol a valós-idejűség miatt általában teljesen ellenőrizetlen a társalgás, valóban alkalmas arra, hogy egyik ember a másikat megtévesztve találkozára csalja. Ma már az is általános, hogy rendőrök is bejelentkeznek a társalgóba – természetesen álnéven. A kiképzés részeként a rendőrnnyomozók csapata tiniktől vesz leckét arról, hogy hogyan beszél és miket ismer egy ilyen korú gyermek. Az akciók úgy tűnik, sikerrel járnak, és sikerül a pedofília gyanújába került személyeket lépre csalni. Csakhogy hátulütője is lehet az internetes bűnügyi akciónak: mivel nincs tényleges gyermek, nincs bűncselekmény sem. A magyar jog „alkalmatlan tárgyon elkövetett kísérletnek” nevezné az ilyet. Hacsak nem találnak korábbi bűn-

cselekményre utaló jeleket a pedofiliával gyanúsítottnál, kétséges lehet a bűnösség megállapítása.³²⁸

Mindazonáltal, ahogy a hagyományos utcai, vagy telefonos ismerkedés ellen is a gyermek nevelése a legjobb megelőzés, ugyanúgy érvényes ez a szabály online környezetben. A jól nevelt gyermek nem áll szóba idegenekkel, és szülei engedélye nélkül idegen gyerekkel sem találkozik. Természetesen a társalgó annyiban valóban különbözik a természetes környezettől, hogy az idegen akár ismerősnek is kiadhatja, a felnőtt pedig gyermeknek tetheti magát. De erre a lehetőségre is fel lehet, és fel is kell a gyerekeket készíteni. Akik azzal érvelnek, hogy a nemtörődöm szülők gyermekei emiatt hátrányban vannak, és az ő védelmükben tennék kötelezővé a filterhasználatot, gépesíteni szeretnék a gyereknevelést. Sajnos a hátrányos helyzet az internetes kommunikációban is hátrányos marad, de ezért nem az internetes környezet okolható, éppen ezért a megoldást sem ott kell keresni. Ehelyett a nevelőknek, az iskolának vagy civil kezdeményezéseknek kell átvenni a szülő óvó, nevelő szerepét. Fentebb számos ilyen tartalmú kezdeményezésre utaltam, amelyek tájékoztató anyagokat tesznek közzé. Többek között az ICRA is közzétesz egy a gyermekek internetes *Chartájának* nevezett tájékoztató lapot, amelyen megfogalmazza a gyermekek online védelmét szolgáló legfontosabb alapelveket, például hogy ne adják meg a telefonszámukat, szüleik hitelkártyaszámát, ne menjenek találkozóra felnőtt kísérete nélkül.

5.4.1.5. Egérlyukak

A szűrőprogramok azokat az oldalakat is blokkolják, amelyek egy másik úton hozzáférést engednének további oldalakhoz. Ilyenek például a fordító oldalak, amelyek durva fordításban visszaadják egy oldal szöveges tartalmát, ám ez a lefordított tartalom a fordítóoldal keretében és a fordítóoldal címe alatt jelenik meg.³²⁹ Ezek az oldalak alkalmasak a blokkoló és szűrő technikák kikerülésére. Hiába van a feketelistán egy bizonyos honlap URL-je, ha a fordítóoldalon, vagy az inkognitó oldalon keresztül hozzáférhetünk a tiltott tartalomhoz. Seth Finkelstein internetkutató derített fényt arra, hogy a blokkoló programok titokban ezeket az oldalakat is szűrik, és elnevezte őket *egérlyuk*-oldaloknak (*loophole*). A szűrőszoftverek nem tájékoztatták felhasználóikat e szűrési kategória létezéséről. Finkelstein ebben meggyőző bizonyítékát találta annak, hogy a szűrés célja nem a védelem, hanem a cenzúra. Hogy valóban így van, azt éppen az N2H2 magyarázata bizonyítja: Finkelstein felfedezésének közzététele után a cég szükségét érezte, hogy valamilyen információt nyújtson az *egérlyukak* blokkolásának mértékéről. A magyarázat úgy szól, hogy „a leghatékonyabb mód arra, hogy megakadályozzuk a *biztonsági eszköz* megkerülését, ha blokkoljuk az összes kifelé irányuló ismeretlen portált, és csak a *szükséges* és ismert portálokhoz és szolgáltatásokhoz engedünk hozzáférést” (kiemelések tőlem).³³⁰ Ez úgy hangzik, mintha a cég a feketelista használatáról a fehér listára váltott volna át: csak az ismert portálokhoz enged hozzáférést, az összes többi kizárja. Sőt, ennél is tovább megy: felhatalmazza magát annak eldöntésére, hogy mely oldalak „szükségesek” az ügyfelei számára! Hivatalos kereskedelmi politikájában ráadásul nem jelezte ezt a változást, sőt az *egérlyuk* oldalak nem is szerepeltek a blokkolandó kategóriák nyilvánosságra hozott listájában. Figyeljük meg, hogy a vállalat – a kor szelleméhez híven – pontosan abban az értelemben használja a „biztonság” kifejezést, amely napjainkban

³²⁸ White

³²⁹ például www.babelfish.com

³³⁰ „The most effective way to prevent these and other attempts to bypass security is a strict network policy that blocks all outbound ports and only allows access to necessary and known ports and services.”

oly elterjedtté vált. Korunkban a „biztonság” divatos jelszava *védelem* helyett gyakran egyszerűen erősebb hatalmi *kontrollt* jelent. A játszótér kerítése e szemlélet szerint nem attól védi a gyermekeket, hogy rossz emberek ne menjenek *be*, hanem hogy a gyerekek ne jöhessenek *ki*. A szűrés eredeti célja a gyermekek védelme volt egy külső, nemkívánatos behatástól: jelenleg arról szól a szolgáltatás, hogy megakadályozzák a gyermek aktív hozzáférését a „nem szükséges” és „nem ismert” tartalmakhoz.

Ez a magatartás sérti egyrészt a fogyasztók érdekeit, hiszen a vásárló szülők nem kaptak megfelelő tájékoztatást arról, hogy milyen terméket vesznek meg. Másrészt, véleményem szerint sérti a gyermekek jogait is, akiket – szülői beleegyezés nélkül – megfosztottak tájékozódási szabadságuktól. A szülőnek lenne ehhez joga, de a tájékoztatás elmaradása miatt nem az ő döntésén alapul a korlátozás. A szoftvercég a szülő tudta nélkül manipulálta a gyermekeket.

Gyakorlati szempontból is kritizálható az eljárás, mert egy olyan gyermeket, aki hozzá akar férni a tiltott tartalmakhoz, a szűrő nem fog ebben megakadályozni: hiszen megteheti azt a szomszédnál vagy internet-kávézóban, valamint valószínűleg úgyis hamarabb tanulja meg manipulálni a szűrő ki-és bekapcsolását, mint szülei. Ahogyan a fentebb említett szociológiai tanulmányok is mutatják, és a szülőknak szóló tájékoztató szórólapok is hangsúlyozzák, a szűrő nem lehet a nevelés eszköze. Ha a gyermek nem azonosul a szülei elvárásaival, akkor mindent meg fog tenni, hogy az igazságtalannak érzett korlátok közül kiszabaduljon. A szűrő célja ezért – mind praktikus, mind elvi okokból – csupán annyi lehet, hogy az egészen kis gyermekeket, akik még alig értenek az internet használatához, védje a kellemetlen meglepetésektől. Az egérlyukak kiküszöbölése ezzel szemben nyilvánvalóan az egyik személy információfogyasztásának a másik által gyakorolt kontrollját valósítja meg, hiszen más célja nem lehet, mint a szándékos hozzáférést ellehetetleníteni. Ez a személyiségi szabadságjogok korlátozását jelenti, akár munkahelyen, iskolában, vagy otthon történik.

5.4.1.6. A szűrők tökéletlenségéről

A Kifejezési Szabadság-Politika Projekt (*Free Expression Policy Project*, FEPP) 2001-ben értékelte a piacon kapható szűrőket pontosság szempontjából.³³¹ Azt a megdöbbentő eredményt kapták, hogy a kiszűrt tartalmak között olyan ártalmatlan irodalmi művek voltak, mint Jack Londontól A vadon szava, Shakespeare tragédiái, Sir Arthur Conan Doyle-tól Sherlock Holmes kalandjai, Defoe: Moll Flanders, Voltaire: Candide, és számos Mark Twain mű. Szexuális felvilágosító oldalak, mint például a Hogyan használjunk óvszert, információ az AIDS-ről, és családtervezésről estek áldozatul. De a legérdekesebb, hogy számos politikai tartalmú oldalt is kiszűrték ezek a – családok részére árusított – szoftverek: az *Amnesty International*, a *Human Rights Watch*, a COPA-ról és az az ACLU-ról szóló oldalak (!), az Elektronikus Határ Alapítvány (*Electronic Frontier Foundation EFF*), a Cenzúra Irányjelző (*Index to Censorship*), a Magánélet Védelme az Interneten Egyesület (*Internet Privacy Coalition*), a Massachusetts-i Technológiai Intézet Ligája a Programozási Szabadságért (*MIT League for Programming Freedom*), a *Privacy International*, és egyéb internetes szabadságjogokért tevékenykedő szervezetek weboldalai. A blokkolás egyik oka lehet, hogy e szervezetek weboldalain nagy valószínűséggel előfordul a „szexualitás” vagy a „pornográfia” szó valamelyik alakja, hiszen társadalmi szempontból tárgyalják ezeket a kérdéseket. De ez csak akkor lehetne elfogadható érv, hogyha például a *Family Life Center* szájtót is blokkolná, hiszen az is megemlíti a pornográfiát, amikor annak veszélyeit ismerteti. Valószínűbb, hogy az amerikai civil szervezetek oldalainak blokkolása sajnos a nyilvánvaló érdekellentétből

³³¹ Heins & Cho

fakadó szándékos cenzúrát jelez: ezek az oldalak általában ellenzik a blokkolást, és a lehető legkisebb internetszabályozás mellett szállnak síkra. Ironikus, hogy az amerikai véleménynyilvánítási szabadság kialakulásában immár történelminek nevezhető szerepet játszó ACLU honlapja is a gyermekekre káros kategóriába esik.³³²

Ugyanebben az évben az ausztrál Műsorszóró Hatóság (*Australian Broadcasting Authority, ABA*) is rendelt egy értékelő tanulmányt a káros tartalmat szűrő szoftverekről. A tanulmány mindjárt a bevezetőjében kijelenti, hogy az internet hatékony szűrése olyan értelemben, ami a káros oldalak kiszűrését, és a többi áteresztését jelenti, „lehetetlen”.

Amíg e szűrőket nem kötelező használni, alkotmányossági kifogás nem támasztható ez ellen az eljárás ellen. Fogyasztóvédelmi szempontból azonban kifogásolható, hogy a blokkolt oldalak listáját nem hozzák az ügyfél tudomására, azt titokként kezelik, és arról sem tájékoztatják ügyfeleiket, hogy nem csupán káros, hanem kifejezetten hasznos tartalmat is blokkolnak.

5.4.1.7. Az internet árnyékos oldala: a push technológia

push: nyomul, támad, terjeszt, tolaikodik
(<http://dict.sztaki.hu>)

Az információs társadalom életre hívta azt a szemléletmódot, amely a jelenségeket, elsősorban a médiumokat aszerint különbözteti meg, hogy *push* vagy *pull* jellegűek: azaz elárassztják a fogyasztót az információval/áruval, vagy a fogyasztónak is tennie kell azért valamit. A „push” típusú terjesztés esetében a kínáló aktív magatartást tanúsít, a fogyasztó elé viszi az árut vagy információt. A „pull” mechanizmus szerint pedig a fogyasztónak (is) kell aktív magatartást kell tanúsítania, ezáltal „hívhatja le” a kívánt terméket.³³³ A figyelemgazdálkodás korában nemcsak a média, hanem a gazdaság és a társadalom számos jelensége támadóállásba helyezkedik; politikailag korrekt kifejezéssel élve „ösztönzi” a fogyasztókat. A kereskedőktől a jótékonyasági szervezeteken át az oktatás és a politika képviselőiig, lépten-nyomon magukra kívánják vonni a fogyasztó/állampolgár/néző/hallgató figyelmét.³³⁴ Az ember defenzívába szorul. Az internetet általában *pull* típusú médiumként említik, mivel az információ megszerzéséhez a felhasználónak tudatos lépések sorozatát kell megtennie, és a tartalmak közötti választás lehetősége a világ jelenségei között az interneten az egyik leg szélesebb. Az internetnek ez a jellege az egyik leghathatósabb érv a korlátozás minimalizálása mellett. A szűkösség megszűnése mellett a „rabul ejtés” hiánya az, ami szükségtelenné teszi a szigorú szabályozást.

Nem hunyhatjuk azonban be a szemünket afelett, hogy az internetes technológia is alkalmas a *push* típusú üzenetközvetítésre. Egyre gyakrabban találkozhat a felhasználó agresszív reklámokkal, az ún. „felbukkanó” (*pop-up*) ablakok különféle típusaival. Egyesek ezek közül kicsik, és könnyen becsukhatóak, mások viszont beúsznak a képbe, és a felhasználó hiába keresi a bezárás lehetőségét, meg kell várnia, amíg maguktól tűnnek el. Megint mások kéretlenül zenélésbe kezdenek, vagy más hangeffektusokat bocsátanak ki. Azonban a legkellemetlenebb fajta, amely a gyermekvédők dühét joggal szítja, a pornográf tartalmú agresszív ablak. Ezek különösen akkor bukkannak elő, ha valaki korábban ugyanazon a számítógépen pornográf tartalmú oldalakat látogatott, és ez nyilvános, vagy felnőttek által is használt

³³² Az ACLU-t 1920-ban alapították, és azóta szakmailag magas színvonalon, következetesen és aktívan képviseli a szabadságjogokat.

³³³ Lessig 1999b, *passim*

³³⁴ ld. bővebben: Davenport & Beck

otthoni számítógépen egyaránt előfordulhat. A pornográf ablak bezárása gyakran hiábavaló próbálkozás, mert a kattintásra bezárulás helyett újabb és újabb ablakok jelennek meg. Kétségtelen, hogy még egy felnőtt számára is rendkívül zavaró a kéretlen naturalizmus, arról nem is beszélve, hogy akadályoz a szörfölésben. Különösen kellemetlen, hogy az egyre-másra megnyíló ablakok hatására egy-két percen belül lefagyhat a rendszer. A gyermekek biztonságát a felbukkanó ablakok és hirdetések nem csak a pornográf tartalommal veszélyeztetik: gyakori a szoftver letöltését kínáló ablak, vagy más olyan megtévesztő letöltés, amelyre történő véletlen kattintásnak anyagi következményei is lehetnek. Nevezhetnénk ezeket a *push* tartalmakat az internet kalózáinak, ha nem hangozna ez túlságosan elnézően a jelenség súlyához képest. A véleménynyilvánítás szabadságának lényeges elve, hogy nemcsak a kellemes, hanem a kellemetlen közléseknek, véleményeknek is helyük van. Az alkotmányos védelem a szólásokat azok érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül is megilleti, ezért az sem lehet elég indok a tiltásukra, hogy tartalmukat sokan kifogásolják, gyermekek számára károsnak tartják, vagy hogy a kereskedelmi célú közlés nem járul hozzá a közéleti vitához. De a szólás szabadsága azt a jogot is magában foglalja, hogy valaki tartózkodhasson a szólástól, illetve a vitától. Az információhoz jutás szabadságát legtöbbször a szólással párban említik, így tesz az Emberi Jogok Európai Egyezménye is. A szabadság a kényszerszertől való mentesítést jelenti, tehát azt is, hogy ha valaki nem akar valamilyen információhoz hozzájutni, akkor ne lehessen erre kényszeríteni. A külvilágban legtöbbször lehetőség van arra, hogy az ember elfordítsa a szemét, vagy eltávolodjon arról a helyszínről, ahol nem akar tartózkodni. Amennyiben nincs erre lehetőség, úgy az a közlés, amely rabul ejt, nem élvez alkotmányos védelmet, ezért nem lehet például tömegközlekedési eszközön politikai beszédet tartani, vagy zenét sugározni.

Annak ellenére, hogy az internet lehető legkisebb szabályozása mellett foglalkozunk állást, mégis szilárd meggyőződés, hogy a felbukkanó ablakok jogellenesek, és nem érdemelnek alkotmányos védelmet. Ennek oka azok invazív jellege, függetlenül a tartalmuktól.

Az elektronikus média esetében régóta kialakult szabály, hogy a reklámot a műsortól egyértelmű jelzés válassza el. Az interneten felbukkanó kéretlen ablakok ezzel szemben kontextusból kiragadva, a legváratlanabb módon jelennek meg. Míg a felhasználó abban a hitben van, hogy saját cselekményeivel kiválasztja a neki megfelelő tartalmat, és lehetősége van azt, és csak azt befogadni, erre rácsafolnak a felbukkanó ablakok, amelyeken kénytelen magát keresztül verekedni ahhoz, hogy a kívánt tartalomhoz elérjen. Tehát még a hagyományos médium hatásához képest is fokozottabb a hatás: mert váratlan, és mert az önrendelkezés illúzióját fosztja szét. Fokozottan visszaél a felhasználó erőforrásaival: a hagyományos média reklámja a fogyasztónak csak a figyelmét és az idejét veszi igénybe, az internetes felbukkanó ablak azonban a pénzét is, mert az eltöltött idő vagy letöltött megabájt alapján fizetett internet-hozzáférés díját növeli.

A rabul ejtés technikájának a legfőbb veszélye azonban abban rejlik, hogy az internet alapvető szerkezetét változtatja meg. A világháló lényegi tulajdonságának tartottuk, hogy páratlan a felhasználó önállósága a korábbi médiafogyasztásokhoz viszonyítva. Mindenki maga határozhatja meg, hogy milyen tartalomra kíváncsi, és mindenki maga is nyújthat tartalmat. Ezáltal a netizenek maguk választhatják meg, hogy milyen közösséghez tartoznak, megszűnnek a kényszerközösségek, és szabad utat kap az individuális kibontakozás. A felbukkanó ablakok szaporodása azonban úgy korlátozza ezt az önrendelkezési lehetőséget, hogy közben nem teremt a televízióhoz vagy rádióhoz hasonló közösségi témát, azaz nem ellensúlyozza a szabadság korlátozását közösségi előnyökkel. Ha a támadó kommunikáció módszere elterjed az interneten is, az a hálózat lényegét változtatja meg. Ezzel veszélybe sodorja mindazt, amit az internet előnyének és lényegének ismertünk. A támadó kommunikáció tartalmától függetlenül az internet struktúráját veszélyezteti. Az önrendelkezés és a választás kultúráját vonja

kétségbe. Sajnos a felbukkanó pornográf ablakokra adott tipikus válasz a szűrők és egyéb gyermekvédelmi rendszerek még határozottabb követelése és terjesztése, ami ugyancsak a választási lehetőségeket csökkenti. A push technológia térnyerése így *duplán* rombolja az internet struktúráját: a kihívásra adott válasz tovább rombolja azt. A technológia eredeti funkciója eltorzulásának kiküszöbölése céljából sokan a további torzításban látják a megoldást. Kontrollra még nagyobb kontrollal válaszolnak. Hiszen a push technológia átvitt értelemben kontroll: a megtámadott személy magánszférájába való beavatkozás, és annak kényszerű megváltoztatása.

Holott nem lenne szükség a védelemre, ha a támadó jelenséget küszöbölnék ki. A védekezés csak tüneti kezelés, amely több kárt okoz, mint hasznot. Sajnos e reakciót akár kortünetnek is tekinthetnénk: akárcsak a „preventív háború” fogalmát.

Az amerikai Legfelsőbb Bíróság az internet aktivitást kívánó jellegét hozta fel egyik érvként a szabályozatlanság fenntartására. Amennyiben e két faktort egymással összefüggőnek fogadjuk el, az a veszély fenyeget, hogy a pop-up ablakok elszaporodása – mivel kétségbe vonja az internet pull jellegét – kétségbe vonja a szabályozatlanság fenntartásának legitimációját is. Ha az internet push típusú médiummá válna, akkor joggal várhatnánk el, hogy ne folyjék belőle zavaró tartalom. Tegyük fel a kérdést úgy, hogy választhatunk egy tartalmilag szabályozatlan internet, ahol nincsenek push típusú közlések, illetve egy tartalmilag kontrollált internet, ahol vannak push típusú közlések között! Mivel a push típusú közlések zöme kereskedelmi céllal történik, nyilvánvaló, hogy sokak gazdasági érdeke szól ennek fenntartása mellett. Ha a jogalkotó a gazdasági érdekek befolyása alá kerül, akkor arra kell számítanunk, hogy fenntartják a push típusú közlések gyakorlatát, akár azon az áron is, hogy tartalmi korlátozást kell bevezetni. Ebben az esetben egy olyan internetet várhatunk, amelyet fárasztó használni, mert állandóan be kell csukogatni a felbukkanó ablakokat, és hatósági ellenőrzésekre számíthatunk, amelyek a jogellenes és káros tartalom feltöltését és letöltését próbálják tetten érni. Vajon ki szeretné, ha ez bekövetkezne? Ha viszont nem piaci, hanem alkotmányossági szemlélettel viszonyulunk a kérdéshez, akkor azt kell megállapítanunk, hogy a push ablakok korlátozása nem lenne alkotmányellenes, mert nem tartalmi alapon tesz különbséget beszéd és beszéd között. Ellenkezőleg, mások szabadságjogainak védelme érdekében hozott intézkedés lenne, amellyel a felhasználó magánéletét és önrendelkezési szabadságát védené a jogalkotó. Cserébe pedig továbbra is töretlen maradna az internet pull jellege, amely a tartalmi alapú szóláskorlátozás alól kihúzza a szőnyeget.

A felbukkanó ablakok egy szűk rétege nem kereskedelmi célú. A honlap-építésben is használják e technikát oly módon, hogy az ablakot a weboldal integráns részévé teszik. Ezek az ablakok nem okoznak kellemetlenséget a felhasználónak – de nem is adnak különösebb többletértéket a honlap használhatóságához. Bár színesítik a honlap megjelenését, nem nélkülözhetetlenek. Bizonyos körülmények között így is kellemetlenség érheti a felhasználót, éppen azért, mert a kereskedelmi célú felbukkanó ablakok miatt kialakult védekezési technológia nem tesz kivételt ezen oldalakkal sem. A vírusirtókhoz hasonlóan elterjedt védekezési módszer az ablakok felbukkanását megakadályozó, ún. *no-pop-up* szoftver, amely ingyenesen is letölthető a webről. Ha egy felhasználó ilyen eszközzel kívánja védeni magát és számítógépét a nemkívánt felbukkanó ablakok ellen, akkor az – adott esetben szükséges – felbukkanó ablakokhoz sem tud hozzáférni. Van olyan internetbank, amely felbukkanó ablakban kéri a jelszót ügyfelétől, és oktatási intézmény, amely lényeges információkat kíván ily módon közölni, ezért ezen ablakok felbukkanásának megakadályozása kedvezőtlen a felhasználó számára. A jóindulatú felbukkanó ablakok az agresszív push technológia által kiváltott elutasító attitűd áldozataivá válnak.

Elképzelhető olyan szabályozás, amely csak a kereskedelmi célú ablakok felbukkanását tiltaná, ez azonban már tartalmi alapon tenne közöttük különbséget. Kérdés ezért, hogy a jóindulatú felbukkanó ablakok megtartása érdekében érdemes-e alkotmányosan ingoványos területre merészkedni, ráadásul ezzel kaput nyitni a szabályok megkerülésére törekvő, burkoltan kereskedelmi célú felbukkanó közléseknek? Véleményem szerint e kockázat nem áll arányban azzal az értéktöbblettel, amelyet az egy honlap integráns részét képező, jóindulatú felbukkanó ablakok jelentenek.

Ezért álláspontom szerint a felbukkanó ablakok ellen – azok tartalmától függetlenül – ugyanúgy kellene küzdeni, mint a *spam* ellen, mert mindkettő visszaél a hálózat lehetőségeivel. Ha nem lehet akár jogi, akár technológiai eszközökkel megfékezni ezek térnyerését, a védekezésnek nagy ára lesz: akárcsak a külvilágban, falakat kell húzni magunk köré, ami mérhetetlen időt és költséget emészt majd fel, végső soron pedig a saját magunk által felhúzott falak közé bezárva találjuk magunkat.

5.4.2. Ki mondja meg, mit láss?

5.4.2.1. Szélesebb körű szűrés: az otthoni kényelemtől az országos cenzúráig

A szűrés alkotmányos problémája ott kezdődik, amikor nem az állítja be a szűrőt, aki a szűrt tartalmat „kapja”. Ha a felügyelő és felügyelt kapcsolata szülő-gyermek kapcsolat, akkor természetesnek tartjuk az ellenőrzést. Azonban ha munkáltató és munkavállaló, vagy állam és állampolgár között áll fenn ez a hierarchia, akkor más a helyzet.

Márpedig a szűrő a hálózat bármelyik szintjén elhelyezhető: a technológia magában hordozza a visszaélés lehetőségét is. Az egyéni felhasználó otthoni számítógépétől akár országszintű szűrésig terjedhet a kontroll terjedelme. Az otthoni számítógépet a gyermek könnyen manipulálhatja: ezért egyre népszerűbb a szerver-alapú szűrés. A szülő az internet-hozzáférést biztosító társaságtól a hozzáféréssel egyidejűleg azt is megrendelheti, hogy csak szűrt tartalmat nyújtssanak nekik. Így a szűrő kikapcsolhatatlanná válik az otthoni számítógépen, és a szülőnek nem kell bajlódni a beállításokkal. A vállalati hálózatok is tipikus terepei a szűrésnek. Az állam központi szerverén elhelyezett szűrőprogram pedig az egész ország számára csak engedélyezett tartalmat tesz hozzáférhetővé: ez a helyzet például Kínában és Szaúd-Arábiában. Kína elsősorban politikai témájú oldalakat szűr. A kínai hagyományok ismeretében ezen nem csodálkozhatunk: Kínában a sajtót hagyományosan, már a 18. századtól kezdve kizárólag a hatalom erősítése és a kormányzó bürokráciák legitimizálása eszközének tekintették.³³⁵ Szaúd-Arábia hivatalosan a pornográf tartalmakat, azonban gyakorlatilag politikai tartalmakat is, például azokat, amelyek a nők jogairól, vagy a kereszténységről szólnak. Jonathan Zittrain és Benjamin Edelman, a Harvard Egyetem kutatói felmérést végeztek mind a kínai, mind a szaúd-arábiai szűrés természetéről. A 63 000 Szaúd-Arábiában blokkolt oldalból 1353 nem szexuális tartalmú volt, hanem civil szervezetek oldalai, például az Amnesty International weboldala, kifejezetten a nőknek szóló oldalak, zene, humor, az „egérlyukak”, és a homoszexualitással kapcsolatos oldalak.³³⁶

A két kutató által indított projekt a felhasználókat is bevonta a tesztelésbe. Interaktív weboldalukon bárki megadhatott weblap-címet, amelyet a kutatás központi rendszere azonosítva letesztelt, vajon Kínából hozzáférhető-e az adott oldal.³³⁷ Biztos találatra számíthattunk a

³³⁵ Keane, 15.

³³⁶ Zittrain & Edelman (a)

³³⁷ Zittrain & Edelman (b)

Tibetről szóló oldalak, és a szabadságjogi civil szervezetek esetében. 2002 szeptemberében Kína a két legnagyobb forgalmú keresőprogram, a Google és az Altavista weblapját is blokkolta. Bár hivatalos magyarázat nem született, a valószínű ok, hogy mindkettő egérlyukat, azaz rést képezett a pajzson. A Google saját szerverén ideiglenesen tárol oldalakat, amelyekről a keresett oldal bármilyen okból történő hozzáférhetetlensége esetén meg lehet ismerni az eredeti oldal tartalmát. Az Altavista pedig a már említett fordító szolgáltatást látja el, amelynek révén ugyancsak meg lehet ismerni egy oldal tartalmát, akkor is, ha a címe feketelistán van.

Sajnos a legnagyobb kereskedelmi vállalkozások szívesen működnek együtt ezen országok hatóságaival, hiszen a megrendelések busás hasznot jelentenek. A Yahoo! furcsa helyzetbe hozta magát, miután a kínai hatóságok kérésére önként eltávolította kifogásolt tartalmát portáljáról, miközben korábban a francia bíróságnak ellenállt. Bár számos kritika érte emiatt, meg kell jegyeznünk, hogy a franciák által kifogásolt tárgyakat is eltávolította végül, és lehetséges, hogy mire Kínában sor került az ügyre, már elfogadta, hogy ez a megfelelő stratégia.³³⁸ Mindazonáltal tény, hogy a keleti területek friss piacot jelentenek, és a társaságok versengenek a megrendelések megszerzéséért.³³⁹

Az a kérdés, hogy munkáltató szűrheti-e munkavállalója internet-hozzáférését, eddig nem nyert szélesebb érdeklődést. Társadalmilag meglehetősen elfogadott, hogy a munkaadónak joga van munkaidőben felügyelni a munkavállaló tevékenységét. Ez alkotmányos értelemben is több okkal alátámasztható. Egyrészt a munkavállaló a munkáltatója tulajdonában lévő eszközöket használja, ezért indokolt lehet, hogy csak az általa meghatározott célra használja fel őket. Másrészt a munkaadó a munkaszerződés révén mintegy megvásárolja a munkavállalójának munkaidejét. Joggal várhatja el, hogy a munkaórákat a munkavállaló ne saját épülésére vagy szórakoztatására, hanem munkájára fordítsa. A fokozott internetforgalom lassíthatja a számítógép-rendszert, amely ugyancsak ellenkezik a munkaadó anyagi érdekeivel.

5.4.2.2. Az állam semlegessége

De vajon ugyanez-e a helyzet az államilag támogatott teleházakban, iskolákban vagy könyvtárakban történő szűrés esetében? A monopolszerepet játszó telefontársaságokat Amerikában kötelezik arra, hogy más telefonszolgáltató rendelkezésére bocsássa infrastruktúráját (*common carrier*). A monopolhelyzetet ebben a kontextusban definiálhatjuk úgy, hogy a felhasználónak nincs más lehetősége valamely szolgáltatás igénybevételére. Az amerikai bíróság ebből a helyzetből azt a következtetést vonta le, hogy az ilyen helyzetű vállalkozásnak kötelezettségei vannak a többiekkel szemben, a köz érdekében.

Ahogy az internet egyre szélesebb funkciót tölt be, egyre szélesebbre nyílik az ún. digitális szakadék azok között, akiknek van internet-hozzáférésük, és azok között, akiknek nincs. Egyes társadalmi csoportok számára monopolhelyzetűnek tekinthető a teleház és a könyvtár internet-kapcsolata is, hiszen akinek nincs munkahelye, vagy munkahelyén nincs internet-hozzáférése, annak máshol nincs lehetősége hozzáférni a nethez. Természetesen rendelkezésre állnak az internet-kávézók is, de ezekben a hozzáférés nem ingyenes, amelyből két dolog következik: egyrészt szociálisan hátrányos helyzetű személyek számára korlátozott mértékben állnak rendelkezésre, tehát nem tekinthetőek az ingyenes hozzáférés valódi alternatívájának. Másrészt mivel magánvállalkozások üzemeltetik őket, alkotmányosan nem lenne kifogásol-

³³⁸ Akárcsak az eBay Németországban, amely szintén ellenkezés nélkül vezette be az ellenőrzöttebb weboldalt a német hatóság „kérésére”. A Yahoo! azonban demonstrálni kívánta, hogy a francia bíróságnak nincsen felette joghatósága.

³³⁹ Lee

ható, ha mindegyik internetkávészó csakis szűrt hozzáférést bocsátana rendelkezésre. Mint profitérdekelt magáncégeknek, jogukban áll megszabni, hogy milyen tartalmat tesznek hozzáférhetővé, sőt még azt is, hogy kit engednek be. Ugyanakkor az állam által közpénzeken üzemeltetett terminálok ténylegesen egyfajta közösségi szolgálatot töltenének be. Ha pedig elfogadjuk, hogy bizonyos személyek számára ezek nyújtják az egyetlen lehetőséget az internet-hozzáférésre, akkor olyan monopolszereplőknek is tekinthetők, amelyeknek bizonyos közérdekű kötelezettségeik lehetnek. Lehetséges lenne-e ezeket a hozzáférési pontokat olyannak tekinteni, akárcsak a közkönyvtárak közszolgáltató funkcióját? Ahogy legalább egy közkönyvtár kötelezpéldányt kell tároljon minden megjelenő kiadványból, úgy kellene, hogy legyen legalább egy olyan közösségi hozzáférési pont is, amely szüretlen internet-hozzáférést kínál bárki számára.

Természetesen sokak számára az a kézenfekvő, hogy éppen a közösségi pontokon legyen gyermekek számára is veszélytelen az internethasználat. A gyermekek védelme vitathatatlan érdek, de akkor lehetővé kell tenni, hogy csakis az ő számukra legyen szűrt, és felnőtteknek nem – ahogy a könyvtárak között is léteznek külön gyermekkönyvtárak. A másik ellenvetés a szűrés mikéntjének a problémája: általánosan elfogadott nézet, hogy tökéletes és pártatlan szűrés nincs. Az állam pedig nem foglalhat állást valamely világnézet mellett, sem valamely szűrőgyártó magánvállalkozás mellett. Az állami közszolgáltatásnak nem lehet más célja, mint hogy pártatlan és torzítatlan információforrást kívánjon biztosítani, ehhez pedig kizárólag a szűrés nélküli internethozzáférés vezet.

Itt visszatérünk az előző fejezet végén félbehagyott gondolatmenetünkhöz. Az amerikai kormány kötelezi a szövetségi támogatást kapó könyvtárakat és iskolákat, hogy szűrőket helyezzenek el az internetkapcsolattal rendelkező számítógépeiken. Sok ember számára ez jelenti az egyetlen hozzáférési lehetőséget az internethez, ezért ezeknek a személyeknek az információhoz való hozzáférési joga sérül, mert a szűrők nem pusztán a pornográf vagy egyébként káros tartalmú oldalakat szűrik ki, hanem számos ártatlan oldalt is.

5.5. CIPA

A Gyermekek Internetes Védelméről szóló törvényt (*CIPA*) 1999 decemberében fogadta el az amerikai Kongresszus. E törvény azokat az iskolákat és közkönyvtárakat, amelyek részesültek a kormányzat két bizonyos támogatásából, arra kötelezi, hogy szűrő szoftvereket telepítsenek az összes, internetkapcsolattal rendelkező számítógépre – amely alól a könyvtárosok gépe sem kivétel. A Könyvtári Szolgáltatások és Technológia Törvény (*Library Services Technology Act, LSTA*) elektronikus hálózat útján történő információszerezésre, valamint hátrányos helyzetű személyek számára nyújtandó könyvtári és informatikai szolgáltatások nyújtására irányoz elő támogatást. Az ún. *E-rate discount* hátrányos helyzetű közösségekben lévő iskolák és könyvtárak számára kívánja szélesíteni az internet-hozzáférés lehetőségét. A CIPA alapján a könyvtáraknak és iskoláknak a támogatás megszerzése érdekében bizonyítaniuk kell, hogy „technológiai védelmet” alkalmaznak abból a célból, hogy megakadályozzák a könyvtárlátogatókat az obszécen és pedofil ábrázolások megtekintésében, illetve gyermekek esetében a gyermekekre káros ábrázolások megtekintésében. Bár az obszecenitás és a gyermekpornográfia jogellenes tartalmak, mégis olyan eszközt kívántak bevetni a jogellenes tartalmak távoltartására, amelyet a káros tartalmak kiszűrésére fejlesztettek ki.

Az Amerikai Könyvtárszövetség számos könyvtárral, könyvtárlátogatóval és tartalomszolgáltatóval karöltve megtámadta a jogszabályt, kérve alkotmányellenességének kimondását. Indoklása szerint a jogszabály a könyvtárakat látogatóik véleménynyilvánítási szabadsághoz fűződő alkotmányos jogának megsértésére indítja, valamint, hogy saját véleménynyilvánítási szabadsághoz fűződő alkotmányos joguk feladását várja el a könyvtáraktól a támogatás

megszerzése érdekében. A pennsylvaniai kerületi bíróság alkotmányellenességet kimondó ítéletét a kormány fellebbezte meg, és a Legfelsőbb Bíróság a törvényt 2003. júniusában hatályában fenntartotta.³⁴⁰

Az obszcenitás és a gyermekpornográfia nem élvezi az első amerikai alkotmánykiegészítés védelmét, és a gyermekekre káros ábrázolásoknak gyermekek előli elzárása sem alkotmányellenes önmagában. Jelenleg azonban nem áll rendelkezésre olyan technológia, amely ezeknek a *képi ábrázolásait* képes lenne kiszűrni az internetes tartalomból. A jogszabállyal kapcsolatos alkotmányos aggályok első alapvető oka, hogy nem kezeli külön a felnőttek számára tiltani kívánt, tehát illegális tartalmat a gyermekek számára káros tartalomtól. Ez utóbbi kategória szélesebb, tehát magában foglalja az előbbi, azonban a kettő összemosása a felnőtteket is a gyermekek számára alkalmas tartalmak fogyasztására szorítaná. Az alkalmazandó szűrő szoftver azonban még ennél a túlságosan tág körnél is több anyagot blokkol feleslegesen.

A kerületi bíróság széleskörű bizonyítási eljárást folytatott le a szűrők természetét illetően. Szűrőkészítő társaságok beszámoltak a szűrőkészítés technikájáról, arról, hogyan készítik el később üzleti titokként őrzött feketelistájukat, amely a blokkolt oldalak címét tartalmazza. Elmondták, hogy szókereső-programokkal pásztázzák végig a nyilvános internet-címjegyzékből elérhető oldalakat. A szókeresők felméri a tiltott szavak előfordulásának oldalon belüli gyakoriságát, valamint azoknak az oldalon elfoglalt helyét, és ebből egy arányszámot alakítanak ki, amelynek bizonyos értéke felett felveszik az oldalt a listára. E listákat azután általában emberi munkaerővel is átnézik. Az alkalmazottak száma nyolc és néhány tucat között változhat, amely azonban semmiképp sem elég az összes oldal megtekintésére. Az újonnan felmerült esetlegesen káros oldalakat folyamatosan keresik, de az egyszer már felvett oldalakat nem ellenőrzik többet. (Holott a weboldal tartalma szinte percről percre változhat, és nem kizárt, hogy az osztályozás okafogyottá válik.)

Akkor is az egész portált blokkolják, ha annak csak egyik oldalán található káros tartalom, függetlenül attól, hogy az a nyitóoldal, vagy egy beljebb elhelyezkedő oldal. Ilyen módon például a magyar origó hírportál is felkerülhet a listára, hiszen van egy „szex” rovata, amelyben felnőttek számára hétköznapi, tanácsadással foglalkozó cikkek olvashatóak.

Mivel csak a nyilvános adatbázisokban fellelhető internetcímetek nézik végig, elkerüli figyelmüket az ún. „mély web”. Ezt olyan oldalak alkotják, amelyekre semmilyen link sem mutat, csak úgy hívhatóak elő, ha valaki ismeri a címet. A mély web tartalma állítólag sokszorosa az internet felületi tartalmának.³⁴¹ Bizonyára nagyrészt ártalmatlan anyagokat tartalmaz, például tipikusan adatbázisokat, de a gyermekpornográfiát tartalmazó oldalak is e láthatatlan mélységekben rejtőznek, gyakran olyan cím alatt, amely kizárólag számokból áll, hogy a véletlen találat kizárható legyen. E címeket gyakran elektronikus levélben küldik el azok számára, akiket esetleg érdekelhet. A CIPA ügyben eljáró pennsylvaniai bíróság szerint a rejtett oldalak a nyilvános weboldalnak mintegy kétszeresét-tízszeresét teszik ki. A nyilvános weboldalak közül is csak mintegy minden második szerepel valamelyik keresőprogram tartalomjegyzékében, amelyeket a szűrőkészítő cégek ellenőriznek.

Ilyen nyilvános tartalomjegyzékből választott ki véletlenszerűen 500 000 címet Benjamin Edelman internetkutató, aki a bíróság előtt szakértőként tanúskodott és előadta kutatási eredményeit. Az 500 000 oldalt végigfuttatta négy keresőprogramon, és 6777 olyan oldalt talált, amelyet legalább egy program blokkolt. Ezekből egy szintén véletlenszerűen kiválasztott 699

³⁴⁰ Id. még: Bayer 2003b

³⁴¹ Bergman

oldal mintát könyvtárszakos hallgatókkal teszteltettek abból a szempontból, hogy értékesnek, hasznosnak tekinthető-e az oldal tartalma egy könyvtár számára. Az oldalak mintegy 67,8 %-a esetében igen volt a válasz, tehát a 95%-os statisztikai valószínűséget eredményező mérés szerint a szűrők által blokkolt oldalak 65-70,6 %-a könyvtárak számára hasznos információt hordozott volna.

A gyártók mintegy 30-40 kategóriába sorolják az oldalakat, amelyek között vannak „kivétel” kategóriák is: például „oktatási”, vagy „orvosi” jellegű anyag, amelyek révén az egyébként blokkolt oldal mégis hozzáférhetővé válik. A szoftver vásárlója maga állíthatja be, hogy mely kategóriákban szeretne szűrni. Nincsen külön kategória az obszcenitás vagy gyermekpornográfia részére, hiszen a szűrők eredeti célja a gyermekek védelme, és ebből a szempontból irreleváns a jogi definíció: ezek együttesen egyszerűen a „szexualitás” kategóriába kerülnek. Holott a CIPA csak az obszcenitást és a gyermekpornográfiát rendeli hozzáférhetetlenné tenni a könyvtárakban és az iskolákban. A szűrő nem tesz különbséget a jogellenes és a jogszerű tartalom között: nem is azzal a céllal gyártották, hogy jogi kategóriákat megkülönböztessen. A szűrőgyártó cégek munkatársainak nincs ismeretük az obszcenitás jogi kategóriájáról, ez nem feltétele alkalmazásuknak, és nem is közlik velük munkájuk során. Ezt nem is lehet a szűrőgyártó társaságoknak felróni: ők a családok számára gyártották a szoftvereket, s nem tehetnek arról, hogy egy szövetségi jogszabály kötelezően alkalmazni rendeli termékeiket, akár felnőttek számára is.

További eltérés a szűrők működése és a CIPA elvárásai között, hogy a CIPA kizárólag a képek hozzáférhetetlenné tételét követeli meg, a szoftver azonban képeket csak emberi munka révén tud felvenni a listára, képfelismerő program pedig a bírósági ítélet idejében nem volt.³⁴² Ennek hiányában a kép-formátumban megjelenő feliratok sem akadnak fenn a rostán, mert ezeket a számítógép képnek értelmezi, márpedig a tetszetősnek szánt weboldalak gyakran alkalmaznak ilyet. Ezzel szemben a szűrőszoftver kiszűr számtalan olyan *szöveges* anyagot, amelyek, bár nem jogellenesek, gyermekek számára alkalmatlannak minősülnek; valamint tévesen kiszűr olyanokat is, amelyek gyermekek számára sem lennének alkalmatlanok.

Mind a túlblokkolás, mind az alulblokkolás a szűrő lényegi sajátossága tehát, amelyről nem remélhető, hogy a technika fejlődésével megoldódik. Ahogy a bíróság megállapította: könnyű olyan szűrőt kifejleszteni, amely egyáltalán nem blokkol többet a kelleténél: például amely csak egyetlenegy pornóoldalt blokkol. Ugyanilyen könnyű olyant, amely csak egyet enged át: például a „Szezám utca”³⁴³ weboldalát. Azonban olyant, amely se nem túl sokat, se nem túl keveset blokkol, gyakorlatilag lehetetlen.

Seth Finkelstein szakértői levelet (*amicus curiae*) írt a másodfokú bíróság számára. Ebben kifejtette: a gyártók abban érdekeltek, hogy túlbiztosítsák szoftverüket. Mivel ezeket szülők alkalmazzák gyermekekkel szemben, ha feleslegesen blokkol egy oldalt, az általában ki sem derül, mivel a felhasználó sosem tudja meg, hogy milyen információhoz nem juthatott hozzá. Viszont ha mégis átcusszik olyan tartalom, amelyet a szülő alkalmatlannak ítél, akkor panasszal fordulhat a gyártó ellen, esetleg kártérítést is követelhet.

Az alkotmányossági vizsgálatban a felperesek többek között azt is felhozták, hogy a szűrőket gyártó cégek, lévén magánvállalkozások, nem kötelesek az alkotmányos jogokra tekintettel lenni, és termékük bírói felülvizsgálat tárgya sem lehet. Ha viszont az állam jogszabály útján kötelezővé teszi ezek használatát, akkor alkotmányos jogokat sért.

³⁴² Az emberi munka pedig sosem elegendő a szűrni kívánt oldalak összegyűjtéséhez és folyamatos frissítéséhez, részben a foglalkoztatott alkalmazottak alacsony száma, részben az emberi tévedhetőség, végül pedig az internet folyamatosan megújuló természete miatt.

³⁴³ Kifejezetten gyerekeknek szóló oldal.

Az ügy alapjául az a probléma szolgált, hogy egyes felnőttek pornóoldalakait is nézegetnek a könyvtári számítógépeken, ezzel pedig zavarják a jelenlévő többi látogatót. Előfordult, hogy a látogató távozása után egy képet hagyott a képernyőn kicsinyítve, amelyet a következő látogató jóhiszeműen megnyitott, valamint hogy kinyomtatott pornóképet a közösen használt nyomtatóban hagytak. A könyvtárak ez ellen könyvtári rendtartással, privát és süllyesztett képernyőkkel³⁴⁴, illetve néhány esetben – önként alkalmazott – szűrőkkel védekeztek. Egyes könyvtárak önként blokkoltak egyéb olyan oldalakat is, amelyeket egyszerűen nem kívánnak szolgáltatni, például randivonalat, internetes játékokat, valamint email-t és társalgót (*chat*). Kimutatták, hogy statisztikailag több probléma adódik a városi könyvtárakban, mint a kisebb településeken.

A kerületi bíróság a terjedelmes bizonyítási eljárást követően úgy foglalt állást, hogy a jogszabály alkotmányellenes. Ítéletét arra alapozta, hogy az internetet ún. *hagyományos közösségi térnek* nyilvánította, mint amilyenek az utcák és a parkok, amelyeken az emberek kötetlenül eszmét cserélhettek a történelem kezdete óta. Ez az a kommunikációs tér, amelyen a legkisebb költséggel és erőfeszítéssel a legtöbb emberhez lehet szólni, illetve a legváltozatosabb információhoz hozzájutni. Ezért – állították – az internetes szólást ugyanolyan fokú védelem illeti, mint az utcákon és parkokban helyet kapó kifejezést – mondta a kerületi bíróság. Tehát az ún. *szigorú vizsgálat (strict scrutiny)* elvét kell alkalmazni annak megállapítására, hogy összeegyeztethető-e az alkotmánnyal e közeg korlátozása. Ehhez azt szükséges megállapítani, hogy fennáll-e olyan kényszerítő érdek, amelyet a kormányzatnak feladata előmozdítani, valamint, hogy a korlátozás kellőképpen szűkre szabott-e, azaz nincs-e olyan, kevésbé korlátozó eszköz, amellyel a cél éppoly jól elérhető.³⁴⁵ Ebből kifolyólag minden olyan intézkedés, amely felnőttek internethozzáférését szűrni kívánja, akár a könyvtár maga határoz így, akár a kormány rendeli el, a lehető legszűkebbre szabott kell, hogy legyen, és nyomós közérdeket kell, hogy szolgáljon. A nyomós közérdek fennforgása megállapítható ugyan, hiszen a kiskorúak védelme és a könyvtár illő légkörének fenntartása elfogadható ilyennek. Viszont a korlátozó intézkedés nem nevezhető szűkre szabottnak, mivel a túlblokkolás igen magas mértékű, amint az bizonyítást nyert. Nem sikerült bizonyítani, hogy ne lenne más, kevésbé korlátozó alternatíva. A bíróság számos alternatívát sorolt fel: például hogy a felnőttek képernyőit az alkalmazottak látóterébe helyezhetnék, akik figyelmeztethetnék a látogatókat, ha a könyvtári házirend szerint nemkívánatos anyagokat nézegetnek. Ez a módszer azonban legalább egy könyvtárban nem vált be, mert az alkalmazottak rosszabbul bírták, mint a látogatók.³⁴⁶ A másik alternatíva, hogy éppen ellenkezőleg, használjanak ún. privát képernyőt, amelyet csak pontosan szemből lehet látni, vagy süllyesztett képernyőt, amely az asztal szintje alatt helyezkedik el, ezért csak az láthatja, aki közvetlenül előtte ül, illetve helyezték el oly módon a gépeket, hogy más ne lásson rájuk. Néha azonban hátrány is lehet az, hogy ketten nem látnak rá a képernyőre, például ha többen együtt szeretnék használni a számítógépet, vagy ha a gyermeknek a szülő, vagy a felnőtt látogatónak a könyvtáros próbál segítséget nyújtani. Ezeken kívül még mindig rendelkezésre áll az a lehetőség, hogy csak a kiskorúak gépein állítsák be a szűrőket, és csak a szülő írásbeli kérésére kapcsolják ki számukra, illetve ha szülő kíséretében jönnek.

³⁴⁴ A privát képernyőt csak közvetlenül szemből lehet látni. A hátránya azonban, hogy igen megnehezíti azt, hogy több személy dolgozzon egy gépnél, vagy hogy a könyvtáros hatékonyan segédkezzen a kezdő látogatónak. A süllyesztett képernyő az asztal szintje alatt helyezkedik el, ezzel ugyanezt a hatást éri el – annak előnyeivel és hátrányaival együtt.

³⁴⁵ Györfi(b) 244.

³⁴⁶ Greenville County Library

A bíróság szerint, bár ezek a technikák nem tökéletesek, a kormány nem volt képes bizonyítani, hogy tökéletlenebbek lennének, mint a szűrőszoftverek, amelyek maguk is számos esetben átengednek nemkívánatos tartalmat. Paradox módon az ügy fellebbezési szakaszában ugyanezt az érvet alkalmazták a törvény hatályban tartásához. A Legfelsőbb Bíróság bírójá, *Breyer* szerint nem sikerült bizonyítani, hogy lenne olyan technika, amely alkalmasabb mint a szűrő. A nézeteltérés a félig tele-félig üres pohár dilemmájához hasonlítható, hiszen e megoldások egyaránt tökéletlenek.³⁴⁷ A *szigorú vizsgálat* tesztjében azonban nem azt kell bizonyítani, hogy van jobb megoldás, hanem hogy létezik olyan, kevésbé korlátozó megoldás, amely legalább olyan hatékony, tehát két tökéletlen megoldás közül azt kell alkalmazni, amely kevésbé korlátozó. Ugyanakkor a „legalább annyira hatékony” sem nyújt eligazítást, hiszen mérce hiányában a kért módszerek hatékonysága gyakorlatilag összehasonlíthatatlan: csak annyi biztos, hogy egyik sem tökéletes.

Az ügyben voltaképpen három, egymáshoz vertikálisan viszonyuló szereplő között három különböző jogviszony létezik. Az egyik az állam és a könyvtár viszonya, amelyben az a kérdés, hogy az állam korlátozhatja-e a könyvtár magatartását a támogatásért cserébe. A másik a könyvtár és a látogatók viszonya, amelyben a kérdés, hogy a könyvtár korlátozhatja-e a látogatók információhoz jutását, szuverén módon. A harmadik jogviszony pedig az állam és a könyvtárlátogatók közvetett viszonya, amennyiben az állam – a könyvtárain keresztül – korlátozza a könyvtárlátogatók hozzáférési jogát.

Az elsőfokú bíróság a könyvtár és látogatói viszonyára fókuszált, ahelyett, hogy a központi kormányzat korlátozó intézkedését vizsgálta volna meg alkotmányossági szempontból. Elsősorban arra helyezte a hangsúlyt, hogy a könyvtár alkotmányellenesen járna el, ha szűrné a felnőtt könyvtárlátogatók internethozzáférését. Véleményem szerint a könyvtárak és a könyvtárszövetség mint felperesek, nem kívánták elérni, hogy a bíróság megvonja a szűrés jogát azoktól a könyvtáraktól, amelyek azt szükségesnek és indokoltnak tartják (a könyvtárak 7 %-a). A felperesek inkább azt kifogásolták a jogszabályban, hogy a szűrést központilag rendelik el, és a könyvtárak számára létfontosságú támogatást a kormány e feltétel teljesítésétől teszi függővé.

Azzal, hogy nem a könyvtárak autonómiáját vette védelmébe, hanem a könyvtár kötelezettségét hangsúlyozta, voltaképpen nem mondott ellent a kormány érvelésének. Úgy találta, hogy a könyvtár, mint az állam meghosszabbított keze köteles tartózkodni a véleménynyilvánítási szabadság korlátozásától. Csakhogy a kormány is éppen arra hivatkozott, hogy a könyvtár az ő meghosszabbított keze, azaz a központi költségvetésből létesített szerv, amelynek nincs önálló alkotmányos joga, ezért az állam meghatározhatja, hogy milyen feltételeket kell teljesítenie, hogy a támogatást megkaphassa. Számos bírósági döntés kimondja, hogy a kormány és alárendelt szervei nem hivatkozhatnak alkotmányos jogukra, mert ezt az alkotmány magán-személyek és azok szervezetei számára biztosítja a kormánnyal és képviselőivel szemben.

A kerületi bíróság szerint tehát, igaz ugyan, hogy a könyvtár a nyomtatott kollekciót megváltathatja, de az internet-hozzáférés esetében többről van szó. Ez ugyanis ingyenesen, azaz bárki számára elérhetővé tesz egy – újszerűsége ellenére – *hagyományos közösségi fórumnak* tekinthető közeget. Ezzel az érveléssel nem csupán a jogszabályt semmisítette meg, de kihúzta a szőnyeget a könyvtárak azon igénye alól is, hogy belátásuk szerint korlátozzák a hozzáférést tartalmi alapon például a társalgókhoz. Ebbe kapaszkodott bele a fellebbező kormány, és az ügy tárgyalása újrakezdődött a Legfelsőbb Bíróság előtt. Ez egészen más szempontból közelítette meg a kérdést. Először is, nem fogadta el a pennsylvaniai kerületi bíróság elméletét, miszerint az internetet hagyományos közösségi térnek lehetne tekinteni. Először is

³⁴⁷ Breyer, concurring 5.

azért, mert történelmi háttér hiányában nem nevezhető hagyományosnak. Továbbá, mert a könyvtárnak nem az a célja az internethozzáférés kínálásával, hogy lehetővé tegye a legkülönbözőbb résztvevők megszólalását, mint ahogy a könyveket sem azért gyűjti, hogy lehetővé tegye a szerzők megszólalását. Mivel nem közösségi fórum, nincs is szükség a *szigorú vizsgálat* elvének alkalmazására, tehát az elsőfokú bíróság egész érvelése megdőlt.

Ehelyett úgy vélte a másodfokú bíróság, hogy a könyvtárnak mindig is joga volt szelektálni az általa kínált anyagok között, tehát megválasztani, hogy mit bocsát látogatói rendelkezésére. Mivel pedig a nyomtatott anyagokkal ezt tette, semmi szükség arra, hogy az internetes anyagokat másképp kezeljék. Csakhogy éppen a könyvtár ezen autonómiáját csorbítja a szűrőhasználat kötelezővé tétele. Hiszen így nem ők választják meg a szelekciós szempontokat, hanem egy nyereségérdekelt magánvállalkozás, amely kisgyermekek aggódó szülei számára készítette termékeit, nem pedig könyvtárak számára, amelyeknek a tudás tárházainak kellene lenniük. Nem véletlen, hogy a felperesek éppen a könyvtárszövetség, és számos könyvtár voltak: nem úgy érezték, mintha a jogszabály lehetővé tenné, hogy hagyományos szelekciós elvüket gyakorolják, éppen ellenkezőleg. A Legfelsőbb Bíróság azonban sajátos módon vette figyelembe ezt az érvelést, amint a következőkből kiderül. Miután megállapította, hogy a könyvtárak jogosultak szűrni a látogatók hozzáférését, viszont nem kötelesek, és ezzel lerendezte a könyvtár és a látogató viszonyát, külön kezdte tárgyalni az állam és a könyvtár viszonyát. Azt a kérdést tette fel, hogy alkotmányellenes-e a szűrő megvásárlását a támogatás nyújtásának feltételéül szabni. Egy korábbi bírói határozatban összefoglalt elv alapján a kormány nem várhat el olyan magatartást valamilyen személytől vagy szervtől egy támogatás fejében, mellyel az alkotmányellenességet követne el. De az előbbi megállapítása erre a kérdésre is válasz: hiszen épp az imént állapította meg, hogy a könyvtári szűrés nem alkotmányellenes! Tehát az állam nem vár el alkotmányellenes magatartást, mivel a felnőttek internethozzáférése szűrése, ugyanezen ítélet alapján, nem alkotmányellenes. Mint látjuk, a Legfelsőbb Bíróság az éppen tárgyalás alatt lévő ügyet máris precedensként használja: saját megállapítására hivatkozik. A Bíróság nem szentelt figyelmet annak az aspektusnak, hogy attól, hogy egy önkéntes cselekedet önmagában nem alkotmányellenes, annak kötelezővé tétele már az lehet. Ahogy *Stevens* fogalmazott a különvéleményében: nem járt el alkotmányellenesen a könyvtárak azon hét százaléka, amely önként korlátozta az internethozzáférést. De hogy a korlátozásnak a többi 93% számára történő kötelezővé tétele sem alkotmányellenes-e, az már más kérdés.

A másodfokú bíróság tulajdonképpen külön tárgyalta a két első jogviszonyt, és nem tért ki a harmadikra. Egyszer döntött a könyvtár és a felnőtt látogató viszonyának kérdésében, egyszer pedig az állam és a könyvtár viszonyának kérdésében. Miután megállapította, hogy a könyvtár jogosult önként szűrőt alkalmazni, ettől külön kezelve a kérdést, megállapította, hogy az állam jogosult a könyvtárnak a támogatás feltételéül szabni, hogy szűrőt vásároljon. A két szintet azonban nem kapcsolta össze, azaz nem vonta le azt a következtetést, hogy az állam ezáltal közvetve a felnőtt látogató magatartását korlátozza. Mégpedig azért nem, mert a kormány közben módosított az álláspontján annyiban, hogy értelmezésük szerint a jogszabály csak a szűrők megvásárlására és telepítésére kötelezi a könyvtárakat, annak használata már a könyvtárak hatáskörébe esik. Azaz a könyvtárak kialakíthatják saját politikájukat, házirendjüket: például dönthetnek úgy, hogy kérésre kikapcsolják a szűrőt, hogy csak gyerekeknek kapcsolják be, de úgy is, hogy egyáltalán nem is használják a megvásárolt szűrőt. Amennyiben viszont az állam számára közömbös, hogy a könyvtár használja-e a szűrőt, akkor mi lehetett a célja az egész intézkedésnek? Nem lehetett a gyermekvédelem, amelyet az elsőfokú bíróság nyomós közérdeknek ismert el. A kormány nem azt érte el, hogy a gyermekek csak védett internetkapcsolat útján böngészhessenek, hanem csak annyit, hogy a könyvtárak megvegyék a szűrőt. Amennyiben az államnak a célja a gyermekek védelme lett volna, kötelez-

hette volna a könyvtárakat például házirend kialakítására, gyermekvédelmi szabályok bevezetésére, vagy arra, hogy elkülönítve helyezték el a gyermekek számítógépeit a felnőttekétől, illetve hogy gyermekek a könyvtáros látótávolságában internetezhessenek csak, a felnőttek pedig úgy, hogy gyermekek ne láthassanak rá a képernyőre. De nem tette. Mindössze annyit rendelt el, hogy az Egyesült Államok összes állami támogatásban részesülő könyvtára köteles megvásárolni valamilyen gyermekvédelmi szűrőszoftvert, de nem köteles azt használni. Ezzel nem használt a gyermekeknek, kifejezetten ártott a könyvtáraknak, csak egyvalakiknek használt: a szoftvergyártóknak.

Az ítélet további pikantériája, hogy a kilenc bíróból csak négyen voltak egy véleményen: két bíró, aki bár a többséggel szavazott, más okból döntött így, ezért párhuzamos véleményt csatolt.

Kennedy bíró párhuzamos véleményének oka az a könnyítés volt, amelyet a kormány engedett a jogszabály értelmezésében a másodfokú eljárás során. A jogszabály tartalmazott egy kivétel-klauzulát: jóhiszemű kutatás céljából vagy jogos okkal a könyvtár hozzáférhetővé tehetett egyes oldalakat. Az elsőfokú eljárás során a bizonyítás arra is kiterjedt, hogy a kifejezett kérés, amelyhez indokolást is kell fűzni – hiszen a jogos okot vagy a jóhiszemű kutatást nyilván legalább valószínűsíteni kell –, nagymértékben visszatartja a könyvtárlátogatókat attól, hogy éljenek alkotmány biztosította jogukkal. Egy hölgy tanúvallomása szerint neki fiatakorában nem lett volna bátorsága, hogy szexuális identitásával kapcsolatos anyagokhoz kérjen hozzáférést. Egy fiatalember pedig úgy vélte, nem lett volna mersze édesanyja mellrákjával és az azt követő plasztikai műtéttel kapcsolatos információkat nyíltan kérni a könyvtárostól, ha erre szükség lett volna. Szerencsére akkoriban még nem volt szükséges, és ő a könyvtárban, ingyenes internethozzáférés mellett minden szükséges információt fellelt, így segíthetett az édesanyjának. Az egyik felperes egy olyan szervezet, amelynek célja, hogy számos vidéki kultúrában tabunak számító egészségügyi témákról nyújtson szakszerű felvilágosítást, köztük szexuális problémákról is. A látogatók felének életkora 24 alatti, egynegyedük pedig 18 alatti. Az oldal neve épp: „félszmegkérdezni” (www.AfraidtoAsk.com). Mint a név is mutatja, az oldal célja éppen az, hogy olyan témákról nyújtson diszkrét információt, amelyhez vidéki vagy hátrányos helyzetű fiatalok máshonnan nem juthatnának hozzá. De nem csupán a fiatalok szexuális érdeklődése okozhatja a jogos zavart egy alkotmányosan védett tartalmú oldalhoz való hozzáférés kérésekor. Vajon melyik kisvárosi lakos kérné szívesen a könyvtáros segítségét, hogy abortusszal, prosztatarákkal, potenciazavarral, aranyérrel vagy drogfüggőséggel kapcsolatos információt találjon? Még egy nagyvárosi gyógyszerárban is legendásan zavarbaejtő helyzet ez, ahol pedig csak idegenek tartózkodnak, és szakemberek várják a kérdést.

A Legfelsőbb Bíróság erre csak annyit mondott, hogy az alkotmány nem biztosítja a jogot, hogy „zavarba jövés nélkül” lehessen információhoz hozzáférni. E cinikus megjegyzés valóságtartalma véleményem szerint megkérdőjelezhető, hiszen minden olyan korlátozás, amely az információhoz jutás jogának gyakorlásában hátráltat, alkotmányos jogot korlátoz. Ha valakinek engedélyért kell folyamodnia egy olyan alkotmányos jog gyakorlása érdekében, amely jár neki, azt nevezhetjük korlátozásnak (*burden*), függetlenül attól, hogy milyen emocionális hatást vált ki.

Ezért a Legfelsőbb Bíróság előtti eljárásban az ügyész módosította a feloldó klauzula értelmezését annyiban, hogy ne kelljen indokolni a feloldás kérését, sőt, felnőttek részére a szűrő teljesen kikapcsolható legyen. Ez volt az a döntő érv, amely a bírák többségét meggyőzte arról, hogy a szűrő túlblokkolása többé nem releváns, hiszen az bármikor kikapcsolható. Természetesen ilyen logikával a szűrő installálása is felesleges. *Kennedy* bíró ezért a jogszabályt „súlytalannak” nevezte. Annyiban azonban mégsem tekinthető súlytalannak, hogy a könyv-

tárakat a szűrők beszerzésére kényszeríti, annak ellenére, hogy bizonyítást nyert, hogy a szűrők blokkolási szempontjai köszönő viszonyban sincsenek sem a jogszabály elvárásaival, sem a könyvtár szempontjaival. De ennél is komolyabb probléma, hogy a jogszabály nem kötelezi, csak jogosítja a könyvtárakat az egyes oldalak, illetve az egész szűrő feloldására. Kennedy bíró ezzel kapcsolatban úgy vélte, hogy ha majd a könyvtárak további akadályokat gördítenének az oldalak feloldása elébe, akkor alkotmányellenes *eljárás* miatt lehet majd azokat perelni. Számomra viszont nem világos, hogy miért járnának el ez esetben a könyvtárak alkotmányellenesen, hiszen éppen ez a bírósági határozat mondja ki, hogy joguk van meghatározni hogy milyen anyagokat kínálnak látogatóiknak! A jogszabály pedig azzal kapcsolatban sem tartalmaz semmilyen kötelezettséget, hogy a könyvtáraknak hogyan, mennyi időn belül kell feloldani a blokkolást. (A kérések teljesítése általában egy és hét nap között megy végbe.) Breyer bíró szerint ez teljesen természetes, hiszen a könyvtárban sincs minden könyv szabadpolcon, és a raktárból való megrendelés, vagy a könyvtárközi kölcsönzés is késedelemmel jár. Nem veszi azonban figyelembe, hogy a könyvek kézbe adása késedelmének fizikai okai vannak: a hely szűkösége, és a könyvtár forrásainak szűkösége. Hiszen nem vásárolhatja meg minden könyvtár az összes létező könyvet, de érthető módon mindent megtesz, hogy elérhetővé tegye azokat a látogatók számára, akár könyvtárközi kölcsönzés útján is. Az internet-hozzáféréssel azonban más a helyzet: adott a korlátlan információs tér, amelyet erőfeszítések árán kell korlátozni, majd a korlátozást újbóli erőfeszítések árán feloldani. Stevens különvéleménye szerint a korlátozás és annak kérésre történő feloldása legfeljebb ahhoz hasonlítható, mintha egyes könyveket zárt, jelöletlen szobában tartanának, és a katalógusban sem szerepelnének. A felhasználó ugyanis nem szerez tudomást a blokkolt oldal létezéséről, ezért csak a kifejezetten tudatos internetezőnek van esélye arra, hogy tudja, milyen oldalt hiányol, és kérje annak feloldását a könyvtárostól. Ha az egész szűrőt kikapcsolatja, akkor természetesen valóban megoldódik ez a helyzet. Így viszont lehetetlen előre megítélni a törvény hatását: az egyik esetben aránytalanul korlátozó, a másik esetben csak egy szimbolikus gesztus, amely hamis biztonságérzetbe ringatja a szülőket. Stevens azzal is vitatkozik, hogy az államnak joga lenne a támogatás folyósítását ilyen feltételtől függővé tenni. Állítása szerint az ennek alátámasztására hivatkozott esetek mind olyan helyzetben adódtak, amikor a kormány valamilyen üzenetet szándékozott közvetíteni, és joga volt megválasztani az üzenetet. Itt viszont nincs arról szó, hogy a szűrő által átengedett tartalom a kormány üzenete lenne, vagy ha igen, akkor talán a tévesen átengedett káros, sőt jogellenes tartalmak is annak számítanak? A hivatkozott esetek elfogadása azt sugallja, hogy a kormány csak azon tartalmakhoz történő hozzáférést hajlandó támogatni, amelyeket a szűrő átenged. Ebből kifolyólag, ha a szűrő tévesen átenged egy pornográf oldalt, akkor az legitimnek, a kormány által támogatottnak minősül, és a könyvtárosnak nem marad más alapja annak tiltására?

A végső döntés tehát meglehetősen ellentmondásos. A Legfelsőbb Bíróság voltaképpen megvédte a szólás szabadságát azzal, hogy kimondta: a felnőtteknek joguk van a korlátlan internet-hozzáféréshez. Ugyancsak leszögezte, hogy a könyvtáraknak joguk van eldönteni, hogy milyen módon engednek hozzáférést az internethez. De ellentmondásos, mivel azt nem állapította meg, hogy legalább bizonyos esetekben kötelesek lennének korlátlan hozzáférést engedni. Az sem merült fel, hogy a közkönyvtár ellát-e olyan közzszolgálati jellegű funkciót, amely kötelezettségeket jelentene számára. Ezzel megkerülte a kérdést, hogy mi lenne az állam feladata: a gyermekek érdekében akár túlzóan is korlátozni az internet-hozzáférést, vagy ellenkezőleg: szüretlen hozzáférést nyújtani az információhoz jutás joga védelmében?

Tény, hogy a döntés valamelyest javít a jogszabály alkalmazási lehetőségein. Amennyiben azt mondta volna ki, hogy a könyvtárak kötelesek használni a szűrőt, az súlyosan korlátozta volna a felhasználók jogait, de ami ennél is nagyobb baj, hospitalizálta volna az internet-felhasz-

nálókat. A szűrés paternalista módon zárja el az információ jelentős részét a felhasználó elől. Megvonja az értő ítéletalkotás lehetőségét mind a könyvtártól, mind a felhasználótól, és egy buta gépre bízta azt. Joggal gondolják ezután, hogy amit a gép átereszt, az fogyasztható tartalom: ezért ki vannak szolgáltatva a gép tévedéseinek. Szerencsére ez nem így történt, ilyen módon viszont kevés értelme volt a jogszabályt hatályában fenntartani. Tulajdonképpen nem történt más, mintha a kormány szűrőprogramokat osztott volna minden könyvtárnak, és ezzel az összeggel csökkentette volna a támogatásukat. Nehéz abban logikát találni, hogy ha a könyvtárak szabadon eldönthetik, hogy használják-e a filtert, vagy sem, akkor miért nem dönthetik el azt is szabadon, hogy beszerzik-e, vagy sem, mint ahogy a könyvtárak 7%-a már korábban is beszerezte és használta azokat. Ráadásul nyilvánvaló, hogy nem minden városban ugyanúgy merül fel a probléma, hiszen a bizonyítási eljárásban az is helyet kapott, hogy például a kisvárosok könyvtárai sokkal kevesebb konfliktussal néznek szembe, mint a nagyvárosiak. Stevens bíró ezért elsőrendű szempontként azt kifogásolja, hogy központilag szabályozták azt, amit helyi szinten jobban lehetett volna kezelni.

5.6. Aggodalom a véleménynyilvánítás szabadságáért

Az önálló szűrés lehetősége úgy jelent meg, mint olyan lehetőség, amely mások jogainak korlátozása nélkül képes a tartalmi megkülönböztetésre. A szűrés, mint önálló védekezés lehetősége kihúzta a szőnyeget a tartalomszolgáltatók megregulázását követelő érvelés alól. A szűrés elsődleges hibája, hogy tökéletlen: sok szűrni-való tartalmat átenged, még több ártatlan tartalmat kizár. Ezért szűrők tökéletesítése jegyében zajlottak az elmúlt évek erőfeszítései, mint a címkézés kifejlesztése, vagy az „egérlyuk” oldalak blokkolása. Azonban minél tökéletesebb a tartalom-megkülönböztetés, annál szigorúbb ellenőrzést tesz lehetővé. Az ellenőrzés maga pedig már korántsem csak a szabadság növekedését segítheti elő, éppen ellenkezőleg. Hogy ki irányítja a szűrőt, az független a technikai megoldástól. Mint minden eszközt, ezt is lehet az emberiséget boldogabbá tevő, illetve őt megnyomorító célokra is használni. A véleménynyilvánítási szabadság aktivistái ma már nem bíznak abban, hogy a szűrést csak pozitív eszközként használnák fel, ezért felemelik szavukat a szűrők további tökéletesítése ellen. Ennek egyik útja a címkézés elterjedése lenne. A Globális Internet Szabadságjogi Mozgalom (*Global Internet Liberty Campaign, GILC*) kezdettől fogva figyelmeztetett a címkézésben rejlő veszélyekre. Akárcsak Lessig, aki a szűrés technikáját a tartalomszolgáltatók önkorlátozására kötelezésével összevetve úgy találta, hogy a szűrés magában hordozza egy erős kontroll lehetőségét is.³⁴⁸ Ezért a két rendszer tökélyre fejlesztése esetében a szűrők alkalmazása súlyosabb következményekkel jár a véleménynyilvánítási szabadságra nézve, mint a tartalomszolgáltatók korlátozása. A Lessig által javasolt alternatíva, a gyermek-üzemmódba állított számítógép alkalmazása kétségtelen előnyei ellenére sem oldaná meg azon oldalak problémáját, amelyek határesetet képeznek. Lehet, hogy egyes gyermekek számára nem valók, de ártalmasnak nevezhető tartalom sem hordoznak, például orvosi, művészi, oktatási céllal. Ők hogyan döntsék el, hogy beengedik-e a gyerekeket? Ugyancsak nem talál megoldást a külföldi tartalmak problémájára, hiszen ez a rendszer csak akkor működne biztonságosan, ha az államhatároktól függetlenül az összes oldal követné az eljárást. További hiányossága, hogy nem ad módot a szülőnek arra, hogy differenciáljon a gyermeke számára alkalmatlannak tartott anyagok között, mivel az összes „alkalmatlan” tartalom csak egy kategóriába tartozna.

Ezzel szemben az online gyermekvédelem európai fejlődése a káros tartalmat szolgáltatóktól mintegy elvárja a tartalom felcímkézését. Bár az elmúlt években a címkézés gyakorlata kiment a divatból, az európai unió Biztonságos Internet Akciótervének 2004. december 31-ig

³⁴⁸ Lessig 1999b.

történő kibővítése fokozott hangsúlyt kíván helyezni erre a területre. A vezető tartalomszolgáltatók, mint a Yahoo!, AOL és Microsoft MSN bejelentették, hogy a tartalom-megkülönböztetés ügyének elősegítése érdekében felcímkézik oldalait. Az ICRA üdvözte a döntést, abban a reményben, hogy mások is követik a piacvezető cégek példáját. A véleményszabadság aktivistái azonban azért marasztalják el ezt a gyakorlatot, mert a kormányzati beavatkozást könnyíti meg. Hiszen, első lépésként a káros oldalakat kellene címkézni – de ki döntheti el, hogy melyik káros, és hogy vajon helyesen címkézte-e a szolgáltató? Félő, hogy miután elterjedt az önkéntes címkézés, az állam ellenőrként bekapcsolódna a folyamatba. Ezzel megindulna az állami szabályozás lavinája: ellenőriznék, hogy címkézett-e a káros tartalom szolgáltatója, és hogy helyesen címkézett-e. Ha elkezdenék értékelni, hogy az alkotója megfelelően címkézte-e fel az oldalt, az már tartalomalapú megkülönböztetést jelentene alkotmányosan védett tartalommal szemben. Végül egyre több szempontból várhatnák el a címkézést: a szexualitás mellett politikai, nyelvi szempontok szerint. Végül egy orwelli módon számon tartott és ellenőrzött internettartalmat kapnánk. Lehetséges, hogy ez túl nagy ár lenne azért, hogy gyermekeink ne ütközzenek pornográfiába „véletlenül” (ami egyébként bírósági döntésben deklaráltan is valószínűtlen). Jelenleg azonban, mivel a gyermekekre káros beszéd nem jogellenes, a terület bármifajta kogens szabályozása alkotmányellenes korlátozást valósítana meg. A szűrés mindenképpen ellenőrzésről szól: egy bizonyos személy ellenőrzi és korlátozza egy másik személy információhoz történő hozzáférését. Hogy ez a szülő és gyermeke, állam és állampolgár, könyvtár és olvasó, iskola és diák, az független a technika lététől: a technika bármelyik viszonylatban bevethető.

Utószó

S ki viszi át fogában tartva ... a túlsó partra?

Dolgozatomban mindvégig a magyar jogot és joggyakorlatot tekintettem viszonyítási pontnak, de a külföldi jog és joggyakorlat ismerete mára mind a jogalkotásban, mind a jogalkalmazásban elkerülhetetlenné vált. A kommunikáció felgyorsulása az egész világ térbeli szűkülését eredményezte: a földrajzi határok csaknem jelentéktelenné váltak. Ami Amerikában vagy Brüsszelben történik, lényeges kihatással van hazánkra is.

Ez a közeledés egyelőre nem jár együtt jogharmonizációval – az Európai Unió bővülése ettől nem független, de nem is ide tartozó folyamat. Egyelőre a nemzeti vagy regionális kulturális sajátosságok tükröződnek a jogalkotásban és a joggyakorlatban is. Hosszú távon azonban valószínűnek tűnik, hogy a globális jogharmonizáció elkerülhetetlen, hacsak valamilyen világpolitikai trauma miatt a fejlődés gyökeresen más irányt nem vesz. Ennek hiányában viszont nehezen elképzelhető, hogy a jogrendszerek közötti különbségek hosszú távon tarthatóak lennének, különösen abban az esetben, ha az egyik megoldás nyilvánvalóan sikeresebb, mint a másik. A véleményszabadság-jog internetes története az államok szempontjából nem sikertörténet: az Egyesült Államok legalább három megsemmisített törvénnyel dicsekedhet (CDA, COPA, CPPA), Franciaország egy referenciaként szolgáló sikertelen perrel (Yahoo!), Németországban még folyamatban van az az ügy, amelyből csak a kormányzat kerülhet ki vesztesen (ld. 4.5. fejezet). Mindezek az ügyek azonban tanulságként szolgálnak a többi ország számára, akiknek lehetőségük lesz csak a sikeres megoldásokat átvenni.

Az erőviszonyok átrendeződésére vonatkozó nézetek természetesen nemcsak az internet közegére vonatkoznak. A globalizáció egyik vonása, hogy egyes nagyvállalatok rendkívül nagy gazdasági hatalomra tesznek szert, amit megpróbálhatnak társadalmi és politikai befolyásra váltani. Az internet közegében azonban ezek hatványozottan érzékelhetőek, mert míg a transznacionális vállalatokat nem állítják meg a földrajzi határok, az államokat igen. A Yahoo! és a Google ugyanúgy jelen vannak Amerikától Magyarországon keresztül Kínáig, mint a Coca-Cola. Igyekeznek az állam törvényeit az interneten is ugyanúgy betartani, mint a Coca Cola a szárazföldön. De ellentétben a Coca-Colával, ezek nem állnak azon állam fennhatósága alatt, amelynek számára kínálják a szolgáltatásukat, és ha megromlik a viszony és kiköltöznek az országból, attól még ugyanúgy elérhetőek lesznek az ország közönsége számára. Külföldön is lehet magyar nyelvű portált tárolni, anélkül, hogy arra a magyar állam akár személyi, akár tárgyi hatálya kiterjedne.

Alkotmányos jogainkat nemcsak az államtól, hanem a nagyvállalatoktól is védeni kellene: de ki lesz képes erre? Az államnak úgy tűnik, csökken a hatalma, és ami van, azt sem érdeke a nagyvállalatok ellen felhasználni. Ellenkezőleg: mindinkább az állam van ezek jóindulatára rászorulva, míg korábban fordított volt a helyzet.

Igen találó Biegel hasonlata, amellyel párhuzamot von az internet és a vadnyugat között.³⁴⁹ Valóban, a vadnyugathoz hasonlóan az internet fehér föld volt, korlátlan távlatokkal és szabadsággal, és a „*first come, first serve*” vagy kevésbé szépen: „aki kapja marja” alapon kínálta az érvényesülés lehetőségét. Csakhogy aki egyszer megvetette a lábát, az bekerítette a földjét, és igénye támadt arra, hogy regulákat szabjon, rendet teremtsen. Azután már jöhetnek

³⁴⁹ Biegel 12-18.

az asszonyok és a gyerekek, ami által még nagyobb szükség lesz a rendre, békére. Lesz bank, és templom. A préri hőse pedig a bűnöző szerepében találja magát, ha nem fogadja el a szabályokat. A szabályokat nem az állam szabja (ha van ilyen), hanem a közösség maga. A sheriff nem a központosított államhatalom része, hanem önjelölt és a közösség által elfogadott hatóság. Az internet sheriffjei ma az INACH, az Internet Watch Foundation, a Getnetwise,³⁵⁰ és mindazok az önszabályozó szervezetek, amelyek alulról szerveződve, önkéntesen elkezdtek tenni a gyűlöletbeszéd és a gyermekpornográfia ellen. Az önszabályozás a szabályok kialakításának letéteményese. Az államnak azonban segítenie kell ezt a folyamatot: legfőképpen azzal, hogy nem akadályozza.

A véleménynyilvánítási szabadság lehetőségei kétségtelenül bővültek. De ami annak funkcióját illeti, nem egyértelmű, hogy történt volna haladás. A konstitutív igazolás értelmében valóban javulás történt, hiszen bárki kifejezheti és közzéteheti saját gondolatait. Alkotásait megjelentetheti, legyen az kép, zene, vagy szöveg. A demokratikus igazolás értelmében azonban bonyolultabb a helyzet: a lehetőségek itt is nagymértékben megnövekedtek, de kérdés, hogy sikerül-e ezeket megfelelően kihasználni? Az internet lehetőséget ad arra, hogy folyamatos közéleti beszélgetés folyjon közügyekről, politikáról. Vajon valóban párbeszéd folyik a felek között, vagy monológok sora? Tengernyi tematikus fórumon folyik a vélemények megvitatása, de vajon megtörténik-e az álláspontok ütköztetése, vagy csak az azonos véleményen lévők beszélgetnek egymás között?

Az internet lehetővé tenné, hogy a kormányzati politikára is kihatással levő diskurzust vezessenek közérdekű kérdésekben, vagy betekintsünk a döntéshozatal folyamatába. Például Baja városa az önkormányzati döntések előkészítése érdekében nyitott csak valódi névvel regisztrálható lakossági fórumot.³⁵¹ Átláthatóvá lehetne tenni az államigazgatás működését – egy szingapúri kezdeményezésben az ügyszám alapján folyamatosan követhető, hogy melyik ügyintézőnél van az ügy. Ehelyett azonban azt látjuk, hogy az internet tartalmának megszűrése van a kormányzat napirendjén. Szerencsére az internet olyan eszköz, amit úgy terveztek, hogy ne lehessen elrontani - de ha nagyon igyekszünk, sikerülni fog.

2004. szeptember 2.

³⁵⁰ www.inach.net, www.iwf.org.uk, www.getnetwise.org

³⁵¹ Kumin

Felhasznált irodalom:

- Ádám Antal: A tömegközlés alkotmányi szabadsága. In: Acta Humana 30. 1998.
- Ádám Antal – Halmai Gábor: A vélemény szabadság problémái az alkotmánybíráskodásban. In: Acta Humana, 24. 1996.
- Akdeniz, Yaman & Rogers, Horton: Defamation on the Internet in: Akdeniz, Yaman & Walker, Clive & Wall, David: The Internet, law and society. Longman, Pearson Education Limited 2000
- Akdeniz, Yaman: Sex on the Net: The dilemma of policing cyberspace, South Street Press, Reading 1999
- Az információs társadalom és a jog átalakulása, MTA Társadalomkutató Központ, Budapest 2002
- Bajomi-Lázár Péter: Ami tilos, az tilos. Élet és Irodalom, 2004. január 2.
- Baker, Edwin C.: Scope of the first amendment, Freedom of Speech in: Freedom of Speech Larry Alexander (ed.) Dartmouth 2000.
- Barabási, Albert-László: Linked, The new science of Networks, Perseus Publishing, Cambridge, Massachusetts 2002.
- Barendt, Eric: Freedom of Speech, Clarendon Press, Oxford, 1992 (1985)
- Bayer József: A politikai gondolkodás története. Budapest, Osiris 1998.
- Bayer Judit (2003a): A számítástechnikai bűnözés elleni küzdelem nemzetközi dimenziói. Belügyi Szemle, 2003 ősz.
- Bayer Judit (2003b): Amerikai internetes gyermekvédelem, és a Legfelsőbb Bíróság: a CIPA ügy, újra – Fundamentum, 2003 ősz.
- Bayer Judit (2003c): A személyiségi jogsértések kontra szólásszabadság a neten: eltávolítás, vagy válaszadás? Médiakutató, 2003 ősz.
- Bayer Judit (2003d): Javaslat a gyűlöletbeszéd internetes kezelésére, Médiakönyv 2003
- Bayer Judit: Hol a határ? Élet és Irodalom 2004. HIVATKOZÁS
- Bayer, Judit (2002): Önszabályozás v. állami szabályozás, Médiakönyv 2002.
- Bayer, Judit (2002a): A filter, mint a tartalomszabályozás eszköze: Médiakutató, 2002. tél.
- Biegel, Stuart: Beyond Our Control? Confronting the Limits of Our Legal System in the Age of Cyberspace, MIT Press, Cambridge, Massachusetts 2001
- Burnstein, Matthew: A global network in a compartmentalised legal environment in: Which Court Decides, Which Law Applies? Katharina Boele-Woelki & Catherine Kessedjian (ed.), Kluwer Law International, The Hague/London/Boston 1998.
- Castells, Manuel: The Internet Galaxy: Reflections on the Internet, Business and Society. Oxford University Press, New York 2001
- Castells, Manuel: The rise of the Network Society, The information age: economy, society and culture. Blackwell 1996.
- Cohen, Stanley: Folk devils and moral panics: the creation of the Mods and Rockers. London, Routledge, 2002.

- Császi Lajos: A média rítusai. Budapest: Osiris Kiadó. 2002.
- Császi Lajos: Tévéeőrszak és morális pánik, Új Mandátum, Budapest, 2003
- Davenport, Thomas H. & Beck, John C.: The Attention Economy: Harvard Business School Press 2001.
- Domokos N. Márton: Szörfölés Szkülla és Kharübdisz közt, avagy a jog válasza az interneten fellelhető gyűlöletkeltésre alkalmas anyagok kezelésére.
- Edwards, Lilian: Defamation and the Internet in: Law & the internet, Edwards, Lilian & Waelde, Charlotte, Oxford 1997
- Emerson, Thomas I: Toward a General Theory of the First Amendment, Vintage Books Toronto 1966 (1963)
- Fehér Katalin: Virtuális média. In: Médiakönyv, Enamiké 2003.
- Fish, Stanley: There's no such thing as free speech, and it's a good thing, too; Oxford University Press, 1994
- Fiss, Owen: The Irony of Free Speech. Cambridge, London: Harvard University Press, 1996.
- Gally Eszter: A szolgáltató felelőssége. In: E-Akták. Tanulmányok az internetjog világából. Szerk: Kiss Daisy. Bibó István Szakkollégium Internetjogi Kutatócsoport. Budapest, 2003.
- Gerbner, George: A média rejtett üzenete. Osiris 2000.
- Gilster, Paul: *Digital literacy*. Wiley & Sons. New York, 1997
- Gyenge Anikó: Az interneten elkövetett szerzői jogi jogsértések elleni védelem és az értesítési-eltávolítási eljárás. In: E-Akták. Tanulmányok az internetjog világából. Szerk: Kiss Daisy. Bibó István Szakkollégium Internetjogi Kutatócsoport. Budapest, 2003.
- Győrfi, Tamás [Győrfi(a)]: Szólásszabadság az Interneten: az analógiák nyomában in: Társadalmi Szemle 1998. 2. szám
- Győrfi, Tamás [Győrfi(b)]: Szólásszabadság az Interneten: jegyzetek a Reno v. Aclu-ügy margójára in: Jogtudományi Közlöny 1998 július-augusztus.
- Gyűlölet és politika, Csepeli György, Örkény Antal (szerk.) Minoritás Alapítvány. Budapest, 2002.
- Halmai Gábor: Gyűlöletbeszéd. Büntető vagy polgári jog? Élet és Irodalom 47. évf. 37.
- Halmai Gábor: Kommunikációs jogok. Új Mandátum, 2002.
- Halmai Gábor [2000a]: Változó minták és mércék. A véleményszabadság az Alkotmánybíróság gyakorlatában. In: A megtalált Alkotmány? A magyar alapjogi bíraskodás első kilenc éve. Budapest, INDOK 2000.
- Halmai Gábor [2000b]: Közzereplők személyiségvédelme kontra közügyek vitathatósága. In: Fundamentum 2000/2. 17. o.
- Halmai Gábor: A véleményszabadság határai, Atlantisz 1994
- Hegedűs Zsuzsa: A gyűlöletbeszéd mögött társadalmi jelenségek különbözősége és kezelhetősége, in: Gyűlölet és Politika, Budapest, Minoritás Alapítvány, 2002 166-192. old.
- Huberman, Bernardo A.: The laws of the web, MIT Press, Cambridge, Massachusetts 2001
- Inglis, Fred: Media Theory. An Introduction. Blackwell Oxford, 1990.

- Jóri András (2002a): Magánszféra és nyilvánosság a digitális korban. In: Médiakönyv, Enamiké 2002. 436-442.
- Jóri András (2002b): A véleménynyilvánítás szabadsága az interneten.
- Jóri András: A Cybertér pacifikálása – Állami tartalomszabályozási kísérletek a nemzetközi számítógépes hálózatokon. In: A nyilvánosság rendszerváltozása, Új Mandátum 1998.
- Keane, John: Média és demokrácia. Helikon, 1999.
- Kende Tamás és Szűcs Tamás, szerk: Európai Közjog és Politika, Osiris, Budapest 2002.
- Kerekes Zsuzsa & Zombor Ferenc: Az információs jogok és a sajtó. A média lehetőségei és korlátai. Indok 1999.
- Kis János & Sólyom László: Az alkotmány és a szólásszabadság. Népszabadság Online 2003. okt. 11.
- Kitzinger Dávid: A morális pánik elmélete. Replika 40. 2000 június.
- Kumin Ferenc: Az online Baja. Egy város felfedezi magát az interneten. Médiakutató, 2001. tél
- Kronke, Herbert: Applicable Law in Torts and Contracts in Cyberspace: in: Internet. Which Court Decides, Which Law Applies? Katharina Boele-Woelki & Catherine Kessedjian (ed.), Kluwer Law International The Hague/London/Boston 1998.
- Lessig, Lawrence (1999a): Code and other laws of cyberspace, Basic Books, New York, 1999
- Lessig, Lawrence (1999b): Hogyan szabályozzuk a szólást az Interneten? Fundamentum 1999/1.
- Lessig, Lawrence: The future of ideas, Random House, New York 2001
- Ludlow, Peter (ed.): Crypto Anarchy, Cyberstates, and Pirate Utopias, MIT Press, Cambridge, Massachusetts 2001
- Lustyik Katalin: A netpornográfia és az amerikai gyermek. In: Médiakutató 2000. ősz.
- Mannhardt András: A kultúra elavulása. Evolúció és társadalom. Szerzői kiadás. Budapest, 2004.
- Marjorie Heins & Christina Cho: Internet Filters. A Public Policy Report, Free Expression Policy Project, National Coalition Against Censorship, New York, 2001.
- Mayer Erika: Virtuális tangó a tartalomszabályozás körül, avagy két lépés előre, egy lépés hátra az internet normatív szabályozásában. In: Az információs társadalom felé. Szerk: Dombi Gábor és Lafferton Emese. Replika Kör, Budapest 2001.
- McChesney, Robert W.: Rich Media, Poor Democracy. Communication Politics in Dubious Times. The New Press, New York 2000.
- McLuhan, Marshall: Understanding Media, The Extensions of Man, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts 1999
- Mill, J. S.: On Liberty. Norton & Company, New York, 1975. ed. David Spitz
- Molnár Péter: Gondolatbátorság. Szólásszabadság és közbeszélgetés az Egyesült Államokban és Magyarországon. Új Mandátum 2002.
- Molnár Péter: Az alkotmányos mérce világosabb értelmezése felé. In: Fundamentum 2004./1. 141. o.

- Price, Monroe E. [Price 1998]: A televízió, a nyilvános szféra és a nemzeti identitás. Magvető, 1998.
- Price, Monroe E. [Price 2002]: Media and Sovereignty, The Global Information Revolution and Its Challenge to State Power, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2002.
- Rosen, Jeffrey: The Unwanted Gaze: The destruction of Privacy in America, Vintage Books, a division of Random House, Inc, New York 2001
- Rozgonyi Krisztina: A hálózati médiumok szabályozásának néhány lehetséges szempontja. In: Médiakönyv, Enamiké 2003.
- Sajó András: A szólásszabadság alkotmányos problémái a magyar jogrendben. in: Liber Amicorum, Studia A. Harmathy Dedicata (Harmathy emlékkötet) ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest 2003. 255-287.o.
- Sárik Eszter (szerk.): Kriminológiai Közlemények 60. A Gyűlöletbeszéd. (stb.) Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 2002.
- Scanlon, Thomas: A theory of freedom of expression in: Freedom of Speech Larry Alexander (ed.) Darmouth 2000.
- Schindlauer, Dieter: A rasszizmus elleni jogi lépésekről: osztrák tapasztalatok. in: Gyűlölet és politika, Csepeli György, Örkény Antal (szerk.) Minoritás Alapítvány. Budapest, 2002.
- Sunstein, Cass: Republic.com, Princeton University Press, Princeton, Woodstock 2001
- Szabó András: A szólás szabadsága és a jogértelmezés kötöttsége. Hetek. 2003. 11. 28. VII. évfolyam 48. szám.
- Szentkúti Dániel: Az interneten továbbított jogellenes tartalomért való büntetőjogi felelősség egyes kérdései. In: E-Akták. Tanulmányok az internetjog világából. Szerk: Kiss Daisy. Bibó István Szakkollégium Internetjogi Kutatócsoport. Budapest, 2003.
- Törő Károly: A személyiség jogi védelme. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992.
- Vásárhelyi Mária: Taní-tani, de hogyan? Élet és Irodalom 48. évfolyam 07. szám. 2004.
- Wolfson, Nicholas: Hate speech, sex speech, free speech. Westport, Conn. Praeger, 1997.

Internetes források:

- ACLU Foundation of Oregon: Amicus Curiae. Planned Parenthood v. American Coalition of Life Activists. In the U. S. District Court for the D. of Oregon.
<http://www.aclu-or.org/ppbrief.htm>
- Balkin, Jack M.: Digital Speech and Democratic Culture: A Theory of Freedom of Expression for the Information Society. Public Law and Legal Theory Research Paper Series, Research Paper No. 63. Yale Law School. New York University Law Review.
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=470842
- Bergman, Michael K.: The Deep Web: Surfacing Hidden Value. in: The Journal of Electronic Publishing, University of Michigan Press,
<http://www.press.umich.edu/jep/07-01/bergman.html>

- California Lawyer Magazine: „Cybersmear” by nationally acclaimed author and writer Bill Blum. Published with permission from California Lawyer Magazine.
<http://www.johndoes.org/html/callawyer.html>
- Clarkson, Frederick: New Version of Nuremberg Files Yanked off Web. 2003.05.12.
http://www.plannedparenthood.org/extreme/031209_nuremberg.html,
<http://www.womensenews.org/article.cfm/dyn/aid/1627/context/archive>
- Clayton, Richard: Judge and Jury? How „Notice & Takedown gives ISPs an unwanted role in applying the Law to the Internet. 2000.07.26.
http://www.cl.cam.ac.uk/~rnc1/Judge_and_Jury.pdf
- Compilation of comments on the draft Recommendation on the right of reply in the new media environment. MM-S-OD(2003)011 rev. 2004.01.21. Strasbourg
[http://www.coe.int/T/E/human_rights/media/7_Links/MM-S-OD\(2003\)011rev%20E%20Right%20of%20reply.asp#P1309_157242](http://www.coe.int/T/E/human_rights/media/7_Links/MM-S-OD(2003)011rev%20E%20Right%20of%20reply.asp#P1309_157242)
- Corporation for Public Broadcasting: Connected To The Future, A Report on Children’s Internet Use,
http://www.cpb.org/pdfs/ed/resources/connected/03_connect_report.pdf
- Cray, Charlie: The Enforcers - The Hague Convention and the Threat to Internet Freedoms and Consumer Protection. in: Multinational Monitor 2002.03. Volume 23.
<http://multinationalmonitor.org/mm2002/02march/march02corp1.html>
- Declaration on freedom of communication on the Internet (Strasbourg, 28.05.2003)
www.coe.int. [http://press.coe.int/cp/2003/291a\(2003\).htm](http://press.coe.int/cp/2003/291a(2003).htm)
- Dornseif, Maximilian: Government mandated blocking of foreign Web content
<http://md.hudora.de/publications/200306-gi-blocking/200306-gi-blocking.pdf>
- European Court declares McLibel Case admissible. McLibel Support Campaign Press Release. 2004.05.06.
<http://www.mcspotlight.org/media/press/releases/msc06052004.html>
- European Parliament Opposes Web Blocking. Euroispa Press Release. 2002.04.11.
http://www.euroispa.org/docs/childprot_final_110402.pdf
- Felber, Th.: Rassismus im Chatroom: Neue Zürcher Zeitung, 2003.08.22.
www.akdh.ch
- Finkelstein, Seth: Bess’ secret loophole (Censorware v. privacy and anonymity). 2002.
<http://www.sethf.com/anticensorware/bess/loophole.php>
- Frydman, Benoît & Rorive, Isabelle: Fighting nazi and anti-semitic material on the internet: the Yahoo! case and its global implications. Keynote speech. elhangzott 2002. február 11-én a Cardozo School of Law-n a „Hate and Terrorist Speech on the Internet: The Global Implications of the Yahoo! Ruling in France” konferencián.
- Gutnick and beyond. Findlaw magazine, 2003. dec.
<http://www.findlaw.com.au/magazine/Article.asp?id=428>
- Haddon, Leslie dr.: Issues in Managing Children’s Internet Use. A report for the European Commission Information Society DG, ‘Information Society Technologies: Content, Multimedia Tools and Markets Management of information and content, including the Action Plan on illegal and harmful content on the Internet. 2001.06.
<http://www.saferinternet.org/downloads/Haddon.doc>
- Jóri András: Az illetlenség fogalma az amerikai jogban és a CDA.
http://w3.datanet.hu/~jori/cda_dolgozat.html

- Kaplan, Carl: Virginia Court's Decision in Online 'John Doe' Case Hailed by Free-Speech Advocates, 2001.03.16.
- Keller, Daphne & Verhulst, Stefaan G.: Parental Control in a Converged Communications Environment, Self-regulation, TEchnical Devices and Meta-Information. Final Report for the DVB Regulatory Group. 2000.10.
http://europa.eu.int/comm/avpolicy/regul/new_srv/dvbgrouppdf
- Kennedy, Dan: Zittrain on the Aussie Internet Ruling. in: The Boston Phoenix Media Log. 2002.12.13.
http://www.bostonphoenix.com/medialog/2002_12_08_archive.asp#85947538
- Kleinz, Torsten: Gesellschaftlicher Dialog oder Pistole auf der Brust? Torsten Kleinz 2002.09.19.
<http://www.heise.de/tp/deutsch/inhalt/konf/13273/1.html>
- Kumin Ferenc: Az on-line Baja – Egy város felfedezi magát az Interneten.
<http://www.baja.hu/CEU/szakdolgozat.doc>
- Lee, Jennifer S.: Companies Compete to Provide Saudi Internet Veil. in: The New York Times, 2001.11.19.
<http://www.nytimes.com/2001/11/19/technology/19SAUD.html>
- Lewis, Angela: Hoax emails and bonsai kittens: are you literate in the Docuverse? First Monday, volume 7, no. 8, 2002.08.
http://firstmonday.org/issues/issue7_8/lewis/index.html
- Lidsky, Lyrisa Prof.: Silencing John Doe. Defamation & discourse in cyberspace.
<http://www.johndoes.org/html/lidsky.html>
- M.H. Goldhaber: The Attention economy and the Net, First Monday, volume 2, no. 4 1997.04.
http://www.firstmonday.org/issues/issue2_4/goldhaber
- Materialen zu Internetsperrungsverfügungen, ed. Deutsche Arbeitsgemeinschaft zur Verteidigung der Informationsfreiheit in Datennetzen.
www.david-gegen-goliath.org/Materialsammlung.pdf
- Media Awareness Network: Young Canadians In A Wired World: The Students' View. Final Report. 2001.
http://www.media-awareness.ca/english/resources/special_initiatives/survey_resources/students_survey/students_survey_report.cfm
- ORTT Irodája Stratégiai Igazgatóság. 2002.03.07. Az elektronikus úton végzett nyilvános kommunikáció tartalomszabályozásának alaptételei.
www.ortt.hu/tanulmanyok/koncepcio_20020619.doc
- Parental Awareness of Canadian Children's Internet Use. Media awareness Network, 2001.
http://www.media-awareness.ca/english/resources/research_documents/statistics/internet/parents_aware_kids_use.cfm
- Polyák Gábor: Az internet az európai médiaszabályozásban. megjelent a Jogi Fórumon: 2001. május 20.
<http://www.jogiforum.hu/publikaciok/33>

Report on the evaluation report from the Commission to the Council and the European Parliament on the application of the Council Recommendation of 24 September 1998 concerning the protection of minors and human dignity (COM(2001) 106. C5-0191/2001. 2001/2087(COS))

<http://www2.europarl.eu.int>

Schaefers, Jörg-Olaf: Rheinische Filtergeschichten, in: Internet-Sperrungsverfügungen, Deutsche Arbeitsgemeinschaft zur Verteidigung der Informationsfreiheit in Datennetzen (DAVID)

www.david-gegen-goliath.org

Sobel, David L.: The Process that „John Doe” is Due: Addressing the Legal Challenge to Internet Anonymity.

<http://www.johndoes.org/html/sobel.html>

SRi Media Corporate Government News: Dow Jones v Gutnick: Australian Court on a very slippery slope to totalitarianism?

http://www.srimedia.com/artman/publish/article_317.shtml

Stung online, few claim innocence. in: The Enquirer, 2003.6.13.

http://www.enquirer.com/editions/2003/07/13/loc_wwwloc2a13.html

Suit raises rights of internet users when ISPs are subpoenaed for personal information. Tech Law Journal. <http://www.techlawjournal.com/privacy/20000514.htm>

Szilágyi-Gál Mihály: Az uszítás vádjának csapdájáról. A Hét. 2/20. 2004. május 20.

<http://www.ahet.ro/belso.php3?name=475&action=cim>

The Global Net? That's So 1995. The Filter, No. 5.5. 2002.12.19. Harvard Law School Berkman Center for Internet and Society Internet News:

<http://cyber.law.harvard.edu/filter/121902/main.html>

What do children do online? Safety, Awareness, Facts and Tools (SAFT). Research.

<http://www.saftonline.org/Research/>

White, Elmer E.: The Case of the Internet Pedophile, Michigan Bar Journal, 2001/6.

<http://www.michbar.org/journal/pdf/pdf4article306.pdf>

Zittrain, Jonathan & Edelman, Benjamin [Zittrain & Edelman (a)]: Documentation of Internet Filtering in Saudi Arabia. Berkman Center for Internet & Society, Harvard Law School,

<http://cyber.law.harvard.edu/filtering/saudi-arabia>

Zittrain, Jonathan & Edelman, Benjamin [Zittrain & Edelman (b)]: Real-Time Testing of Internet Filtering in China. Documentation of Internet Filtering Worldwide. Berkman Center for Internet & Society, Harvard Law School,

<http://cyber.law.harvard.edu/filtering/china/test>

Az internetcímeket 2004. augusztus 29.-én ellenőriztem. Az internetről letölthető anyagok hivatkozásánál oldalszámot nem adtam meg.

Jogesetek:

Magyar esetek:

30/1992. (V. 26.) Alkotmánybírósági határozat
36/1994. (VI. 24.) Alkotmánybírósági határozat
60/1994. (XII. 24.) Alkotmánybírósági határozat
20/1997 (III. 19.) Alkotmánybírósági határozat
23/1999. (VI. 30.) Alkotmánybírósági határozat
57/2001. (XII. 5.) Alkotmánybírósági határozat
18/2004. (V. 25.) Alkotmánybírósági határozat
34/2004. (IX. 28.) Alkotmánybírósági határozat
BH1981. 223.
BH2002. 178.

ECHR esetek:

Andreas Wabl v. Austria 24773/94 ECHR 104 Judgment of 21 March 2000
Castells v. Spain 11798/85 ECHR 48 Judgment of 23 April 1992
Lingens v. Austria 9815/82 ECHR 7 Judgment of 8 July 1986
Worm v. Austria 22714/93 ECHR 52 Judgment of 29 August 1997
Thorgeir Thorgeirson v. Iceland 13778/88 ECHR 51 Judgment of 25 June 1992
Oberschlick v. Austria (No. 2) 20834/92 ECHR 38 Judgment of 1 July 1997
Observer & Guardian v. The United Kingdom 13585/88 ECHR 49 Judgement of 26 November 1991
Murphy v. Ireland 44179/98 ECHR 352 Judgment of 10 July 2003

Amerikai esetek:

American Benefit Life Ins. Co. v. McIntyre, 375 So. 2d 239, 242 (Ala. 1979)
Ashcroft v. ACLU, 535 U.S. 564.; 542 U. S. – (2004)
Blumenthal v. Drudge and AOL, Inc. 992 F.Supp. 44 (1998)
Cubby, Inc. v. CompuServe Inc. 776 F.Supp. 135. (S.D.N.Y. 1991)
Curtis Publishing Co. v. Butts, 388 U.S. 130, 162 (1967)
Denver Area Educational Telecommunications Consortium, Inc. et al. v. Federal Communications Commission et al. 116 S. Ct. 2374 (1996)
Doe v America Online, Inc. 718 So 2d. 385 (Fla 1998)
Erznoznik v. City of Jacksonville, 422 U.S. 205 (1975)
FCC v. Pacifica Foundation, 438 U.S. 726 (1978)

Jadwin v. Minneapolis Star & Tribune Co., 367 N.W.2d 476, 487 (Minn. 1985).

Kenneth M. Zeran v. America Online, Inc. 524 US 937 (1998); 129F. 3d 327, (1997) 331.; 958 F.Supp. 1124 (1997);

Kovacs v. Cooper, 336 U.S. 77 (1949);

Lerman v. Chuckleberry Publishing, Inc. 521 F.Supp.228, 235 (S.D.N.Y.1981)

Lunney v Prodigy Services Co. 683 N.Y.S. 2d 557 N.Y.A.D. (1998); 701 N.Y.S. 2d 684 (1999); 529 U.S. 1098 (2000)

Martin Marietta Corp. v. Evening Star Newspaper Co., 417 F. Supp. 947, 955 (D.D.C. 1976).

Miller v. California, 413 U. S. 15 (1973)

National Association for the Advancement of Coloured People et al. v. Claiborne Hardware, 458 U.S. 886.

New York Times Co. v. Sullivan 376 U. S. 254 n. 19. (1964)

Pacifica v. FCC 438 U.S. 726 (1978)

Planned Parenthood of the Columbia/Willamette, Inc., v. American Coalition of Life Activists, 23 F. Supp. 2d 1182, 1193-94 (D. Ore. 1998).

Raytheon Co. v. John Does 1-21. Civil Action No. 99-816 (Ma. Superior Ct. 1999) plaintiff dropped the suit.

Reliance Ins. Co. v. Barron's, 442 F. Supp. 1341, 1348 (S.D.N.Y. 1977)

Reno v. ACLU, 521 U.S. 844. (1997); 929 F. Supp. 824. at 842

Silver Screen Management Servs., Inc. v. Forbes, Inc., 19 Media L. Rep. (BNA) 1744, 1745 n.1 (N.Y. Sup. Ct. 1991)

Stratton Oakmont Inc. v Prodigy Services Co. 1995 WL 805178 N.Y.Sup. Ct. 1995

U. S. v. American Library Association, Inc. 539 U.S. 194 (2003)

Yahoo! Inc. v. La Ligue Contre Le Racisme Et L'Antisemitisme 2004 WL 1873646 C.A. 9; 169 F.Supp 2d 1181, 2001

Egyéb:

Dow Jones & Company, Inc. v Gutnick [2002] HCA 56 10 December 2002 M3/2002

Godfrey v Demon Internet 2001 QB 201 QBD; 1999 WL 33285490 QBD

Marquardt-Radikal, Amtsgericht Berlin-Tiergarten Urteil vom 30. Juni 1997 - 260 DS 857/96

Reynolds v Times Newspapers Ltd. and Others (2001) 2 A.C. 127 House of Lords

Strauss Caricature Case,1 BvR 313/85, BVerfGE 75, 369. 03.06.1987